

Sosiaalityön professori emeritus Georg Wallsin kirjoitukset vievät lukijan historialliselle matkalle sosiaalityön tieteenalan kehittymisen kannalta ratkaisevan tärkeälle ajanjaksolle, josta piirtyy kiinnostava kuva sekä henkilötasolla että sosiaalityön oppiaineen ja sen tiedonmuodostuksen näkökulmasta. Wallsin kirjoitukset kuvaavat suomalaisen sosiaalityön tiedonmuodostusta ja sen tiivistä kehittämistä pohjoismaisessa yhteistyössä. Hän ei jättäydy kauaksi lukijasta, vaan hän kuvaa teoksen lopussa myös omaa matkaansa akateemiseen maailmaan ja tiedonmuodostuksen kysymysten pohtijaksi koskettavalla tavalla. Hän vie lukijan aina 1930-luvulle asti muistiinsa piirtyneiden tapahtumien kautta.

Teos sopii sosiaali- ja terveydenhuollon opiskelijoille, tutkijoille ja ammattilaisille.

**SOSIAALITIEDEIDEN LAITOKSEN
JULKAISUJA 2013:12**

ISBN 978-952-10-9066-0

9 789521 090660

Georg Walls
Sosiaalityön tiedonmuodostus
Kunskapsutveckling i socialt arbete

Georg Walls

Sosiaalityön tiedonmuodostus

Kunskapsutveckling i socialt arbete

Sosiaalityön tiedonmuodostus

Kunskapsutveckling i socialt arbete

Professori emeritus Georg Walls 80 vuotta 19.9.2013

Sosiaalityön tiedonmuodostus

Kunskapsutveckling i socialt arbete

Juhlakirja

Professori emeritus Georg Wallsin
80-vuotispäivän kunniaksi
19.9.2013

Toimittaneet

Maritta Törrönen ja Marjaana Seppänen

Sosiaalitieteiden laitos
Helsingin yliopisto
Helsinki 2013

Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:12
Sosiaalityö

© Georg Walls

Kansi: Mats Engblom

Kannen kuva: Stock.XCHNG / Mike Jones

Valokuvat: Atelier Nyblin, Georg Wallsin arkisto, Inger Siiriäinen

Taitto: Raili Sotku

Painettua julkaisua myy ja välittää:

Unigrafian kirjamyynä

<http://kirjakauppa.unigrafia.fi/>

books@unigrafia.fi

PL 4 (Vuorikatu 3 A) 00014 Helsingin yliopisto

ISSN-L 1798-9124

ISSN 1798-9124 (painettu)

ISSN 1798-9051 (verkkójulkaisu)

ISBN 978-952-10-9066-0 (nid.)

ISBN 978-952-10-9067-7 (PDF)

Unigrafia, Helsinki 2013

Johdannoksi teokseen

Maritta Törrönen ja Marjaana Seppänen

Professori emeritus Georg Walls on Helsingin yliopiston ensimmäinen sosiaalityön professori. Professuuri perustettiin ruotsinkielisenä sosiaalipolitiikkaan, erityisesti sosiaalityöhön, vuonna 1984. Tuossa tehtävässä Georg Walls toimi ensin virkaa hoitavana ja vuosina 1988–1998 virkaan valittuna. Georg Walls oli innoittava, opiskelijoita kunnioittava ja hyväntahtoinen professori, joka laaja-alaisissa pohdintoissaan ja kirjoituksissaan johdatti miettimään muun muassa sosiaalisia muutoksia ja hyvinvointia, työelämän ja aluekehityksen kysymyksiä sekä erilaisia globaaleja ilmiöitä. Erityisen paljon hän tutkijanurallaan käsitteli sosiaalityön tiedonmuodostusta, jota koskevia julkaisuja löytyy tuotannosta runsaasti. Tekstien yhteydessä käytetyt konkreettiset esimerkit liittyivät usein rakkaaseen harrastukseen, kalastukseen ja siihen kytkeytyviin metaforiin.

Georg Walls opiskeli Helsingin yliopistossa vuosina 1953–1958, jolloin hänen professorinaan toimi Heikki Waris. Tuolloin sosiaalityön lehtorina toimi Mervi Ahla ja häntä seurasi nykyinen ylisosiaalineuvos Aulikki Kananaja. Valmistuttuaan valtiotieteiden maisteriksi Walls työskenteli vuosina 1961–1968 assistenttina Tampereen yliopistossa tehden välillä lyhyitä vt. professorin viranhoitajaksoja. Vuonna 1968 hän väitteli tohtoriksi Tampereen yliopistossa. Sen jälkeen Åbo Akademi kutsui Georg Wallsin Turkuun vuosiksi 1970–1972 hoitamaan sosiologian professorin viransijaisuutta. Turun kauden jälkeen hän siirtyi Jyväskylään hoitamaan yhteiskuntapolitiikan apulaisprofessuuria vuodesta 1975 lähtien. Jyväskylästä Georg Walls palasi takaisin Helsinkiin Svenska social- och kommunalhögskolaniin apulaisprofessorin tehtävään, joka sijoittui osaksi sosiaalipolitiikan oppiainetta, erityisesti sosiaalityön alaan. Vuonna 1984 hänet kutsuttiin hoitamaan ruotsinkielistä sosiaalipolitiikan, erityisesti sosiaalityön professuuria Helsingin yliopistoon. Hänet nimitettiin tehtävään vuonna 1988.

Georg Walls käyttää sujuvasti sekä ruotsin että suomen kieltä ja hän on julkaissut tekstejä molemmilla kielillä. Wallsin käsittelemät teemat ovat edelleen monin tavoin ajankohtaisia; hänen teksteihinsä viitataan pohdittaessa vaikkapa sosiaalityön teoreettisia lähtökohtia, ihmisten eriarvoistumisesta tai sosiaalityön asiakaslähtöisyyttä. Walls oli jo omana aikanaan hyvin kansainvälinen; hänellä oli tiiviit yhteydet eri maiden tutkijoihin. Erityisesti hän toi Suomeen muista pohjoismaista virikkeitä sekä omaan tutkimukseensa ja opetukseensa että laajemminkin suomalaiselle sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön kentälle.

Georg Wallsin tutkimustuotanto voidaan jakaa viiteen sisällölliseen teemaan: 1) teolliset suhteet, 2) yhteiskunnan uudistuminen ja yrittäjyys, 3) vaikuttaminen ja oikeusturva, 4) yhteistoiminta ja työnohjaus sekä 5) tiedonmuodostus ja erilaiset käsiteanalyysit. Teemat kulkivat hänen tuotan-

nossaan muuten edellä mainitussa järjestyksessä kronologisesti seuraten elinkeinoelämään ja teollisiin suhteisiin liittyvää yhteiskunnallista kehitystä sekä hänen tieteellisen ajattelunsa kehitystä, mutta sosiaalityön tiedonmuodosta koskevat ja siihen liittyvien käsitteiden analyysit ovat kulkeneet koko ajan muiden teemojen rinnalla. Tiedonmuodostus onkin ollut Georg Wallsin kantava teema 1960-luvulta asti eli jo noin 50 vuoden ajan. Tämän ajanjakson kunnioitusta herättävä pituus on jo yksi tärkeä peruste tämän teoksen julkaisemiselle.

Wallsin tutkimustoiminta lähti liikkeelle teollisia suhteita koskevasta kiinnostuksesta 1950-luvulla, jolloin suomalainen yhteiskunta teollistui nopeasti¹. Seuraavalla vuosikymmenellä hän keskittyi elinkeinorakenteen alueelliseen uudistumiseen erityisesti väitöskirjassaan *Elinkeinollinen uudistuminen maaseudun kehityskuvassa* (1968)². Vaikuttamiseen ja oikeusturvaan liittyvät kysymykset olivat keskeisiä hänen 1970-luvun tuotannossaan. Tällöin hän pohti asiakasdemokratiaa ja luokkasamastumista³, sosiaalihuoltoa ja oikeusturvaa⁴ sekä huolto-organisaatiota ja työmotivaatiota⁵. Walls pohti 1980-luvun kirjoituksissaan sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoimintaa sekä niin työntekijöiden kuin asiakkaiden näkökulmaa sosiaalipalveluissa⁶. Nämä kysymykset ovat mitä suurimmassa määrin ajankohtaisia tälläkin hetkellä.

Georg Wallsin tiedonmuodostusta ja siihen liittyviä käsitteanalyysejä koskevat kirjoitukset (yhteensä 25 kappaletta) on julkaistu pääosin vuosina 1963–2005 kotimaisissa sekä ulkomaissa aikakausjulkaisuissa ja kokoomateoksissa. Walls on kirjoittanut osan teksteistä yhdessä suomalaisten tai kansainvälisten tutkijoiden ja opiskelijoiden kanssa. Ensimmäiset parikymmentä vuotta hän on pohtinut elintason ja elämisen ehtojen ja tasa-arvoisuuden käsitteitä ja merkitystä ihmisen hyvinvoinnille sekä terveyden, sairauden ja sosiaalisten ongelmien käsitteitä ja niiden keskinäisiä suhteita⁷. Tähän kirjaan on koottu kirjoituksia, jotka ovat ilmestyneet 1980-luvulla ja sen jälkeen.

Vuoden 1981 Sosiaalityön vuosikirjassa⁸ Walls ryhtyi pohtimaan sosiaalityötä ja tieteenteoriaa. Seuraavina vuosina hän kirjoitti Sosiaalityön vuosi-

¹ Työntekijäin asennoituminen teollisuuden vapaaehtoiseen sosiaalityötoimintaan (1959)

² ks. myös *Kehitysalue ja tuotannollinen uudistaminen* (1967)

³ *Asiakasdemokratia ja luokkasamastuminen* (1970)

⁴ *Sosiaalihuolto ja oikeusturva* (1970)

⁵ *Huolto-organisaatio ja työmotivaatiot* (1973)

⁶ mm. *Arvostus, vaikuttaminen ja tunnustuksen saaminen Suomen sosiaalihuollossa* (1980); Starck & Walls: *Klienten på Penningmarkanden* (1990); Kaitalo & Walls *Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoimintaprofiilit* (1978); *Health Care and Social Welfare in Cooperation* (1982); *Linking Health Care and Social Services: Finland* (1982)

⁷ *Elintaso* (1963); *Tasa-arvoisuudesta ja sen ehdoista* (1973); *Elämisen ehdot hyvinvoinnin määrittäjinä* (1979); *Terveyden, sairauden ja sosiaalisen ongelman käsitteet ja välityssuhteet* (1980)

⁸ *Sosiaalityö ja tieteenteoria* (1981)

kirjaan sosiaalihuollon tiedontuotannosta ja erityisteemana huumeiden väärinkäyttö⁹. Hänen tiedonmuodostusta koskevinä pääteoksinaan voidaan pitää artikkeleita, joka on julkaistu sekä Suomessa että Ruotsissa: *Kunskapsutveckling i socialt arbete – en fråga om vad då?* (1986) sekä Ruotsissa julkaistua teosta *Rationalitet och språkspel i socialt arbete* (1992). Walls on näissä julkaisuissa tarkastellut laajasti tietenteorian ja tiedonmuodostuksen suhdetta ja niiden olemusta sosiaalityössä ja sosiaalihuollossa.¹⁰

Eläkevuosinaan Georg Walls on jatkanut kirjoittamista ja julkaissut omaelämäkerrallisia ja tieteellisestä kirjoittamisesta hiukan irrottelevampiaakin tekstejä kuten *Albumet och engelska expressen* (2007), *Vågspel, Sjörrök och Hala Ålar* (2009) ja *På Övre Eller Nedre Däck? Artiklar och kolumner om ekonomi, välfärd och livsprojekt* (2012).

Julkaisemalla tämän teoksen olemme halunneet kunnioittaa opettajamme, professori Georg Wallsin elämäntyötä sosiaalityön oppiaineen ja -alan kehittämisestä. Tähän teokseen on kerätty erityisesti Wallsin kirjoittamia tiedonmuodostusta koskevia artikkeleita, jotta ne laajempien julkaisujen lisäksi pysyisivät jälkipolvien mielessä ja saatavilla. Kirjoitukset vievät lukijan historialliselle matkalle sosiaalityön tieteenalan kehittymisen kannalta ratkaisevan tärkeälle ajanjaksolle, josta piirtyy kiinnostava kuva sekä henkilötasolla että sosiaalityön oppiaineen ja sen tiedonmuodostuksen näkökulmasta. Kirjan lopussa Georg Walls kuvaa omaa matkaansa akateemiseen maailmaan ja tiedonmuodostuksen kysymysten pohtijaksi koskettavalla tavalla. Hän vie lukijan aina 1930-luvulle asti muistiinsa piirtyneiden tapahtumien kautta. Tapahtumilla on ollut merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi Georg Wallsin tutkijanura muodostui ja samalla siihen, millaisten kysymysten ääreen hänen tiedontuotantonsa suomalaista sosiaalityön tutkimusta osaltaan johdatti.

Meille ensimmäinen kosketus työskentelyyn sosiaalityön yliopistomaailmassa avautui Georg Wallsin välityksellä, kun 1980-luvulla nuorina opis-

⁹ *Sosiaalihuolto ja tietotuotanto* (1982)

¹⁰ *Sosiaalihuolto ja tietotuotanto* (1982); *Utvecklingen av forskningen i socialt arbete i Finland* (1983); *Teoriutveckling inom det sociala arbetet – en kommentar* (1984); *Sosiaalityö tutkimuksen kohteena* (1985); *Kunskapsutveckling i socialt arbete – en fråga om vad då?* (1986); Swedner & Walls (toim.): *Om praktik och teori i socialt arbete. Utvecklingstendenser i de nordiska länderna* (1987); *Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi* (1986); *Social Work, Formation of Knowledge and Organization* (1988); *Varför socialpolitik, särskilt socialt arbete som universitetsdisciplin?* (1988); *Sosiaalityön kehittämiskeskus – idea läsnä olevasta yliopistosta* (1989); *Sosiaaliset ongelmat, sosiaalityö, tieto* (1990); *Socialt arbete, kunskapsutveckling, organisation – en sammanfattande rapport* (1992); *Rationalitet och språkspel i socialt arbete* (1992); *Vastuun problematiikka sosiaalipolitiikassa. Toimijan suhde toimintaan* (1993); *Sosiaalityö ja pätevyys* (1993); *Cooperation as a distinctive practice* (1996); *Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia* (2005); *Från socionom till doktor – en studie i kunskapsutveckling. Den svenskspråkiga akademiska utbildningen inom Socialt arbete vid Helsingfors Universitet åren 1984–2001* (2005).

kelijoina pestauduimme avustajiksi hänen tutkimusprojekteihinsa. Tuohon ajanjaksoon sisältyi ihmettelyä ”kunksapsproduktionin” olemuksesta, oivaluksia sosiaalityön tutkimuksen kiinnostavuudesta sekä paljon uuden oppimista. Toivottavasti voimme välittää omille opiskelijoillemme jotakin siitä, mitä professoriltamme opimme. Kiitämme professori Georg Wallsia siitä, että hän omalla innostavalla sekä ystävällisellä tavallaan johdatti meidät sosiaalityön tutkimuksen ja koulutuksen pariin.

Tahdomme toivottaa sydämellisesti onnea hänen 80-vuotispäivänään 19.9.2013.

Järvenpäässä ja Lahdessa 4.7.2013

Maritta Törrönen ja Marjaana Seppänen

SISÄLTÖ

<i>Johdannoksi teokseen</i>	5
Sosiaalityö ja tieteenteoria.....	11
Sosiaalihuolto ja tietotuotanto	18
Tieteenteoria ja huumeiden väärinkäyttö	27
Utvecklingen av forskningen i socialt arbete i Finland	36
Teoriutveckling inom det sociala arbetet – en kommentar	47
Sosiaalityö tutkimuksen kohteena.....	52
Kunskapsutveckling i socialt arbete – en fråga om vad då?	69
Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi	80
Social Work, Formation of Knowledge and Organization	99
Varför socialpolitik, särskilt socialt arbete som universitetsdisciplin	105
Sosiaalityön kehittämiskeskus – idea läsnä olevasta yliopistosta	112
Sosiaaliset ongelmat, sosiaalityö, tieto	121
Socialt arbete, kunskapsutveckling, organisation – en sammanfattande rapport	159
Sosiaalityö ja pätevyys	200
Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia	209
Från socionom till doktor – en studie i kunskapsutveckling	227
Oma sosiaalityön tiedonmuodostukseni	253
<i>Pionjär med klassikermantel</i>	287
<i>Georg Wallsin kirjallista tuotantoa</i>	293

Sosiaalityö ja tieteenteoria¹

Georg Walls (1982)

Mitä yhteistä on tieteenteorialla ja sosiaalityöllä? Kysymys saattaa vaikuttaa absurdilta. On totuttu pitämään kunnioitettava välimatka korkealentoisen tieteen ja arkipäiväisen sosiaalityön välillä. Näin nimenomaan silloin, kun on kyse peräti tiedeperustoja ja -sisältöjä luotaavasta tieteenteoriasta.

Jokapäiväisestä kokemuksesta tiedämme toisaalta, että oppimistapah-tuma ei suinkaan ole mikään suoraviivaisesti kasautuva prosessi. Tieteen kehitys on paljolti risteytysten, umpikujien ja jaksoittaisten etenemisvaihei-den historiaa. Oppirakennelmat ja niihin tukeutuvat todellisuuskäsitykset syntyvät ja voimistuvat joutuakseen vain aikanaan syrjäytetyiksi, kun uudet suuntaukset tekevät kyseenalaisiksi vallitsevia oppeja ja totuusarvoja.

Kirjoituksessa pyrin analysoimaan sosiaalityötä tieteenteorian käsittein ja välinein. Virikkeitä tähän olen saanut vilkkaana käytävästä tieteenteoreet-tisesta keskustelusta sekä sosiaalityötä koskevasta analyysistä ja kehitystyös-tä meillä ja oppiaine- ja tutkimustasolla nimenomaan Ruotsissa (ks. mm. Sosiaalihuollon näköaloja 1981; Holgersson 1981; Studieplan... 1981; Utvec-klingsarbetet... 1981).

Tieto ja tiedon hallinta

Jonkin tieteen oppirakennelma perustuu ensisijaisesti tietoon ja siihen poh-jautuviin yleistyksiin, teoriaan. Toisaalta tietoa ei ole ilman niiden haltijoita. Siten tietämys sisältää myös eritasoisia tiedon hankintaan, hallintaan ja käyttöön liittyviä ulottuvuuksia. Nämä rakentavat ja ylläpitävät oppijärjes-telmiä, konstituoivat niitä. Tiedeyhteisön tieteen sisäisten sekä tieteen itsen-sä kannalta ulkoisten yksilöllisten ja yhteisöllisten piirteiden muodostamaa kokonaisuutta nimitän oppijärjestelmäksi.

Tieteiden ja niiden oppirakennelmien uusiutumisessa toimijoina, akto-reina, ovat ihmiset. Tiedettä on tämän mukaan myös tarkasteltava sosiaali-sena instituutiona, arvoista, normeista, resursseista ja niihin liittyvistä int-resseistä käsin.

Vaikuttaviksi tieteen kehityksen voimiksi tulevat monet muut tekijät kuin tieteensisäiset todennettavuuteen, yleistettävyyteen ja pätevyyyteen liittyvät. Tieteenteoriassa on viitattu mm. siihen, miten tutkijan todellisuusmääritel-mät sisäistyvät erottamattomaksi osaksi hänen olemustaan, mistä hän, yhtä vähän kuin kukaan muukaan ihminen, voi täysin luopua. Tämä on seurausta siitä, ettei ihminen voi kaikkialta osin tiedostaa sisintä henkistä olemustaan (Ketonen 1982; vrt. myös Kuhn 1979 kapp. I, V–VI).

¹ Julkaistaan Talentia ry:n luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu sarjassa: *Sosiaalityön vuosikirja* 81. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. 1982, 48–56.

Tiedettä ja tieteentekoa konkreettisemmin sosiaalisen järjestelmän piirteet tulevat ilmi sosiaalityössä ja sitä koskevassa tietotuotannossa, tutkimuksessa ja selvitystyössä. Tämä heijastuu ajasta toiseen vaihtuvissa sosiaalipolitiikan ja sen mukaisen sosiaaliturvan suuntaviivoissa ja toimintaperiaatteissa. Sosiaalipolitiikan toimintajärjestelmät ja niissä toteutettava työ sisältävät myös sekä tieteensisäisiä että sosiaaliseen järjestelmään, tällöin lähinnä ympäröivään yhteiskuntaan sidoksissa olevia elementtejä. Sosiaalityössä, yhteiskunnan sosiaalisen vastuualueen praksiksessa, eri elementit ovat yhteydessä toisiinsa toiminnan edellytyksiä, sisältöjä, kattavuutta ja seuraamuksia säännellen. Toimintajärjestelmillä on lisäksi ajallista syvyyttä sekä historiallisesti että tavoitteellisesti, aivan kuten niissä toimivilla ihmisillä.

Toimintajärjestelmien ulkoisten sidosten lisäksi on viitattava kahteen tekijäkimppeeseen, jotka muokkaavat järjestelmiä. Toinen kytkeytyy järjestelmien omaehtoiisiin intresseihin, sellaisiin kuin järjestelmän olemassaoloon ja jatkuvuuteen, järjestelmässä toimimisesta koituviin palkkioihin, arvostukseen jne. Toinen liittyy järjestelmän alan, aseman ja funktioiden vakiintumiseen, käsityksiin funktioiden korvaamattomuudesta yhteiskunnan hallinnan ja työnjaon toteutumisen kannalta. Funktioanalyttisesti ajatellen järjestelmän olemassaolo näin legitimoii järjestelmän. Järjestelmän lähtökohtia, sisältöjä ja sitoumuksia ei silloin aseteta kyseenalaiseksi.

Tutkimuksen kriittinen rooli

Yhteiskunnan toimintajärjestelmät, myös sosiaalipolitiikan, muodostuvat siten ainakin osaltaan itsesääntöisiksi. Vaikka tämä asiointila on eduksi tehtävistä suoriutumisen kannalta, voi seurauksena kuitenkin olla eräänlainen näköalattomuus. Erityisesti näköalattomuuden vaara korostuu silloin, kun järjestelmää koskeva ulkoinen kontrolli on löyhä tai lähinnä toteutuu järjestelmän sisäisenä.

Tutkimuksella on kaksinainen rooli toimintajärjestelmässä. Tutkimus mahdollistaa kehityksen, mutta muodostaa myös kontrollikeinon. Tutkimustieto on käynyt yhä tärkeämmäksi järjestelmille. Tästä seuraa, että on myös tärkeää selvittää eri toimintojen oppijärjestelmänomaiset piirteet yhteiskuntapolitiikan eri sektoreilla.

Kuviohakuiset strategiat

Yhteys tieteenteorian ja sosiaalityön tutkimuksen välillä perustuu näihin ulkoisiin sidoksiin. Ainoastaan vuorovaikutuksessa muihin tieteenaloihin voivat tieteenteoria ja sosiaalityön tutkimus toteuttaa itseänsä, esittää tieteenteoreetikko Håkan Törnebohm. Tämä siksi, että niin tieteenteoria kuin sosiaalityö ovat kumpikin palvelusuuntautuneita (Törnebohm 1981, 6). Tieteenteorian kohdalla kysymys on siitä, että se tutkii muiden fakta- eli tosiasiatieteiden tieto- ja paradigmakehitystä. Tässä tarkoituksessa tieteenteoria

joutuu perehtymään sekä faktojen että niitä konstituivien oppijärjestelmien kehityskuluihin, vuorovaikutuksellisesti kumpaankin. Tieteenteorian tulee pitää tyysijanaan oppiaineiden moninaisuutta, tutkimuksen tutkimusta, jonka tutkimusalueena ovat yhteiskunnassa edustettuina olevat tieteet (1981, 6).

Tieteet muodostavat tieteenteorian havaintoaineiston. Selityspäruusteet tieteiden tilaa ja kehitystä osoittaville havainnoille on haettava havainnoitavien tieteiden ulkopuolelta. Tässä yhteydessä Törnebohm viittaa kuviohakuisiin strategioihin, joilla pyritään löytämään useammalla todellisuutta ilmentävällä tutkimuksen osa-alueella, territoriolla, hahmottuvia kuvioita (ibid).

Kuviohakuinen strategia sisältää olettamuksen yhteiseksi todennettavien piirteiden esiintymisestä tieteissä. Tieteenteorian käyttämä kuviohakuinen strategia pyrkii näin ollen vastaamaan kysymykseen:

”Millaisia kaikille faktatieteille, niin luonnontieteille kuin humanistisille tieteille, niin perustutkimukselle kuin soveltavalle tutkimukselle, niin yhden kuin usean tieteen varaan rakentuville tieteenaloille yhteisiä kuvioita esiintyy?”

(ibid.)

Ja lyhyesti ilmaisten tällaisina yhteisinä kuvioina Törnebohm pitää:

- tiedon kehityskulkuja
- paradigmojen kehityskulkuja.

(ibid.)

Paradigma ja tutkimusstrategia

Paradigman käsite on ongelmallinen. Toisaalta Kuhn on teoksessaan (Kuhn 1979, 167–168) samoin kuin Suomessa käydessään todennut, ettei hän ole niinkään huolissaan käyttämänsä käsitteeseen varauksellisesti suhtautuvien kritiikistä kuin käsitteen kritiikittömästä käytöstä. Tällöin on unohdettu muilla aloilla esiintyneitä samansuuntaisia analyysejä. Pelkistetysti voitaneen paradigma kuitenkin määritellä tutkijan intressien, kompetenssin, maailmankuvan sekä tiedekäsityksen kokonaisuudeksi. Tutkijan tiedekäsitys sisältää yhtenä aineksena hänen tutkimusstrategiansa, mikä puolestaan koostuu käsityksestä ajankohtaisista tehtävistä, metodologiasta sekä tiedeihanteesta (ibid, 7). Kuhnin mukaan normaalitiedettä luonnehtii sen ohjautuminen paradigmoista käsin, oli sitten kyse faktojen todentamisesta, faktojen ja teorioiden keskinäisestä vertailusta tai teorian päruusteiden selvittämisestä (ibid, kapp. 3).

Tutkimusstrategioilla on ontologisia edellytyksiä, ne ovat riippuvaisia maailmankuvaolettamuksista. Vastaavasti maailmankuvilla on strategisia seuraamuksia. Mainittu asiantila on omiaan vain vahvistamaan paradigmojen vaikutusta tiedon kehityskulkuun tietyllä tutkimusalueella, koska kukaan tutkija ei voi tuoda julki paradigmaansa kaikilta osiltaan. Näin ollen, Törnebohm päättelee, tutkijoilla ei koskaan ole täyttä kontrollia jonkin tie-

teen tiedonkehityksestä. Paradigmojen ontologiset edellytykset sekä niiden sisältämät vajavuudet synnyttävät ennemmin tai myöhemmin esiinnousevia kriisejä muokaten näin toisaalta maaperää tieteellisille vallankumouksille (Kuhn 1979; Törnebohm 1981, 7; Niiniluoto 1982, 524).

Ajatus tarkasteltavien ilmiöiden yhteydestä perusolemukseen, ”perintö-asuun”, luo myös pohjaa sosiaalityön tieteellistämiselle ja tutkimukselle. Yhteyksien luonnostelu ja niiden tieteenteoreettinen todistelu perustuvat tässä lähinnä Törnebohmin ajatuksille ja julkaisuille (Törnebohm 1980 1; s:a 1980 2; s:a 1981).

Sosiaalityön identiteetti

Törnebohmin esittämä tieteenteorian ja sosiaalityön yhteys on keskeisiltä osiltaan hahmotettavissa seuraavasti. Törnebohm katsoo sosiaalityön yliopistollisena oppiaineena ja tutkimusalueena, niin kuin Ruotsissa on osaltaan asian laita, läpikäyvän eräänlaisen yhdentymisprosessin, joukko tutkijoita, joilla on koulutusta eri tieteenaloilla A, B, C, territorioilla A, B, C jne. päättävät yhteisvoimin rakentaa tieteenalaa H territoriolla H.

Territorio eli tutkimuksen osa-alue H ei ole tunnistettavissa territorioilla A, B, C jne., koska osa-alueeseen H sisältyy ilmiöitä, jotka jäävät muiden territorioiden ulkopuolelle. Tunnusomaista aluksi on eri tieteenalojen sekoittuminen keskenään sekä kiinnostus eri alojen tutkijoiden keskuudessa aikaansaada yhdentymistä.

Tutkijoiden edustamat paradigmat (A, B jne.) soveltuvat tiedon kehittämiseen tieteenalojen A, B jne. sisällä, mutta eivät sääntelymekanismeiksi tiedon kehityskuluille kehitteillä olevalla tieteenalalla H. Tällöin herää kysymys siitä, mitä on tehtävä. Törnebohmin mukaan tutkijoiden on ilmeisesti luotava käyttökelpoinen H-paradigma. Tutkijoiden on toisin sanoen pyrittävä hahmottamaan tieteenalaa H edustavia yleisiä malleja ja kehittämään malleihin sovitettuja tutkimusstrategioita (Törnebohm 1981, 8).

Miten tämän sitten tulisi tapahtua, Törnebohm kysyy. Hän ilmoittaa jättävänsä kysymyksen avoimeksi. Kuitenkin hän toteaa, että kysymys on kytkettävä yhteen muiden kysymysten kanssa, jotka ovat seurausta tieteenalasta, jonka ei ainoastaan tule kehittyä perinteisten faktatieteiden pohjalta, vaan jonka lisäksi tulee olla suuressa määrin palveluhakuinen (ibid).

Tutkimus ja toiminta

Törnebohm katsoo tutkimusalueiden edustavan eräänlaisia toiminta-alueita. Näin ollen on vuorostaan kysyttävä, onko löydettävissä yhteisiä kuvioita sosiaalityön tutkimus- ja konkreettisilla toiminta-alueilla? Hänen olettamuksensa on, että tällaisia on useitakin. Näitä ovat sellaiset ilmiöt, kuin tieteellisen työn ja/tai käytännön sosiaalityön molemminpuoliset kytkennot havaintoaineistoon, sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön empiriaan. Tieteenteoreettisesti ilmaistuna on kyse kahdesta paradigmasta, havainnoijaparadigmasta versus toimijaparadigmasta (ibid).

Havainnoijaparadigma on toiminut luonnontieteellisen, positivistisista asettamuksista käsin johdetun tiedekäsityksen ohjenuorana. Tutkija on ulkopuolinen, neutraali suhteessa tutkimuskohteeseen, riippumatta siitä, millainen tämä on, elävä olento tai kuollut esine, ajatteleva tai ei, historiallinen ja yhteiskunnallinen tai näitä sidoksia vailla.

Toimija- tai osallistujaparadigmaan sen sijaan sisältyvät toimijan intressit ja ammattitaito, hänen käsityksensä siitä todellisuudesta, mitä hänen toimintansa koskettaa ja viimein käsitys toimijan toiminta-alueesta. Tutkijaan sovitettuna toimijaparadigma sisältää hänen etäntymisensä perinteisestä käsityksestä tutkijasta havainnoimansa sosiaalisen tapahtumisen sivustakatsojana. Sen sijaan tieteenharjoittaja esiintyy muiden sosiaalisen tapahtumisen osapuolten kanssa ”yhteiskunnanäyttämöllä”. Tuotettua tietoa voidaan näin käyttää tapahtumien eteenpäinviemiseksi ja tutkija lähtee siitä, että hän voi ja hänen tulee puuttua asioiden kulkuun (tai sosiaalityöntekijäin kielellä, suorittaa interventioita). Tämä on osa kaikille ihmisille yhteistä toimintaa heidän asettamiensa tavoitteiden toteuttamiseksi siinä yhteiskunnassa, mihin he kuuluvat (Roos et al. 1978, 27).

Toimijaparadigma on sukua fenomenologian uranuurtajan Husserlin taannoiselle luonnehdinnalle eurooppalaisen tieteen kriisistä. Kriisi ilmenee Husserlin mukaan siinä, ”että tieteen mielekkyyssyhteys ihmisen elämäntähtäntöön on tieteen sisältä katsottuna katkennut” (sit. Juntunen et al. 1977, 16). Juntunen ja Mehtosen mukaan ”tieteen kriisi” tarkoittaa, että tiede (voitaisiin myös sanoa: tieteellinen yhteisö) ei tiedosta periaatteellista yhteyttään käytäntöön” (ibid). Kirjoituksessani rajaan esiintuodun yhteyden oppijärjestelmiin, paradigmoihin ja tutkimusstrategioihin sekä niistä välittyviin käytäntöihin sosiaalityössä. Törnebohm ilmoittaa jättävänsä avoimiksi kysymykset siitä:

- minkänäköinen on sosiaalityön toiminta-alueen paradigma?
- miten paradigma kehittyi?
- missä määrin esiintyy aktiivista paradigmakehittelyä toiminta-alueella?

(ibid, 8)

Kriisi ja tieto

Aktiivisella paradigmakehittelyllä Törnebohm ymmärtää ammatinharjoittajien omien toimenpiteiden kautta tapahtuvaa ammattialueen kehitystä (ibid). Tämä näkemys on näin omiaan niveltämään toisiinsa toimijaparadigman mukaisen tieteellisen toiminnan ja konkreettisen sosiaalityön. Päätteenksi Törnebohm esittää olettavansa, että vallitsee vahva analogia toisaalta niiden palveluroolien välillä, joissa tieteenteoreetikkojen on opittava esiintymään ja toisaalta niiden palveluroolien välillä, joissa sosiaalityön tutkijoiden on oltava. Analogia olisi siinä, että kaikkien kyseisten roolien tarkoituksena on vaikuttaa paradigmojen kehitykseen niillä alueilla, joilla palvelua tulee tarjota (ibid).

Esiintuotu oletamus on nähtävästi varsin ajankohtainen sosiaalityötä ja sitä koskevaa tutkimusta ajatellen. Tunnusomaistahan Kuhnin mukaan on, että tutkijat jonkin tieteen kehityksen alkuvaiheessa keskittyvät nimenomaan maailmankuvia ja strategisia näkökohtia koskeviin kysymyksiin mukaanlukien metodologiset ja tietoteoreettiset kysymyksenasettelut. Erityisen suuri on kiinnostus tieteiden peruskysymyksiin silloin, kun vakiintuneet maailmaa, ihmistä ja tiedettä koskevat käsitykset horjuvat. Toisaalta Kuhn myös osoittaa, miten paradigmakeskeisyys sittemmin vaihtuu pitkiksikin ajoiksi kiinnostukseen ns. normaalitieteen ongelmista (Kuhn 1979).

Toisaalta sellainen tutkija, joka koulutuksensa puitteissa on saavuttanut pelkästään normaalitieteen mukaisen kompetenssin, käy avuttomaksi, jos hän joutuu tiedeparadigmoja koskevaan kriisiin. Näin ollen on, Törnebohm päätelee, kaikki syy suunnata kritiikkiä sen tyyppistä tutkijakoulutusta kohtaan (ibid, 8).

Nähtävästi on samoin perustein syytä kritisoida sellaista sosiaalityön koulutusta, tapahtuipa tämä yliopisto-, korkeakoulu- tai työpaikkakoulutuksena, joka laiminlyö valmiuksia kohdata eritasoisia kriisitiloja niin tiedollisesti kuin toiminnallisesti.

Ilmeisesti sosiaalityö ja sitä koskeva tutkimus ovat tietynlaisessa kriisivaiheessa. Kriisi ilmenee toisaalta ”kentällä” yhä vaikeampina ja omituisempina ongelmina, toisaalta tiedon ja teorian tasoilla entisten paradigmojen kyseenalaistamisena. Tässä kuohunnassa saattaa täydentävyyden näkökulma osoittautua hedelmälliseksi. Täydentävyyttä korostava tietoihanne ei suorita vastakkainasetteluja, vaan sisällyttää kokonaisstrategiaansa sekä selittämisen että selitettävää koskevan ymmärtämisen. Sinänsä ajatus ei ole mitenkään uusi. Onhan täydentävyyssperiaatteen käsitteen isänä mainittu fyysikko Nils Bohr (Erikson – Karlsson 1981, 153). Esille tuotu monitieteisyys ei toisaalta merkitse tiedeihanteen syrjäytymistä, vaan ennakkoluulottomuutta lähestyä ongelmia eri paradigmoista käsin.

Lähdeluettelo

- Eriksson Bengt, Karlsson Per-Åke: "Har nå`nting hänt?" Rapport från Utvärdering av socialt åtgärds- och behandlingsarbete – en pilotstudie i Arvika och Borås (USAB-projektet) samt forskningsprogram för Integrering av måluppfyllelseanalyser och processbeskrivningar i utvärderingsarbete inom socialtjänsten (IMPUS-projektet). Göteborgs Universitet. Socialhögskolan. Forskningsavdelningen för socialt arbete. Göteborg 1981.
- Holgersson Leif: Socialvården – en fråga om människosyn. Samarbetskommittén för socialvårdens målfrågor. Jönköping 1977.
- Juntunen Matti, Mehtonen Lauri: Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä 1977.
- Ketonen Oiva: "Tieteen korkein oikeus supistaisi koulukuntaisuuden valtaa" (Helsingin Sanomat. Alakerta 9.1.1982).
- Kuhn Thomas S.: De vetenskapliga revolutionernas struktur. Lund 1979.
- Niiniluoto Ilkka: "Tiede, uskonto ja maailmankatsomus" (Kanava 9. 1981).
- Roos Hans Edvard – Swedner Harald (red.): Samhälleligt förändringsarbete. En kommenterad rapport från en konferens om aktionsforskning i Vittsjö år 1977 – Med en jämförande diskussion av en konferens om aktionsforskning i Cartagena i Colombia. Göteborgs Universitet 1978.
- Sosiaalihuollon näköaloja (toim. Kuotola Urpo et. al.). Tampere 1981.
- Studieplan för forskarutbildningen i socialt arbete. Göteborgs Universitet. Forskningsavdelningen. Socialhögskolan. Göteborg 1981.
- Törnebohm Håkan: Paradigm, kunskapsutvecklingar och vetenskapliga fusioner. Nr 60 i serie nr 2. Göteborg 1980.
- Törnebohm Håkan: Paradigm- och kunskapsutvecklingar. Nr 122 i serie nr 1. Göteborg 1980.
- Törnebohm Håkan: "Så växer en ny vetenskap fram" (Socionomen 6. 1981).
- Utvecklingsarbetet (Preliminär rapport från konferensen om utvecklingsarbetet för forskning i socialt arbete i Göteborg den 11–12.11.1980 (USFA). Red. av Anders Bjerkman et al. Rapport 1981: 1. Forskningsavdelningen. Socialhögskolan. Göteborg 1981.

Sosiaalihuolto ja tietotuotanto²

Georg Walls (1982)

Sosiaalihuolto on tullut yhä tietokeskeisemmäksi. Missä aiemmin selvittiin talonpoikaisjärjellä (kunhan ei maksa-) ja hyväsydämisyydellä (voi sentään asenteilla) tarvitaan nykypäivänä tositteita, näyttöjä. Huolto on byrokratisoitunut ja sen mukana enenevästi altistunut yhteiskunnalliselle kontrollille.

Yhteiskunnallisen kontrollin oleellinen ilmenemismuoto on tietojen hankinta. On syntynyt laajeneva tietoteollisuus, joka tuottaa ennen muuta tilastoja. Aikaisempi välitön kontrolli on korvautunut yhä enemmän välillisellä tietokontrollilla. Näin ollen tietotuotanto sinänsä on noussut yhdeksi keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Sillä kun tuotetaan tietoa on myös kysyttävä millaista tietoa, mistä ja keistä, mistä ei koota tietoja, millaisia edellytyksiä ja seuraamuksin jne., lyhyesti mitä on se tieto, mikä tuotetaan ja mitä var-ten?

Viranomaiskontrollin ohella konkreettinen toiminta huollon toimipisteissä ohjautuu lisääntyvässä määrin ulkopuolelta tulevien tietoi-mpulssien mukaan. Työntekijäin omakohtaisen kokemuksen ja heidän ihmistuntemuk-sensa ja -käsitystensä varaan rakentuvat implisiittiset viitekehykset ovat korvautuneet eksplisiittisesti ilmaistuilla yhteiskuntapoliittisilla sekä erityi-sesti sosiaalihuoltoon sovitetuilla arvopäämäärillä, tavoiteohjelmilla sekä periaate- ja toimenpideluetteloilla. Tilanteessa, jolloin tavoitellaan sosiaali-huollon ja sosiaalityön ominaisinta, identiteettiä, ei voida sivuuttaa tiedon-kulkua ja sen ohjautumista.

Suomella niin kuin muilla pohjoismailla, on pitkät perinteet yhteiskun-nallisessa tilastotuotannossa. Tämä koskee nimenomaan vero- ja väestöti-lastoja. Myös sosiaalihuollossa on tilastointia eri toiminnoista, esimerkiksi köyhäinhoidon eli nykyisen huoltoavun myöntöperusteista ns. ”syyluokista”, suoritettu kohta sata vuotta. Sikäli myös huollolla on runsaanlaisesti näyttö-jä esitettäväänään. Millaista on tämä tieto? Tätä pyrin seuraavassa valotta-maan.

Yhteiskunnallinen kontrolli on sidoksissa harjoitettavaan yhteiskuntapo-litiikkaan. Tämä koskee näin ollen myös kontrollitarkoituksiin koottavaa tietoa, lähinnä tällöin sosiaalihuollossa ns. sosiaalitilastointia. Toisaalta tie-totuotanto on myös sidoksissa tietämykseen, tiedon tasoon, teoreettiseen ja metodiseen valmiuteen. Kolmanneksi tietotuotanto on riippuvainen tiedon uusintamisesta, so. tutkimuksesta samoin kuin sitä ylläpitävistä laitoksista ja niissä vaikuttavista koulukunnista.

Kontrolliohjautunut tietotuotanto sisältää vaikeasti ohitettavia konfor-mistisia ja jopa ritualistisia piirteitä. Ensinnäkin kontrolli lähes vääjäämättä

² Julkaistaan Huoltaja-säätiön luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu sarjassa: *Sosiaaliturva*. 70 vsk. (22). Helsinki: Huoltaja-säätiö 1982, 1084–1089.

toistaa itseänsä. Näin muodoin esimerkiksi tilastoinnin ajallisen vertailtavuuden vaatimus helposti myös vakiinnuttaa kohteensa. Riitta Helena Wallenius huomauttaakin, miten se, että tilastointitavat saattavat säilyä entisellään antaa niihin kätkeytyville ajatustavoille aivan erityistä kantavuutta. ”Maailmaa tarkastellaan jatkuvasti ikään kuin samojen ikkunoiden läpi”. (Päihdekäytön seurausten tilastointi. Sosiologian lisensiaattityö, Helsingin yliopisto, 1980.).

Toinen kontrollipainotteisen tietotuotannon ongelma on jo edellä esitetty välillisuus. Tietoja kootaan ulkoapäin tulevien pyyntöjen tai aloitteiden pohjalta. Sosiaalihuollon tietotuotanto perustuu keskeisiltä osiltaan velvoitteisiin, mm. valtionapuosuuksien myöntämisen ehtoihin kuuluen. Näin tieto kadottaa alkuperäisen, toimintaa virittävän ja sitä uudistavan funktionsa. Monesti tietotuotanto sosiaalihuollossa on kuin klassinen kuvaus akateemisesta luennosta: tieto siirtyy professorin muistiinpanoista opiskelijan muistiinpanoihin kulkematta kummankaan aivojen kautta.

Koottavan tiedon valinta

Tämän mukaan itse tuotantoprosessia on problematisoitava. Tärkeätä on tällöin muistaa, että tietotuotanto tapahtuu sosiaalisissa yhteyksissä, konteksteissa. Tätä puoltahan Thomas S. Kuhn on perustellusti tuonut esille, vaikka pitäytyykin luonnontieteiden paradigmoihin (tiedekäsitys, yhteiskuntakäsitys, ihmiskuva) ja niitä ylläpitäviin mutta myös kumoaviin ja uudistaaviin tekijöihin. (Structure of Scientific Revolutions, 1962).

Tiedon paradigmasidonnaisuudesta ei ilman muuta seuraa totuudellisuuden kumoutuminen paradigman sisällä. Sen sijaan avautuu uusi näköala tarkasteltavaan ilmiöön tai ongelmaan. Tästä päädytään siihen, että tietotuotannon kyseenalaistamisessa on mentävä juuriin, pyrittävä osoittamaan tietotuotannon lähteet, asettamukset jne., niin eksplisiittisesti ilmaistut kuin piilevätkin. Sosiaalihuollon tietotuotantoa ajatellen tietoperustojen mahdollisimman kattava analyysi edellyttää niin sosiologista kuin filosofista tarkastelua, missä selvitetään millaisille paradigmoille tietojen koonta perustuu. Sillä kaikkea ei voida koota ja tällöin on välttämättä aina kyse valinnoista ja rajauksista, kenen tai keiden, kenelle tai keille ja miksi?

Tietosisällöt

Tietoteoreettisella analyysillä voidaan pyrkiä paikantamaan tiedon luonnetta, sen substanssia, sitä millaisesta tiedosta on kysymys. Harald Swedner (Några tankar om samhällsforskarnas kunskapsproduktion, 1978) on muutamilla käsiteläisillä yrittänyt havainnollistaa erilaisia tietosisältöjä seuraavasti:

- Edustavat ja merkittävät sosiaaliset ilmiöt.
Swednerin mukaan metodikirjat käsittelevät yleensä menetelmiä, joilla todennetaan sosiaalisia ilmiöitä koskevia hypoteeseja. Sen sijaan ei kiinnitetä huomiota siihen, miten tutkimuksen kohteeksi joutuvat ilmiöt valitaan eikä myöskään hypoteesien valintaan ja rajauksiin. Sama koskee kausaalianalyseihin sisällytettäviä muuttujia. Kuitenkin tutkimustoiminta käsittää ei ainoastaan verifiointin ja falsifioinnin vaan lisäksi yleistettävän aineksen löytämisen. Swednerin mukaan olisi opetuksessa myös kiinnitettävä huomiota siihen, miten haetaan ja löydetään merkittäviä sosiaalisia ilmiöitä ja merkittäviä kausaalisuhteita ilmiöiden välillä.
- Objektit versus tapahtumakulut.
Tutkijat analysoivat usein tietoja ihmisistä, jotka esimerkiksi muuttavat, eivät muuttamista koskevia tietoja, tietoja syntyneistä, eivät syntymistä, tietoja rakennetuista taloista, eivät talonrakentamista, tietoja yhdistyksistä, eivät siitä mitä yhdistyksissä tapahtuu.
Tästä seuraa silloin, esittää Swedner, että huomattava osa sosiaalisia ilmiöitä koskevista tiedoista koetaan keinotekoisena ja tällainen tieto toimii huonosti yhteiskunnallisessa muutostyössä, koska tieto on sidoksissa objekteihin eikä sosiaalisiin prosesseihin.
- Näkyvät ja näkymättömät sosiaaliset ilmiöt.
Tiettyjen ilmiöiden esiintyminen on todennettavissa ainoastaan arkihavaintojen ulottumattomissa, suurten kohorttien tasolla jne.
- Durkheimiläinen versus Weberiläinen tieto – eli ulospäin ja sisäänpäin kääntynyt tietotuotanto
Tiedonhankinta, joka tapahtuu ulospäinsuuntautuneesti, on ihmisten kontrolloitavissa. Tätä tietolajia Swedner kutsuu durkheimiläiseksi koska Emile Durkheim periaatteessa ainoastaan tunnusti sosiaaliset faktat. Sosiaalisia faktoja koskevia tietoja voidaan hankkia observoimalla ja analysoimalla ympäröivää todellisuutta. Weberiläistä sisäänpäin kääntynyttä tietoa edustaa sen sijaan mielikuvien, ajatusten, tunteiden ja tahdonilmaisujen havainnointiin ja analysointiin pohjautuva tieto. Sisäänpäinkääntyneisyydestä seuraa kuitenkin se, etteivät muut ihmiset voi kontrolloida tällaisen tiedon oikeellisuutta.
- Introspektio ja tunnistaminen
Voiko ihminen havaita ja analysoida kokemuksiaan introspektion avulla tarkkailemalla ja seuraamalla hänen sisällään tapahtuvaa? Periaatteessa tämä merkitsee hänen henkisen minänsä jakamista kahtia, missä toinen puolikas, tutkija-tiedontuottaja, observoi sitä, mitä tapahtuu toisessa puoliskossa. Entä voiko tutkija näin päästä selville toisen ihmisen ajatusvirrasta?
- Haastattelu ja keskustelu
Yhteiskuntatutkijat ovat vuosikymmeniä koonneet tietoja systemaattisilla haastatteluilla. Näitä tietoja on sitten voitu täydentää erilaisilla väestörekistereistä jne. saatavilla taustatiedoilla. Haastattelija toimii näin Durkheimiläisen tiedon tuottajana. Toisaalta on epävarmaa voiko tällä tavoin päästä sisään haastateltavan kokemusmaailmaan. Swednerin mukaan pidemmälle tiedonhankinnan tiellä päästään keskustelun avulla. Keskustelussa kaksi ihmistä puhuu toisilleen yhtäläisin ehdoin. Haastattelussa puolestaan haas-

tattelijat useimmiten yksipuolisesti kyselee haastateltavalta tietoja tarjoamatta mitään tietoa vastineeksi.

Olen ottanut erivapauden viipyä näinkin pitkään Swednerin tietoteoreettisessa käsiteparivertailussa kahdesta syystä. Ensinnäkin siksi, että sosiaalihuoltoa ja nimenomaan asiakaskohtaista sosiaalityötä ajatellen törmätään tuon tuostakin edellä esitetyn kaltaisiin ongelmiin. Käsiteparivertailu vastaa ensinnäkin siihen, että on todella olemassa erilaista tietoa ja erilaisia tiedon kontrolloitavuuteen liittyviä edellytyksiä. Toiseksi tiedon substanssieroittelu myös kiinnittää huomion tieto- ja tieteenteoreettisen analyysin merkitykseen ja paikkaan sosiaalipolitiikan ja erityisesti sosiaalihuollon ja -työn tutkimuksessa ja sitä koskevassa arvioinnissa.

Tietotuotannon yhteiskunnalliset sidokset

Kiintoisan esimerkin sosiaalihistoriallisen ja tieteenteoreettisen tutkimustavan yhdistelmästä tarjoaa Leif Holgersson. Sosiaalihuollon ihmiskuvaa käsittelevässä teoksessa (*Socialvården en fråga om människosyn*, 1977). Holgersson on tehnyt selkoa siitä, miten ruotsalaisen sosiaalihuollon ja -työn tausta ja kehitys varsin merkittäväällä tavalla eroaa yleisen sosiaalipolitiikan kehityskaaresta. Sosiaalipolitiikka on ratkaiseviltä osiltaan kehittynyt solidaarisuuden arvoperustalle. Tällöin sosiaalipolitiikan keskeisenä uudistavana voimana on toiminut työväestö ja nimenomaan järjestäytynyt työväenluokka, niin poliittisesti kuin korporatiivisesti ammattiyhdistysliikkeenä. Sosiaalipolitiikassa on ollut kyse meidän politiikasta, me-näkemyksestä.

Sen sijaan Ruotsin sosiaalihuollon vaikuttajina ovat olleet vapaakirkolliset piirit, raittiusjärjestöt samoin kuin valtion- ja kunnanhallinnosta vastaavat viranomaiset. Tästä on tällöin seurannut se, että on toimittu muita varten, holhoavasti ja kontrolloivasti. Vallitsevaa näkemystä Holgersson nimittää he-näkemykseksi. Suomessakin merkittäviä reformeja sosiaalihuollon piirissä ovat työstäneet vuosikymmenien kuluessa hyvinkin suppeat, jopa yhden miehen komitea tai asiantuntijaelin.

Sosiaalihuollossa on siis ainakin ollut piirteitä, jotka ovat ikään kuin jättäneet tämän lohkon yhteiskuntapoliittisen laajapohjaisen mielipiteenmuodostuksen ja parlamentaarisen uudistustyön ulkopuolelle. Uudistustyö on toki toteutunut laillisessa järjestyksessä mutta työtä ei ole ohjannut parlamentaarisdemokraattinen vaan virkamieskeskeinen käsittelyjärjestys. Nyt voi kysyä, millaisia jälkiä tämä sosiaalihuollon erikoinen kehityskaari on jättänyt sosiaalihuoltoa koskevaan yhteiskunnalliseen kontrolliin ja sitä koskevaan tietotuotantoon?

Minulla ei ole valmiita vastauksia kysymyksiin. Rohkenen kuitenkin tuoda esille kysymyksiä antamatta niihin vastauksia. Lisäksi yritän sopivilta kohdin tarjota taustainformaatiota esitykseni tueksi. Esimerkiksi John Irvine, Ian Miles ja Jeff Evans osoittavat toimittamassaan teoksessa *Demystifying Social Statistics*, 1979 (vapaasti suomennettuna: *Sosiaalitalastojen mystiikan riisuminen*), miten tilastointi on sidoksissa yhteiskunnallisiin val-

tasuhteisiin, niitä edustavaan yhteiskunnalliseen kontrolliin, sukupuolirooleihin, tiedekäsityksiin jne. Voidaan tietysti kysyä, mikseikö tilastointi olisi sidoksissa näihin yhteiskunnassa vaikuttaviin voimiin, olisiko se muussa tapauksessa enää yhteiskunnallista tilastotuotantoa?! Niin, miksei, mutta romutettakoon tällöin viimeistään käsitykset tilastojen neutraalisuudesta, niiden arvovapaudesta, niiden yleispätevyydestä. Tilastojen tuntemus on nykypäivänä välttämätöntä mutta vasta niiden ehtojen ja rajojen tunnistaminen riittävää.

Suomessa on Riitta Helena Wallenius lisensiaattityössään (1980) tutkinut päihdekäytön seurausten tilastointia käsiteltävän aiheen kannalta kiinnostavalla tavalla. Wallenius pyrkii näet hahmottamaan tilastoinnin ja yhteiskunnan välisiä suhteita, sitä miten tilastot heijastavat yhteiskunnan erilaisia alkoholipoliittisia kannanottoja mutta samalla myös yleisemmin yhteiskunnan tilastotuotantoa ohjaavia painotuksia ja uskomuksia.

Walleniuksen luettelemat yhteiskunnallista tilastotuotantoa ohjaavat valitsevat uskomukset ansainnevat myös maininnan tässä yhteydessä:

- Käsitys tilastojen neutraalisuudesta, riippumattomuudesta suhteessa erilaisiin yhteiskuntakäsityksiin.
- Rajattomalta näyttävä luottamus kvantifiointiin ja kvantitatiivisen tiedon käytettävyyteen.
- Siirtyminen reaaliaimailmasta sen kuvaamiseen tai mittaamiseen nähdään periaatteessa ongelmattomana askeleena.
- Usko tiedon mahtiin, jos saatavilla on parempaa, ennen muuta yhtenäisempää tietoa, muuttuu yhteiskuntapolitiikkakin ilman muuta paremmaksi.

Vaikka näin pitkälti on, Wallenius päätyy toteamaan, miten keskustelu Suomessa tilastojen yhteiskunnallisista kytkennöistä on ollut häkellyttävän laimeata, vaikka ilmeisesti ollaan siirtymässä virallisen tilaston suhteellisesti runsaampaan käyttöön. Lisäksi virallinen tilasto nauttii suurta luottamusta, hän jatkaa.

Sosiaalihuollon tilastot

Päihdekäyttöä kuvaavien sosiaalihuollon tilastojen kohdalla Wallenius toteaa mm., miten huoltotilastoissa etsitään huolettavaksi joutumisen syitä lähinnä yksilöiden käytöksestä, jolloin nimikkeistöt ovat tiettyjä elämäntapoja sanktioivia. Sen sijaan huollettavan käytöksen ja perhetilanteen ulkopuolelta vaikuttavia tekijöitä on tilastonimikkeistöihin kelpuutettu vain muutamia: huoltoaputilastossa työttömyys ja lastensuojelutilastossa asuntovaikeudet.

Yhtäläisiä moraalisia painotuksia esiintyy Walleniuksen mukaan avioerotilastonkin eroperusteiden luokituksessa. Avioerolailla on eettinen sisältö, Wallenius toteaa, se luettelee ne tilanteet, jolloin avioliiton moraalinen pohja on poissa: aviollinen uskottomuus, avioliiton aikana hankittu sukupuoli-
tauti, törkeä pahoinpitely, vapausraugaistustuomio, huumaavien aineiden

jatkuva väärinkäyttö tai mielisairaus. Avioeroperusteet tilastoidaan pykälittäin, mutta koska edellä lueteltujen syiden ohella eroperusteeksi käy välien rikkoutuminen, kuvaa eroperusteiden valinta pikemminkin eroprosessin valintaa kuin avioliiton hajoamiseen johtaneita tekijöitä, Wallenius päättelnee.

Ongelmallisia ovat myös huoltoavun myöntämisen samoin kuin lastensuojelun huoltoerusteet. Niinpä Wallenius esittää, miten huoltoviranomaisten oletetaan poimivan pitkistä syyluetteloista kunkin lastensuojelulapsen huollon tarpeen pääsyyn ("lisäsyitä" tms. rinnakkaisia syitä kun ei tilastoida). Osumatarkkuuden tulee totta tosiaan olla hyvä lastensuojelun parissa ahertavilla.

Tilastoinnin ja vielä korostuneesti sosiaalihuollon tilastoinnin ongelmat eivät pääty tähän. Tilastointi on pitkälti laeista ja niistä huolehtivista viranomaisista ohjautuvaa eikä teoriasta käsin johdettu. Tästä seikasta seuraa tutkimusta ajatellen se, että tilastokategoriat ovat varsin huonoja analyytisiä kategorioita. Niitä voidaan tietenkin väännellä ja käännellä erilaisin tilastomatematisin analyysimenetelmin, mutta mitä oikein saadaan putkesta ulos? Wallenius päättelökin, että päihdekäytön seurausten tilastojen hallinnollisuudesta seuraa hieman paradoksaaliselta tuntuva seikka: tilastot ovat aika ideologiapitoisia. Silloin kun tilastomallit rakennetaan melkein pävaistonvaraisesti, pääsevät kaikenlaiset lausumattomat taustaoletukset ja ennakkoluulot herkimmin vaikuttamaan.

Vielä eräs sosiaalihuoltotilastoinnin ongelma ansaitsee tässä yhteydessä maininnan, nimittäin tilastoitava yksikkö. Esimerkiksi huoltolatilastoinnissa ovat asukkeja koskevat tiedot toimintatietoihin verrattuna toisarvoisessa asemassa toteaa Wallenius. Pohjimmiltaan tämä on seurausta internaattityyppisten laitosten toiminnan samankaltaisuudesta. Keskushallinnolle riittävät työn arviointia, koordinoitua, varainkäytön valvontaa ja laillisuuden tarkkailua varten laitoksittain tehdyt toimintatilastot. Kun ensi kerran, 50-luvun alussa, tutustuin erään kaupungin, Oulun, sosiaalitoimen toimintakertomukseen, luvussa "Kunnalliskodit" löytyi maatalouspoliittisesti ilmeisesti mitä kiinnostavin tilastointi kunnalliskotien sioista, lukumäärät, painot, karjut, emakot, poikueet jne. Mutta eipä juuri mitään näiden kotien mahdollisista muista asukkaista. Tiedämme, että kunnalliskoteihin perinteisesti on liittynyt maatilataloutta. Mutta huomata sopii, että tästä oli jo tuolloin tarkkaa tilastointia. (Vrt. alkulauseen viittaukseen kunhan ei maksa asenteeseen). Jos katselemme Oulun viimevuotisia raportteja huomaamme toki eroja tilastoinnissa verrattuna noihin rousseaumaisiin aikoihin.

Ruotsalaisessa sosiaalityön akateemistamisesta koskevassa keskustelussa ja uudistustyössä on painokkaasti kiinnitetty huomiota tietotuotannon ongelmiin. Huomion kiinnittymisessä on ilmeisestikin ollut painoa eräiden tieteenteoreetikkojen (mm. Håkan Törnebohm) uuteen akateemiseen alaan osoittamalla kiinnostuksella. Toiseksi, useimmilla uuden oppialan edustajista on sosiologinen ja/sosiaalipsykologinen opillinen tausta. Vaikka Suomessa ilmeisesti on eheämpi sosiaalipoliittinen valmius makrotasolla hallita sosiaalihuoltoakin koskevia ongelmia meidän ei silti tulisi jättää huomiota

vaile sosiaalisen vuorovaikutuksen mikro- ja taustailmiöitä tutkivien tieteen panosta.

Sitten vielä tietotuotannon suhteesta sosiaalihuollon tapahtumakenttään. Sosiaalihuollon draamassa näyttelevät keskeistä osaa jokapäiväiset toiminnot ja vuorovaikutus huoltoon ja sen palveluihin turvautuviin tai sen kanssa muutoin tekemisiin joutuviin ihmisiin. Näin ollen tuntuisi luontevalta aloittaa tuo tietotuotantoketju ruohonjuuritasolta, jokapäiväisistä vuorovaikutus- ja väliintulotilanteista. Toisaalta tiedetään sekin, viimeistään valmistuneiden ajankäyttötutkimusten myötä, ettei sosiaalihuollon arjen työpaineissa ennätä olla samanaikaisesti sekä työntekijä että työnsä ja ongelma-alueensa tieteellistäjää. Hyvä jos saa edes työnohjausta ja täydennyskoulutusta silloin tällöin tai ei edes silloin. Mitä olisi näin ollen tehtävä?

Sosiaalihuollon koeasemia?

Tietotuotannon ja arjen työn kohtaannon tavoitteena olisi näiden reliabiliteetin, luotettavuuden ja validiteetin, pätevyyden kohottaminen. Mikä olisi se temppu, se sesam aukene, millä tähän kiistattomaan tavoitteeseen päästäisiin? Nyt kannattaa katsella ympärille, esimerkiksi lääketieteen ja metsäntutkimuksen suuntiin. Lääketieteellisillä tiedekunnilla on jo pitkään ollut koelaboratorionsa, yliopistolliset keskussairaalat. Tällä järjestelyllä on samalla pyritty välittämään tietoa kaksisuuntaisesti, tiedeyhteisöstä käsin sairaaloihin ja potilaista sekä sairaalaorganisaatiosta tiedeyhteisölle. Kysyn jälleen, olisiko tällaisesta mallista varteenotettavaa sosiaalihuollon tietotuotantoa ajatellen? Sitten metsäaalalta esimerkki. Tiedetään, että kasvuolosuhteet vaihtelevat Suomenmaan eri osissa. Tämän vuoksi onkin jo aikoja sitten perustettu eri puolille maata erityisiä koeasemia, joilla ei ainoastaan seurata puiden kasvua vaan myös kokeillaan erilaisia lajikkeita ja istutusmenetelmiä paikallisista edellytyksistä lähtien.

Kunnallisessa sosiaalihuollossa samoin kuin sen palvelujen kysynnässä ja tarjonnassa on suuriakin eroavuuksia riippuen kunnan koosta, teollistumisasteesta, työllisyysstilanteesta, mahdollisesti jopa uskonnollisesta taustastakin. Mitä, ettei pyritäisi tutkimaan eroja! Ruotsissa esimerkiksi Göteborgin yliopiston yhteydessä olevan sosiaalikorkeakoulun sosiaalityön opetukseen ja tutkimukseen liittyen on yliopiston vaikutusalueelle perustettu eräitä sosiaalihuollon tutkimusasemia yhteistyössä yliopiston ja sijaintikuntien viranomaisten kanssa. Tällaisen kenttäasemaksi ristityn laitoksen tulee kussakin kunnassa olla sosiaalihuoltoon liitetty työpiste, missä tutkijat, opettajat ja tutkielmia valmistavat opiskelijat tiettyjen tutkimusprojektien puitteissa työskentelevät yhdessä sosiaalihuollon virkailijoiden samoin kuin muiden kunnallisten, läänien sekä valtion viranomaisten sekä laitosten edustajien kanssa. (Harald Swedner, *Universitetsdisciplinen socialt arbete behöver fältstationer*, 1981.)

Sen lisäksi, että tällainen paikallisesti ankkuroitunut kenttäasema edesauttaa tutkimustoiminnan harjoittamista samoin kuin esimerkiksi jatko- ja

täydennyskoulutuksen tarjontaa se myös on omiaan vähentämään tutkimukseen sisältyvää mystiikkaa, Swedner perustele. Sosiaalityön ammatillistuminen, niin suotavaa kuin onkin, sisältää näet myös specialisoitumisen ja siihen takertumisen vaaran. Työmotivaatio tavallaan kääntyy sisäänpäin, erikoistumisen suuntaan, jolloin sosiaalityön kokonaisvastuu sosiaalihuoltoon, yhteiskunnan viimeiseen hätäsatamaan, ajautuneesta ihmisestä, saat-
taa hämärtyä. Professio keskittyy itseensä ja specialiteetteihinsa.

Sosiaalihuolto, tietotuotanto ja tiede

Miten edellä kuvattu problematiikka heijastuu tieteessä? Tieteellinen tutkimus on tietyllä tavalla, kuten professiokin, itsesäästöistä, ainoastaan omista lähtökohdistaan ohjautuvaa. Toisaalta tällöin on vaara lähellä, että tutkimus myös muuttuu itseriittoiseksi siinä kuin professiokin. Käytännön kannalta kiinnostavat, jopa tärkeät löydökset jäävät vaille huomiota. Sanon tämän silläkin uhalla, että kuten tiedetään, hyvä teoria on kaikkein käyttökelpoisin ja puhuu itse puolestaan. Mutta jos onkin niin, että yhteiskuntatieteet pikemmin kumoavat vakiintuneita ajatusmalleja osoittamatta sellaisia kestäviä ja kauas johtavia teitä kulkea kuin esimerkiksi luonnontieteet? Tätä kantaa Erik Allardt on esittänyt viime vuosien yhteiskuntatieteiden kriisiksi luonnehditussa keskustelussa. Tällöin olisi kaikki syy tieteen pyrkiä tuomaan julki, ”kumouksellisia” väittämiään mahdollisimman edustavasti.

Sosiaalihuolto on kuin on enenevästi sidoksissa ja sitoutunut tietotuotantoon. Tietotuotannon ehtoihin ja edellytyksiin olisi kiinnitettävä lisääntyvää huomiota alan tieteen työpajoissa. Huomion kiinnittymistä ja nimenomaan huomioinnin osuvuutta ilmeisesti parantaa toimiva yhteys teorian ja käytännön välillä. Toteamus vaikuttaa itsestäänselvyydeltä joten sitä kannattaa tarkentaa. Nähdäkseni näiden yhteyksien tulisi olla sisäänrakennettuja tutkimuksen, opetuksen ja toteutuksen järjestelmissä. Tavallista on vielä, että puolivälissä kolmeakymmentä ikävuottaan oleva opiskelija, usein varsin suppealla työkokemuksella varustettuna opintojen ajallisesta kestosta johtuen, siitä vaan seminaarityöskentelyn opastamana, valitsee tutkielma-aiheensa. Ahertaessaan aiheensa parissa jopa vuosikausia hän pitkälti pysyttelee erossa käsittelemänsä ongelma-alueen toimintajärjestelmästä. Nähdäkseni opiskelijalle olisi eduksi tavalla tai toisella ankkuroitua tähän järjestelmään ja siten hyötyä myös toimintajärjestelmästä tulevista palautteista.

Lopuksi haluan korostaa työntekijäin, kentän toisen osapuolen, tiedollisen valmiuden merkitystä. Elämme tällä hetkellä, ja siltä näyttää myös tästä eteen päin, näyttöyhteiskunnassa. Tietovaatimuksia ovat osaltaan lisänneet ongelmien mutkistuminen ja väliintulomenetelmien ja palvelujen lisääntyminen. Osaltaan tietoperusteisuus johtuu käsitelystä yhteiskunnallisen kontrollin voimistumisesta.

On pidettävä vähintäänkin oikeutettuna, että ihmisillä joilta näyttöjä vaaditaan, on laajapohjainen käsitys tietotuotannosta ja sen perusteissa niin meillä kuin vähän muuallakin. On ollut yllättävää todeta, että siirryttyäni

”ylemmistä akateemisista ympyröistä” alemman kandidaattitason ympyröihin Svenska social- och kommunalhögskolaniin, on toistuvasti käynyt niin, että opiskelijat valittavat sitä, ettei näissä puitteissa ole tarjolla syventäviä opintoja. Opiskelijoita jää vaivaamaan mitä heille tarjottavien aineopintopakettien taustalla piilee. Kauan terveyden- ja sairaanhoidossa on painottunut ”reseptilinja”. Mutta vähitellen asenteet ovat muuttuneet. Kiinnostuttiin ennaltaehkäisystä, kansanterveydestä jne. Otteen muuttuminen oli seurausta terveyden ja sairauden käsitteiden problematisoinnista ja saattamisesta yhteiskuntapoliittisen analyysin kohteiksi. Näin käynee myös sosiaalihuollossa. Nähdäkseni sosiaalihuollon ja -työn työkalujen käyttö vaatii niiden hallinnan lisäksi niiden problematisointia. Tärkeätä on vain huomata, ettei tämä käy ilman muuta. Ongelmallistamisen edellytyksenä on dialektinen yhteys tietotuotannon ja tietojen soveltamisen välillä. Tämä olkoon synteesini.

Tieteenteoria ja huumeiden väärinkäyttö³

Georg Walls (1982)

Apulaisprofessori Georg Walls jatkaa tässä numerossa sosiaalisten ongelmien ja sosiaaliryöpylön tarkastelua tieteenteoreettista lähestymistapaa soveltaen. Tässä numerossa Walls kohdentaa analyysin erityisesti huumausaineiden väärinkäytön etiologiaa koskeviin teorioihin. Analyysi perustuu ruotsalaisen Jonas Harteliuksen tieteenteoreettisiin tutkimuksiin.

Thomas S. Kuhnin teos tieteellisten vallankumousten rakenteesta vuodelta 1962, vaikkakin kiistelty, merkitsi erästä käännekohtaa tieteellisessä itseymmärryksessä. Tieteellisessä kehityksessä niin tiedon kehityskulut kuin tiedettä ohjaavat ja sitä sääntelevät lähtökohta-asettamukset, paradigmot, ovat kumpikin keskeisiä (Kuhn 1979, myös Tieto, tiede... 1978, Walls 1982). Tieteellinen oppirakennelma perustuu tietoon ja siihen pohjautuviin yleistyksiin, teoriaan sekä tämän koettelemiseen vaadittavaan metodologiaan. Tieteensisäisesti arvioiden oppirakennelma on pätevä niin kauan kun sitä ei esitetyistä lähtökohdista eikä ehdoista käsin voida kumota. Oppirakennelma noudattaa sikäli tieteen pelisääntöjä.

Tiede(kin) toteutuu toisaalta sosiaalisissa yhteyksissä, s.o. sosiaalisissa järjestelmissä, tiedeyhteisöissä ja viime kädessä yhteiskuntatasoisissa puitteissa. Tällöin tieteentekoon kohdistuvat ja sitä ohjaavat ja kontrolloivat myös tieteen itsensä kannalta ulkoiset yksilölliset ja yhteisölliset näkökohdat. Tieteensisäiset ja -ulkoiset intressit yhdessä muodostavat näin tieteellisen oppijärjestelmän, koulukunnan.

Oppijärjestelmä toimii myös tieteen ja tutkimuslöydösten legitimoijana, oikeuttajana. Kuhnin omaksuma paradigmien käsite on tärkeä myös legitimoinnin ymmärtämiseksi. Paradigma käsittää Kuhnin erään tulkitsijan Håkan Törnebohmien mukaan tutkijan intressit, siis sen mitä hän haluaa, tutkijan kompetenssin, sen mihin hän pystyy, pääpiirteittäisen käsityksen siitä maailmasta, minne hänen tieteenalansa sijoittuu sekä tutkijan tiedekäsityksen. Tiedekäsitys on tulvillaan hyvää ja huonoa tutkimusta, hyviä ja huonoja tutkijoita sekä tieteenkehitystä ja tiedeyhteyksiä koskevia odotuksia, esittää Törnebohm (1980).

Oppijärjestelmänomaiset piirteet vahvistavat lineaarisesti etenevän normaalitieteen kehitystä, mutta muodostuvat esteiksi tai ovat avuttomia vallitsevia paradigmoja kyseenalaistavien löydösten ja teoriakehitysten ilmaantuessa. Ellei uusi teoria sovi vanhoihin kaavoihin, sitä pahempi teorialle.

Tieteet muodostavat tieteenteorian havaintoaineiston. Selityspäruusteet tieteen tilaa ja kehitystä osoittaville havainnoille on kuitenkin haettava

³Julkaistaan Talentia ry:n luvalla. Artikkelit on aiemmin julkaistu sarjassa: *Sosiaalityön vuosikirja* 82. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. 1982, 133–143.

havainnoitavien tieteiden ulkopuolelta. Törnebohm viittaa kuviohakuisiin strategioihin, joilla pyritään löytämään useammalla todellisuutta ilmentävällä tutkimuksen osa-alueella, territoriolta, hahmottuvia kuvioita. Kuviohakuinen strategia sisältää olettamuksen yhteisiksi todennettavien piirteiden esiintymisestä tieteissä. Ja tällaisia yhteisiä kuvioita ovat Kuhnin mukaan tiedon kehityskulut sekä tieteiden paradigmasidonnaisuus (Törnebohm 1981).

Tieteenteoria ja huumeiden väärinkäyttö – analyysiesimerkki

Göteborgin yliopiston tieteenteorian osaston tutkimusraporteista useat ovat ns. soveltavien tieteidenkin kannalta välittömästi kiinnostavia. Törnebohm onkin korostanut, miten tieteenteoria ainoastaan vuorovaikutuksessa muihin tieteenaloihin voi toteuttaa itseään (ibid.). Tässä mielessä myös tieteenteoria on palveluhakuinen siinä kuin esimerkiksi lääketiede, sosiaalipolitiikka jne. Tieteenteoria joutuu perehtymään sekä tosiasiatietojen että niitä konstituovien oppijärjestelmien kehityskulkuihin, vuorovaikutuksellisesti kumpaankin.

Jonas Hartelius on mainitun tieteenteorian osaston sarjassa julkaissut raportin huumausaineiden väärinkäytön etiologiaa (väärinkäyttöä aiheuttavia tekijöitä) koskevista teorioista (Hartelius 1976). Esitykseni perustuu seuraavassa Harteliuksen Suomessa huomiota vaille jääneeseen raporttiin. Toivon mukaan selostus osaltaan virittää keskustelua ja itsetutkiskelua niin sosiaalityön kentällä kuin työtä ja sen probleemeja tutkivien keskuudessa. Huumausainetutkimus on tosin vielä esiparadigmaattisessa vaiheessa, koska ei voida osoittaa minkään paradigman yksin hallitsevan. Sikäli Kuhnin paradigma-perusteinen selitysmalli tieteelliselle kehitykselle näyttäisi liian vaativalta ajatellen väärinkäytön etiologista analyysia.

Huumausaineriippuvuuden muodostumista koskevien mallikehityksien empiirinen perusta on yleensä heikko. Keskeistä riippuvuuden käsitettä ei ole kyetty tyydyttävästi määrittelemään, toteaa Hartelius. Näin käsitteestä muodostuukin paradigma, jolla pyritään selittämään, miksi väärinkäyttäjät jatkaa vahingolliseksi osoittautuvaa huumeiden käyttöään. Hartelius huomauttaakin, miten puuttuu vaikkapa perinnöllisyystieteeseen verrattava erityinen riippuvuustiede. Riippuvuustutkimusta harjoitetaan vakiintuneiden tieteenalojen laitamilla. Toinen Kuhnin selitysmallin käyttöön liittyvä ongelma yhteiskuntatieteissä on tutkimuksen osa-alueiden, territorioiden nopea vaihtuminen.

Huumeilla on alun perin ymmärretty rauhoittavia uneen vaivuttavia aineita, kun niillä nykyään on juridinen merkitysyhteys, toteaa Hartelius. Lisäksi on huomattavaa, että huumeilla on myös lääketieteellistä käyttöä vaikeiden tuskatilojen lievittäjinä jne. Tämän vuoksi Hartelius pitäytyy huumausaineiden väärinkäyttöä ja siihen liittyvää riippuvuutta käsittelevien mallikehityksien analyysiin.

Sosiaalinen ongelma edellyttää tämän tiedostamista ja julkituomista. Näin ollen huumausaineita koskeva julkinen keskustelu ja sen yhteydessä esiintuodut perustelut muodostuvat tieteenteoreettisen analyysin kannalta keskeisiksi havaintoaineistoiksi. Vaikka huumausaineongelmia on esimerkiksi Ruotsissa esiintynyt koko tämän vuosisadan aikana, ongelmat vasta 1950-luvulla laajenivat merkittävämmiin. Vuosina 1964–65 ongelmaan kiinnitettiin yhtäkkiä näkyvästi huomiota joukkotiedotusvälineissä. Jälkimmäisenä vuonna ongelma tuli voimakkaan poliittisen huomion kohteeksi Ruotsissa, Hartelius jatkaa. Tämän seurauksena puolestaan monitahoinen tutkimustoiminta käynnistyi huumausainekysymyksen ympärillä.

Peruslähtökohtien, käsitteiden ja menetelmien julkituominen vähäistä

Huumeongelmia tutkii mm. farmakologia, oikeustiede, kemia, kriminologia, lääketiede, psykologia, psykiatria, sosiaalianthropologia, sosiaalilääketiede, sosiologia sekä valtio-oppi. Arnold Lindesmith onkin todennut, esittää Hartelius, miten kullakin tieteenalalla on voimakas pyrkimys korostaa omia näkemyksiään ja intressejään muiden tieteenalojen kustannuksella. Samanaikaista leiriytymistä kuin on tapahtunut tutkimuksen piirissä on myös tapahtunut poliittisella tasolla, Hartelius esittää. Tieteenteoreettisen tutkimuksen kannalta vallitsevan tilanteen tekee mielenkiintoiseksi erityisesti heikko peruslähtökohtien samoin kuin omaksuttujen käsitteiden sekä käytettävien menetelmien julkituominen eli puutteellinen artikulointi samoin kuin niiden lukuisuus.

Tiivistetysti Harteliuksen tutkimusongelmat ovat:

1. Minkälaisia huumausaineiden väärinkäytön etiologiaa koskevia teorioita esiintyy ruotsalaisessa huumausainekeskustelussa?
2. Miten hyvin artikuloituja teorat ovat (Törnebohm mukaan artikuloinnissa piilevä tieto muuttuu eksplisiittisesti ilmaistuksi)?
3. Miten kattava on teorioiden empiirinen sisältö?
4. Millaisia funktioita teorioilla on huumausaineongelmaa koskevassa TIPS-systeemissä (Törnebohm mukaan: T=tutkija; I=intressentti; P=praktikko, soveltaja; S=systeemi)?
5. Voiko teorioita artikuloida siten, että niitä voi
 - a) verrata keskenään?
 - b) testata empiirisesti?
6. Miltä kohdin teorat eroavat toisistaan?

Mistä erot voivat aiheutua, esimerkiksi erilaisesta ongelmanmäärittelystä, ihmiskäsityksestä tai perspektiivieroista johtuen?
7. Voiko teorioita sovittaa yhteen yhdeksi ”kaikenkattavaksi” teoriaksi?
8. Ellei tämä ole mahdollista, mitkä ovat jäännökset?
9. Millaisia rajoituksia sisältyy kysymystä käsittelevään tieteenteoreettiseen työskentelytapaan?

(sit. Hartelius 1976, 11.)

Ongelmien tutkimuksen kannalta keskeiseksi muodostuu sisällytettyjen teorioiden artikuloinnin selvittäminen. Piilevän tiedon siirtymistä eksplisiittiseksi osaksi tutkimusta tapahtuu esimerkiksi tutkimusongelmien valinnassa, hypoteesien muodostumisessa, metodien ja koeasetelmien valinnoissa, tieteellisessä väittelyssä, raportoinnissa sekä teorioiden asettamuksia koskevassa tiedostuksessa. Lähteinä tarkasteltaviin teorioihin sisältyvän artikuloinnin selvittämisessä Hartelius on käyttänyt tutkimusraportteja, joukkotiedotusvälineissä olevia reportaaseja, valtionkomiteoiden selvityksiä (SOU), julkisia asiakirjoja, puoluejulkaisuja, järjestöjulkaisuja, brosyyreja, kaunokirjallisuutta ja tämän kritiikkiä.

Teoria vertailun kohteena

Harteliuksen suorittama teoriavertailu kiinnittyy seuraaviin seikkoihin:

1. Tiedevaikutteet, joihin sisältyvät tiedetradition ja käsitteiden kartoitukset, käytetyt mallit sekä muut ohjaustekijät.
2. Huumausainekysymystä sinänsä koskevan artikuloinnin aste. Onko tämä pää- vai sivuasia teoriassa?
3. Empiirisen testauksen aste.
4. Sovellutusalueet mainitun TIPS-systeemin kannalta.
5. Kriteerit sille, mikä on ”hyvää tiedettä”, liittyy tiedekäsitykseen.
6. Tiedeihanne, em. kriteerioiden kattavampi perustelu.
7. Toimenpideohjelmat, joihin on päädytty teorian perusteella.
8. Yhteiskunta- ja ihmiskäsitys (maailmankuva).
9. Oleelliset ohjaustekijät. Teorioiden kehittäminen saattaa ohjautua muista kuin tieteensisäisistä kriteerioista käsin.
(sit. Hartelius 1976, 23–24.)

Harteliuksen analysoimat teoriat ovat sellaisia, joita on tuotu julki, artikuloitu ruotsalaisen huumausainedebatin yhteydessä tarkastelluissa lähteissä.

Väärinkäytön etiologiaa koskevat teoriat

I. Oireteoria

Hartelius esittää tiivistelmänä oireteorian keskeisinä paradigmina seuraavat:

1. Huumausaineiden väärinkäyttö on sosiaalisen, psyykkisen tai emotionaalisen häiriön oire.
2. Häiriöoasteilla on suurempi riski tulla väärinkäyttäjiksi tai muutoin leimatuiksi sosiaalisesti poikkeaviksi.
3. Yhteiskunnan perustavanlaatuiset ongelmat, sen hylkäämismekanismi ja kykenemättömyys ratkaista poikkeavaan käyttäytymiseen liittyviä ongelmia rakentavasti ovat huumausaineongelman vaikeutumisen tärkeimmät tekijät.

4. Huumausaineongelmaa on ratkaistava puuttumalla taustalla oleviin syytekijöihin, vaikuttamalla yhteiskunnallisten muutosten kautta ongelmien muodostumiseen ehkäisevästi, mutta myös väärinkäyttäjien hoidon avulla, jolloin pääpaino on resosialisaatioilla.
5. Toiminnan tavoitteena tulee olla ”humaanimpi yhteiskunta”, missä ei esiinny huumausaineiden väärinkäytöstä tai muusta itsetuhoa ilmentävästä käyttäytymisestä johtuvaa inhimillistä kärsimystä.

II. Epidemioteoria

1. Huumausaineiden väärinkäyttö on tiettyjen nautintotiloihin tai psyykkisiin vaikutuksiin tähtäävien aineiden muunlaista kuin lääke- tai lääke-aineiden perusteltua käyttöä.
2. Ihmisistä tulee (epidemiatyypisen) huumausaineiden väärinkäytön harjoittajia, koska he tulevat vedetyksi mukaan huume-epidemiaan. Ratkaisevaa tälle on toisaalta yksilöllinen dispositio, altistumisherkkyys väärinkäytölle, toisaalta tartuntapaineen (eksposition) vahvuus.
3. Huumausaineiden väärinkäytön syntyyn johtavien keskeisten tekijöiden esiintyminen:
 - a) epidemian esiintyminen (voi olla pieni – mutta esiintyminen välttämätöntä)
 - b) tietty altistumisen kannalta sopiva väestöryhmä
 - c) huumeiden hyvä saatavuus ja myöhemmin mustan huumemarkkinan (tai tiettyjen viranomaisten) taholta suoritettavien väliintulojen, interventioiden puuttuminen
4. Toimenpideohjelma:
 - a) huumeiden eliminointi tai niiden eksposition heikentäminen
 - b) leviämisyölylien kontrolli
 - c) preventiiviset toimenpiteet, mm. valistus ja riskiryhmien vastustuskyvyn lisääminen
 - d) ”tartunnan saaneiden” hoito
 - e) ”vaarallisten tartuttajien” eristäminen ja pitkäaikaishoito
5. Toiminnan tavoitteena on huumeiden väärinkäyttäjistä vapaa yhteiskunta.

III. Markkinateoria (”Maffiateoria”)

1. Huumausaineiden väärinkäyttö merkitsee kuluttajan riippuvuutta tuotteesta (huumeesta), minkä välittäjä myy. Hinnoittelun taso määräytyy kuluttajan riippuvuuden asteesta.
2. Eräät ihmiset tulevat huumeiden väärinkäyttäjiksi, koska välittäjät tarjoavat huumetta, kunnes nämä ihmiset tulevat huumeista riippuviksi, minkä jälkeen välittäjä voi nostaa hinnoittelua voimakkaastikin.
3. Mustien markkinoiden toiminta on tärkein tekijä huumeiden väärinkäytön kehittymisen kannalta. Toinen tekijä on se, että väärinkäyttä-

jän on ruvettava myymään huumeita rahoittaakseen omaa väärinkäyttöään.

4. Toimenpideohjelma:
 - a) ”mustan” huumeen tuotantoa on lopetettava
 - b) huumeetjut ja -markkinat on eliminointava
 - c) väärinkäyttäjät on parannettava
5. Tavoitteena on toisaalta tukahduttaa mustan pörssin toiminta, toisaalta vapauttaa väärinkäyttäjät riippuvuudestaan ja ”huumekuninkaiden” otteesta.

IV. Protestiteoria

1. Huumeiden väärinkäyttö on protesti vallitsevalle yhteiskunnalle.
2. Ihmiset, jotka ovat ”tiedostaneet vallitsevan yhteiskunnan mielettömyydet” ja haluavat ”protestoida” yhteiskuntaa vastaan voivat käyttää huumeita protestinsa ilmauksena.
3. Huumeiden käyttöön liittyviä tekijöitä:
 - a) vallitsevan yhteiskunnan ”mädännäisyys, kaksinaismoraali jne.”
 - b) poikkeavien ryhmien tietoisuus näistä ongelmista ja huumeiden valinta protestiväylänä
 - c) tukahduttavien viranomaisten taistelu huumeiden käyttöä vastaan paljastaa vielä selvemmin yhteiskunnan ”sairaaloista tilaa” ja voimistaa protesteja ja saattaa jopa lisätä niiden kannatusta.
4. Toimenpideohjelma:

Ei ole ilman muuta selvää, että ongelmia pitää ”ratkaista”. Kumousta kannattavat pitää parhaana ratkaisuna antaa toiminnan jatkua, koska ongelmat ilmeisesti ovat nuorten ymmärtämättömyyden ja puberteettivaikeuksien ilmausta.
5. Sosiaalikiratiiviselta kannalta pyrkimyksenä on tällöin auttaa nuoria levottomien vuosien yli. Protestoivien kannalta olisi luotava uusi yhteiskunta huumeiden avulla.

V. Passivoitumisteoria

1. Huumeiden väärinkäyttö muodostaa pakotien konfliktitilanteisessä tilanteessa.
2. Ihmisistä tulee väärinkäyttäjiä, koska valitsevat huumeita pakotieksi ristiriitoihinsa ja kun tämä tie sisältyy heitä ympäröivään kulttuuripiiriin.
3. Huumeongelman tärkeimmät syyt ovat:
 - a) pakenemistarve
 - b) tietämättömyys seurauksista, jotka aiheutuvat siitä, että paetaan huumeisiin sen sijaan, että taisteltaisiin huumeita vastaan
 - c) huumeet pakenemismahdollisuutena

- d) huumeiden (ajoittainen) aktiivinen markkinointi keinona häivyttää tyytymättömyyttä ja protesteja sekä passivoida väestöryhmiä.
- 4. Toimenpidesuositukset:
 - a) taistelua pakenemisen sijasta ongelmatilanteissa
 - b) huumeiden vastaista taistelua (myös koskien huumekulttuureja)
 - c) huumausaineongelmaa koskevaa valistusta, mm. syistä ja hyödynsaajista.
- 5. Torjuntatyön yleistavoitteena on sellaisen yhteiskunnan kehittäminen, jossa ihmiset ovat aktiivisia. Erityisesti huumeongelmaa ajatellen vapauttaminen passivoivasta väärinkäytöstä.

VI. Pakenemisteoria

- 1. Huumausaineiden väärinkäyttö on osoitus ihmisen (osaksi sairaalloisesta) tarpeesta paeta ongelmia ja todellisuutta.
- 2. Ihmiset, joilla on korostunut pakenemistarve, ovat taipuvaisempia tulla väärinkäyttäjiksi.
- 3. Tärkeitä tekijöitä tässä yhteydessä ovat ihmisten pakenemistarpeen laajuus sekä tarjolla olevat pakenemismahdollisuudet.
- 4. Toimenpidesuositukset:
 - a) ihmisten pakenemistarpeen vähentäminen esim. puuttamalla ongelmiin, jotka synnyttävät tämän tarpeen
 - b) pakenemistarpeen kanavointi rakentavammille urille kuin väärinkäyttöön.
- 5. Tavoitteena luoda yhteiskunta, missä ihmisillä ei ole tarvetta paeta, osaltaan myös kehittää haitattomia pakenemismahdollisuuksia tai vaihtoehtoja.

Mainittujen teorioiden ja niihin sisältyvien asettamusten sekä näiden implikoidien suositusten lisäksi Hartelius haarukoi havaintoaineistostaan esiin pari muuta teoriaa, nimittäin ns. Lindesmith'in teorian eli sen, että huumeiden ankara kriminalisointi johtaa väärinkäytön lisääntyvään leviämiseen, sekä ”hällä väliä” teoriaksi ristittävässä olevan mallin (toiset käyttävät huumeita, toiset unilääkkeitä).

Teorioiden sekä niihin sisältyvien asettamusten ja niiden implikoidien toimenpidesuositusten esittelyn jälkeen Hartelius siirtyy varsinaiseen tie-teenteoreettiseen teoria-analyysiin sekä -vertailuun. Vertailun tulokseksi muodostuu:

- 1. Ruotsalaisessa huumekeskustelussa edellä esiteltyt teoriat ovat paikallistettavissa ja todennettavissa. Tärkeimmät teoriat ovat oireteoria sekä epidemioteoria.
- 2. Teorioista ainoastaan oireteoria ja epidemioteoria ovat hyvin artikuloituja.
- 3. Sekä epidemioteorialla että oireteorialla on empiiristä evidenssiä.

4. Teorioita voidaan TIPS-systeemissä käyttää välineenä, ideologiana, herjana sekä tieteellisen työskentelyn lähtökohtana.
5. Teorioita voidaan verrata toisiinsa, johtuen niiden riittävästä artikuloinnin asteesta, jolloin niitä myös voidaan testata empiirisesti.
6. Oire- ja epidemiateoriat eroavat toisistaan osaksi sen mukaan, mihin ne kiinnittyvät sekä sen perusteella, miten ne implikoivat toimenpideohjelmien hahmottelua.
7. Useilta osin epidemia- ja oireteorioiden sovittaminen toisiinsa lienee mahdollista, koska ne kohdistuvat eri osiin tai tasoihin huumausaineongelmaa ja siten täydentävät toisiaan.
8. Sovittamisen seurauksena muodostuvat jäännökset liittyvät lähinnä toimenpideohjelman muotoiluun. Toisaalta tällainen yhteensovittaminen luultavasti kokee vastustusta eri leirien edustajien taholta huumausainekeskustelun tiimoilla vallitsevan polarisoituneen tilanteen vuoksi.
(Hartelius 1976, 28–60.)

Huumausainekeskustelua koskevassa loppukatsauksessaan Hartelius päätelee, että väittely huumausaineiden väärinkäytön etiologiasta on osittain perustunut väärälle vastakohtaisuudelle. Tämä on johtunut siitä, että tarkastellut teoriat kohdistuvat huumausaineongelmakompleksin eri tasoihin tai osaongelmiin. Useassa tapauksessa teoriat täydentävät toisiaan, mikä esimerkiksi pitää paikkansa oire- ja epidemiateorioiden kohdalla. Tämä kaikki korostaa artikuloinnin tarkentamisen sekä jäännösten erillisanalyyysien merkitystä.

Teorioiden kattamien osa-alueiden, territorioiden, tasoerot korostavat myös huumausaineiden väärinkäytön eri puoliin kohdistuvien yhteensovitettavien toimenpiteiden merkitystä. Tämä merkitsee, päättelee Hartelius, systeemitoteuttamisen perspektiivin valitsemista, tällöin voidaan estää eri tasoilla suoritettavien toimenpiteiden vastakkaisvaikutuksia. Riippuvuutta on myös tutkittava entistä seikkaperäisemmin. Nykyään riippuvuutta usein käytetään paradigmana selittämään, miksi huumausaineiden väärinkäyttäjät jatkaa väärinkäyttöään. Eräissä koulukunnissa riippuvuudelle annetaan suurta painoa tietyn hoitofilosofian kehittämisessä, kun riippuvuus toisissa koulukunnissa puolestaan jää syvemmälle piilevien psyykkisten ongelmien varjoon.

Edelleen Hartelius korostaa keskustelun luonteen muuttamisen tärkeyttä. Sellaisen keskustelun, joka Hirschfeldtin mukaan muistuttaa ”kiertävän sirkusryhmän” esitystä tai Bejerotin mukaan ”suuren sekasorron aikakautta”, ei voida uskotella kykenevän ratkaisemaan huumausainekysymyksen vaikeusasteen tasoista ongelmaa. Hartelius korostaa lisäksi argumentoinnin täsmentämisen ja muiden ryhmien käsitysten huomioimisen merkitystä samoin kuin tarvetta lisätä dialogia ja eri teorioita sekä toimenpiteitä koskevaa kriittistä keskustelua.

Eri teorialat ”tulevat ja menevät”, erityisesti populaaritieteellisessä debaattissa, Hartelius toteaa. Paradigmavaihdokset ilmeisesti tapahtuvat eri tavoin luonnontieteissä kuin humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä. Eräs selitys tähän saattaa olla se, että luonnontieteiden kriisit ja paradigmavaihdokset ensisijaisesti ovat tieteensisäisiä ongelmia, kun taas humanististen ja yhteiskuntatieteiden on vaihdettava paradigmaa sitä mukaa kuin tutkimusten kohteena olevat ihmiset ja yhteiskunnat muuttuvat. Näin ollen myös huumausainekysymystä koskevien paradigmavaihdosten lähtökohtana voivat olla yhteiskunnalliset muutokset. Varhaisempi huumausaineiden väärinkäyttöä koskeva paradigma oli yksilökeskeinen, koska väärinkäyttäjät aiemmin usein olivat altistuneet huumeisiin huolimattoman lääkityksen tai huumeiden helpon saatavuuden johdosta. Uusi väärinkäyttöparadigma sen sijaan korostaa sosiaalisten tekijöiden ja mekanismien merkitystä, Hartelius päätelee.

Filosofian invaasio alkamassa

TIPS-systeemi, joka sulkee sisäänsä tutkijan, intressentin sekä praktikon systemaattisena analyysinä, näyttää varsin lupaavalta myös sosiaalisten ongelmien tarkastelukehikoksi. Tieteenteoreettinen tutkimusote edellyttää havaintoaineistoltaan tietynlaista edustavaa näyttöä, eksplikointia. Tutkimus ei kykene haarukoimaan esiin piileviä vaikuttimia kuin induktiivisesti. Toisaalta esimerkiksi sosiaalipoliittisessa uudistustyössä tarjoutuisi runsaastikin tausta-aineistoa tieteenteoreettiselle analyysille. Nähdäkseni filosofia on vasta aloittamassa invaasiotaan sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön areenoille näiden ikiomien ongelmien ja toimenpideohjelmien tulkeiksi.

Lähdeluettelo

- Hartelius, Jonas: Teorier om narkotikamissbrukets etiologi — En vetenskapsteoretisk pilotstudie. Avdelningen för Vetenskapsteori. Göteborgs Universitet. Rapport nr 81. 1976. Göteborg 1976.
- Kuhn, Thomas S.: The Structure of Scientific Revolutions. Chicago 1962. (ruots. De vetenskapliga revolutionernas struktur. Lund 1979.)
- Lakatos I. – Musgrave A. (ed.): Criticism and the Growth of Knowledge. Cambridge 1970.
- Tieto, tiede, yhteiskunta: Keskustelua yhteiskuntatieteistä 1978. (toim. Littunen Y. – Rautio P. – Saarinen A.). Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto. Tampere 1978.
- Törnebohm, Håkan: Paradigm- och kunskapsutvecklingar. Institutionen för Vetenskapsteori. Göteborgs Universitet. Rapport nr 122. Göteborg 1980.
- Törnebohm, Håkan: ”Så växer en ny vetenskap fram” (Socionomen 6. 1981).
- Walls, Georg: ”Sosiaalityö ja tieteenteoria”. (Sosiaalityön Vuosikirja 1981 s. 48–56). Helsinki 1982.

Utvecklingen av forskningen i socialt arbete i Finland⁴

Georg Walls (1983)

Utvecklingsförloppet för forskningen i socialt arbete i Finland kännetecknas av en stark anknytning till disciplinen socialpolitik. Det vanliga har varit en referensram som tar fasta på makronivån såväl vad avser problemdefinition som åtgärdsningsförslag. Först under de allra senaste åren har individen som subjektiv varelse kommit att stå i centrum för forskarens intresse.

Walls, Georg, Svenska social- och kommunalhögskolan, Topeliusg. 16, Helsingfors 25, socialpolitiker, pol.dr. 1968 på en avhandling om innovationsförlopp på företagsnivå på landsbygden. Forskat i socialvårdsadministration och samarbetsfrågor. Fungerat som tillförordnad professor i socialpolitik och sociologi vid Tammerfors universitet, Åbo Akademi och Jyväskylä universitet. Biträdande professor i socialpolitik med socialt arbete vid Svenska social- och kommunalhögskolan.

Situationen i Finland beträffande utbildning och forskning i socialpolitik inklusive socialvård och socialt arbete är unik i jämförelse med övriga nordiska länder. Socialpolitiken upphöjdes till akademiskt läroämne år 1946 då en professorstjänst inrättades vid Helsingfors universitet. Redan tidigare, på 1930-talet, var socialpolitiken starkt representerad vid den finskspråkiga socialhögskolan (Yhteiskunnallinen Korkeakoulu) som sedermera utvecklats till Tammerfors universitet. Allt som allt finns det sju universitetsinstitutioner eller -enheter med behöriga professorer inom disciplinen socialpolitik i Finland vartill kommer några biträdande professorer, två vid socialhögskolorna och en vid Tekniska högskolan i Helsingfors.

Utgångsläget

Orsakerna till socialpolitikens starka representation står att söka i det finländska samhällets utvecklingsförlopp. I motsats till vad som varit fallet med de övriga nordiska länderna kom Finlands statsskick att fastställas som en konsekvens av ett inbördeskrig. Bristen på samförstånd mellan de centrala grupperingarna i samhället i fråga om politiska reformer ledde till partiell uteslutning av oppositionella grupper från lagberedningsarbetet och den politiska beslutsfattningen. För att undvika allvarigare förvecklingar i samhället igångsatte de styrande krafterna reformer inom samhällspolitikens

⁴ Julkaistaan Universitetsforlagetin (Oslo) luvalla (reprinted with kind permission of Universitetsforlaget, Oslo). Artikkel on aiemmin julkaistu sarjassa: *Nordisk Sosialt Arbeid*. Nr.3, ärg. 3, 1983. Nordiske sosionomsforbunds samarbeidskomite. Oslo: Universitetsforlaget, 61–71.

delområden. I detta reformarbete uppstod mycket snart ett behov av utbildade funktionärer liksom även av undersökningar för att möjliggöra såväl behovsprövning som evaluering av reformerna (jfr. Harmaja 1918; Sosiaalisia erikoistutkimuksia; Kuusi 1931; Waris 1961). Ett annat karakteristiskt drag i det finländska samhället har varit de ostabila politiska förhållandena. Avsaknaden av stabilitet i samhällspolitiken har försvårat anknytningen av nationalekonomisk forskning till den samhällspolitiska styrningen. Detta i sin tur har avspeglats i ett ringa intresse för välfärdsekonomisk teoribildning och analys sådana dessa kommit till uttryck i t.ex. Sverige ända sedan 1930-talet.

Utbildningen och forskningen i socialpolitik i Finland etablerade egna institutioner och positioner. Detta blev möjligt genom att förankra socialpolitiken till universiteten. Socialpolitiken och de reformer den förespråkade erhöll därmed en vetenskaplig status av vederhäftighet och oantastbarhet. Den akademiska socialpolitiken kom att utgöra en legitimation för samhällssystemets reformpolitik. Det kan ha sitt intresse i detta sammanhang att omnämna att den finska akademiska socialpolitikens första stora företrädare Eino Kuusi fungerade som professor i tillämpad nationalekonomi motsvarande närmast socialpolitik vid universitetet i Dorpat år 1931 då han signerade sitt monumentalverk "Sosiaalipolitiikka I–II" omfattande på andra tusen sidor. För att försöka dra en parallell, Estland hade liksom Finland genomgått en våldsam omvälvning i anknytning till den ryska revolutionen.

Den socialpolitiska forskningens rötter

Socialvården och därmed även det konkreta socialarbetet utgör enligt en i Finland allmänt accepterad indelningsgrund för socialpolitiken en del av socialskyddet. De tre huvudsektorerna är: arbetspolitiken, bostadspolitiken och socialskyddspolitiken. Ytterligare införs centrala delar av hälsovårds-, utbildnings-, regional- och miljöpolitiken liksom även alkoholpolitiken i socialpolitiken. Tidigare utgjorde kolonisationspolitiken en till socialpolitiken nära anknuten sektor. I dagens läge kan lantbrukspolitiken anses inrymma flera socialpolitiska motiveringar trots att lantbrukspolitiken uppfattas som näringspolitik (Nieminen 1956; Waris 1961–1980, Viita 1969). Detta innebär att en skarp gränsdragning mellan vad som är socialpolitisk forskning och vad som är forskning i socialvård och socialt arbete inte är meningsfull. Man har försökt karakterisera skillnaden med begreppen makro och mikro men begreppen anger inte annat än vissa måttstockar på analysenheterna.

En möjlig definition av kunskapsintresset hos forskningen i socialt arbete kunde vara den att forskningen primärt gäller identifieringen, uppkomsten, struktureringen och åtgärddningen av sociala problem. Härvid avses med sociala problem i samhället uppmärksammade struktur-, process- och resursproblem för att hålla mig till en förtjänstfull tredelning presenterad av Swedner (1978). De sociala problem kan ta sig uttryck i hjälplöshet, avvikande beteende eller otrygghet för att denna gång anknyta till Sipilä (1979).

Forskningen i socialt arbete penetrerar de sociala problemen i omedelbar relation till problemens uttrycksformer.

Trots en rätt omfattande socialpolitisk forskningsaktivitet i Finland har forskningen i socialt arbete varit tunnsådd. Detta gäller såväl för den forskning som analyserat sociala problem som för forskningen i socialarbetets organisation och metodik. Ett annat har emellertid skrivits under årtiondenas lopp som emellanåt fallit i skymundan men senare kanske återintagits i diskussionen och analysen av fattigdom, utslagning, socialvård och socialmetodik.

Historiskt sett är Johan Wilhelm Rosenborgs avhandling "Om fattigdomen och allmänna fattigvården i Finland" av år 1858 oneklingen av intresse. Hans analys av fattigdomen som framförallt en relativ egenskap äger en obestriddlig aktualitet än i våra dagar. "Fattigdomen är icke något bestämt storhetsmått, som vid alla enskilda tillfällen kan utan vidare besvär tillämpas. Fattigdomen uttrycker tvärtom alltid ett förhållande mellan skilda individer, skilda samhällsklasser, eller skilda folk. När man säger att en person, en samhällsklass eller ett folk lever i fattigdom, har man därmed endast jämfört deras ställning med bättre lottade individers, samhällsklassers eller nationers." Rosenborg betonar betydelsen av att beakta de förhållanden i vilka de för fattigdom utsatta befinner sig och ej à priori definiera fattigdomen utgående från behovsanalyser. Ytterligare fäster Rosenborg uppmärksamhet vid de sociala problemens samhälleliga anknytningar. Pauperismen är inte framkallad av några tillfälliga olyckshändelser, utan härrör av vissa samhällsklassers ställning i samhället, konstaterar Rosenborg (ibid., 3–4 1858).

Det skulle dröja ända till sekelskiftet förrän utredningar av sociala missförhållanden utfördes på statligt initiativ i det dåtida till tsar-Ryssland anknutna Finland. Härvid beaktades framförallt de svåra förhållandena bland den obesuttna befolkningen på landsbygden samt frågor rörande arbetarskyddet (Tilattoman väestön alakomitea 1903; Sosiaalisia erikoistutkimuksia). Dessa i och för sig viktiga socialstatistiska utredningar uppföljdes emellertid icke i form av lagstiftnings- och motsvarande åtgärder, framförallt jordreformer. Inbördeskriget 1918 kan åtminstone delvis anses ha sin bakgrund i de skärpta missförhållandena på den finländska landsbygden.

Årtiondena före andra världskriget kännetecknades av flera socialpolitiska reformer. Dessa gäller arbetarskyddet men även pensionsskydd och familjepolitik. Den egentliga socialvården i dess nuvarande utformning härleder sig likaså från denna period. Trots förnyelser i såväl lagstiftning som i fråga om resurstillförsel har den finländska socialvården behållit sin systemcentrerade karaktär. Det klientorienterade socialarbetet infördes egentligen till Finland först på 1950-talet och även då i en rätt anspråkslös omfattning. Socialvården och det konkreta (social-)arbetet har länge kommit att snarare representera en repressiv myndighetsstyrd kontrollpolitik än en aktiverande och frigörande resurs.

Efterkrigstiden — forskningens frammarsch

Efter andra världskriget tillfördes socialvården och socialarbetet nya impulser från de anglosaksiska länderna. Case work gjorde sitt intåg i Finland. Samtidigt kom detta att accentuera socialarbetarens roll som yrkesutövare. Den första mycket uppmärksammade läroboken i case work av Mervi Ahla och Lauri Tarvainen "Individuell vård" (här och senare i texten är det fråga om rubriker översatta till svenska. Originaltiteln i Noterna) utkom 1959. Två år senare publicerade Kaarlo Helasvuo sin bok "Vårdfältet". Man torde utan överdrift kunna påstå att dessa böcker mer än något annat bidragit till uppkomsten av nya arbetsmetoder och en ny yrkesidentitet inom socialarbetet och socialarbetarkåren i Finland. Samtidigt började man översätta utländsk facklitteratur, såväl skandinavisk som engelskspråkig. Margit Törnudd disputerade år 1956 med en svenskspråkig avhandling "Värnlösa barn i samhällets vård" som tillsammans med en annan avhandling av Reino Salo "Det kommunala barnskyddsarbetet som uppfostrare av social anpassning" i två delar, åren 1956–1959, kom att framstå som banbrytande inom det kommunala barnskyddet. Bägge baserar sig på material insamlat från barnskyddsverkens handlingar och kunde knappast ha tillkommit utan nära anknytning till fältet. Författarna fungerade nämligen vid tidpunkterna för undersökningarna som chefer för respektive barnskyddsavdelningar, Törnudd i Helsingfors och Salo i Vasa. Så till vida kom redan dessa undersökningar att utgöra belägg för tesen om förtrogenhet som utgångspunkt för forskning i socialt arbete. År 1962 utkom Reino Salo med en ytterligare undersökning, "Den kommunala socialhjälpens som ett samhälleligt och individuellt problem". Också denna undersökning baseras på material ur akter vilka knappast hade varit tillgängliga för utomstående forskare. Ytterligare bör i detta sammanhang nämnas Veikko Piirainens socialhistoriska undersökning av utvecklingsfaserna i fråga om fattig- och den nuvarande socialvården "Från roteindelning till kommunalhem" publicerad 1958.

Helmi Mäki framlade sin licentiatavhandling 1966 över individuellt socialarbete. Den hittills enda doktorsavhandlingen i Finland som direkt tar upp socialarbetets metodik är Raimo Rissanens "Det sociala grupparbetets metod" från 1969. Rissanen hade fått impulser från sitt stipendiatår i USA och själva avhandlingen är en djuplodning i gruppdynamikens teori och metodurval.

Från och med 1951 fram till i år har drygt 50 doktorsavhandlingar i socialpolitik framlagts för offentlig granskning vid något av de universitet eller högskolor där socialpolitiken är representerad som självständig disciplin. Det stora flertalet av undersökningarna kan anses representera "allmän socialpolitik" och befinna sig på en makronivå utan direkt samband med socialt arbete. Inom sociologin har å andra sidan också publicerats undersökningar av intresse för socialt arbete. Faina Jyrkilä publicerade t.ex. år 1960 en avhandling om anpassningen till åldrandet och samhällets beredskap "Society and Adjustment to Old Age" och senare en annan undersökning

om "Vårdtagarnans alienation", den sämre lottades porträtt. Undersökningarna kan vad referensramarna beträffar sägas vara sociologiska men målgrupperna utgörs av socialvårdens klientel.

Åtmistone följande avhandlingar inom ämnet socialpolitik förtjänar ett omnämnande i detta sammanhang. Irma Kastari disputerade 1965 med en avhandling som tog upp ett för finländska förhållanden specifik problem, nämligen de krigsevakuerade anstaltomhändertagnas förflyttning och anpassning "De krigsevakuerades anstaltsvård". Ett år senare var Lauri Tarvainen i turen med undersökning av "De psykiskt efterblivna och deras vårdbehov".

Elina Visuri redogör i sin avhandling "Poverty and Children — a Study of Family Planning" 1969 för förutsättningarna för familjeplanering liksom även för de förväntningar mödrarna har till att skaffa sig ytterligare barn. Familjerna utvaldes ur Helsingfors stads socialvårdsregister. År 1967 utkom sedan den häftig omdebatterade pamfletten "Varning för vård" som skarpt kritiserade de rådande normerna och det svaga rättsskyddet liksom de diskutabla effekterna av socialvården, framförallt anstaltsvården.

Från 1970 framåt

Reino Salo utnämndes 1970 till professor i socialpolitik med inriktning på socialvård vid Socialpolitiska institutionen vid Tammerfors universitet. Den finskspråkiga socialhögskolan, Yhteiskunnallinen Korkeakoulu, hade 1960 flyttat till Tammerfors och fr.o.m 1966 utvidgats till universitet. Socionomutbildningen vid universitetet sker vid särskilda till universitetsinstitutionerna anknutna halvautonoma undervisningssektioner.

Inriktningen på socialvård inom ramen för ämnet socialpolitik har visat sig vara rätt populär åtminstone vad antalet studerande beträffar. Förutom professuren i socialpolitik, särskilt socialvård, har det från och med 1950-talet funnits en professur i (allmän) socialpolitik vid Institutionen för Socialpolitik vid Tammerfors universitet. Detta har inneburit att forskning med anknytning till socialvård och socialt arbete pågått i ca 20 år i Tammerfors. Detta gäller till en del också andra akademiska socialpolitiska institutioner vid de finländska universiteten. I själva verket har de flesta disputationer av intresse för socialvård och -arbete framlagts av forskare med anknytning till allmän socialpolitik.

Antalet pro graduavhandlingar (för akademisk kandidatexamen) med temata som anknyter till socialvård eller socialt arbete överstiger säkerligen 200. Emellertid har endast ett fåtal doktorsavhandlingar framlagts inom detta ämnesområde som jag konstaterat. Det är emellertid skäl att nämna två Tammerforsavhandlingar (inom allmän socialpolitik), nämligen Urpo Kuotolas undersökning av "De synskadades integrering i samhället" publicerad 1976 samt Lasse Murtos avhandling om "De bostadslösa alkoholisternas levnadsförhållanden och levnadssätt samt samhällets åtgärder" 1978. Trots att undersökningarna tar upp helt skilda målgrupper använder forskarna sig

av liknande datainsamlingsmetoder, främst av deltagande observation. Med tanke på forskningen om socialvård och socialt arbete innebär nämnda undersökningar en övergång till vad man kunde kalla "mjuka metoder" inom den finska socialforskningen. Samtidigt har bägge forskarna en exceptionellt mångsidig erfarenhet av den problematik som de tar upp i sina avhandlingar.

Elina Rautanen, chef för Rädda Barnen r.f., disputerade 1972 om "Den ogifta modern och adopteringsbeslutet", ett tema som är centralt inom Rädda Barnens adoptionsverksamhet. Också Rautanen kom att ge belägg för tesen om betydelsen av anknytningen mellan teori och praktik. Också i fråga om nämnda undersökning är det skäl att hålla i minnet svårigheterna för utomstående forskare att få tillgång till det arkivmaterial som utgör grunden för undersökningen.

Urho Rauhala, ledande forskare vid Social- och hälsovårdsministeriets Socialpolitiska forskningsavdelning, har i olika sammanhang analyserat den institutionellt förlagda vården och omhändertagandet av ungdom i fängelse. De förebyggande åtgärderna inom ramen för familjepolitiken framstår som synnerligen viktiga emedan avsaknaden av primärrelationer redan före anstaltsvistelsen eller -vistelserna är allmän just för anstaltsungdomen.

Socialvården och socialarbetet analyserades ur en institutionell synvinkel av undertecknad år 1970. Härvid jämfördes socialvårdens intressenter, parter, med varandra i fråga om inflytande, erfarenheter och förväntningar i fråga om socialvårdens och det sociala arbetets verkningar, socialarbetarnas och de olika klientgruppernas rättsskydd och status mm. Senare har undertecknad tagit upp samarbetsfrågor social- och hälsovård emellan på kommunalnivå. En sammanfattande rapport "Health Care and Social Welfare in Cooperation" har nyss utkommit.

Det aktuella läget

I slutet av 1970-talet och senare har forskningen över socialvård och socialt arbete något ökat i Finland. Detta beror delvis på ett större behov av kunskapsunderlag med tanke på de reformer av socialvårdsförvaltningen och av grunderna för beviljande av statsandelar som träder i kraft fr.o.m 1984. Å andra sidan har der visat sig att socialvården och socialarbetet behöver egen till ansvarsområdet direkt anknuten forskning och forskarutbildning. Förutom tidigare nämnda professur vid Tammerfors universitet har man nyligen inrättat ytterligare professurer eller biträdande professurer i socialpolitik, särskilt socialt arbete vid tre universitet eller högskolor. Institutionaliseringen av den akademiska utbildningen och forskningen inom socialvård och socialt arbete utgör en förutsättning för kontinuerlig kunskapsproduktion. Å andra sidan är det uppenbart att själva yrkespraktiken bör ingå som en del av nämnda institutionalisering. Detta ställer nya krav på uppbyggnaden av och samarbetet mellan universitet och socialhögskolor. I Finland har man försökt lösa samarbetskravet med att bygga upp koordinerade utbildnings-

program eller inriktningsalternativ som omfattar såväl socionomstudier som studier för högre kandidatexamen och där huvudansvarsämnet är socialpolitik, särskilt socialt arbete (eller socialvård som i Tammerfors). Studierna består av orienterande allmänna studier varefter följer egentliga ämnesstudier och slutligen fördjupade teoretiska och metodologiska forskningsorienterade "högre" akademiska grundexamensstudier. Därmed ökar möjligheterna för en socionomstuderande att efter avlagd socionomexamen fortsätta för kandidatexamen och eventuellt t.o.m. disputerar i ämnet socialpolitik, särskilt socialt arbete.

Några färskas undersökningar med anknytning till socialt arbete bör ytterligare nämnas. Jorma Sipilä har analyserat sambandet mellan de sociala problemen inklusive avvikande beteende hos barn och ungdom och de regionala och sociala strukturerna. Ett resultat av särskilt intresse för det sociala arbetet är den låga motsvarigheten mellan det officiella systemets registrering av sociala problem och avvikelser och de ungas egna uppfattningar och reaktioner. Likaså framstår det som viktigt att i socialarbetet förstärka de naturliga inofficiella sociala systemen.

Silja Laaksovirta disputerade i november 1982 med en avhandling om "Hjärtinfarktpatientens rehabiliteringskarriär analyserad särskilt ur socialarbetets synvinkel". Det kännetecknande för hjärtinfarktstriskgruppen (den s.k. A-typen) är en slags överkonformitet kombinerad med en hög ansvars-känsla och prestationscentrering. Dessa karaktärsdrag bör särskilt beaktas vid den sociala rehabiliteringen där uppbyggandet av ett nytt livssätt blir centralt.

Ett par finska läroböcker om socialvård och metodik inom socialt arbete förtjänar ännu ett omnämnande. Aulikki Kananoja och Anni Pentinmäki publicerade 1977 en bok om "Individuellt socialarbete, teori och praxis". Boken är numera ett standardverk i den finländska socialarbetarutbildningen. Referensramarna anknyter närmast till den anglosaxiska traditionen. Jorma Sipilä, numera professor i socialpolitik, särskilt socialvård vid Tammerfors universitet, publicerade i sin tur 1979 en detaljerad analytisk studie över "Uppkomsten och lindrandet av sociala problem" den första läroboken i sitt slag i Finland.

Slutord

Presentationen av utvecklingen inom forskningen i socialt arbete i Finland är inte fullständigt. Jag har bl.a. utelämnat den rätt digra forskningsverksamhet som bedrivs vid den Socialpolitiska forskningsavdelningen vid Social- och hälsovårdsministeriet. Det är uppenbart att en hel del av avdelningens forskningsrapporter är av betydelse såväl för socialvård som helhet som för det konkreta sociala arbetet. Framförallt gäller det kanske de rapporter i vilka man analyserat allokeringen av sociala inkomstöverföringar och tjänster skilt för olika målgrupper, t.ex. barnfamiljerna. Likaså är bl.a. utredningarna av olika särgruppers levnadsförhållanden av betydelse. Jag har inte

heller tagit med andra specialiserade forskningsinstitutioner som med tanke på metodutveckling och problemdefinition är av stor betydelse också med tanke på forskningen i socialt arbete. Sådana är Folkpensionsanstaltens Forskningsinstitution för Socialskydd, Försäkringsbranschens Rehabiliteringscentral, Pensionsskyddscentralen, A-kliniken (som verkar inom alkoholistvården), den Alkoholpolitiska Forskningsinstitutionen m.fl.

Med tanke på framtiden förefaller det vara av vikt att ägna särskilt uppmärksamhet vid innehållet av kunskapsproduktionen över socialvård och socialt arbete. Likaså förefaller det angeläget att vetenskapsteoretiskt analysera socialarbetet och dess teori-praxisanknytning. Den "sociala förslitningen" för att anknyta till Fred Hirsch i hans bok om tillväxtens sociala gränser kan visa sig vara en utgångspunkt i uppbyggnaden av framtidsskenarier för "det socialas" plats och sammanhang i en expanderande värld. Det finns säkerligen ett behov för framtidsforskning också inom socialpolitik och socialt arbete. Arbetet behöver visioner och visionerna åtgärdare men också analytiker, helst i en och samma person.

Forskningen i socialvård och socialt arbete bör antagligen vara mångdisciplinär. Härav följer att en presentation av forskningsaktiviteterna inom socialt arbete också borde vara mångdisciplinär. I detta sammanhang vill jag endast understyrka betydelsen av den forskning, närmast inom sociologin, som tar upp levnadssätt och livscyklar. T.ex. de finländska socialpolitikforskarnas Marja-Liisa Järvelä-Hartikainens och Jeja-Pekka Roos' komparativa levnadssättundersökningar är av intresse också för socialarbetet såväl teoretiskt som metodiskt. Likaså kan nämnas de av Roos och Anni Vilkkö utförda "life story"-analyserna (Roos – Vilkkö 1980) som baserar sig på levnadsbeskrivningar fritt nedtecknande av människor bosatta i Helsingforsregionen på anmodan av Finlands Rundradio. Trots att de är fråga om möjligast subjektiva intryck av ens liv som förts till pappers kan man tydligt skönja vissa för hela åldersgrupper typiska livssituationer liksom också kritiska utvecklingsfaser i det finländska samhället. "Levnadshistorierna" är därmed en allmängiltighet och blir av betydelse också för socialarbetet för en utvidgad förståelse av människornas problematik oavsett de är klienter eller inte.

Utvecklingsförloppet för forskningen i socialt arbete i Finland kännetecknas således av en stark anknytning till disciplinen socialpolitik. Den anglosaksiska "social work"-traditionen har uppföljts endast i ett fåtal undersökningar. Det vanliga har varit en referensram som tar fasta på makronivån såväl vad avser problemdefinition som åtgärdningsförslag. Först under de allra senaste åren har individen som subjektiv varelse kommit att stå i centrum för forskarens intresse. Detta har kommit till synes i den diskussion om överföringsproblematiken som förs också bland forskare inom socialpolitik och socialt arbete i Finland.

Litteratur

- Ahla, Mervi – Tarvainen, Lauri: Henkilökohtainen huolto. Porvoo – Helsinki 1959.
- Alapuro, Risto (toim.): Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo 1973.
- Eriksson, Lars D. (red.): Varning för vård. Helsingfors 1967.
- Eräsaari, Risto – Rahkonen, Keijo (toim.): Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan. Yrjö Koskisesta Heikki Warikseen. Tapiola 1975.
- Harmaja Leo: Kansalaistietoja syventämään valtio- ja yhteiskuntatieteiden avulla. Helsinki 1918.
- Helasvuo, Kaarlo: Huollon kenttä. Hämeenlinna 1961.
- Hirsch, Fred: Tillväxtens sociala gränser. Stockholm 1978.
- Jyrkilä, Faina: Huoltoavunsaajan vieraantuminen sosiaalisesta ympäristöstään. Helsinki 1963.
- Jyrkilä, Faina: Ikä ja irtaantuminen vuorovaikutuksesta. Tampere 1963.
- Jyrkilä, Faina: Society and Adjustment to Old Age. Turku 1960.
- Järvelä-Hartikainen, Marja: Esitelmiä ja puheenvuoroja elämäntavan tutkimuksesta. Joensuu korkeakoulu, Suomen Akatemia. Joensuu 1980.
- Kananoja, Aulikki – Penttinen, Anni: Yksilökohtainen sosiaalityö, teoria ja käytäntö. Porvoo – Helsinki 1977.
- Kastari, Irma: Sotasiirtolaisten laitoshuolto. Helsinki 1965.
- Kuotola, Urpo: Näkövammaisten integroituminen yhteiskuntaan. Tampere 1976.
- Kuusi, Eino: Sosiaalipolitiikka I–II. Helsinki 1931.
- Laaksovirta, Sirkka: Sydäninfarktipotilaan kuntoutusura erityisesti sosiaalityön näkökulmasta tarkasteltuna. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja A1:20. Turku 1982.
- Murto, Lasse: Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet. Alkoholitutkimussäätiön julkaisu N:o 30. Forssa 1978.
- Mäki, Helmi: Yksilökohtainen sosiaalityö. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos. Julkaisu N:o 5. Helsinki 1966.
- Nieminen, Armas: Mitä on sosiaalipolitiikka? Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. Porvoo 1955.
- Nieminen, Armas: ”Sosiaalipolitiikan opetuksen vakiintumisesta Suomessa akateemisena oppiaineena.” Sosiaalipolitiikka – Socialpolitik 1982. (Socialpolitiska Föreningens årsskrift.)
- Paukkunen, Leo: Katsaus uusimpaan suomalaiseen sosiaalipoliittiseen/yhteiskuntapoliittiseen tutkimukseen. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntapoliitiikan laitoksen Tutkimuksia N:o 14. Jyväskylä 1974.
- Rauhala, Urho: Huostaanotto I (Finlands officiella statistik XXXII:54). Helsingfors 1978.
- Rauhala, Urho: Huostaanotto II. Sosiaali- ja terveysministeriö 2. Helsinki 1980.
- Rautanen, Elina: Avioton äiti ja adoptiopäätös. Helsinki – Porvoo 1972.
- Rissanen, Reino: Sosiaalisen ryhmätyön menetelmiä. Porvoo – Helsinki 1969.
- Roos, Jeja-Pekka (et. al): Elämäntavan muutoksen tutkimusprojektin loppuraportti: Kerromus projektin toiminnasta, organisaatiosta, tuloksista ja hyväksikäyttömahdollisuuksista. Helsingin yliopisto – Suomen Akatemia. Julkaisuja No. 12. Helsinki 1981.
- Roos, Jeja-Pekka – Vilkkio, Anni: ”Suomalaisten elämä elämäkertakäytännön valossa.” Sosiaalipolitiikka – Socialpolitik 1982. (Socialpolitiska Föreningens årsskrift.)

- Rosenborg, Johan Wilhelm: Om fäffigdomen och allmänna fattigvården i Finland. Helsingfors 1858.
- Salo, Reino: Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana:
1. Tutkimus Vaasan kaupungissa vuosina 1924–1952 suoritetun lakisääteisen lastensuojelutyön tuloksista. Vaasa 1956.
 2. Alaikäisten antisosiaalisen kehityksen syyt ja varhaiset oireet. Vaasa 1959.
- Salo, Reino: Kunnallinen huoltoapu yhteiskunnallisena ja yksilöllisenä ongelmana. Vaasassa koottuun paikallisaineistoon perustuva tutkimus huoltoavuntarpeen syistä. Vaasa 1962.
- Sipilä, Jorma: Lasten sosiaaliset ongelmat alueellisessa rakenteessa I. Jyväskylän yliopisto 1979.
- Sipilä, Jorma: Nuorten poikkeava käyttäytyminen ja yhteisön rakenne. Lasten sosiaaliset ongelmat alueellisessa rakenteessa II. Jyväskylän yliopisto 1982.
- Sipilä, Jorma: Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Helsinki 1979.
- Swedner, Harald: Sociologisk metod. Lund 1978.
- Tarvainen, Lauri: Suomen vajaamieliset ja heidän huollontarpeensa. Helsinki 1966.
- Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa 1901, I. Helsinki 1913.
- Törnudd, Margit: Värnlösa barn i samhällets vård. Helsingfors 1956.
- Walls, Georg. Sosiaalihuolto ja oikeusturva. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia no. 17. Tampere 1970.
- Walls, Georg: "On the Equality Approach and the Problem of Influence." (i Leila Simonen (ed.): University of Tampere. Working Papers. N:o 2. 1980. Tampere 1980.
- Walls, Georg: Health Care and Social Welfare in Cooperation. Jyväskylä studies in Education, Psychology and Social Research 48. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1982.
- Waris, Heikki: Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Porvoo 1961. Senaste upplagen 1980.
- Viita, Pentti: Maatalouspolitiikka 1970-luvun Suomessa. Helsinki 1969.
- Visuri, Elina: Poverty and Children — A Study of Family Planning. Transactions of the Westernmark Society, Vol. XVI. Hämeenlinna 1969.

Summary

Social policy became an academic field of study in Finland already in 1946. Social welfare and social work practices are included in the social policy system. The first dissertation on pauperism in Finland was presented by Johan Wilhelm Rosenborg in 1858. As the independence of Finland in 1917 was accompanied by a civil war a need of providing social reform with an academic justification became urgent. Therefore social policy was established as an independent discipline in schools of social work already in the 1930's. Most part of the research on social work relate to problems of specified target groups, social relief providers, child care, evacuees, the elderly etc. The scope of the studies is mostly a mixture of a macro and a micro level. Participant observation is used only in some studies.

Yhteenveto

Suomessa sosiaalipolitiikalla oppi- ja tieteenalana on ollut poikkeuksellisen itsenäinen asema. Sosiaalipolitiikan tieteellistämisen osaltaan pyritty oikeuttamaan sosiaalipoliittisia reformeja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisukeinoina. Ensimmäinen suomalainen köyhyyttä koskeva väitöskirja on Johan Wilhelm Rosenborgin esittämä vuonna 1858. Sosiaalipolitiikan tutkimus Suomessa yhdistää yleensä eri tarkastelutasoja. Sosiaalityön tutkimuksen kohteina ovat useimmiten sosiaalisten ongelmien parissa kamppailevat erityisryhmät, huoltoavunsaajat, turvattomat lapset, siirtolaiset, vanhukset jne. Hyvin harva tutkimus käsittelee nimenomaan sosiaalityötä metodologiselta kannalta. Muutamassa tutkimuksessa on käytetty osallistuvaa havainnointia.

Teoriutveckling inom det sociala arbetet – en kommentar⁵

Georg Walls (1984)

Vetenskaperna liksom de konkreta aktiviteterna är bägge utvecklingsbara komplex i den sociokulturella världen, framhåller Törnebohm. Detta gäller då även för aktiviteterna inom och kunskapsproduktionen om vårdområdet, socialvården, socialarbetet.

Föredragshållarens navigationsinstrument har tillverkats i vetenskapsteorins verkstäder. Frågan är då hur väl vi förmår navigera på livets hav med vetenskapsteorins projektioner och sextant. Så som jag har uppfattat vetenskapsteorin är den instrumentell i förhållande till sina undersökningsobjekt, i detta fall socialt arbete. Vetenskapsteorin anger inte kursvalet, men erbjuder möjligheter för val av kurs. Om man förväntar sig mer är det att omynsigförklara sig själv. Detta sagt emedan det inom social- och humanistiska vetenskaper finns tendenser att söka sin kärna utanför sitt skal. T.ex. inom ämnet socialt arbete ligger det snubblande nära att låna eller rentav göra avbetalningar på den ena eller den andra manicken som andra områden och discipliner förfogar över.

Teoriutvecklingen inom socialt arbete kan analyseras såväl longitudinellt, över tid, som latitudinellt i tiden komparativt. Bägge ansatserna har prövats om än i blygsam omfattning tillsvidare p.g.a. bristfälligt uppbyggd kunskapsproduktion. Med en viss överdrift kunde man hävda att vårdområdet länge betraktas som ett icke utvecklingsbart komplex i en de förtappades värld.

Kuhns och Törnebohms (mfl:s) vetenskapsteoretiska ansatser har såvitt jag förstått vissa skiljaktigheter till trots mycket gemensamt. Det centrala är väl betoningen av att vetenskaperna, som Törnebohm uttrycker det, har en kultursida och en social sida. Sidorna kommer till uttryck även inom de avancerade vetenskaperna, såsom Kuhn påvisar i sin illustration av begreppet. "Pure science" är ren vetenskap inom ett paradigm med dess kunskapsproduktion och de objektivitets- och falsifikationskriterier som styr kunskapsutvecklingen. Men samtidigt avsätter styrningen spår såväl vad beträffar produktion som kriterier. Spåren är fruktbara för kunskapsutveckling inom paradigmerna, men kan leda till slagsidor och till och med förorsaka haveri i perioder av vetenskapliga kriser.

För att anknyta till socialt arbete kan man hävda, att detta lika litet som de flesta andra samhälleliga aktiviteter och dessas kunskapsproduktion är

⁵ Julkaistaan Svenska social- och kommunalhögskolanin luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu sarjassa: Aktuelleja Utmaningar för Samhällsforskningen. Inledning och kommentarer från ett vetenskapspolitisk seminarium. Meddelanden 4. *Meddelanden från Svenska Social- och kommunalhögskolan*. Helsinki: Svenska Social- och kommunalhögskolan SSKH, 25–31.

paradigmatiskt. Det finns ingen etablerad teori och inte heller någon vetenskapligt koherent kunskapsutveckling. Däremot är det möjligt att skönja traditioner och ansatser för teoretiska referensramar och på dessa baserade åtgärdsprogram. Min uppfattning är, att det för socialt arbete i detta skede är primärt att med hjälp av en vetenskapsteoretisk projektion (dess Mercator) klargöra för sig var man är för att sedan kunna dra upp kurser för vart man vill komma.

Törnebohm tar i sitt anförande upp begreppet forskningsfält och antyder förbindelser mellan en vetenskaplig kultur och en institution, tag in- och ge ut-förbindelser. Om vi tänker på vårdområdet i stort är det tydligt, att vi där måste vara speciellt alerta för att uppmärksamma de spår olika politiska, korporativa, administrativa, hierarkiska, m.fl. strukturer tillför själva aktiviteterna och den kunskapsproduktion som gäller dessa.

Ett centralt begrepp som Törnebohm lanserar är mönstersökande strategier. Detta begrepp står för en ansats för teoriutveckling, där det påvisbart gemensamma för olika verklighetsområden blir den övergripande måttstocken för en vetenskapsteoretisk komparativ teorianalys. Min förmodan är, att en disciplin rörande vårdområdet inklusive socialarbetet för att kunna inrangeras i det vetenskapliga samfundet behöver en genomgång enligt av Törnebohm antydda mönstersökande strategityp. Personligen kan jag omfatta Törneboms teoribegrepp i dess vidare betydelse och finner detta lovande t.ex. med tanke på socialt arbete.

Den rapport Törnebohms och Harald Swedners adept Bo Walhjalt utarbetat "Nulägesbeskrivning av forskningsämnet socialt arbete. En rapport från ett forskningsförberedande arbete om forskning och praxis i socialt arbete" (Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete. Forskningsavdelningen. Augusti 1983) är ett intressant belägg på vetenskapsteoriens möjligheter inom kunskapsutveckling för socialt arbete. Likaså kunde nämnas en rapport av Jonas Hartelius "Teorier om narkotikamissbrukets etiologi – En vetenskapsteoretisk pilotstudie" (Avdelningen för Vetenskapsteori. Göteborgs universitet. Rapport nr. 81 1976), där författaren jämför olika teorier om narkotikamissbruk i varandra.

Det förefaller betydelsefullt att försöka inventera de begrepp, referensramar och teoriansatser som också det praktiska socialarbetet arbetar utifrån. För alldeles in blindo jobbar man inte heller inom det sociala. Om man då ser på begreppen och teorierna i en vidare mening, såsom här nämnda vetenskapsteoretiker gör, kommer de paradigmatiska beståndsdelarna in i bilden.

Det har runnit mycket vatten t.ex. i Vanda å sedan Svenska social- och kommunalhögskolan grundades. Detta syns också vid en genomgång av kursfordringarna från olika år. Namnen på olika läroämnen varierar. Likaså sker det en någorlunda kontinuerlig förnyelse av kurslitteratur och själva uppläggningsen av studierna. På 1940-talet fanns överhuvudtaget inte begreppet socialt arbete i fordringarna. Det ämne som antagligen kom närmast var socialt vårdlära på vårdlinjen. Utan att gå närmare in på kurserna kan

nämnas den förteckning som ingår i den dåtida Svenska Medborgarhögskolans årsberättelse 1944–45 över seminarieövningarna i ämnet och motsvarande lista för ämnet socialpolitik med socialt arbete för vårterminen 1983:

1944–45

- kommunalhem
- vården av lösdrivare
- storbarnkammare
- ungdomsvård
- skyddsövervakare
- frälsningsarmén i Finland
- utförlig redogörelse för ett fall av fattigvård mm.

1983

- om ungdom och ungdomskulturer
- ungdomens alkoholkonsumtion i Norden på 1970-talet
- stödpersonverksamheten
- barnmisshandel
- familjerådgivning ur socialarbets synvinkel
- socialarbetaren i socialvården
- kvinnor och jämställdhet
- abort och kvinnans valmöjligheter
- åldringspanoramat

Man kan hävda att rubrikerna hållit sig någorlunda intakta under de sgs. 40 år som förflutit mellan seminarierna. Detta kan kanske vara ett tecken på kontinuiteten i det sociala problempanoramat. Å andra sidan kan det emellertid också vara ett utslag av slentrian och förstelnade attityder i själva utbildningen. Man kör med samma repertoar år efter år. Om världen förändrats så desto värre för världen, för att något omskriva en annan filosofis yttrande än här nämnda. En förskjutning tycks i varje fall ha skett. Rubrikerna år 1944–45 tog upp olika vårdsmyndigheter och vårdsinstitutioner, medan man år 1983 främst diskuterade problemgrupper och problemskapade faktorer. Så tillvida kan man påstå att en kunskapsutveckling eller -förskjutning i anspråkslöst format i varje fall har skett. Ifall utvecklingen sedan på ett validare sätt förmår fånga in den objektiva verkligheten är en annan sak. För detta skulle erfordras forskning. Här kommer kravet på systematisk kunskapsproduktion och på denna baserad kunskapsutveckling in.

Som en parentes kan nämnas, att ämnet socialpolitik under högskolans första årtionden ingick i nationalekonomin. Om man ser efter i de dåtida kursfordringarna, lyser det mera specifikt socialpolitiska stoffet med sin frånvaro i ämnet nationalekonomi med socialpolitik. Det är uppenbart att det vi numera innefattar i socialpolitiken närmast kom upp i ämnena social vårdlära och sociallagstiftning. Detta gäller med undantag av Kuusis monumentalverk "Sosiaalipolitiikka I–II", 1931, Laatis bok "Den sociala lagstiftningen och verksamheten i Finland", Pippings "Landsbygdens sociala pro-

blem i Finland kring mitten av 1800-talet” och i vissa mån Cassels ”Teoretisk socialekonomi”, vilka ingick i kursfordringarna för nationalekonomi med socialpolitik. Numera har ju socialpolitiken vid högskolan en inriktning på socialt arbete.

Det är uppenbart att teoriutvecklingen inom socialt arbete stöter på både inom- och utomdisciplinära problem. Socialarbetets rötter är i voluntarismen och diakonin. Men socialarbetet kan också ses som en parlamentarismens förlängda arm, dess redskap. Tag t.ex. begreppet socialassistent, den folkvalda fullmäktigerepresentantens handräcka. Men i och med differentieringen inom samhälle och arbetsliv har socialarbetet fått allt fler uppgifter om hand och därmed speciella rättigheter och skyldigheter. Jag vill ytterligare peka på några ämnesspecifika karakteristika för socialarbetet, som kan vara av betydelse med tanke på teoriutveckling och behörighet, dvs. i vilken mån man beaktar och betraktar socialt arbete som en disciplin och en problemlösande profession.

Det är knappast en överdrift att hävda, att socialektorn i hög grad styrs av ett tekniskt kunskapsintresse. Detta gäller framför allt socialektorns relation till samhället. Den teknokratiska styrningen har försvårat uppfyllandet av vissa för socialarbetet centrala mål liksom också att klara av själva arbetsuppgifterna och använda sin metodik. Det tekniska kunskapsintresset förutsätter ”hårda bevis”, resultatet i kalla siffror.

Socialarbetet inrymmer emellertid ingredienser ifråga om arbete-klientrelationer och metoder såsom behovs- och åtgärdsprövning, konsultationer, terapi, handledning, rehabilitering osv., där resultaten, outputs, inte framstår som direkta konsekvenser av socialarbetet, utan kommer till uttryck som ett nytt adekvat beteende hos klienten. Problemet utgående från det tekniska kunskapsintresset och det kontrollkrav det förutsätter är, att den rehabiliterade klientens senare ”ordentliga privata liv och leverne” inte bokförs någonstans, utan klienten bara droppar ut ur vårdsvängen för att använda ett rikssvenskt uttryckt.

Förändringsarbetet inom socialarbetet är ett uttryck för samtidiga viljors agerande. Input inom socialarbetet är inte ett piller och output icke ett tillfrisknande som ett resultat av pillerintag. Av att socialarbetet i mångt och mycket är ett förändringsarbete med flera medagerande följer att kunskapsintresset förblir latent då det inte kan mätas med tekniska kriterier eller odiskutabelt tillskrivas specifika ”inputs”.

Ur vetenskapsteoretisk synvinkel sedd är här illustrerade problematik skenbar, som jag har förstått det. Det är inte primärt en fråga om att prestera hårda bevis som syns i debet- och kreditkolumnerna. Däremot förutsätts ett övergripande resonemang om det eller de kunskapsintressen som styr beslutsfattning och implementering inom socialarbete. Speciellt viktigt torde ett sådant resonemang vara i våra systemcentrerade socialväsen i Norden. Högst antagligt råder det en låg korrespondens mellan kunskapsintressena på hierarkins olika trappsteg. Låt mig ta ett exempel. Hur beaktar t.ex. en rationellt utformad personalpolitik kontinuiteten i socialarbetar-

klientrelationen? Eller hur är professionalisering med allt av specialisering, autonomi, status och prestige som den har fört med sig inom t.ex. läkarvetenskapen och korrelerar med kraven på medvetandegörande, engagemang, frivilliginsatser, kritiskt socialarbete, dialogpedagogik osv., som allt oftare ställs på socialarbetet ute i världen?

Slutligen skulle jag betona betydelsen av att beakta de närstående disciplinerna vid teoriutvecklingen av socialt arbete. Man kunde kanske med en viss överdrift säga att vetenskapsteorin s.a.s. utgör skelettet, men att socialt arbete tillförs kött och muskler från närliggande discipliner. Men själva blodet som rinner i ådrorna, det är klienternas och socialvårdens blod. Ifall socialt arbete förmår syresätta blodet – det praktiska arbetet – har det fyllt sin funktion.

Sosiaalityö tutkimuksen kohteena⁶

Georg Walls (1985)

Esitelmä Sosiaalityön koulutuspäivillä Turussa 6.5.1985.

Tutkimuksen ja sosiaalityön rationaliteetit

Sosiaalihuollon ja sosiaalityön suunnittelua, päätöksentekoa ja toteutusta perustellaan yhä enemmän tutkimuksilla ja tilastoilla. Tutkimusrationaalisuus painottaa tietojen todistettavuutta ja yleistettävyyttä, mikä asettaa numeerisen ja kvantifioitavan tietotuotannon etusijalle. Tilastoinnin ”järkeilyssä” korostuu tilastoinnin ajallisen vertailtavuuden vaatimus, muutosten seuranta staattisten tilastokategorioiden puitteissa.

Jos yhteiskunta vertailtavana ajanjaksona muuttuu ohi tilastokategorioiden, ”sitä pahempi yhteiskunnalle” (vrt. Wallenius 1980; Walls 1982). Mainitun tutkimusrationaalisuuden mukaisesti tutkimustyössä painottuvat mm. mitattavuuteen, spesifisyyteen, kontrolloitavuuteen, arvovapauteen ja puolueettomuuteen liittyvät näkökohdat. Kysymys on siitä, jättääkö tutkimusrationaalisuus näin määriteltynä kuitenkin huomioimatta mahdollisia sosiaalihuollon ja sosiaalityön sisällön kannalta oleellisia seikkoja, eli jääkö substantiaalisia rationaliteetteja suunnittelun, päätöksenteon ja toteutuksen ulkopuolelle!

Sosiaalityössä sosiaalinen *vuorovaikutus* palvelujärjestelmien edustajien, lähinnä sosiaalityöntekijöiden ja ”asiakkaiden” välillä, on keskeistä, mikä seikka korostuu niin sosiaalityön teoreettisissa analyyseissa kuin empiirisissä sosiaalityötä koskevissa työtutkimuksissa. Vastaväite tälle olisi, että tärkeintä on toki itse suorite, aineellinen tai aineeton, eikä tapa tai keino, millä suoritteesta tulee osalliseksi. Tämä huomautus päteeikin pitkälti sosiaalivaikutusten ja sosiaalipalvelujen kohdalla, muttei enää varsinaisessa sosiaalityössä. Siinä pääpaino on yksilöstä, perheestä, ryhmästä jne. välittyvien oireiden ”tapauskohtaisessa” ongelmallistamisessa, s.o. niiden tunnistamisessa, tulkitsemisessa, hoitosuunnitelman laatimisessa asiakkaan kanssa sekä asiakkaan osallisuuteen perustuvassa ongelmien selvittämisessä ja niistä suoriutumisessa. Sosiaalityössä korostuvat samoin vuorovaikutussuhteet niin asiakkaan ympäristöihin kuin muihin palvelujärjestelmiin sosiaalisten ongelmien selvittämiseksi. Sosiaalityössä asianosaisten keskinäiset suhteet eivät ole ”annettuja”, vaan ”suhteissa olevien” varassa. Sosiaalityön tutkimuksen tulee näin sisällyttää vuorovaikutus aktiivisena elementtinä asetelmiinsa. Synteesinä on näin ollen, että sosiaalisen vuorovaikutuksen ra-

⁶ Julkaistaan Talentia ry:n luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu sarjassa: *Sosiaalityön vuosikirja* 85. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. 1985, 42–62.

tionaliteetit ovat keskeisiä nimenomaan sosiaalityön tutkimuksessa. Tässä mielessä sosiaalityön tutkimus on ”mikrotason” tutkimusta.

Sosiaalihuolto on luonteeltaan kontrollin, oikaisun, sopeuttamisen sekä auttamisen moniaineksinen järjestelmä. Ristikkäisluonteensa vuoksi järjestelmä on samalla tekemisissä toivotun ja epätoivotun kanssa. Sosiaalihuollon järjestelmän suotavina pitämät pyrkimykset ja toimenpiteet eivät aina saa vastakaikua asiakkailta eivätkä n.s. ”suurelta yleisöltä”. Kaiken kaikkiaan, rationaalisuutta on monenlaista. Oleellista on kuitenkin huomata, että järjestelmä, omaksuessaan tietyn rationaalisuuden kriteeristön toiminnoilleen, samalla sulkee pois mahdollisia muita rationaliteetteja. Samanaikaisesti ei voida uida ja lentää, ei olla kontrolloiva ja vuorovaikutuksellinen yhdellä kertaa. Tietyn selitysperusteen omaksumisen rajaavaa vaikutusta on Nergård yksilötasolla kuvannut seuraavasti:

”Jonkin luonnehtiminen tietyllä tavalla, tietyn identiteetin antaminen sille, merkitsee samalla sen näkemistä tietystä näkökulmasta. Emme kuitenkaan voi samanaikaisesti katsella useammasta näkökulmasta. Omaksumamme näkökulma sulkee pois kaikki muut mahdolliset näkökulmat sillä hetkellä kun valitsemme tietyn”

(Nergård 1984, s. 3–5).

Sosiaalihuolto ja sosiaalityö ovat myös organisatorisesti ongelmallisia. Tutkimusten perusteella on pääteltävissä, että esim. sosiaalihuollon henkilöstöhallinto virka- ja tehtäväjärjestelyineen, palkitsemisineen jne. ohjautuu toisin kuin mitä sosiaalityö edellyttäisi. Organisaatio ei ohjaudu sosiaalityön ainutlaatuisuuden perusteella *välittömänä* ihmissuhteiden *kosketuspintana* organisaatiossa, missä muu henkilökunta on tekemisissä ihmisten, myös ”asiakkaksi” nimitettävien kanssa lähinnä välillisesti (vrt. Walls 1979 ja 1980, Pettersson 1977, Stjernø 1979). Siten organisaatio jättää huomiotta sosiaalisen vuorovaikutuksen sisältämät erityiset ”kvaliteetit”, mm. jatkuvuuden ja vastavuoroisuuden merkityksen asiakastyössä. Koska sosiaalityö kuitenkin toteutuu sosiaalihuollon puitteissa, olisi syytä harkita, miten sosiaalityön edellyttämät organisatoriset, toiminnalliset ja tiedolliset intressit tulevat huomioiduiksi.

Sosiaalityön tiedonintressi

Nyt herää kysymys siitä, millaista sosiaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta avautuva tieto on? Onko senkaltainen tieto siirrettävissä kvantifioiviin tietojärjestelmiin ja ellei, niin miten tulevaisuudessa turvata sosiaalityön ihmissuhdekvalifikaatioita?

Tässä yhteydessä sopii viitata Jürgen Habermasin esittämään kolmen tiedonintressin erotteluun: tekniseen, hermeneuttiseen (ymmärtävään) ja kriittiseen tiedonintressiin (sit. Allardt 1983, s. 234). Mikäli tekninen tiedonintressi saa entistä määräävämmän aseman sosiaalihuollossa ja varsinaisessa sosiaalityössä muiden tiedonintressien kustannuksella mm. tietojenkäsittelyjärjestelmien teknistymisen seurauksena, tuloksena voi, para-

doksaalista kyllä, olla tietopohjan kaventuminen. Nykyaikaiset tietojenkäsittelyjärjestelmät sisältävät tällaisen vaaran, mutta toisaalta myös piilevän mahdollisuuden *tiedollisiin valintoihin*, irtautumiseen sosiaalityötä nykyisin kahlehtivasta käskyläissuhteesta tietotuotantoon nähden (Walls 1982). Eri-laiset kvantifioivat tietojärjestelmät kykenevät entistä enemmän vapauttamaan työntekijöitä erilaisista teknisen tiedonintressin sanelemista kontrolli-jms. tietovaateista.

Sosiaalihuolto ja sosiaalityö käsittelevät yksilölle, perheelle, ryhmälle jne. arkaluontoisia ja yksilön oikeussuojan kannalta salassa pidettäviä asioita. Järjestelmien tiedonintressit eivät saa loukata salassapitovelvollisuutta ei-vätkä oikeussuojaan liittyviä seikkoja muutoinkaan. Tietorekisteröinnin kai-kissa vaiheissa on varmistuttava siitä, ettei asiakkaita koskevia tietoja voida sisällyttää tietorekistereihin, joissa tietoja saatettaisiin käyttää sosiaalihuol-lon tai sosiaalityön kannalta vieraiden tarkoituksien hyväksi. Mieleen tu-levat tässä mm. sairaus-, vakuutus-, toimeentuloturva- sekä luottorekisterit ja niiden kombinaatiot.

Järjestelmien tiedonintressien keskittäminen sosiaalisia ongelmia aihe-uttaviin rakenteellisiin, yhteisöllisiin yms. tekijöihin olisi omiaan vähentä-mään nykyistä yksilö- ja perhekeskeisyyttä. Tämä tarkoittaa sitä, että olisi suunnattava enemmän tutkimus-, suunnittelu- ja selvitystyötä haavoittavien olosuhteiden, ympäristöjen jne. tutkimukseen samoin kuin sosiaalihuollon ja sosiaalityön yhteistyöverkostoihin sekä yhteistyöodotuksiin ja -taseisiin (s.o. yhteistyöodotusten- ja käytäntöjen vastaavuuden asteeseen) erilaisten resurssien paikantamiseksi ja hyödyntämiseksi. Esitetty vaatimus merkitsisi *luopumista* tietorekisteröinnin *normatiivisesta* painotuksesta *tutkimuskel-lisen hyväksi* tai ainakin siirtymistä tähän suuntaan. Sosiaalihuollon ja sosi-aalityön tulisi siten tiedollisesti, taidollisesti ja seuraamuksellisesti voida tukeutua yhteiskuntapolitiikan muihin vastuualueisiin. Tämä edellyttäisi toisaalta viranomaistasolla sosiaalisia ongelmia ja niiden vaatimia resursseja koskevan tiedon häiriötöntä kauttakulkua viranomaiselta toiselle salassapi-tovelvollisuuden vaatimukset huomioiden. Tämänkin vuoksi sosiaalihuollon ja sosiaalityön tulisi tietojärjestelmissään keskittyä ongelmiin eikä ongel-maisiin. Milloin keskittyminen yksityiseen ihmiseen on välttämätöntä hänet tulisi nähdä yhteiskunnallisessa yhteydessään (vrt. kuitenkin sosiaalihuolto-tilastointiin ja siinä esiintyviin erilaisten peruste- ja ”syy”-luokitusten ato-mistisuuteen ja yhteiskunnattomuuteen. Ks. Wallenius 1980; Nuotio 1982; Walls 1982).

Sosiaalityön tutkimuskohde

Sosiaalihuolto ja sosiaalityö rakentuvat toiminnallisesti pääosin seuraavalle *väliintulomallille*, mikä samalla kuvaa näiden nykyistä roolia: Ongelma tunnistetaan asiakkaan ilmaiseman suorite-, palvelu- jms. kysynnän kautta esillä olevan valikoiman puitteissa samalla tavoin kuin myyjä tunnistaa osta-jan tämän astuttua liikkeen ovesta sisään. Sosiaalisen ongelman (s.o. sosiaa-

lihuollon ja sosiaalityön ongelma-alueeksi määritelty yhteiskunnallinen ongelma) (ks. Walls 1980) kantajana esiintyy tällä väliintulotasolla yleisimmin yksityinen ihminen, korkeintaan perhe tai muu pienryhmä. Kun ongelman kantaja vasta laukaisee tai käynnistää sosiaalihuollon ja sosiaalityön väliintulon, sosiaalinen ongelma helposti kadottaa alkuperäisen yhteiskunnallisen luonteensa ja kaventuu yksilö- tai perhetasoiseksi.

Edellä esitetty ei tarkoita sitä, etteivätkö sosiaalihuolto ja sosiaalityö jatkuvasti tulisi olla vastuussa yksityisestä ihmisestä ainutkertaisena ihmisarvon omaavana olentona. Sen sijaan esittämäni voi kyllä tulkita niin, ettei vastuullisuus toteudu aidosti ja kokonaisvaltaisesti, mikäli ihminen irroitetaan erilaisista toiminnallisista, sosiaalisista ja psyykettä muovaavista yhteyksistä.

”Sosiaalihuollon asiakas” käsitteen analyysin ja tutkimuksen tulisi kuitenkin sisältää sekä sosiaalisen ongelman aiheuttajan eli ”syy” asiakkaaksi tulemiseen, oireen eli asiakkaana olemisen että siitä vapautumisen. Tämän mukaan on kiinnitettävä huomiota sellaisen tiedon hankintaan, jonka pohjalta voidaan toimia ennaltaehkäisevästi, konstruktivisesti että emansipatorisesti. Tällainen asiakasanalyysi kuuluu myös viranomaisille, olivatpa ne muuten kuinka sektorikohtaisia tahansa, samalla lailla kuin terveydenhuollossa vaikkapa työsuojelu.

Sosiaalityö tutkimuskohteena muodostaa siten niin tieto- ja tieteenteoreettisilta kuin eettisiltä ja toiminnallisilta, vuorovaikutuksellisilta osiltaan tutkimusalueen, joka saattaa merkitä sosiaalipolitiikan sisältöjen ja painopisteiden tarkistusta ja tutkimuksen teoria-käytäntö-relaatioiden problematisointia ja uusien tiedonmuodostusväylien avaamista.

Sosiaalityön tiedonmuodostus

Sosiaalityöntekijäin ”perinteinen” koulutus voidaan nähdä ammattikoulutustyyppisenä tai polyteknisenä, joissa ”valmiiksi pureskellut” tiedot ja taidot mekaanisesti välittyvät koululaitokselta (mm. opetusjaostot, soc. & kom.) opiskelijoihin. Mainitun teknisen tiedonintressin vastakohtaa edustaa tämän katsannon mukaan yliopisto, joka tuottaa valmiuksia kyseenalaistaa annettua, käsitteellistää aiemmin käsittämätöntä ja synnyttää uutta.

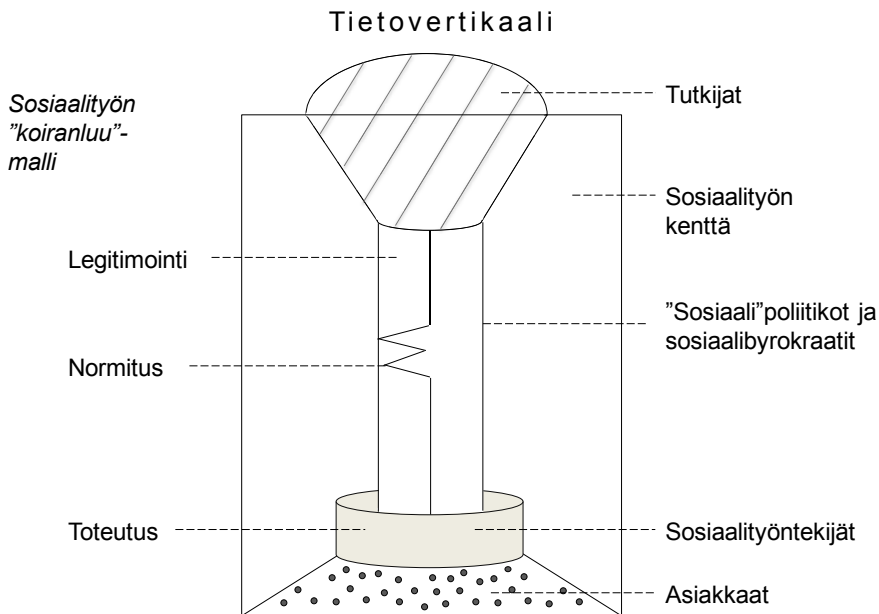
Tilanne ”ihmistieteiden” kohdalla on kuitenkin edellä kuvattua tiedonmuodostusmallia mutkikkaampi. Tämä johtuu ensinnäkin ”havaintokohteiden”, ihmisten, suhteesta tiedonmuodostukseen, sen yhtenä vaikuttavana tekijänä. Ihminen ei olekaan ”pelkkä objekti”, vaan aktiivinen osapuoli häntä koskevan tiedon hahmottamisessa ja todellistamisessa. Toiseksi tutkimus on ”raadollinen” sikäli, että se sosiokulttuurisena toimintona käsittää myös tutkijan omat lähtökohdat, näkemykset, intressit, valinnat jne. Tällä ei kuitenkaan kiistetä sitä, etteikö tutkimus kuitenkin olisi kurinalaisin sosiokulttuurinen aktiviteetti yhteiskunnassa.

Sosiaalityö tutkimusalanana sitoutuu yhteiskuntaan mutta toisin kuin esimerkiksi valtiotieteet, joiden tutkimuskohteena on kansallinen politiikan

kantajana. Sosiaalityö kohtaa ihmisen kylläkin yhteiskunnan jäsenenä mutta ”elämän ehdoilla” ilman mitään etuliitteitä tai jälkikaneetteja, ainakin pitäisi kohdata. Sen sijaan sosiaalityöltä edellytetään kyllä kykyä ja taitoa tunnistaa tuo ihminen yhteiskunnan ja sen instituutioiden monimutkaisessa verkostossa. Sosiaalityölle ominainen sidos ihmiseen ja yhteiskuntaan tulisi siten myös ilmetä sosiaalityön tutkimuksen lähtökohdissa, tutkimusasetelmissa, metodologiassa jne. Tämä onkin samalla ”uudelle” sosiaalityön tutkimukselle haaste: hahmottaa omaa tiedonmuodostustaan ja sen sisältöä. Yhtä lailla kuin sosiaalityölle käytännössä myös sosiaalityön tutkimukselle on olennaista selvittää niin juuriansa kuin *suhteensa tutkimuskohteeseensa*. Ihmistutkimuksessa, jota sosiaalityönkin tutkimus selvästi on, suhde tutkimuskoh-teisiin, tutkimuskenttään yleisemmin, vaatii erityistä huomiota osakseen. Nähdäkseni tämän suhteen selvittäminen on sosiaalityön ”perustutkimuk-sen” ensimmäinen tehtävä.

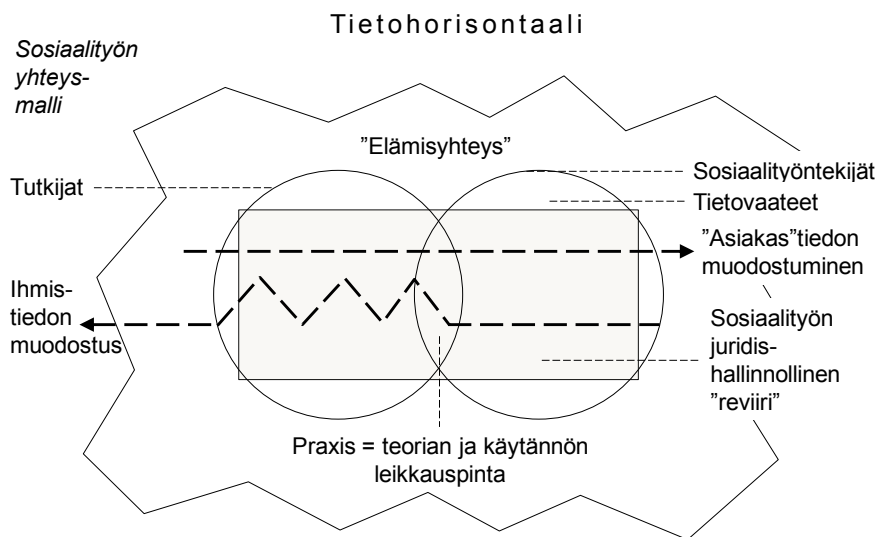
Sosiaalityön tutkimuksen analyysi vaatii aluksi huomion kiinnittämisen sosiaalityön tietotuotantoon yleisesti. Tunnusomaista ”etabloituneelle” tie-totuotannolle on selvä työnjako tutkijoiden ja käytännön toteuttajien välillä. Erikoistuminen tieteeseen on usein nähty edellytyksenä tiettyä tutkimusalu-etta koskevalle kestäväälle tiedonmuodostukselle. Käytännön taho on siten lähinnä vain toiminut sille tuotetun tutkimustiedon kuluttajana.

Esimerkiksi sosiaalityön tutkimuksen dilemmaa voidaan valaista tieto-vertikaalin versus tietohorisontaalin käsitteillä seuraavasti:

Pystysuoran tiedonmuodostuksen malli sosiaalityön tietotuotannossa on ikään kuin ”suora laina” muilta tieteenaloilta, näiden työkalupakista, ilman minkäänlaisia lainaajan erityistoivomuksia käyttötarkoitukseen, -tilanteeseen jne. liittyen.

Tarjona on sosiaalityölle heitetty luu. Vaihtoehtoa tietoverтикаalille edustaa tietohorisontaali tai -horisontti.

Tietohorisont(aal)in tunnuspiirteenä on asianosaisten tasavertaisuuteen, ei-hierarkkisuuteen sekä dialektiseen vastavuoroisuuteen perustuva tiedon kehittäminen (vrt. Fridjonsdottir 1984; Swedner – Walls, ei vielä julkaistu).

Bjerkman kysyy Trondheimin sosiaalityön tutkimusta käsitelleen pohjoismaisen kurssin ryhmätöraportissa osuvasti, voiko sosiaalityön kaltainen aine ylipäänsä selviytyä hengissä ilman läheistä kontaktia käytäntönsä? Tietohorisontin mukainen tiedonmuodostus ei ole ainoastaan suotava yhteistyön muoto vaan lisäksi välttämätön. Sosiaalityön tutkimuksesta ei koskaan tule muodostua sellaista tutkimusta, jonka tärkeimpänä tehtävänä on legitimoida jo olemassa olevaa, siis "annettuja" systeemejä ja valtarakenteita (ks. ed. Swedner – Walls). Sosiaalityön tutkimuksen ja tietotuotannon yleisemminkin tulisi siten olla elävässä yhteydessä, "elämysyhteydessä" konkreettisen muodon saaneeseen elämään. "Elämysyhteyden" käsitteen on lanseerannut Negt (sit. Eräsaari 1984). Viittaa tässä Eräsaareen, joka tulkitsee "elämysyhteyden" tarkoittavan työvoiman uusintamista määrittävien tekijöiden, niin objektiivisten kuin subjektiivisten, jatkuvan läsnäolon ehtoa, niiden konstituutiokykyä. Näin ollen "elämysyhteys" on, toteaa Eräsaari edelleen, "rakenteen ja kulttuurin" yhteyttä ilmaiseva konstruktio. Sen tematisointi tarkoittaa pääasiallisesti yksilöiden arkipäivän ja sosialisoinnin sekä erityiskäytännön tarkasteluja, sillä näiden systemaattinen käsittely on Negtille keskeinen ponsi pirstoutuneen 'sosiaalialan' käsittämiseksi" (Eräsaari 1984, s. 205–207). Tässä esittämäni sosiaalityön yhteysmalli ei sisällöllisesti suinkaan peitä Negtin (ja Eräsaaren) "elämysyhteys"-käsitteen kaikkia

elementtejä. Näin ollen sosiaalityön yhteysmalli olkoon lähinnä viittaus tietohorisontin suuntaisen tiedonmuutoksen suhteesta elämään. On näet huomattava, ettei ”elämysyhteyden” omaksuminen sosiaalityön tutkimuksen horisontiksi ratkaise yhteiskunnallisen työnjaon pohjalta muodostuneen erityisen sosiaalityön *menetelmällisiä* ongelmia. Käsite ei sellaisenaan sisällä sosiaalityön metodologiaa. Siitä syystä katse on suunnattava tietohorisonttia esittävän kuvion siihen alueeseen, missä teoria ja käytäntö kohtaavat, prak- sikseen.

Teoria—käytäntörelaatio sosiaalityössä

Asiakaskohtainen sosiaalityö toteutuu vuorovaikutusprosessina, sosiaali- työntekijän ja ”asiakkaan” kommunikatiivisena ykseytenä, praksiksena. Praksiksen käsitettä voidaan pyrkiä lähestymään Sartren tavoin. Keskeisenä, joskaan ei ainoana, kommunikaatioelementtinä on sana. Sanoilla on merki- tisyhteyksiä. Ilmaistuina sanoilla on myös aineellinen vaikutusyhteytensä. Sanat kuljettavat Toisen henkilön projektin (hänen eteenheittämänsä haas- teen: GW) luokseni ja osaksi itseäni ja *vastavuoroisesti* kuljettavat oman projektini Toisen luo ja osaksi häntä. Kieltä voisi näin hyvinkin tutkia kuin rahan kietokulkua, Sartre toteaa. Kieli ihmisten välisenä käytännöllisenä yhdyssiteenä on tuo *praxis*, joka tässä merkitysyhteydessä aina on kommu- nikaatiota (Sartre 1960/1982, s. 98–99).

Ihmisten väliset suhteet (niin positiiviset kuin negatiiviset) ovat vasta- vuoroisia. Tämä tarkoittaa tällöin, esittää Sartre, että jokaisen yksilön prak- sis, sen käytännöllisessä ilmiössä sekä sen sisältämän projektin läpiviemi- seksi, *huomioi* toisen vuorovaikutussuhteeseen sisältyvän osapuolen prak- siksensa. Tämä merkitsee pohjimmiltaan sitä, että toimintojen kahtiajakautu- neisuus muodostuu merkitykselliseksi ja praksisten yhteys sellaisenaan osapuolille merkitykselliseksi. ”Vastavuoroisuudessa kumppanini praksis on kuin olisi se alkujaan minun praksikseni, joka on haljennut kahtia vahingos- sa...” (ks. ed. s. 131).

Sosiaalityön yhteysmallissa määrittelin praksiksen sosiaalityön teorian ja käytännön leikkauskohdaksi. Nähdäkseni sosiaalityö suoritustason järjes- telmänä, menetelmänä, on vastavuoroisuuteen perustuvaa sosiaalista vuo- rovaikutusta ”asiakkaaksi” nimetyn Toisen ja sosiaalityöntekijäksi luokitte- lemani ”Itseni” välillä ja päinvastoin. Toisaalta sosiaalityössä myös aineellis- tuu *niukkuus*, itse asiassa *kahdellakin tasolla*. Toisaalta sikäli, että juuri niukkuus, eri muotoinen, ajaa ”asiakkaan” sosiaalityösuhteeseen, tai vastaa- vasti sosiaalityöntekijän siihen. Toisaalta sen vuoksi, että sosiaalityösuhteeseen ja myös sosiaalityötä säätelee niukkuuden yhteiskunta normien ja resurssien muodossa. *Sosiaalityössä myös niukkuus on vastavuoroista*.

Niukkuuden maailma lyö näin ollen leimansa kaikkien sosiaaliseen vuo- rovaikutukseen, mutta erityisesti puutteen, avuttomuuden, syrjäytymisen ja syrjäyttämisen ongelmien parissa kamppailevaan sosiaalityöhön. Niukkuu- den merkitsemän ihmisen suhde Toiseen jää ensi sijassa ulkokohtaiseksi,

koska tuo Toinen edustaa todellista vaikkakin abstraktia mahdollisuutta välttämättömän aineellisen hyvä tuhoamisen, mikä suhde sitten aineellisuuteen, niin kuin Sartre toteaa (ks. ed.). Näin *aine*, joka on niukkuuden lainalainen, säätelee sanaa, joka ulkokohtaistaa vuorovaikutuksen. Samalla tämä on praksiksesta nousevan Toista uhkaavana kokevan etiikan perusta (ks. ed.). Sosiaalityön etiikan koti ei ole paratiisi vaan katala maailma.

Sartren esittämä praksiksen analyysi ja praksiksen sitominen niukkuudesta muodostuvaan vastavuoroisuuteen kuvaa samalla varsin osuvasti yhteiskunnallisten arvojen ja normien syntyä. Arvot ja normit voidaan nähdä niukkuuden maailman synnyttämien uhkien, selviytymisen, suoriutumisen jne. säätelijöinä. Sosiaalityössä tulee siten tärkeäksi pyrkiä hahmottamaan eettinen viitekehys ihmisarvosta, demokratiasta, solidaarisuudesta, tasa-arvosta jne. lähtien, joka *tietoisesti ylittää* niukkuudesta muodostuvan ulkokohtaisen ja laskelmoivan vastavuoroisuuden. Tämä on samalla sosiaalityön suuri ihmissuhdehaaste ja ”sosiaalinen tilaus”.

Teorian ja käytännön suhteesta voi siten Törnebohminkin tavoin todeta: ”För att få en inblick behövs en överblick”, saadakseen käsityksen tietystä asiasta pitää ensiksi olla yleiskäsitys asioiden tilasta (Törnebohm 1984). Kumpainkin edellyttää kuitenkin samalla erityistä perehtyneisyyttä. Sosiaalityön tutkimuksen tulee tavallaan olla sekä sisäinen että ulkoinen. Sisäinen mitä tulee sen sijaan teorian ja praksiksen leikkauskohdassa, ulkoinen sosiaalityöhön nähden mitä tulee tutkimuksen tiedestruktuuriin yleisiltä osiltaan (vrt. Nergård 1984; Walls 1984). On ilmeistä, että sosiaalihuoltoa ja sosiaalityötä koskeva tiedestruktuuri on ongelmallinen ajatellen tietotutkimusta, lähinnä ajatellen tilastointia, tämän epäanalyyttisyyden ja kontrollin sekä hallinnollisen sidonnaisuuden vuoksi (ks. mm. Irvine – Miles – Evans (ed.) 1979; Wallenius 1980; Nuotio 1982; Walls 1982). Sosiaalityön samoin kuin eräiden muiden palvelu-, hoito-, tuki- ja hoiva-ammattialojen ammatikäytäntöjen tietopohjan, tietosisältöjen, tiedeyhteyksien sekä tiedonmuodostuksen tieteenteoreettisesti ja filosofisesti orientoitunut tutkimus luo silloin perustan empiiriselle ongelmasuuntautuneelle tutkimukselle (sit. Walls 1985, s. 14–18).

Tutkimusesimerkki

Raimo Valkosen Tampereen kolmivuotisen sosiaalialan keskiasteen sosiaalikasvatustutkimuksen ensimmäisen vuosikurssin tutkielma ”*Joukkotiedetuksen ja populaarikulttuurin asema erityislastenkodissa*”, on nähdäkseni oivallinen *näyte* horisontaalisen *tiedonmuodostusmallin* tuloksellisuudesta sosiaalityössä. Valkosen työn ohella voisi viitata erinäisiin muihinkin tutkimuksiin, joissa ”suora kosketus” tutkimuksen ongelmakenttään on ollut ratkaisevassa merkityksessä tutkimuksen toteuttamiselle ylipäänsä samoin kuin sen toteuttamistavalle, alkaen vaikkapa Johan Galtungin ”Fengselsamfunnet”ista.

Valkosen esittämä perustelu aiheenvalinnalleen kuvastaa edellä luonnehdittua teoria-käytäntörelaatiota:

”Jo kauan ennen kuin olin lopullisesti päättänyt tutkielmani aihetta, tiesin sen joka tapauksessa tavalla tai toisella liittyvän laitosten kulttuurikäytännöihin ja yleensä kulttuurin kuluttamiseen. Aihe ei ole mielenkiintoa vaille; ns. tavallisella veronmaksajalla ei ole juuri minkäänlaista kuvaa siitä, millaisten kulttuuriharrastusten parissa laitoksissa asuvat lapset ja nuoret viihtyvät — tai jos kuva on, se on monelta osin väärä” (s. 3).

Tekijällä on monivuotinen työkokemus lasten ja nuorten laitoshuollosta, mikä auttaa lähestymään ongelma-aluetta toisin kuin tavallinen ”akateeminen” tutkija arvaisi. Esimerkin tästä tarjoaa Valkonen todettuaan ensin, miten pojat, joiden kanssa työskentelee, eivät pidä siitä, että heitä ”tutkitaan”.

”Yliopistossa opiskeleva tyttö teki laitoksessa tutkielmaansa varten haastattelua. Hän halusi haastatella jokaista poikaa henkilökohtaisesti. Toisena haastateltavana oli 13-vuotias ..., joka kysymykseen ”onko sinulla tyttöystävää” vastaa asiallisella äänellä: ”Kerron jos annat ...” Haastattelu loppui siihen. Haastattelija lähti itkuaan pidätellen. Luulen että hän kotiin mentyään keksi itse vastaukset kysymyksiinsä ja sai tutkimuksestaan hyvän arvostuksen” (s. 5).

Vaikka karskimpiakin tutkijoita varmaan löytyy myös akateemisessa maailmassa, tämä ei kuitenkaan poista perehtyneisyyden ehdon ongelmaa. Eräs tapa ainakin alentaa rimaa teorian ja käytännön välillä olisi pyrkiä vuorovaikutuksellisuutta korostavaan tiedonmuodostukseen, sellaisenaan, missä osallisina olisivat sosiaaliryhmien eri osapuolet.

Työn todellisuuden välittyminen tiedonmuodostukseen nähdään monesti ongelmattomana, ikään kuin annettuihin kategorioihin sovitettavissa olevana. Kuitenkin, muistellaan Maksim Gorkia ja hänen elämänsä yliopistoja. Valkosen sanoin:

”Luotan ihmisen tunneperäisen maailman kuvaamisessa monin verroin enemmän runoilijoihin ja kirjailijoihin kuin tutkijoihin ja tilastotieteilijöihin” (s. 6).

Ja tähän suuntaan ollaan menossa myös sosiaalitutkimuksessa. Otetaanpa esimerkkinä lisääntyvästä kiinnostuksesta ns. kvalitatiivisia menetelmiä kohtaan Paul Willisin teos (suom.): ”Koulun penkiltä pakkotyöhön? Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt” sekä kaunokirjallisuuden analyysiin perustuva M. L. Järvelä-Hartikaisen, P. Ahosen ja M. Taposen raportti ”The Frame of Ways of Life in Finland. Overview” (Elämäntapojen kehikko Suomessa).

Käsitys käytännön ongelmattomuudesta, sen ”naiivista” suhteesta tietoon, jättää mm. kyseenalaistamatta käytännön suhdetta toimintaan, sen heijastamaan todellisuuteen ja toiminnan sisältämiä *muutospotentiaaleja*. Teoria-käytäntörelaation huomiotta jättäminen ammatillisuuden kritiikissä on toisaalta osoitus siitä, ettei mainittua kysymyksenasettelua ole liiemmälti pohdittu. Tässä mielessä Harald Swednerin tietoteoreettinen pitkittäisanalyysi puutteineenkin on kiinnostava. Hän osoittaa, miten kautta tieteen historian on kasvanut ulos haarautumia tieteen kantapuusta, milloin

enemmän ”havainnoijaparadigman” milloin ”osallistujaparadigman” suuntaan (Swedner 1983). Tieteenteon paradigmaattisiin asettamuksiin on tosin viime vuosikymmeninä kiinnitetty enenevästi huomiota, mm. Thomas Kuhn, Håkan Törnebohm, Oiva Ketonen.

Palaan esittelemääni Valkosen sosiaaliskasvattajakoulutuksen tutkielmaan. Linaan Valkosen luvusta ”Kulttuurin kulutuksen jakautuminen” laitosten musiikin ja kirjallisuuden kulutusta käsitteleviä jaksoja osoituksina teoria-käytäntörelaatioista, praksisyyhteystensä esiinnousevista tulkinnoista.

Valkonen aloittaa kulttuurin kulutusta koskevan selvityksensä toteamalla, miten laitoslapsi on passiivinen kuluttaja, joka ei ole tottunut verbaalisesti perustelemaan, miksi jokin asia on hyvä tai huono ...

”Kulttuurin kanssa laitoslapset eivät koe olevansa missään tekemisissä” (em. 12).

Erään 16-vuotiaan suulla:

”Se on ihan sama vaikka löis halolla päähänsä kun vaan lakkaa vituttamasta tai tulee vähän vipinää kehään. Sano sitä kulttuuriks jos tykkää” (13).

Viitaten Peter von Baghiin Valkonen toteaa, miten laitospelämässä tulevat näkyviin kaksi musiikin vaikuttavinta ominaisuutta, terapeutisuus ja suggestiivisuus. Ja jälleen Valkosella on tarjottavana viite:

”Ei tarte itte huutaa, kun kiertää myllyt täysille ja antaa niiden valittaa” (15).

Henkilökunnan suhtautuminen laitosten musiikkivalintoihin on, toteaa Valkonen, torjuvaa, joskus jopa pelokasta.

”Musiikki ja sen aiheuttamat tunne-elämykset vaikuttavat sellaisella lasten tunne-elämän alueella, jonne henkilökunnan on mahdoton tai ainakin hyvin vaikea päästä. Siksi oikeastaan ainut tarjolla oleva keino on yrittää tukahduttaa koko ilmiö tai ainakin kieltää siinä olevat arvot... Syylistyn siihen aika usein itsekin; kaupalliseen nuorisomusiikkiin voi helposti nähdä liittyvän paljon silkkaa roskaa, jonka esittämisen voisi perustellusti kieltää” (16).

Mutta Valkonen jatkaa:

”Kun kuitenkin on niin, että vain niiden asioiden käsitteleminen on tärkeää, joita ei millään tahdo saada käsitellyksi, ei voi olla oikein, että henkilökunnan osuudeksi... jää vain kasettisoittimien äänen pienemmälle kääntäminen tai virran katkaiseminen” (em.).

Ja edelleen musiikista. Valkonen kuvaa laitosten suhtautumista Dingo-ilmioon:

”Dingo ei nauti poikien suosiota... Se vetoaa selvästi siihen tunnekentän puoleen, jota pojat ovat jääneet paitsi”. ”Semmosta hinttarimusiikkia ei kovat jätkät kuuntele” (17).

Ja Valkonen päätelee:

”Tuo repliikki on monessa suhteessa ehdottomasti tosi. Siinä on löydettävissä hyvä kiteytys siitä tunnerakennelmasta, jolla näitä asioita yritetään käsitellä ja saattaa ne turvalliseen muotoon... Lievääkin ahdistusta aiheut-

tavat ulkopuoliset ärsykkeet leimataan mahdollisimman halventaviksi koe-
tuilla arvoilla (esim. homo), jolloin niitä on lupa kammoksua ja inhota, tai
ainakin ne voidaan tehdä vaarattomaksi” (em.).

Entä millaista on kirjallisuuden ”kulutus” laitossyhteisössä? Ensinnäkin, Valkonen toteaa, ei ole muotia lukea. Lukeminen edellyttää lukijalta aikaa, keskittymiskykyä ja kykyä ymmärtää lukemaansa. Lukeminen on hyvin monimutkainen ja vaativa suoritus, joka onnistuakseen vaatii opetusta ja kii-
reetöntä harjoittelua pienestä pitäen, Valkonen lisää Tuula Ikosen ja Sirkka Minkkisen toimittamaan julkaisuun ”Lapset ja joukkotiedotus” viitaten.

”Suosituin laitoksen kirjoista on Guinnesin ”Ennätysten kirja”... luetuin romaani Tuula Kallioniemen ”Toivoton tapaus”, joka kertoo nuorisopsykiatrisen osaston asiakkaita... On sattunut, että 14-vuotias poika tulee kirja kädessä pyytämään jotakuta lukemaan hänelle iltasatua. Se ei ole vitsi, ei laiskuutta eikä piruilua. Asia on yksinkertaisesti niin, että omat voimat riittävät jännittävän tarinan lukemiseen vain puolentoista sivun verran... Ei ole mitään syytä loukata sitä rohkeutta, jota tuonikäinen poika tarvitsee pyytäessään lukemaan itselleen” (21).

”Aku Ankan lukevat kaikki laitoksen lapset ja nuoret. Pornolehtiä lukevat kaikki laitoksen pojat.” Tällaisesta materiaalista” ei laitoksessa keskustella”, Valkonen kuitenkin toteaa (23).

Ja selityksenä vaikenemiselle:

”Aihetta on vaikea lähestyä, koska sitä on niin vaikea lähestyä. Eikä laitospasvattaja kovin paljoa eroa ns. tavallisesta ihmisestä. Kun 10-vuotiaan ”tekee mieli nussia kuoliaaksi talon ämmät”, sen pitäisi herättää muitakin kuin huvittavia miellejhtymiä” (22–23).

Entä miten ”insider” analysoi televisio- ja video-ohjelmien ”kulutusta”?

”Laitoksessa ohjelmat, jotka toimivat tajunnan täyttäjinä, todellisuuden karkottajana, järjen sänkynä, ovat suosituimpia”, mikä suuntaus, Valkonen toteaa, on täsmälleen sama kuin ns. normaaliväestön keskuudessa. ”Siis myös laitoksen henkilökunnan mieltymykset ovat samansuuntaisia” (24).

Viitattuaan Juhani Wiion väitöskirjassaan ”Televisio ja arkikäyttäytymisen” esittämiin johtopäätöksiin Valkonen toteaa, miten myös lapsi tulkitsee näkemänsä ohjelman sen mukaan, kuinka hän kokee sen sisällön suhteessa todellisuuteensa...

”Mitä tapahtuu 13-vuotiaassa, kun hän kerran toisensa jälkeen katselee ”Voittamatonta kostajaa”, tarinaa miehestä, joka eli vain kostaakseen kokensa vääryyden. Tai millainen myllerrys käy 15-vuotiaan päässä, kun hän tavan takaa toivoo näkevänsä elokuvan ”Bim Mustakorva”, ja sitten kun näkee, raivostuu silmittömästi siinä kohtaa, missä kaiken järjen mukaan kuuluisi itkeä liikutuksesta” (25).

Olen näinkin pitkään kulkenut ”lainahöyhenissä”. Lainapuvun käyttö perustuu kuitenkin pyrkimykseen tällä tavoin osoittaa ja havainnollistaa sosiaalitoen tietotuotannon läheisen kytkennän käytäntöön. Nähdäkseni mikään kirjaviisuus ei yksin olisi riittänyt paljastamaan kaikkia niitä laitossyhteisön salattuja piirteitä, joita Raimo Valkosen keskiasteen sosiaalisvattajakoulutuksen tutkielma on täynnä. Tällä en kuitenkaan tarkoita sitä, ettei-

vätkö teoreettiset käsitteet ja yleistyksen olisi välttämättömiä, mutta ne eivät ole riittäviä.

Näin ollen on pääteltävissä, että sosiaalityön tietotuotannolla, myös varsinaisella tutkimuksella, on erityiset toteutumisedellytyksensä samoin kuin sovellutusalueensa. ”Tietotuotanto on sidoksissa sekä tieteen ulkopuolisiin että sisäisiin ehtoihin ja nämä puolestaan tietotuotantoa ohjaaviin paradigmoihin. Suhteet ympäröivään yhteiskuntaan, tieteenalakohtaisesti rajaten, ennen muuta koulukuntiin ja näiden valta- ja auktoriteettirakennelmiin, olisi siksi selvitettävä. Lisäksi tulisi kiinnittää huomiota tietotuotannon suhteeseen sosiaalityöhön prosessina ja toimintana” (Walls 1982, s. 19). Tämän kaiken olen sanonut aikaisemmin, mutta olen valmis toistamaan sanomaani vastedes.

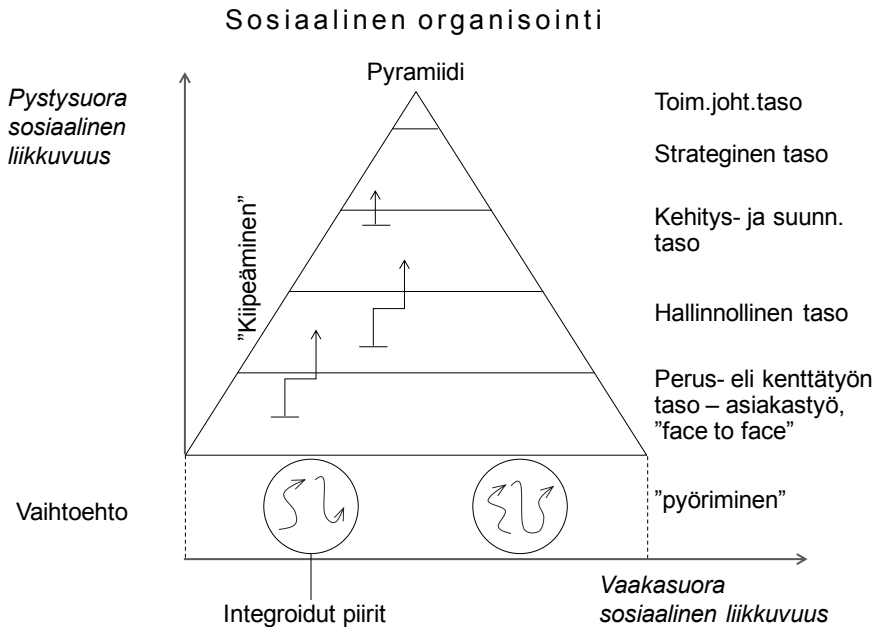
Svenska social- och kommunalhögskolanissa vuosina 1982–84 toimeenpannun työnohjaajakoulutuksen yhteisen lopputyöraportoinnin evaluaation päätteeksi totean, miten ”sosiaalityön ammatillisen viitekehyksen selkiyttäminen edellyttää lähialojen tieto-, taito- ja tukijärjestelmien *jäljittelystä* luopumista. Tämä puolestaan edellyttää sosiaalityöhön kiinnittyvää tiedonmuodostusta. Tiedonmuodostuksen tulee oppia ajamaan sosiaalityön pyörällä, mutta myös kyetä selittämään polkupyörän rakenne ja pyöräilyn taito teoreettisin käsittein” (1985, s. 280).

Tiedon ja praksiksen yhteys sosiaalisen organisoinnin lähtökohtana — haaste tutkimukselle

Edellä olen todennut sosiaalihuollon organisoinnin ja tietotuotannon vallitsevien puitteiden olevan jokseenkin yhteensopimattomia konkreetin sosiaalityön toiminnallisten toteutusedellytysten kanssa. Organisaation ohjausfilosofia perustuu normatiiviseen kontrolliin, mikä puolestaan sävyttää niin tiedonintressiä kuin tiedonalaan, tietoyksikköä. Normatiivisen kontrollin edellyttämä tietotuotanto ei ole muodostunut ainoastaan keskeiseksi vaan lähes yksinomaiseksi sosiaalihuollossa ja sosiaalityössä. Mainittu huomautus koskee myös n.s. huoltokertomuksia, ”akteja”. Suorittamani sosiaalityön sisällön ja sosiaalityön tiedonmuodostuksen analyysi antavat toisaalta viitteitä ”vaihtoehtoisesta” tai ainakin toisenlaisesta tiedon ja toiminnan välistä relaatiosta kuin mitä nykyinen hierarkkinen organisaatorakenne ja vertikaalinen tiedonmuodostus edustavat. Kysyä sopii jopa, onko ylipäänsä varaa jättää hyödyntämättä sitä teoreettista ja käytännöllistä tieto- ja taitopotentiaalia, jota tämän päivän sittenkin varsin korkeasti koulutettu sosiaalityöntekijäkuunta edustaa. Tällöin en vielä puutu peruskysymyksiin sosiaalityön tiedonmuodostuksen toteuttamisesta, jota olen käsitellyt otsikoiden ”Teoria—käytäntörelaatio sosiaalityössä” ja ”Tutkimusesimerkki” alla.

N.s. ”systeemyhteiskunnissa”, joihin Pohjoismaat vankasti lukeutuvat, paljoo ihmisten turvallisuuteen ja hyvinvointiin luettavaa, samoin kuin myös heidän sopeutumattomuuteensa kuuluvaa, on pyritty toteuttamaan, hallitsemaan tai säätelemään erilaisin kokonaisjärjestelyin, systeemein. Ko-

konaisjärjestelyjen päättäjänä on tällöin tavallisesti virallinen taho ja toimijana viranomainen. Tämän pohjalta voidaan päätellä, että myös suoritteiden, palvelujen, toimintojen jne. organisointi on hierarkkista ja tiedon kulku portaasta toiseen vertikaalista. Vallitsevaa tilannetta suurehkon kaupungin sosiaalitoimen organisoinnissa voidaan siten kuvata *pyramiidina*:

Niinkuin pyramiidin eri portaiden ammattinimikkeistä selviää, varsinainen *kenttätaso* on pyramiidin tyvessä *alimpana*. Samalla tämä taso on levein ja muodostaa perustan muille ylemmänä oleville tasoille. Eikä siinä kaikki. Kenttätaso on lisäksi ainoa taso, millä järjestelmän edustaja henkilökohtaisesti kohtaa ja on tekemisissä ihmisten kanssa *"elävinä olentoina"*. Muilla tasoilla, noin yleistäen, viranomainen kohtaa ihmisen välillisesti, asiakirjoissa, kirjelmissä, puhelinsoittoina jne. Eli pyramiidin tyvi on itse asiassa sosiaalihuollon ja erityisesti sosiaalityön keskiö, tai tulisi olla.

Mutta miten on käytännössä? Onko sosiaalityöntekijä tuo korkeasti ja kalliisti koulutettu leikkaussalien kirurgi lukuisine apulaisineen ja instrumentteineen, ammatillisine oikeuksineen ja etuoikeuksineen sekä tuntuvine palkkaetuineen? Eipä tietenkään. Mutta niinpä ei sosiaalihuollon organisaatiokaan pyöri sillä lailla konkreetin sosiaalityön navan ympärillä kuin sairaala, joka suorastaan roikkuu lääkärikunnan napanuorassa.

Sosiaalinen liikkuvuus organisaatiossa, sosiaalinen kohoaminen tai vajoaminen, tapahtuu hierarkkisessa järjestelmässä vertikaalisesti. Tämä merkitsee kuvatun pyramiidin tyvessä olevien sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön kohdalla sitä, että *"ansioituneimmat"*, kokeneemmat, lisäkoulutetut

jne., kohoavat hierarkkian ylemmille portaille. Tällainen sosiaalisen kohoamisen tilanne voi tuntua itsestäänselvyydeltä, koska vastaavaa tapahtuu kaikkialla. Kuitenkin tällöin ei ongelmallisteta niitä seuraamuksia, joita mainitusta pystysuorasta sosiaalisesta kohoamisesta aiheutuu tyvelle ja siinä toteutuvalla sosiaalityölle. Itse asiassa sosiaalityö potee jatkuvaa verenhukkaa ja joutuu *riistetyksi* ”parhaimpien tyttäriensä ja poikiensa” siirtyessä pois konkreetista asiakastyöstä hallintoon, kehitys- ja suunnittelutehtäviin, strategiselle tasolle ja kenties joskus jopa ylimpään johtoon. Esitetty malli on varsin yksinkertaistettu eikä luonnollisestikaan kata olemassa olevien organisaatioiden koko kirjoa. Malli ei myöskään mitenkään pyri asettamaan kyseenalaiseksi sosiaalityön kokemuksen ja tietouden ensiarvoista merkitystä organisaation *kaikilla* tasoilla. Malli ainoastaan osoittaa, miten sosiaalityö jatkuvasti kurjistuu johtuen siitä, että organisaatio hierarkkisena järjestelmänä myös toteuttaa henkilöstöhallintoa ja siihen liittyvää urakiertoa ja palkitsemista järjestelmänmukaisesti, vertikaalisesti. Onko mitään vaihtoehtoa olemassakaan mainitulle kurjistumisprosessille? Nähtävästi *vaakasuora* sosiaalinen liikkuvuus pystysuoran sijaan tai ainakin rinnalle tarjoaisi realistisen vaihtoehdon. Tämä saattaisi merkitä sitä, että pyrittäisiin kehittämään n.s. *integroituja piirejä*, joita olen luonnostellut pyramiidin alapuolelle piirrettyssä suorakulmiossa olevilla ympyröillä. Tämän tyyppisiä tuotantopiirejä on jo olemassa esim. teollisuudessa ja ohjelmatoiminnassa. Tämä merkitsisi sitä, että sosiaalityö kehittyisi vaakasuoran ohjausfilosofian pohjalta, jolloin myös tiedonmuodostus ja sanktio- sekä palkkiojärjestelmät huomioisivat työsuoritusten ”kvalifikaatioita” yhden ja saman laajemman tehtäväalueen, sosiaalityön sisällä. Nähdäkseni tänä päivänä on välttämätöntä uskaltaa ajatella uudella tavalla myös systeemien kohdalla. Silloin ilmeisesti paljon siitä, mitä nyt pidämme ”vaihtoehtoisina”, ”vihreinä” tai muuten vain kyseenalaisina sosiaalisen organisoinnin ilmauksina, saavatkin uuden merkitysyhteyden. ”Uudet liikkeet” ovat tällöin osoituksia puutteista meidän systeemeissämme ja näiden sisältämistä tukahduttavista rakenteista.

Lopuksi

Olen edellä pyrkinyt osoittamaan, mikä osuus tietyn toiminta-alueen, tässä sosiaalityön, tiedonmuodostuksen ja tutkimuksen luonteella ja toteutumistavalla on sosiaalisen organisoinnin muodostumiselle ja sitä kautta varsinaiselle toiminnalle, sosiaalityölle. Tieto meistä ja muista on samalla osa itseämme, toimintojamme ja toimimatta jättämisiämme. Tiedostaessamme olemme tietotuotannon subjekteja kykenemme myös toimimaan tiedon aktiivisina arvioijina, kehittäjinä ja hyväksikäyttäjinä. Näin tieto muuttuu toiminnaksi, osaksi elämänprojektiamme. Silloin sosiaalityökään ei enää ole mikä tahansa tutkimuksen kohde, vaan aktiivinen tutkimustiedon tuottaja ja hyödyntäjä.

How to research and organize social work

Planning, decision-making and implementation in social work are being based more on research and statistics. But the present methods of research and statistication fail to take adequate account of the interactions essential to social work. The established production of knowledge is based largely on quantitative data. Consequently the organization of social work makes little allowance for the qualitative aspects of personal interaction and individual initiative, because these qualities are assumed to be non-measurable.

Another shortcoming is that research on social work has not been extended to cover the production of knowledge in field work. Most research on social work follows a vertical model of knowledge production, in which social work and social problems alike are treated as objects of the research.

By contrast the author puts the accent on reciprocity as the basis of social work practice, and thus also of knowledge production. This way of thinking is based on Jean-Paul Sartre's analysis of reciprocity. Walls draws attention to an "alternative" model for the production of knowledge – a horizontal model in which the areas of intersection between theory and practice are the focus for the production of knowledge on social work.

A concrete example of horizontal knowledge production is given: Raimo Valkonen's study on the role of the mass media and popular culture in special institutions for children and young people (a paper he wrote during his medium-level training for social work). His study clearly shows the importance of producing knowledge in close association with work, and basing on cooperation between the researcher and his subjects. In this case the production of knowledge related to daily life in an institutional community.

The horizontal model is important not only for the production of knowledge on social work, but also for its implementation. In the present hierarchy, field social work lies at the bottom of the organizational pyramid, but it is the only level of the organization whose members have direct contact with people (clients). From the standpoint of knowledge production, therefore, the bottom of the pyramid is the only level at which theory and practice meet. From the point of view of utilizing human resources and potential, the practical relation is at the heart of social work with clients.

For this reason social work should be reorganized to conform to practical considerations. That could be done by replacing the present vertical organization by a horizontal system better fitted to the practicalities of social work. To do so, it would be necessary to substitute horizontal for vertical career formation.

The writer calls this reorganization an "integrated circuit" (*"integroitu piiri"* under the pyramid drawn in the Finnish text). Promotion and rewards within this circuit would not deprive client service of good workers. They would be rewarded and promoted *within* field work, and according to their merits in client service.

This would end the present degenerative trend by which the most experienced, best trained and otherwise most efficient social workers are promoted out of client service into organizational, administrative and research duties higher up in the pyramid, leaving the less gifted and less experienced to deal personally with the clients.

Prerequisites for coping with social problems at a personal and family level include production of knowledge in association with practical field work, and articulation of social problems by clients. But knowledge gained in practice still needs theoreticians to interpret and generalize it. So connections between practice and research call for further study.

Lähdeluettelo

- Abrahamsson, Bengt & Swedner, Harald: "Organisationsteori och aktionsforskning". Teoksessa Sandberg, Åke (red.): Utredning och förändring i förvaltningen. Uddevalla 1979.
- Allard, Erik: Sosiologia I. Porvoo 1983.
- Eräsaari, Risto: Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseyemmärrys. Sosiaalipoliittisen Yhdistyksen Tutkimuksia 43. Helsinki 1984.
- Fridjonsdottir, Katrin: "Professionalisering och specialisering av forskningen i ett samhällsutvecklingsperspektiv". (Julkaistavaksi teoksessa: Swedner, Harald & Walls, Georg (red.): Teori och praktik i socialt arbete i Norden).
- Heinonen, Jari: Sosiaalityö sosiaalivaltion "mikrostruktuurin" menetelmänä. Sosiaalipolitiikan lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto 1984 (ei julk).
- Irvine, John & Miles, Ian & Evans, Jeff (ed.): Demystifying Social Statistics. London 1979.
- Lehtonen, Heikki: Sosiaalipolitiikan käsite ja sen teoreettinen perusta. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto, A tutkimuksia No. 50. Tampere 1977.
- Lehtonen, Heikki: Työvoiman käytön ja uusintamisen muodot. Näkökulma sosiaalipolitiikan historiaan. Jyväskylä 1983.
- Negt, Oskar: "Notizen zum Verhältnis von Produktion und Reproduktion". Teoksessa: Gaertner, A. & Sachsse, Ch. (hg.): Politische Produktivität der Sozialarbeit. Frankfurt & New York 1978.
- Nergård, Jens-Ivar: "Praktisk teoriforståelse eller teoretisk praksisforståelse? Finnes det et tredje alternativ?" (Julkaistavaksi teoksessa: Swedner, Harald & Walls, Georg (red.): Teori och praktik i socialt arbete i Norden).
- Nergård, Jens-Ivar: Socialanalyse – utkast til en sosialpraktisk antropologi. Universitetet i Trondheim. Trondheim 1984.
- Nuotio, Jorma: "Tietoa kontrollin vuoksi". Julkaisussa Sosiaaliturva 22/1982.
- Pettersson, Ulla: Beslutsfattarna och socialvården. Socialvårdsprojektet. Rapport 2. Sociologiska institutionen vid Stockholms Universitet. Stockholm 1975.
- Sartre, Jean-Paul: Critique of Dialectical Reason. Thetford, Norfolk 1982.
- Stjernø, Steinar (red.): Sosialpolitikk, byråkrati, profesjon. Larvik 1981.

- Swedner, Harald & Walls, Georg (red.): Teori och praktik i socialt arbete i Norden (käsikirjoitus).
- Törnebohm, Håkan: Socialt arbete i ett forskningsteoretiskt perspektiv. (Julkaistavaksi teoksessa: Swedner, Harald & Walls, Georg (red.): Teori och praktik i socialt arbete i Norden).
- Wallenius, Riitta Helena: Päihdekäytön seurausten tilastointi. Tutkimus tilaston ja yhteiskunnan suhteista. Alkoholipoliittinen Tutkimuslaitos. Tutkimusseloste N:o 140. Helsinki 1980.
- Valkonen, Raimo: Joukkotiedotuksen ja populaarikulttuurin asema erityislasten kodissa. Tutkielma. Tampereen sosiaalikasvattajakoulutus, oj. 1 (1982–85) 25.4.1985 (ei julkaistu).
- Walls, Georg: Sosiaalihuolto ja oikeusturva. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 17. 1970. Tampere 1970.
- Walls, Georg: Arvostus, vaikuttaminen ja tunnustuksen saaminen Suomen sosiaalihuollossa. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksen Tutkimuksia N:o 27. 1980. Jyväskylä 1980.
- Walls, Georg: "Sosiaalihuolto ja tietotuotanto". Julkaisussa Sosiaaliturva 22/1982.
- Walls, Georg: "Sosiaalityön rakenteiden muuttamisen keinot ja ehdot – silmäys sosiaalihuollon ja -työn tilaan ja liikevoimiin". Julkaisussa Sosiaalityön vuosikirja 1984. Helsinki 1984.
- Walls, Georg: "Kriittinen sosiaalityö". Teoksessa: Seija Miettinen (toim.): Työnohjaus on oleellinen osa sosiaalityötä. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Opetusmoniste 4/1982. Tampere 1982.
- Walls, Georg (toim.): Sosiaalityö, työnohjaus, tiedonmuodostus. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki 1985.

Kunskapsutveckling i socialt arbete – en fråga om vad då?⁷

Georg Walls (1986)

Infallsvinkel

Denna uppsats kan, beroende på kunskapssyn, betecknas som metodkritisk. De kritiska elementen i uppsatsen är min analys av etablerande metoder inom socialvårdens och det konkreta sociala arbetets kunskapsproduktion och utveckling. Sättet att närma mig dessa temata är inspirerat av vetenskapsteoretiska bidrag, främst de med anknytning till socialvetenskaperna.

Vård och omsorg är sociala grundkategorier, beständiga över tiden och rummet. Lösningarna till och sätten för ett tillgodoseende av grundkategorierna är emellertid varianta. Socialvården som institution och socialt arbete som praxis är därmed former för tillgodoseende av vissa grundfunktioner inom vård- och omsorgskategorierna.

Avsikten med uppsatsen är att belysa hur kunskapsutvecklingen inom de funktioner av vård och omsorg som det sociala arbetet har om hand beaktar elementen handling och förtroendenhet som komponenter i arbetet. Utöver en mera allmän kunskapsteoretisk presentation tar jag upp exempel ur aktuell finsk forskning med anknytning till socialt arbete och dess kunskapsproduktion.

Om definitioner

Det finns olika förslag om vad socialt arbete är. En del definitioner tar fasta på intentionerna, de värden, målsättningar och handlingsprinciper som anges vara centrala inom socialt arbete. Andra definitioner försöker i sin tur omspänna det sociala arbetet sådant det kommer till uttryck, dess praxis eller yta, ange arbetets handlingsramar, subjekt, objekt, metoder och resultat.

Såväl de intentionella som de extentionella definitionerna har sina förtjänster och brister. Förtjänster är att de uppräknar vissa nödvändiga förut-

⁷ Julkaistaan Göteborgin yliopiston Institutionen för Socialt Arbete luvalla (reprinted with kind permission of Department of Social Work, University of Gothenburg). Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa Swedner, H. & Walls, G. (red.) *Om praktik och teori i socialt arbete. Utvecklingstendenser i nordiska länderna*. En rapport från Nidarosgruppen om forskarkursen i Trondheim, Hösten 1984. Institutionen för socialt arbete, Forskningsavdelningen, Göteborgs Universitet, Rapport 1987:2. Göteborg, April 1986, 143–160.

Julkaistu myös sarjassa: Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia 1985, 1. Helsingfors: Helsingin yliopisto, 1984 (pain. 1985).

sättningar för socialt arbete, brister åter att de inte förmår ange de tillräckliga förutsättningarna.

Om relationer

Det kännetecknande för socialvetenskaplig forskning är primärt det att såväl teorierna som rönen förutsätter operationalisering och överföring. Man kan visserligen påstå att inte ens grundämnena inom fysiken är givna som vetenskapliga kategorier förrän de upptäckts och teoretisk klassificerats men i och med detta är de där som sådana.

Den socialvetenskapliga metodologin ställs inför en ytterligare uppgift att finna identifierbara och överförbara motsvarigheter för teoretiska kategorier inom de praxisområden forskningen penetrerar. Kunskapsutvecklingen i socialvetenskapernas metodologi rör därmed framfört allt det vetenskapliga tänkandets utveckling i relation till sin omgivning och forskningsobjekt.

Om kunskap och kunskapssyn

I analysen av det sociala arbetets kunskapsutveckling utgår jag från definitionen av kunskap. Detta för att påvisa hur kunskapssynen samtidigt definierar kraven för det utvecklingsgiltiga och utvecklingsbara. Socialt arbete är ett rätt utforskat område kunskapsteoretiskt sett. En möjlighet är att se efter hur andra med socialt arbete besläktade områden definierar och konfirmerar kunskap. Detta är kanske vetenskapsteoretiskt sett en omväg med dock en väg.

Socialt arbete har olika uttrycksformer. Som interaktion är socialt arbete i mycket en fråga om att skapa på förtrogenhet grundade reciproka trygghetsbaserade men förändringsinriktade handlingsmönster för lösande eller reglering av sociala problem. Det samma gäller emellertid också för flera andra vård-, omsorgs- och behandlingsfunktioner i samhället med terapeutiska inslag i yrkespraxisen. Medicinen som etablerad disciplin erbjuder i detta avseende mycket av intresse. Trots "etablissemangen" inom medicinen eller kanske därför har dess kunskapssyn ifrågasatts såväl inifrån som utanför hälso- och sjukvården.

Inom medicinen

Uffe Juul-Jensen tar i en vetenskapsteoretisk analys av det kliniska arbetets sjukdomsbegrepp (ibid. 1983) upp den filosofiska diskussionen som historiskt sett utformat och karakteriserat uppfattningarna om vad sjukdom är och hur sjukdomar bör behandlas. Han diskuterar tre kunskapskrav. Det "strängaste" kravet, det fundamentalistiska, förutsätter entydigt klara demarkationslinjer mellan vad som är sjuk och vad friskt. Förutsättningen för sjukdomsdiagnos är en specifikt angivbar sjukdomsorsak det må sedan vara

fråga om genetiska, biokemiska eller andra orsaker. Giltigt skäl för medicinska ingrepp är följaktligen endast vetenskapen om grundorsak.

Det andra synsättet är det socialmedicinska som baseras på epidemiologiska undersökningar i olika populationer (t.ex. rökare–icke-rökare) och som bygger på ett sannolikhetstänkande. Diagnosticeringen av sjukdomar sker i dagens samhälle i hög utsträckning utgående från rön och erfarenheter från empiriska undersökningar. Härvid blir indikationen för sjukdomstillstånd avvikelse från det genomsnittliga. Det normala kommer att stå för det friska, avvikelserna är indikationer på sjukdomstillståndet.

Det tredje synsättet Juul-Jensen tar upp kunde kallas det kollektiva. Kollektivt är det därför att det har tillkommit och utvecklats inom det kliniska kollektivet som ett resultat av olika behandlargrupper, läkares, sjuksköterskors, psykologers, socialsköterskors osv. inregistrering av och tolkningar av sjukdomsförloppet och dess karakteristika. Ingen särskild grupp har ett förutbestämt monopol på den sanna metoden för kunskapstillförsel om sjukdom (ibid.).

Medicinen skiljer sig emellertid åt från socialt arbete i fråga om ansvarsförläggningen. Medicinens ansvar är specifikt alla generaliserande definitioner av hälsa och sjukdom till trots, t.ex. av typ Alma Ata där hälsan ungefär jämföras med mänsklig välfärd i sin helhet. Bäraren av hälsa eller sjukdom är emellertid alltid en individuell människa, oavsett de kontext i vilka hon ingår.

I socialt arbete

Inom det sociala arbetet är ansvarsförläggningen en annan. I socialt arbete är det klientens handlingar som utlöser socialarbetets interventioner. Då åligger det socialarbetaren att åtgärda den problematik som s.a.s. omgärdar människan. Den omkringliggande sociala problematiken (det kan röra sig om utkomstproblem, utsatthet, avvikande beteende, hjälplöshet m.m.) tränger visserligen in i människan och blir en del av henne på samma sätt som en infektion som kommer till uttryck som ett insjuknande. Men de sociala problemens infektionsskapande element utgörs av individens, familjens, gruppens situation och beteende i förhållande till omgivande förhållanden och beteendeformer, värderingarna och normerna i samhället, de disponibla resurserna osv. Socialarbetets uppgifter blir då att avlägsna samhälleliga missförhållanden som utlöser sociala problem samtidigt som socialarbetet på det individuella planet försöker åtgärda de interna problem klienten har. Det är sedan en annan sak att avlägsnandet av sociala problem kan vara en viktig medicinsk profylax.

Av detta följer att socialt arbete i ett samhälle med tonvikt på individuell konkurrens i stället för på kollektiv solidaritet och med en offentlig styrning som kännetecknas av höggradig uppgifts- och ansvarsfördelning ställs inför tre huvuduppgifter: a) ett identifiera sociala problem och inkomma med lösningsförslag, b) att mobilisera resurser och viljor för åtgärddning av sam-

hällsproblem som utlöser sociala problem och c) att stödja och hjälpa människor i deras svårigheter här och nu oavsett övergripande kontext. Den sistnämnda uppgiften anger samtidigt socialarbetets omedelbara ansvar.

Kunskapsproduktionen och -utvecklingen är därmed kollektiva angelägenheter för olika kunskapsbärare och kunskapsanalytiker. Socialt arbete är i denna mening en del av en samhällsplanering med en explicit angiven välfärdsmålsättning. Socialarbetets grövsta verktyg i detta nu är socialpolitiken. Frågan är emellertid huruvida socialpolitiken som en allt annat är tung sektor inom ramen för samhällspolitiken som helhet förmår artikulera sina centrala målsättningar. Det kännetecknande för den existerande samhällspolitiken är en föreställning om möjligheten att spjälka upp såväl mål som medel utmed sektorgränser. Det tekniska kunskapsintresset har fått utforma sektorstyrningen. Socialpolitik, socialvård och socialt arbete, för att bara nämna en del av sektorerna inom vård- och omsorgskategorierna, saknar som en konsekvens av den tekniska utformningen av samhällspolitiken, möjligheten till argumentation inom ramen för enhetliga målsättningar. Resultatet är då att de s.k. sociala utgifterna både är och förblir rätt och slätt utgifter utan debet- och kreditkolumner inom ramen för det samhällspolitiska bokslutet.

Utveckling – en process

En synpunkt av allmän giltighet för vetenskaplig utveckling är att den är en process. Det vetenskapliga tänkandet är stätt i rörelse, på jakt efter det jag här kallar kunskapsutveckling. Kunskapsutvecklingen genomgår förändringar, evolutionära, revolutionära eller vad de vara må. Kunskapsutvecklingen har en samtidig latitudinell och longitudinell förankring. Kunskapsutvecklingen har likaså sina subjekt och objekt liksom sanktionssystem. Detta anknyter till kunskapsutvecklingens intellektuella, sociala och kulturella resurser och dessas styrning.

Element i en utveckling

Inom vetenskapsteorin har man med begreppet paradigm försökt ange här antydda kontext för kunskapsutvecklingen. Med den utformning Håkan Törnebohm gett paradigmbegreppet kan det anses ha relevans även inom ”förparadigmatiska” kunskapsområden såsom i fråga om socialvetenskaperna där motsvarande alternerande utvecklingsförlopp med perioder av ”normalvetenskap” och vetenskapliga kriser inte kan påvisas som inom naturvetenskaperna. Hos Törnebohm är paradigmbegreppet närmast en uppställning kategorier för jämförande analys av vetenskapers etablering och utvecklingsförlopp medan begreppet hos Kuhn (i dess olika varianter) eftersträvar att utgöra en förklaringsram för vetenskaplig utveckling a priori. Enligt Törnebohm består en forskares paradigm av hans aktiva intressen, vad han vill göra, hans kompetens, vad han kan göra, hans världsbild och hans

vetenskapssyn inklusive vetenskapsideal (ibid.). En analys av kunskapsutvecklingen inom det sociala arbetet inrymmer härmed flera aspekter. Ett är socialarbetets utvecklingsförlopp, dess historia. Här kan man utgå från de externa villkor som lett till uppkomsten av en socialpolitik och dess praxis, det sociala arbetet. Då blir analysenheterna exempelvis industrialismen, produktionssystemen, de "fria marknaderna", bruksvärdenas replacering av bytesvärdet, lönearbetet som utkomstkälla och levnadssätt, arbetsfördelningen i samhället enligt kön m.m. (se t.ex. Lehtonen 1983).

En strikt tudelning i materialistiska och idealistiska förklaringsmodeller för kunskapsutveckling ter sig tvivelaktig paradigmiskt sett. Pietilä hänvisar i fråga om orsaken till den kopernikanska världsbildens frammarsch och revolutionen inom mekaniken vid samma tid till penninghushållningens uppsving fr.o.m. de första århundradena efter år 1 000. I en syntes över vetenskaplig utveckling anför Pietilä hur "den mentalitetsform som en bytesvärdeinriktad praxis konstituerar erbjuder en dylik grundval – eller noggrannare uttryckt, i och med att den bytesvärdeinriktade praxisen breddade ut sig hade denna mentalitetsform börjat tränga undan den tidigare bruksvärdeinriktade mentalitetsformen som den faktor som bygger upp människans horisont i förhållande till naturen. En mentalitet som förhåller sig kyligt objektiv till naturen, genom att distansera sig från den, genom att ställa sig ovanför den, sticker just den "annorlunda tankemössa" som vetenskapsidkarna enligt Butterfield (1973, 1) skulle sätta på huvudet för att genomföra revolutionen. Det är just den som styr handen som kan "gripa tag i käppen i dess motsatta ända (föreg. 7)" (cit. Pietilä 1983, 260).

Pietilä kommer in på en kärnpunkt i fråga om kunskapsutveckling, nämligen relationen till kunskapens användning, kunskap för vad? Den "kyligt objektiva mentaliteten" har otvivelaktigt satt sin prägel också på kunskapsutvecklingen i socialt arbete. Frågan är med vilken rätt, är denna mentalitet den enda tänkbara?

Förtroget – medverkan

Ett annat alternativ för kunskapsutveckling utgör en kunskapsförlossning inifrån, en slags emanciperad kunskapsproduktion, där kunskap tillkommer, provas och återinförs i praxis i organiska sammanhang. Det är denna kunskapsförlossning eller rentav förlossning Jens-Ivar Nergård tar upp i ett arbetspapper om "praktisk teoriförståelse eller teoretisk praxisförståelse?" (1984). Med hänvisning till snickarens hantverk drar han paralleller till terapeutens yrkespraktik. Den gemensamma är att bägge handlar, utför nånting. De opererar med "material" och använder "redskap". Men det gemensamma i fråga om material och redskap är trots allt endast en gemenskap till det yttre. Snickarens bearbetning av materialet sker innanför de av naturen angivna ramarna. Däremot är terapeutens handlingar formade av kulturen och inte av naturen. Med emedan terapeuten också är praktiker blir en förståelse av yrkespraktiken, terapin som handling, nödvändig. Nergård kon-

staterar hur också i terapin en handlings- eller operationsförståelse blir begreppsbaserad. Enligt honom är det centrala förståelsen av de praxisformer som begreppen anger, således operationaliseringarna som endast kan tillägnas genom "handgreppens" logiska form, dvs. genom det praktiska deltagandet (ibid.).

Teori – praxis

Nergård är inne på den speciella operationaliserings- och överförings- (implementerings-) problematik socialvetenskaperna (varför inte också humanistiska vetenskaper mera generellt sett) ställs inför. Det tillskott Nergård kommer med är att han fäster uppmärksamhet vid operationaliseringens och återföringens relation till praxis. Varje terapiform är praktisk i den meningen att något av den bara kan läras genom det praktiska handlandet. Men den som har människan och samhället som "praxis" behöver också begrepp som är externa i förhållandet till denna praxis, tillägger Nergård. Detta emedan praxisen i fråga är samhällelig och kulturell inläring och inte som sådan given av naturen (ibid.).

Handlingsrum

Nergård lanserar begreppet handlingsrum eller -fält för att ange forskningens, kunskapsutvecklingens relation till kunskapsobjektet, praxisen. Han påpekar att praxisanknytningen inte betyder att t.ex. forskningen om sociala problem skall ta socialarbetarnas uppfattning av problemen som utgångspunkt. Det är just vad forskningen inte skall göra, tillägger Nergård. Däremot bör forskningen utveckla begrepp som kan göras operativa på socialarbetarens handlingsfält, t.ex. på socialbyrån. Forskningen bör bidra med beskrivningar och analyser som folk känner sig hemmastadda med. Och människor känner sig hemmastadda i handlingsrum. Detta emedan vi alla är knutna till dessa. Då först uppstår handlingsförpliktelser, konstaterar Nergård vidare. Då har forskningen handlings- eller praxislojalitet (ibid.).

Handlingsrummen eller -fälten blir enligt Nergård därmed centrala för kunskapsutvecklingen i socialt arbete. Detta innebär att forskningen bör ta fasta på såväl de element som bygger upp rummen som de aktiviteter som pågår i och de aktörer som uppträder i rummen.

Kritiken

Begreppet handlingsrum är mångdimensionellt och endast till vissa delar definierbart i nuet, genom det aktuella handlandet. Rummen eller fälten har historiska, strukturella m.fl. dimensioner utöver dem de aktuella formerna för socialt (eller asocialt) beteende ger uttryck för. Handlingsrummens mångdimensionalitet medför därmed ett behov av likaså mångdisciplinär kunskapsutveckling. Kravet på förtrogenhet grundad på delaktighet möjlig-

gör en kunskapsutveckling som förhindrar att de förändringspotentialer "det sociala" inrymmer kommer in i forskningen endast som "färdiga produkter". Kunskap tillkommer, införs, prövas och utvecklas i sociala kontext.

Mångdisciplinär kunskap

För att åskådliggöra behovet av mångdisciplinär kunskapsutveckling ges här några exempel. Det första anknyter till barnskyddet och den människosyn och samhällssyn som utgjort (och utgör?) mönster för dess utveckling. Eeva Jokinen (studerande vid licentiatseminariet i samhällspolitik vid Jyväskylä universitet) utgår i sin forskningsplan "Lapsi, perhe ja lastensuojelu" (Barnet, familjen och barnskyddet) (1983) från kategorin barndom och ställer frågan vad barndomen egentligen är. Och hon tillägger med hänvisning till Ronny Ambjörnsson (1981): "Den bild vi har av barndomen – som en period av lek och frihet från ansvar – är ett rätt nytt fenomen. Detta den menlösa barndomens begrepp föddes på 1800-talet samtidigt med den borgerliga familjen. Före det ansågs barnen vara fullvuxna i miniatyr – barnen deltog i produktionen eller var lågadliga och aristokrater". Det är emellertid skäl att märka att samtidigt som den oskuldsfulla barndomen började vara en realitet i borgarfamiljerna exploaterades arbetarbarn grovt. Reformerna som vidtogs motiverades i första hand av den oro bristen på socialisation av arbetarbarnen skapade, konstaterar Ambjörnsson (1978, 130f). Här kunde man likaså hänvisa till rubriken på Axel Fredrik Granfelts artikel i skriften Tidens frågor III (1876): "Något om vår tids sociala oro och dess botemedel". Den uppspirande sociala reformpolitiken var framförallt en anpassningspolitik, inte en förändringspolitik.

Arbetsfamiljen som i den tidiga industrialismens och kapitalismens tidevarv inte förmådde uppfylla sina socialisationsåligganden på ett (för de styrande) tillfredsställande sätt skulle reorganiseras men utgående från den borgerliga familjens och den oskuldsfulla barndomens modell (Ambjörnsson *ibid.*). Parallellerna till uppkomsten av socialpolitiken är tydliga. Uppkomsten av social oro skulle stävjas, helts redan i dess linda.

Barndomens tillkomsthistoria är därmed klassspecifik (först överklassen, sedan idealets utbredning till arbetsfamiljerna), könsspecifik (först pojkar, t.ex. i fråga om skolgång), nationell och lokal, fastslår Jokinen (1983).

Med anledning av föregående bör man som Roland Mossberg gör fråga sig om romansen med barndomen är över, har det över huvud taget förekommit någon romans och vad menas med "barndomen". Finns den? När uppkom den i så fall, hur och varför. Har den alltid funnits? Kan den försvinna? (Mossberg 1984, 19). Analysen av dessa frågeställningar borde logiskt sett föregå diverse familjepolitiska och barnskyddsreformer.

Kritiken

Poängen med illustrationen ur barndomens värld i ett kunskapsutvecklingsperspektiv är den att klassaspekten, kanske också könssegregationen och de nationella karakteristika lätt reduceras till och endast till de uttrycksformer de har i handlingsrummet eller -fältet. Handlingsrummen är teoriehistoriskt snäva.

Styrningen

Det andra exemplet behandlar socialarbetets styrning. I socialarbetet, i synnerhet till de delar det är fråga om klientarbete, är de ömsesidiga relationerna socialarbetare (terapeut) och klient (eller vårdtagare) emellan centrala. De är centrala såväl med tanke på vårdens kvalitet som vårdens konsekvenser. Frågan är huruvida styrningen av det sociala arbetet (beslut, administration, planering) uppmärksammar socialarbetets interaktionistiska förutsättningar. Men det finns också en ytterligare poäng som direkt har att göra med myndighetskontrollen och berör socialarbetets roll och status, dess karaktär av egen profession. Det moderna samhällets styrning sker i huvudsak utgående från ett tekniskt kunskapsintresse för att anknyta till Habermas. Det kvantifierbara står i förgrunden i den tekniska byråkratiskt utformade styrningen t.ex. inom ramen för cost-benefitanalyser osv. Tanken är den att resultat, utfall av vård och behandling bör kunna påvisas utmed en kausalkedja i vilken varje handling kan bokföras som en utgiftspost och balanseras med en motsvarande intäkt.

Kritiken

Frågan är hur träffsäker en styrning utgående från ett tekniskt kunskapsintresse är i en mänsklig relationsstruktur där bägge parter är simultana aktörer, både agerar samtidigt och också samtidigt växer i insikt om vården, behandlingen och varandra. Utfallet, resultatet är med andra ord ett kollektivt resultat möjliggjort endast genom ömsesidiga insatser, hur blygsamma de än kan te sig. Men hur skall man kunna inregistrera kollektiva utfall, vilka skall läggas på socialarbetets konto, vilka på klientens konto eftersom klienten otvivelaktigt också är en part i socialarbetets triangeldrama med företrädare för den tekniskt styrda kontrollen, socialarbetet med sin helhetsinriktning och klienten som aktörer.

Om statistikproduktionen

Problematiken kring kunskapsutvecklingen i socialt arbete är betydligt mer mångfasetterad än vad jag här givit uttryck för. T.ex. Riitta Helena Wallenius har i sin licentiatavhandling i sociologi vid Helsingfors universitet (1980) kritiskt analyserat statistikproduktionen om verkningarna av användningen

av berusningsmedel och konstaterar hur statistikkategorierna i fråga om särskilt socialvårdsstatistiken inklusive barnskyddet tillkommit utgående från kontrollhänsyn. Enheten för kontrollen, såvida den inte direkt rört myndigheten, har varit och fortfarande är den enskilda människan antingen hon uppträder som klient, patient, värnlös, missbrukare eller i någon annan skepnad. Av detta följer att myndighetsstyrd kunskapsproduktion inte primärt är en fråga om kunskapsutveckling av det sociala arbetet eller de sociala problemen.

Wallenius hävdar också att den officiella statistiken upplevts som stående utanför och ovanför samhällsideologierna och samhällspolitiken. Statistikens uppbyggnad och samhälleliga anknytningar liksom också dess människosyn har överhuvudtaget inte just alls problematiserats (ibid.). Ej heller har man fäst uppmärksamhet vid de ideal statistiken uppställer, kravet för jämförbarhet över tid inom ramen för angivna statistik kategorier, föreställningen om lineär utveckling, krav på kvantifiering och dess relevans inom vård- och omsorgskategorierna osv. Statistikens ideal är i denna mening statistiska. Statistiken är till för att ange mått på förändringar men den beaktar inte sådana som faller utanför de uppställda kategorierna. En samhällspolitik som styrs enligt ett tekniskt kunskapsintresse accepterar endast det kvantifierbara. Av detta följer sin tur att statistiken blir den utslagsgivande måttstocken för samhällsplaneringen. Emedan samhällsutvecklingens "logik" emellertid avviker från statistikens följer härav att tilltron till statistiken s.a.s. cementerar samhällspolitiken. Detta är kanske lyckligt med tanke på statistikens ideal, möjligen också för den rådande samhällsordningen men desto värre för de förändringar som faller utanför statistik kategorierna.

Det sociala arvet

Slutligen ett exempel med anknytning till antropologin. Exemplet har uppmärksamgjorts för mig av Matti Kamppinen och härrör ur Robin Hortons bok (Horton 1967/Kamppinen 1987). Enligt Horton sätter teorin fenomenen i kausala sammanhang som kan vara vidare än de vardagliga iakttagelserna ger belägg för. Exemplet om "utvidgade" kausalrelationer är ur ett traditionellt trossystem. En stammedlem har insjuknat och vänder sig till läkaren för att få reda på orsaken till sjukdomen. Läkaren utför ett experiment för att fastställa sjukdomens genesis. Orsaken anger läkaren vara förfaderns förargelse som i sin tur beror på den insjuknades asociala beteende. Kamppinen konstaterar hur två fenomen har en inbördes kausalrelation som förmedlas genom den teoretiska termen "förfader" och som egenskaperna vilka i det traditionella trossystemet förknippas med fenomenkategorin "förfader" gör kausal.

Med andra ord, tillägger Kamppinen, "det asociala beteendet" förorsakar "förfaderns" förargelse, vilken i sin tur förorsakar "insjuknandet" (cit. Kamppinen).

Om vi överför exemplet på socialt arbete och anlägger en "oren" psykoanalytisk-pedagogisk föreställningsram kunde man skissera upp t.ex. följande utvecklingsförlopp. Frustrationer hos ett barn p.g.a. oförmåga att leva upp till föräldrarnas i t.ex. religionen institutionaliserade men av föräldrarna överaccentuerade regler och föreskrifter utlöser senare i livet hos den vuxna handlingar och försvarsmekanismer som på det omedvetna planet/till de delar där den sociala självkontrollen ger vika motsvarar dem barnet med sin handlingsberedskap tydde sig till. Den ångest och de skuldkänslor p.g.a. upplevd otillräcklighet föräldrarnas bemötande kanske utlöst hos barnet återspeglas enligt denna föreställningsram i den vuxnas beteende och ingår i en och samma utvidgade kausalrelation (jfr Erikson 1975).

I behandlingsarbete inklusive vård och omsorg upplevs uppbyggandet av grundtrygghet såväl vad beträffar t.ex. klientens levnadsförhållanden som själva klientrelationen som en primär målsättning. Målet kan enligt föregående exempel uppnås endast om individen har en trygghetskod ingraverad i sitt medvetande enligt vilken kod senare trygghetsimpulser bedöms och överförs på beteendet såväl i tanke som i handling. Så pass långt i sina ambitioner sträcker sig realistiskt sett inte socialpolitiken eller det sociala arbetet. Men då vi alla bär på våra sociala arv, än berikande än belastande med tanke på gestaltningen av vårt liv, skulle en kunskapsutveckling som tar fasta på möjligheter och handlingsrum som tillåter olikheter och brister te sig angelägen. Detta innebär inte att man skulle frånse det förflutna men poängterar betydelsen av behovs- och handlingsorienterad kunskapsutveckling inom kunskapsområden med inbyggd handlingsförpliktelse.

Utfall

Kunskapsutvecklingen i socialt arbete – en fråga om, ja vad? Ja har här försökt påvisa något av det specifika i fråga om socialvetenskaperna. Vidare har jag diskuterat socialarbetets egenart. Nergård använder begreppet dubbelkompetens för att illustrera teori–praxisrelationens krav på socialarbetaren och kunskapsutvecklingen inom socialt arbete (ibid. 1983). Min åsikt är att forskningen i socialt arbete är ett mångdisciplinärt företag men grundat på delaktighet discipliner och målgrupper emellan i den betydelse Nergård ger begreppet handlingslojalitet. Det är emellertid skäl att inta såväl latitudinell som longitudinell forskning om och i handlingsrummen och i analysen av sociala problem. Den longitudinella forskningen är särskilt viktig med tanke på samhällspolitik och -planering emedan den kan påverka graveringarna på sikt.

Kunskapsutvecklingen i socialt arbete bör se upp för monopoliserings-tendenser, skolbildningar och liknande. Faran för kunskapsmonopol är kanske inte lika påtaglig som inom en del etablerade discipliner. I jämförelse med t.ex. medicinen kan man påstå att socialarbetets fält är öppnare än sjukhussalarna och laboratorierna. Kunskapsutvecklingen i socialt arbete är enligt detta en kollektiv angelägenhet. Handlingsrum står till förfogande.

Vad det emellertid gäller är att ta till vara rön och erfarenheter på sätt som överskrider professionella barriärer, ämnesgränser och ifrågasätter inmutningar av "den sanna kunskapens" ådra.

Litteratur

- Ambjörnsson Ronny: "Barnets födelse. En skiss över barnet i historien" (Ord & Bild 1/1976).
- : "Familjeporträtt". Avesta 1978.
 - : "Bardomens historie; en antologi" (Ronny Ambjörnsson et al. Clausen C. red.) København 1981.
- Erikson Erik H.: "Barnet och samhället". Stockholm 1975.
- Granfelt Axel F.: "Något om vår tids sociala oro och dess botemedel" (Tidens frågor III). Helsingfors 1876.
- Horton Robin: "African Traditional Thought and Western Science" (Wilson B. ed., Rationality). Oxford 1974.
- Jokinen Eeva: "Lapsi, perhe ja lastensuojelu" Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Licensiaattiseminaari 21.11.1983 (icke publicerad).
- Juul-Jensen Uffe: "Sygdomsbegreber i praksis. Det kliniske arbejdes filosofi og videnskabs-teori". København 1983.
- Kamppinen Matti: "Rationaalisuus ja antropologia" (Turun yliopiston Uskontotieteen seminaariesitelmä 8.2.1984) (icke publicerad).
- Lehtonen Heikki: "Työvoiman käytön ja uusintamisen muodot". Jyväskylä 1983.
- Mossberg Roland: "Barndom och familj – som begrepp och realitet". (Kritisk Psykologi nr 4, 1983, s. 16–38).
- Nergård Jens-Ivar: "Praktisk teoriforståelse eller teoretisk praksisforståelse? Finnes det et tredje alternativ?". Arbetspapper för Nordiska Forskarkursen om Sociala Problem, socialpolitik och socialt arbete. Trondheim 17–26.9.1984 (icke publicerad).
- Pietilä Veikko: "Miten tiede kehitty? Tiedusteluretkiä tieteen teorian kentälle". Jyväskylä 1983.
- Törnebohm Håkan: "Studier av kunskapsutveckling". Karlshamn 1983.
- Wallenius Riitta H.: "Päihdekäytön seurausten tilastointi. Tutkimus tilaston ja yhteiskunnan suhteista" Helsingin yliopisto. Sosiologian liseniaattityö. Joulukuu 1980.
- Walls Georg: "Teoriutveckling inom det sociala arbetet – en kommentar". Festskrift med anledning av Svenska social- och kommunalhögskolans 40-års jubileum (i tryck).

Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi⁸

Georg Walls (1986)

1. Tietoperustat tiedonmuodostuksessa

Kirjoitukseni käsittelee tiedonmuodostusta sosiaalityössä. Aiheen käsittely vaatii aluksi huomion kiinnittämistä tiedonmuodostuksen metodologisiin ja paradigmaattisiin kysymyksiin.

Sosiaalityön tiedonmuodostuksen analyysi on syytä aloittaa tietoperustojen tarkastelusta. Tämä sen vuoksi, että sitä kautta avautuu mahdollisuus määritellä tiedonmuodostuksen hyväksyttävyyteen, legitimizeettiin sekä tiedon kehittämisedellytyksiin liittyviä ehtoja. Koska sosiaalityö on tässä suhteessa verrattain tutkimatonta aluetta, on syytä viitata lähialueiden tietoperustoja koskeviin tieteenteoreettisiin analyysihin.

Kliinisen lääketieteen tieteenteoreettisessa analyysissään Jensen (1983) käsittelee kolmea sairauden olemusta ja hoitoa legitimoivaa tietoehtoa. Ankarimman, fundamentalistisen tietoehdon mukaan sairaudelle ja terveydelle on kyettävä osoittamaan yksiselitteisen selvät rajat. Edellytyksenä sairausdiagnoosille on spesifisti määriteltävissä oleva sairauden syy, oli sitten kysymys geneettisistä, biokemiallisista tai muista syistä. Vasta tieto perussyystä oikeuttaa medisiinisiin toimenpiteisiin.

Toista tietoehtoa Jensen kutsuu sosiaalilääketieteelliseksi, koska se yleensä perustuu epidemiologisiin tutkimuksiin ja todennäköisyysajatteluun. Itse asiassa sairauksien diagnostisointi perustuu nykyisin paljolti havainnoille ja kokemuksille, joita on saatu empiirisistä tutkimuksista. Huomionarvoista tällöin on, että sairauden olemassaolon indikaattoriksi tulee poikkeama keskimääräisestä. Normaalista muodostuu tällöin terveyden määritelmä, poikkeamat ovat sairauden indikaatioita.

Kolmatta tietoehtoa Jensen nimittää kollektiiviseksi. Tämä ehto on kollektiivinen sen vuoksi, että se on muodostunut ja kehittynyt kliinisen yhteisön sisällä eri sidosryhmien, kuten lääkärin, sairaanhoitajien, psykologien ja sosiaalihoitajien tekemien sairauden ominaispiirteitä ja kulkua koskevien havaintojen ja tulkintojen pohjalta. Millään ryhmällä ei ole ennaltamäärättyä tietomonopolia sairautta koskevaan tietotuotannon oikeaan metodiin (Walls 1985c).

Kollektiivinen tietoehto viittaa monitieteisyyteen, interdisiplinaarisuuteen. Myös sosiaalityön ongelmat ovat sellaisia, että ne vaativat useamman tieteen myötävaikutusta ja teorianmuodostusta. Eri tieteet täydentävät näin

⁸ Julkaistaan Palmenian Lahden yksikön luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa: Karisto & Puro (toim.) *Sosiaalityön kehittäminen. Taustoja, reunaehdoja, näkökulmia*. Oppimateriaaleja 1. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus; Yliopistopaino, Helsingin yliopisto (1986), 109–129.

toisiaan ongelma-alueen ratkaisemisessa. Monitieteisyyteen liittyy kuitenkin eri tieteiden teorioiden ja tutkimustulosten keskinäisen vertailtavuuden ongelma. Brante (1985) on kiinnostavalla tavalla valaissut verrannollisuuden problematiikkaa sosiologian tietomatriisin kautta. Vertailtavina ”sarake-muuttujina” matriisissa ovat Durkheimin, Weberin, Marxin ja Skinnerin edustamat tutkimussuunnat. On kuitenkin ilmeistä, etteivät mainittujen ihmistieteilijöiden teoriat ole verrannollisia keskenään, heidän soveltamiensa ja matriisin rivimuuttujina esiintyvien metodologisten jms. tiedonmuodostusehtojen erilaisuudesta johtuen. Sen sijaan että tavoiteltaisiin yhtä tiivistyvää teoriaa voitaisiinkin lähteä liikkeelle siitä, että eri teoriat täydentävät moniulotteisen ongelman käsitteellistämisessä.

2. Tiedon legitimointi

Yhteiskuntapoliittinen suunnittelu, päätöksenteko ja toiminta ohjautuvat yhä enemmän tutkimus-, kokeilu- ja tilastotiedoista käsin. Aikaisemmin riitivät ”oikeat” arvot ja ”jalot” aatteet legitimoimaan poliittisia päätöksiä ja toimenpiteitä. Nykyisessä ”tietoyhteiskunnassa” arvot ja ideologiat pyritään pikemminkin häivyttämään tai perustelemaan objektiivisiksi luonnehdituilla tosiasioilla. Arvojen ja ideologioiden ”kesyttäminen” pelkää kysymyksiksi oikeista tai vääristä tiedoista suuntaa kuitenkin tiedonintressit ja tietotuotannon tavalla, joka vaatii erityistä huomiota osakseen. Arvot käyvät muka arvottomiksi. Arvojen kriisi on samalla tiedon kriisi.

Kehitys tietotuotannossa merkitsee myös sitä, että päätöksenteon ja toimeenpanon oikeutus haetaan varsinaisten päättäjien ja toimijoiden ulkopuolelta, tutkimuksesta, tilastosta, konsulteilta jne. Vaikka tutkimus sijaitsi päätöksenteon ja toimeenpanon sisällä tämä ei silti kumoa näiden legitimoinnin sisällöllistä muutosta, siirtymistä julkituodusta arvorationaalisuudesta arvoja piilottelevaan *välinationaalisuuteen* ja sille rakentuvaan tietoon. Näin ollen tiedon luonne ja tiedon käyttö nousevat selvitetäväksi kysymyksiksi silloin kun analysoidaan yhteiskunnallista päätöksentekoa ja toimintaa. Myös välinationaalisuus kaipa taustalla olevien arvojensa kyseenalaistamista.

Julkisen sektorin normein ja säädöksiin sidottua päätöksentekoa ja toimintaa ajatellen jopa tietoa tärkeämmäksi muodostuu päätöksenteon ja toimenpiteen legitimointi. ”Tietoyhteiskunnassa” ainoastaan ne päätökset ja toimenpiteet ovat legitimejä, joiden oikeutus ja tarkoituksenmukaisuus ovat tietotuotannon kriteerein todennettavissa. Näytöt tulevat tärkeämmiksi kuin tieto sinänsä. Tietotuotanto saattaa kuitenkin tällöin joutua valikoinnin kohteeksi kvantifioitavissa olevan tiedon suuremman näyttöarvon ansiosta. Näin tiedosta tulee arvomaailman tuomari, laadun kvantifioija. ”Tietoyhteiskunta” osoittautuikin näyttöyhteiskunnaksi.

3. Tiedon paradigmaattinen luonne

Luonnontieteiden tiedekäsitys on pitkälti omaksuttu myös yhteiskuntatieteissä. Tähän tiedekäsitykseen sisältyviä paradigmaattisia piirteitä ei ole liiemmälti problematisoitu. Paradigmakäsitteen tulkintoja seikkaperäisesti analysoimatta viitataan käsitteen ”isään” Thomas S. Kuhniin (1962 ja 1970; ks. myös Brante 1984 ja 1985; Scharnberg 1984).

Paradigma voidaan ymmärtää ”*taivutuskuvioksi*”, jolloin se viittaa vallitsevan tutkimustradition toteuttaman ja legitimoivan tieteellisen toiminnan ”taivutteluun” tradition suuntaan. Paradigma on ikään kuin ”palapelin malli”, jossa palat vielä ovat osaksi hajallaan ja kateissa, mutta kuva tai malli annettuna olemassa (Brante 1985, 8).

Yleisesti ottaen voidaan väittää positivismin tiukkoine objektiivisuuskriteereineen painottavan tutkimusmetodin pätevyyttä – vaikkapa täsmällisten koejärjestelyjen tärkeyttä – tutkimuksen taustan, syntyhistorian sekä tutkimusympäristön ja tutkimuskohteen valinnan kustannuksella. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, ettei tutkimusongelman valintaa, rajauksia eikä tutkimuksen toteuttamista sinänsä problematisoida muista kuin tiukasti metodinsisäisistä lähtökohdista käsin. Metodikeskeisyys suuntaa lisäksi huomion pois muista mahdollisista tutkimusongelmien selitysmalleista. metodi tulee keskeiseksi eikä ongelma. Tutkimus nähdään pelkkänä ”teknisenä” suorituksena historiattomalla ja yhteiskunnallisista pyrkimyksistä vapaalla maaperällä.

4. Sosiaalityön tietotuotanto

Seuraavassa tarkastelen konkreettisen sosiaalityön ja sitä koskevan tiedonmuodostuksen keskinäistä suhdetta. Tämän lisäksi selvitän sosiaalityön tiedonmuodostuksen asettamia haasteita tietotuotannolle. Kolmanneksi esitän joitakin sosiaalityön toteutumisehtoja ja organisointia koskevia näkökohtia ja malleja, jotka perustuvat havaintoihin sosiaalityön ja sen tiedon muodostuksen välisistä yhteyksistä.

Sosiaalityön tietolähteistä mainittakoon ensimmäiseksi tutkimus- ja selvitystoiminta. Varsinaista sosiaalityön tutkimusta on kuitenkin tehty Suomessa niukasti (ks. Walls 1983, 61-71). Tietolähteenä on ollut 1950-luvulta lähtien yleinen yhteiskuntatieteellinen ja erityisesti sosiaalipoliittinen tutkimus- ja selvitystoiminta. Sille on ollut tunnusomaista luonnontieteissä jo pitkään noudatettu positivistinen tutkimusparadigma. Positivistinen tutkimus kiinnittää kuten sanottu päähuomion metodiin. Se preferoi mitattavuutta ja ”kovaa” tietoa. Tutkimus on tällöin kuitenkin vaarassa kadottaa historiallisen ja sosiaalisen perspektiivin. Se ei kykene liittämään aselmiinsa näiden ulottuvuuksien sisältämää ”pehmeää” tietoa, muun muassa arvoihin, kulttuuriin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin liittyviä tekijöitä. Tämä on pulmallista, sillä sosiaaliset ongelmat ovat historiallisesti ja

yhteiskunnallisesti määrittyviä. Sama pätee myös sosiaalityöhön ongelmien säätelijänä, laukaisijana ja ratkaisijana.

Julkisen sektorin tietotuotannon toisella päälohkolla, tilastoinnissa, aikaulottuvuus on korostetussa asemassa, mutta sielläkin ajalliset vertailut tapahtuvat staattisten, annettujen tilastokategorioiden puitteissa. Jos yhteiskunta vertailtavana ajanjaksona muuttuu ohi tilastokategorioiden, ”sitä pahempi yhteiskunnalle” (vrt. Wallenius 1980; Nuotio 1982). Esimerkiksi itsemurha on kvantifioivalle tutkimukselle ja numeeriselle tilastoinnille lopputulos, kuolinsyytutkimuksen perusteella itseaiheutetuksi todettu kuolema. Kuitenkin jo Durkheim (1985) osoitti, miten lukuisat eritasoiset ja -sisällöiset tekijät ovat yhteydessä itsemurhien yleisyyteen.

Toisenlaista tietotuotannon lajia tutkimuksen ja tilastoinnin lisäksi edustavat sosiaalihuollon ja sosiaalityön kontrolli-, seuranta- ja auttamistarkoituksia varten laadittavat monentasoiset asiakirjat: huoltoselostukset, ”aktit”, kokouspöytäkirjat, työnohjauksen tapauskertomukset eli ”caset” jne. Tämä sosiaalityön tietoaaineisto on vasta tulossa systemaattiseen tietotuotannon kohteeksi, toisaalta tutkimusintressien lisääntymisen ja muuttumisen tuloksena, toisaalta myös sosiaalityöhön tunkeutuvan ATK:n seurauksena.

Aiheemme kannalta kysymys on siitä, jättääkö vakiintunut sosiaalihuolto ja sosiaalityötä koskeva tietotuotanto ottamatta huomioon sellaisia seikkoja, joilla on oleellinen merkitys konkreettisen asiakastason sosiaalityön toteutumisehtojen ja sisällön kannalta. Jääkö tutkimuksen erityisestä tiedonkäsityksestä sekä tilastoinnin staattisuudesta johtuen sosiaalityön kannalta relevantteja tietoelementtejä sosiaalityön päätöksenteon, suunnittelun ja asiakastyön ulkopuolelle? Vastausta tähän kysymykseen on ilmeisesti haettava sekä sosiaalityön sisältä että sen ulkopuolelta.

Sosiaalityö sosiokulttuurisena ilmiönä (ks. Törnebohm 1981) sisältää tiettyt tunnusmerkit, joiden perusteella ilmiö on paikannettavissa ja ainakin periaatteessa selitettävissä. Tietotuotannon kommunikatiivinen ominaisuus, sen praksisrelaatio (mistä lähemmin edempänä), voi tällöin toimia yhtenä koordinaattina ja tieteenteoria toisena. Tällöin tieteenteoria toimii havaintojen jäsentäjänä ja osaltaan tulkitsijana. Kolmannen koordinaatin, syvyyssulottuvuuden, tarjoavat lähinnä yhteiskuntatieteet ja psykologia. Näiden tieteiden merkitys sosiaalisten ongelmien muodostumisen, niiden taustan, ongelmien esiintymisen samoin kuin niiden eritasoisten seuraamusten ja säätelymekanismien selittäjänä on ensisijainen.

5. Sosiaalityö vuorovaikutuksena

Sosiaalityössä on keskeistä vuorovaikutus, interaktio palvelujärjestelmien edustajien, lähinnä sosiaalityöntekijöiden ja ”asiakkaiden” välillä. Tämä havainto korostuu niin sosiaalityön teoreettisissa analyyseissa (mm. Reynolds 1959; Kananen & Penttinen 1977; Eskola 1981) kuin empiirisissä sosiaalityötä koskevissa tutkimuksissa (Walls 1970 ja 1980; Pettersson 1975; Sosiaalitoimiston kehittäminen 1981). Sosiaalihuoltoon liittyvä tarveharkinta on

omiaan korostamaan vuorovaikutuksen merkitystä toisin kuin on asian laita esimerkiksi vakuutusmuotoisten rahasuoritusten ja sosiaalipalvelujen jake-
lun kohdalla. Sosiaalihuollon ja ennen kaikkea asiakaskohtaisen sosiaalityön
kohdalla kysymys on siitä, millaista tuo vuorovaikutus on.

Sosiaalipoliittisessa päätöksenteossa samoin kuin hallinnossa suori-
teajattelu on varsin korostetussa asemassa. Päähuomio kiinnittyy julkisten
tulonsiirtojen ja muiden resurssien käytön aikaansaamiin tuloksiin, joita
arvioidaan panos-tuotos- tai kustannus-hyötylaskelmien avulla. Tämä on
luonnollisesti periaatteessa oikeutettua, koska kyse on julkisista toimenpi-
teistä ja yhteiskunnallisten varojen käytöstä. Suoriteajattelu on kuitenkin
omiaan suuntaamaan viranomaisten, samoin kuin kansalaisten mukaan lu-
kien ”asiakkaiden” itsensä ajattelun ja tietointressin etuisuuksien kontrol-
liin. Tämä voi tapahtua inhimillisen vuorovaikutuksen sisältämien erilaisten
kehitys- ja muutospotentiaalien kustannuksella. Viranomaista yhtä vähän
kuin asiakastakaan ei kyetä näkemään muutosagenttina, vaan pikemminkin
”veljensä vartijana”. Silloin kun julkisen vallan toimenpiteeltä tai ”palvelul-
ta” puuttuu tarveharkintaisuuden eli etuisuuskontrollin luonne, toimenpide
tai ”palvelu” mielletään kansalaisoikeudeksi, samalla tavoin kuin liikkumis-
vapaus tai oikeus koulutukseen ja terveydenhuoltoon. Vuorovaikutus viran-
omaisen ja kansalaisen välillä toteuttaa tällöin eräänlaisen yhteiskuntasopimuksen
idea. Sen mukaan kansalaiset vapaasta tahdostaan ja yhteiseen
sopimukseen perustuen ovat delegoineet viranomaisille tiettyjen tehtävien,
etujen ja velvoitteiden hoidon ja valvonnan luopumatta kuitenkaan oi-
keudestaan itse päättää kyseisten asioiden käytöstä sopimuksen sääntelemis-
in ehdoin. Yhteiskuntasopimus ylläpitää näin ollen tasa-arvoisuutta kansalai-
sen ja viranomaisen välisessä kanssakäymisessä.

Nyt voidaan väittää, että myös sosiaalityössä tärkeintä on itse suorite, ai-
neellinen tai aineeton, eikä tapa tai keino, millä suoritteesta tulee osalliseksi.
Tämä huomautus päteeikin pitkälti sosiaalivakuutuksen suoritteiden ja sosi-
aalipalvelujen kohdalla, mutta ei enää varsinaisessa sosiaalityössä. Sosiaali-
työssä on yhteiskuntapoliittisesti ja työnjaollisesti ajatellen pääpaino yksi-
löstä, perheestä tai ryhmästä välittyvien oireiden ”tapauskohtaisessa” tun-
nistamisessa ja tulkitsemisessa. Sosiaalityössä ovat tärkeitä myös asiakkai-
den toimintaympäristöt. Sosiaalityössä asianosaisten keskinäiset suhteet
eivät ole ”annettuja”, vaan suhteissa olevien varassa ja alati muuttuvia. Sosi-
aalityö sosiaalisena vuorovaikutuksena, ihmissuhteiden tasolla, on kuin
Sartren luonnehdinta ryhmästä: Ryhmä ei *ole*, sillä ei ole mitään stabiilia
olotilaa niin kuin on jollakin organismilla, eikä ryhmä myöskään ole mikään
totaliteetti. Ryhmää täytyy sen sijaan koko ajan eheyttää ja se häviää tai pyr-
kii häviämään niin löyhtyessään kuin jäykistyessään (Sartre 1982, 98; Walls
1984). Sosiaalityön tutkimuksen tulee näin sisällyttää vuorovaikutus aktiivi-
sena elementtinä asetelmiinsa. Tässä mielessä sosiaalityön tutkimus on
”mikrotason” tutkimusta ja muodostaa oman erityisen tutkimuskenttensä.

6. Sosiaalityön ohjautuminen

Sosiaalihuolto on suoriutumiseen, kontrolliin, oikaisuun, sopeutumiseen ja sopeuttamiseen perustuvan avun ja tuen moniaineksinen ja vastakohtainen järjestelmä. Lisäksi huollon järjestelmä on parlamentaarisesti sidottua, luottamushenkilöiden ohjaamaa ja määrittelemää toimintaa. Ristikkäin menevien tavoitteiden vuoksi järjestelmä on tekemisissä toivotun ja epätoivotun kanssa. Parlamentaarinen ohjaus korostaa toivottua ja epätoivottua koskevien tulkintaerimielisyyksien mahdollisuutta, vaikkapa toimeentulotuen myöntämisperusteita koskien. Sosiaalihuollon työntekijöiden suotavina pitämät pyrkimykset ja toimenpiteet eivät saa aina vastakaikua asiakkailta, luottamushenkilöiltä tai niin sanotulta suurelta yleisöltä. Sosiaalihuolto ja sosiaalityö eivät sitä paitsi Törnebohminkin ilmaisua käyttäakseni ole itsearvoisia sosiokulttuurisia järjestelmiä, toisin kuin esimerkiksi kulttuuri. Oleellista kuitenkin on, että järjestelmä omaksuessaan tietyn ohjausfilosofian ja siihen perustuvan tietotuotannon ja organisaation samalla sulkee pois muita mahdollisia ohjausmalleja. Samanaikaisesti ei voi uida ja lentää, ei voi olla kontrolloiva ja vuorovaikutuksellinen yhdellä kertaa. Nergårdin sanoin:

”Jonkin ilmiön luonnehtiminen tietyllä tavalla, *tietyn identiteetin* antaminen sille, merkitsee samalla sen näkemistä *tietystä näkökulmasta*. Emme kuitenkaan voi *samanaikaisesti* katsella useammasta näkökulmasta. Omaksumamme näkökulma sulkee pois kaikki muut mahdolliset näkökulmat sillä hetkellä kun valitsemme tietyn” (Nergård 1984, 3–5).

Sosiaalihuollon ohjauksen sisältämien ristiriitaisten piirteiden vuoksi väitän, ettei tämän ohjauksen alainen sosiaalityökään voi aidosti toteutua vastavuoroisuuteen perustuvana vuorovaikutuksena, praksiksena. Sosiaalihuollon tähänastinen näkökulman valinta on painottanut nimenomaan kontrollia. Sosiaalisen vuorovaikutuksen pallo on siksi sosiaalityöltä hukassa.

Sosiaalihuolto ja sosiaalityö ovat myös organisatorisesti ongelmallisia. Tutkimusten perusteella on pääteltävissä, että esimerkiksi sosiaalihuollon henkilöstöhallinto virka- ja tehtäväjärjestelyineen ja palkitsemisineen on organisoitu toisin kuin mitä sosiaalityö itsessään edellyttäisi (esim. Walls 1970 ja 1973; Stjernø 1979). Organisaatio ei jäsenny sosiaalityön toteutusehtojen perusteella. Se ei ota huomioon sitä, että asiakaskohtainen sosiaalityö edustaa sosiaalihuollon usein moniportaisen organisaation välitöntä ihmissuhteiden kosketuspintaa ja muutospotentiaalia. Sosiaalihuollon muilla portailla henkilökunta on tekemisissä ihmisten kanssa lähinnä välillisesti, asiakirjojen kautta. Asiakkaiden ongelmia käsitellään niissä paloittain, muun muassa lasten päivähoidon, kodinhoitoavun, elatusturvan tai vanhusien laitoshuollon osalta. Sosiaalihuollon organisaation tulisi paremmin ottaa huomioon vuorovaikutuksellisuus. Tärkeätä asiakassuhteen kannalta saat-
taa olla esimerkiksi se, että sama virkailija on säännöllisesti käytettävissä, jotta vuorovaikutussuhde muodostuisi vastavuoroiseksi.

7. Sosiaalityön tiedon luonne

Millaista sitten on sosiaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta avautuva tieto? Onko tämä tieto ylipäänsä todennettavissa ja esimerkiksi siirrettävissä kvantifioiviin tietojärjestelmiin suunnittelun ja päätöksenteon tueksi?

Lähestyn kysymystä viittaamalla lyhyesti Jürgen Habermasin esittämään kolmen *tiedonintressin* erotteluun. Habermas erottaa (1) empiiris-analyytisten tieteiden teknisen intressin, (2) historiallis-hermeneuttisten tieteiden praktisen intressin sekä (3) kriittisesti orientoituvien tieteiden emansipatorisen tiedonintressin (Habermas 1976, 130). Sosiaalihuollon tietojärjestelmien kehittyminen on ollut lähinnä niiden teknistä, instrumentaalista kehittymistä. Tämän teknistymisen seurauksena voi, paradoksaalista kyllä, olla tietopohjan kaventuminen silloin kun teknisesti kehittyneet tietojenkäsittelyjärjestelmät suuntaavat tietotuotannon yhä enemmän kvantifioivaksi oman sisään rakennetun toimintalogiikkansa perusteella.

Tieteellisen tiedon luonnetta arvioitaessa on arvioitava tiedon kytkentöjä inhimilliseen toimintaan sekä yleistä tieteellistä lähestymistapaa. Tekninen tiedonintressi perustuu työhön, ja sitä vastaavat empiirisanalyttiset tieteet. Teknisen tiedonintressin tuottama tieto soveltuu instrumentaalisia tarkoituksia varten työprosessissa. Praktinen tiedonintressi taas on tekemisissä kielen kanssa. Tieteet, joita on kutsuttu hermeneuttisiksi ja joiden tavoitteena on tulkinta, liittyvät tähän. Valtaan liittyy puolestaan emansipatorinen tiedonintressi, jonka tavoitteena on maailman muuttaminen. Yhteiskunnallisten suhteiden erittelemiseksi tarvitaan kriittisten yhteiskuntatieteiden apua (Tuomela & Patoluoto 1976, 121).

Vuorovaikutuksen korostuminen sosiaalityössä viittaa praktisen ja emansipatorisen tiedonintressin merkitykseen. Kysymys siitä, miten hyvin tai heikosti sosiaalityö tällä hetkellä ylittää edellä luonnehtimaani vuorovaikutussellisuuden mukaiseen työotteeseen on jo toinen asia. Tässä yhteydessä pyrin ainoastaan tarkastelemaan sosiaalityötä ideaalityypinä, jonka tarkkaa vastinetta ei ”elävässä elämässä” tapaa. Ideaalityyppi saattaa kuitenkin osoittautua hyödylliseksi ajattelumme jäsentäjänä ja pyrkimystemme johtotähtenä.

Kun edellä olen tarkastellut teknistyvän tietotuotannon negatiivisia vaikutuksia sosiaalityöhön ja sen tiedonmuodostukseen, en ole kosketellut kehittyneen tietojärjestelmän etuja. Ensiksikin ATK-tieto on periaatteessa aina yhdistettävissä, vaikka se olisi peräisin useammasta tietokannasta. ATK-tekniikan seurauksena sosiaalityön asiakkaita koskeva tieto on ainakin periaatteessa asiakkaan ulottuvilla, hänen tarkistettavissaan. Siten sosiaalihuoltolaissa ilmaistu periaate asiakkaan oikeudesta ottaa osaa itseään koskevaan päätöksentekoon voi toteutua konkreettisesti. Kehittynyt tietotekniikka kykenee myös vapauttamaan työntekijöitä erilaisista julkiseen hallintoon välttämättä liittyvistä toimintarutiineista ja valvontatehtävistä varsinaiseen sosiaalityöhön.

Tekninen, välineellinen tieto voi myös avartaa sosiaalihuollon näköaloja tarjoamalla uutta makrotasoa tietoa. Tutkimus-, selvitys- ja suunnittelutyötä olisi suunnattava ihmistä haavoittavien ympäristötekijöiden tutkimukseen. Sitä olisi suunnattava myös sosiaalihuollon ja sosiaalityön yhteistyöverkostoihin sekä yhteistyöodotuksiin ja -taseisiin (so. yhteistyökäytäntöjen ja -odotusten vastaavuuden asteeseen). On vielä huomattava, että monasti ainoastaan makrotason tieto kykenee paljastamaan muutostrendejä ja kehityskulkuja.

Edellisen perusteella voidaan väittää, että teknisellä tiedonintressillä ja tietotuotannolla on oikeutuksensa myös sosiaalihuollossa ja jopa asiakas-kohtaisessa sosiaalityössä. Toisaalta on kuitenkin mielletävä kvantitatiivisen tietotuotannon rajat. Olisi siirryttävä nykyisestä normatiivisen ”kontrollitiedon” painotuksesta intentionaalisuutta ja toimintaa sallivan ja sisältävän tiedonmuodostuksen ja siihen perustuvan tietotuotannon suuntaan. Sosiaalityön tutkimuksen voimistumisen myötä sosiaalityön tietotuotannon olisi kyettävä kiinnittämään ensisijaisesti ongelmiin eikä ongelmaisiin. Milloin yksilötiedot ovat välttämättömiä, yksilö tulisi nähdä yhteiskuntaan eikä ensisijaisesti hallintoon kiinnittyneenä.

8. Sosiaalityön väliintulomallit

Sosiaalihuolto ja sosiaalityö rakentuvat toiminnallisesti pääosin väliintulomallille, jonka mukaan ”sosiaalimarkkinoilla” ongelma tunnistetaan vasta suorite- ja palvelukysynnän tai asiakkaan osoittaman käyttäytymishäiriön perusteella. Malli on jokseenkin sama kuin kaupassa (tavaramarkkinoilla), jossa myyjä noteeraa asiakkaan tämän astuttua liikkeen ovesta sisään. Sosiaalisen ongelman kantajana esiintyy tällä väliintulotasolla yleisimmin yksityinen ihminen, korkeintaan perhe tai pienryhmä. Kun vasta ongelman kantaja laukaisee väliintulon, sosiaalinen ongelma helposti kadottaa alkuperäisen yhteiskunnallisen luonteensa ja kaventuu pelkästään yksilö- ja perhetasoiseksi ongelmaksi. Ongelma-analyysin tulisi myös konkreettisen asiakassuhteen tasolla, asiakas-kohtaisessa sosiaalityössä, ylettyä yhtäältä sosiaalisen ongelman subjekteihin – asiakkaaseen, muihin ongelman sidosryhmiin – sekä vielä kolmanneksi ongelmasta irtautumisen edellytyksiin ja käytettäviin keinoihin. On ilmeistä, että tällainen ongelma-analyysi sisältyy sosiaalityön tietotuotannon ja myös koulutuksen tehtäviin. Tämä kaikki edellyttää kuitenkin sosiaalityön viitekehysten avartumista ja sektorirajoista mahdollisuuksien mukaan irtautumista. Sosiaalityön tietotuotannon problematisointi sisältää siten potentiaaleja, jotka saattavat merkitä muun muassa sosiaalipolitiikan organisoinnin painopisteiden tarkistusta.

9. Vertikaalisesta horisontaaliseen tietoon

Sosiaalityöntekijöiden perinteinen koulutus Suomessa, Tampereen yliopiston sosiaalityön opetusjaostossa sekä Svenska social- och kommunalhögskolanissa, on ainakin akateemisessa maailmassa saatettu nähdä ammattikoulutustyyppisenä, polyteknisenä koulutuksena. Tämän mukaan ”valmiiksi pureskellut” tiedot ja taidot välittyvät suhteellisen mekaanisesti koululaitokselta opiskelijoille. Edellä esitellyistä tiedonintresseistä polytekninen koulutus ohjautuisi lähinnä teknisen tiedonintressin mukaisesti.

Polyteknisten koulutusväylien vastakohtaa edustaisivat tämän katsannon mukaan yliopistot, joiden tavoitteena voisi katsoa olevan tuottaa valmiuksia kyseenalaistaa annettua, käsitteellistää aiemmin käsittämätöntä ja synnyttää uutta. Väitän kuitenkin, ettei tällainen koulutuksen tavoitteellinen eikä sisällöllinen kahtiajako vastaa todellisuutta sen enempää tutkimuksen kuin sosiaalityön käytännön valmiuksien kohdalla.

Niin sanotuissa ihmistieteissä tiedonmuodostusmalli on ensiksikin esitettyä dikotomiaa mutkikkaampi ja moniulotteisempi. Tämä johtuu havaintokohteiden – ihmisten – suhteesta tiedonmuodostukseen. Ihminen ei olekaan pelkkä objekti, vaan aktiivinen osapuoli häntä koskevan tiedon hahmottamisessa ja todentamisessa. Toiseksi tutkimus sosiokulttuurisena toimintona käsittää myös tutkijan omat lähtökohdat, näkemykset, intressit ja valinnat. Tällä ei kuitenkaan kiisteta sitä, etteikö tutkimus metodisesti olisi sängen kurinalaista.

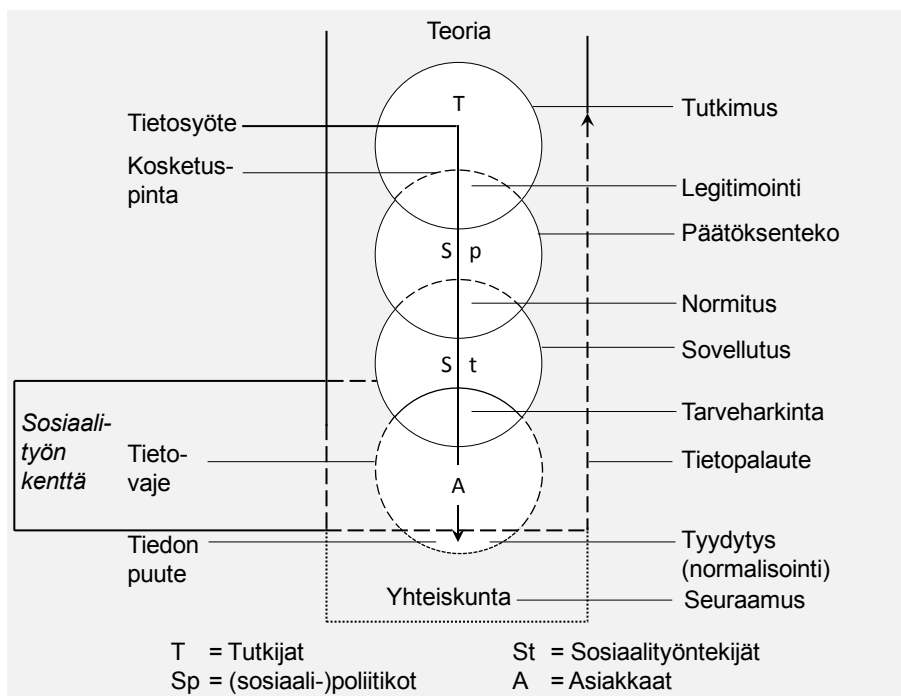
Sosiaalityö tutkimusalanana sitoutuu yhteiskuntaan, mutta toisin kuin esimerkiksi politologia, jonka tutkimusyksikkönä on kansalainen politiikan kentällä. Sosiaalityö kohtaa ihmisen yhteiskunnan jäsenenä, mutta ilman erityisiä etuliitteitä ja jälkikaneetteja. Näin ainakin pitäisi tapahtua. Sosiaalityöltä edellytetään kykyä ja taitoa tunnistaa ihminen yhteiskunnan ja sen instituutioiden monimutkaisessa verkostossa ja samalla yhdessä ihmisten kanssa puuttua esiin nouseviin ongelmiin. Sosiaalityölle ominainen sidos ihmiseen ja yhteiskuntaan tulisi siten ilmetä myös sosiaalityön tutkimuksen lähtökohdissa, tutkimusasetelmissa ja metodologiassa. ”Uudelle” sosiaalityön tutkimukselle asettuu haaste: sen tulisi hahmottaa omaa tiedonmuodostustaan.

Yhtä lailla kuin sosiaalityölle käytännössä myös sosiaalityön tutkimukselle on olennaista selvittää juuriaan, suhdettaan tutkimuskohteeseensa ja tutkimuksen ympäristöön. Ihmistutkimuksessa, jota sosiaalityön tutkimus selvästi on, suhde tutkimuskohteisiin ja tutkimuskenttään yleisemmin vaatii erityistä huomiota osakseen. Nähdäkseni tämän suhteen selvittäminen on toinen sosiaalityön ”perustutkimuksen” tehtävä.

Sosiaalityön tutkimuksen analyysi vaatii aluksi sosiaalityön tietotuotannon yleistä tarkastelua. Tunnusomaista vakiintuneelle tietotuotannolle on selvä työnjako tutkijoiden ja käytännön toteuttajien välillä. Erikoistuminen tieteeseen on samoin nähty edellytyksenä tiettyä tutkimusaluetta koskevalle

systemaattiselle tiedonmuodostukselle. Käytännön tahon on ajateltu toimivan lähinnä sille tuotetun tutkimustiedon kuluttajana.

Sosiaalityön tiedonmuodostuksen erilaisia vaihtoehtoja kuvaavat tietoverтикаalin ja tietohorisontaalin käsitteet (vrt. Fridjonsdottir 1986). Seuraava malli pyrkii kuvaamaan sosiaalityön perinteisen ohjausjärjestelmän tiedonmuodostusta.

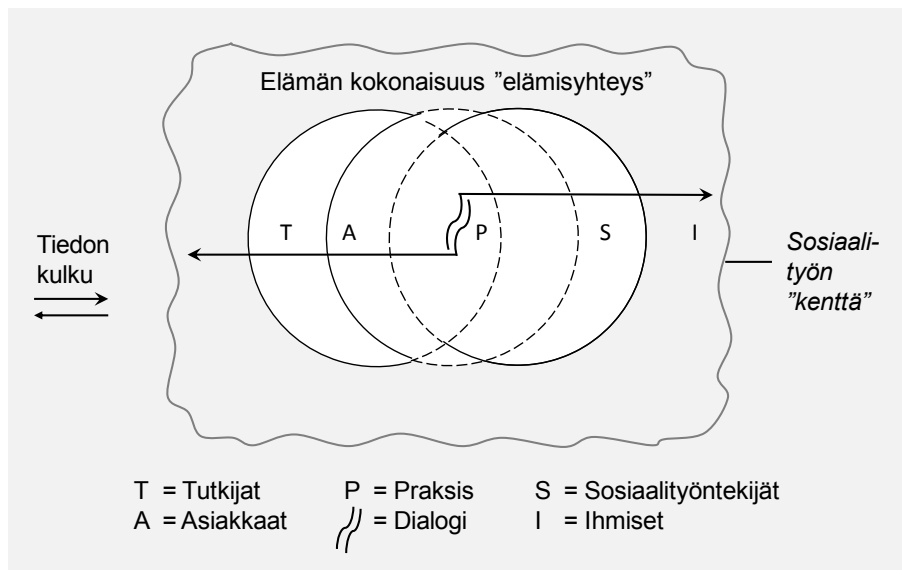
Kuvio 1 Tietoverтикаali

Ylhäältä päin ohjautuva ja määrittyvä tietotuotanto asettaa sosiaalityöntekijät ja asiakkaat asemaan, jossa he toimivat pelkästään sosiaalityön ja sosiaalisten ongelmien palapeliä irrallisten palojen taltioijina. Erilliset palat eivät anna kuvaa palapelin kokonaisuudesta. Näin sosiaalityön tieto taivutetaan ylhäältä käsin. Konkreettista sosiaalityötä tekevät eivät liiemmälti voi vaikuttaa tiedonmuodostuksen ehtoihin, tiedon paradigmaattisiin piirteisiin. Vertikaaliselta tiedonmuodostukselta puuttuu dialogiin, vuoropuheluun perustuva palautejärjestelmä.

Erityisen ongelmallinen tietoverтикаali on sosiaalityön vuorovaikutussuhteiden sekä muutospotentiaalien analyysin kannalta. Vuorovaikutuksessa ja sosiaalisessa muutoksessa ihmiset itse ovat niin suhteiden kuin suunnan määrittäjiä eivätkä pelkkiä statisteja. Eli jos ja kun sosiaalityön sidosryhmät

kykenevät aktiivisesti hyödyntämään itseään koskevia tietoja, tämä myös lisää heidän mahdollisuuksiaan hakea ulospääsyä ongelmien viidakosta.

Pystysuoran tiedonmuodostuksen vaihtoehto on tietohorisontaali tai -horisontti, vaakasuora tiedonmuodostus, jota havainnollistaa kuvio 2.

Kuvio 2 Tietohorisontti

Tietohorisontin tunnuspiirteenä on dialogiin pohjautuva vuorovaikutus. Sosiaalityön tutkijat, ihmiset asiakkaina ja sosiaalityöntekijät ovat kaikki *tiedonjakajia*, jotka praksissuhteensa ansiosta kykenevät syventämään ja yhdistämään tietouttaan. Tietohorisontilla tutkimus ja sosiaalityö kohtaavat vastavuoroisesti, toisistaan oppia ottaen ja siten myös toisiaan rikastuttaen. Elämän kokonaisuus on tuo verkka, joka kietoo kummankin osapuolen sisäänsä.

Perheväkivaltaa koskevassa kirjoituksessaan Bergström (1985) valaisee tietohorisontin mukaisen tiedonmuodostuksen edellytyksiä ja mahdollisuuksia. Perheväkivallan noidankehän ja yhteyksien tiedonkantajia ovat vaikkapa pahoinpidelty vaimo, pahoinpitelevä mies sekä heidän lapsensa. He kaikki voivat tällöin periaatteessa myös välittää tätä tietoa ulospäin. Jotta tämä olisi mahdollista, tulisi perheellä olla valmius tiedon jakamiseen, tutkijan mukanaolon hyväksymiseen, Bergström (mt., 6–7) lisää.

Tietohorisontin mukainen tiedonmuodostus ei ole ainoastaan suotava yhteistyön muoto vaan suorastaan välttämätön. Sosiaalityön tutkimuksen ei tulisi pitäytyä kuvion 1 mukaiseen tietotuotantoon, jonka tunnusmerkkejä ovat hierarkkisuus, tiedon kontrolliluonne ja yksisuuntaisuus sekä piittaa-

mattomuus ihmisten toimintapotentiaaleista ja myötävaikutuksesta. Sosiaalityön tutkimuksen ja tietotuotannon yleisemminkin tulisi olla elävässä yhteydessä, ”elämisyhteydessä” konkreettiseen elämään.

”Elämisyhteyden” käsitteen on lanseerannut Negt (ks. Eräsaari 1984). Eräsaarta tulkiten elämisyhteyden voi päätellä tarkoittavan työvoiman uusintamista määrittävien tekijöiden, niin objektiivisten kuin subjektiivisten, jatkuvaa toisiinsa vaikuttamista. Näin ollen elämisyhteys on ”rakenteen ja kulttuurin yhteyttä ilmaiseva konstruktio... Sen tematisointi tarkoittaa pääasiallisesti yksilöiden arkipäivän ja sosialisointia ... tarkasteluja, sillä näiden systemaattinen käsittely on Negtille keskeinen ponsi pirstoutuneen ’sosiaalialan’ käsittämiseksi” (Eräsaari 1984, 205–207).

Tämä esittämäni sosiaalityön horisontaalinen malli ei sisällöllisesti suinkaan peitä Negtin (ja Eräsaaren) ”elämisyhteys”-käsitteen kaikkia elementtejä. Näin ollen malli olkoon viittaus horisontaalisen tiedonmuodostuksen tärkeyteen. On myös huomattava, ettei elämisyhteyden omaksuminen sosiaalityön tutkimuksen horisontiksi vielä ratkaise yhteiskunnallisen työnjaon pohjalta muodostuneen sosiaalityön menetelmällisiä ongelmia. Käsite ei sellaisenaan sisällä sosiaalityön metodia. Siitä syystä katse on nyt suunnattava tietohorisonttia esittävän kuvion siihen alueeseen, jossa teoria ja käytäntö kohtaavat, ja siinä toteutuvaan praksikseen.

10. Teoria–käytäntö-suhde vastavuoroisuutena

Asiakaskohtainen sosiaalityö konkretisoituu pystysuorassa ohjausjärjestelmässä poliitikkojen ja sosiaalityöntekijöiden legitimoimissa kosketuspinnnoissa (ks. kuvio 1). Vaakasuurassa ohjausmallissa (kuvio 2) kosketuspinnan muodostaa elävä elämä, elämisyhteys sinänsä. Kysymys on nyt siitä, mitkä ovat näiden kahden mallin mahdollisuudet ottaa huomioon sosiaalityöhön sisältyvien sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden edellytykset. Tätä kysymystä käsittelee Sartre (1982) lähtemällä liikkeelle praksiksen käsitteestä.

Praksiksen käsitettä voidaan Sartren mukaan lähestyä ryhmäteoreettisesti ryhmän jäsenten keskinäisten vastavuoroisten odotusten sekä näiden odotusten tosiasiallisen vastaavuuden pohjalta. Keskeisenä, joskaan ei ainoana kommunikaatioelementtinä ryhmän jäsenten vuorovaikutuksessa on sana. Sanoilla on merkitysyhteyksiä. Ilmaistuina sanoilla on myös konkreettinen vaikutusyhteytensä. Sanat kuljettavat Toisen henkilön ”projektin” (eteen heitetyn haasteen) luokseni ja siten osaksi Itseäni, ja vastavuoroisesti ne kuljettavat oman ”projektini” Toisen luo ja osaksi häntä. Kieltä voisi näin hyvinkin tutkia samoin kuin rahan kiertokulkua, Sartre toteaa. Kieli ihmisten välisenä käytännöllisenä yhdyssiteenä on tällöin tuo praksis, joka tässä merkitysyhteydessä aina on kommunikaatiota (Sartre 1982, 98–99). Praksis on täten suunnilleen sama asia kuin tiedostettu käytäntö. Ihmisten ja heidän ”systeemiensä” ongelmien ja edellytysten tunnistaminen ja tiedostaminen edellyttävät kuitenkin sekä kommunikaatiota, viestintäjärjestelmää, (tässä

yhteydessä kieltä) että vastavuoroisuutta ihmissuhteiden tasolla, vaikkapa sosiaalityöntekijän ja asiakkaana esiintyvän ihmisen välillä.

Aristoteleen mukaan inhimillinen toiminta jakautuu poiesikseen ja praksikseen. Praksis on itsearvoista toimintaa, eli toiminnassa itsessään on peruste sen suorittamiselle. Praksikseen sisältyvä toiminta on lisäksi vapaata. Poiesis puolestaan tuottaa toiminnasta itsestään irtautuvan tuotteen, jonka syntyminen on perustana toiminnalle, jolloin joku muukin kuin sen välitön tuottaja voi ottaa tuotteen haltuun (Juntunen & Mehtonen 1977, 40). Sosiaalihuollon ajatellen voi päätellä, että sen toiminta tavallaan irrottaa tuotteen sen kulutuksesta. Yhtäältä hallinto (kuvion 1 mukaisesti) muuntaa yhteiskunnalliset ja ihmissuhdeongelmat sosiaali(hallinnollisi)ksi ongelmiksi ja vastaavasti toimintaresursseiksi, ja toisaalta hallinto määrittelee ehdot ja normit, ”etiketin” jonka mukaan ongelmien kanssa ”seurustellaan”. Vaikkei ota kantaa siihen, kumman viisaus on suurempi, tuottajan vaiko kuluttajan, mainitunlainen teleologinen tarkastelu osoittaa sen, miten vastavuoroisuuden elementti sosiaalityöntekijän ja ”asiakkaan” välisen vuorovaikutuksen tiedostusta tuottavana voimana tuhoutuu poiesiksen kaltaisessa esineellistyneessä tilanteessa. Sosiaalityö asiakaskohtaisena vuorovaikutusprosessina ei tajunnallisesti ole irroitettavissa asianomaisista. Tämän vuoksi sosiaalityön ”tuotoskaan” ei ole irroitettavissa asiakkaasta sosiaalityön ”omaksi” eriytyneeksi tuotteeksi. Sosiaalityön tulos on jaettu ominaisuus, joka asiakkaan kohdalla, hänen päässään konkretisoituu esimerkiksi uusina käyttäytymisdispositioina.

Ihmisten väliset suhteet (niin positiiviset kuin negatiiviset) ovat vastavuoroisia. Tämä tarkoittaa tällöin, Sartre esittää, että jokainen yksilö ottaa huomioon toisen vuorovaikutussuhteeseen sisältyvän osapuolen. Tämä merkitsee pohjimmiltaan sitä, että toimintojen kahtiajakautuneisuus muodostuu merkitykselliseksi ja praksiksen yhteys sellaisenaan osapuolille merkitykselliseksi, ”vastavuoroisuudessa kumppanini praksis on kuin se olisi alkujaan minun praksikseni, joka on haljennut kahtia vahingossa...” (Sartre 1986, 131).

Sosiaalityön horisontaalisen tiedonmuodostuksen mallissa määrittelin praksiksen toteutuvaksi sosiaalityön teorian ja käytännön yhtymäkohdassa. Nähdäkseni sosiaalityö suoritustason työmenetelmänä, on vastavuoroisuuden perustuvaa sosiaalista vuorovaikutusta asiakkaaksi nimetyn Toisen ja sosiaalityöntekijäksi luokittelemani Itseni välillä. Toisaalta sosiaalityössä myös aineellistuu *niukkuus*, itse asiassa kahdellakin tasolla. Ensiksi sikäli, että juuri erimuotoinen niukkuus ajaa asiakkaan sosiaalityösuhteeseen, tai vastaavasti sosiaalityöntekijän siihen. Toisaalta sen vuoksi, että sosiaalityötä ja myös sosiaalityötä säätelee niukkuuden yhteiskunta normien ja resurssien säätelyn muodossa. Sosiaalityössä myös niukkuus on jaettua ja siinä mielessä vastavuoroista.

Niukkuuden maailma lyö leimansa kaikkeen sosiaaliseen vuorovaikutukseen, niin myös puutteen, avuttomuuden, syrjäytymisen ja syrjäyttämisen ongelmien parissa kamppailevaan sosiaalityöhön. Niukkuuden merkitsemän

ihmisen suhde toiseen ihmiseen jää ensisijaisesti ulkokohtaiseksi ja laskelmoivaksi, koska tuo toinen edustaa todellista vaikkakin abstraktia uhkaa välttämättömän aineellisen hyvän tuhoamiseen. Tällä laskelmallisuudella on siten konkreettiset aineelliset edellytyksensä ja myös seuraamuksensa, Sartre toteaa. Näin aine, joka on niukkuuden lain alainen, säätelee sanaa, joka ulkokohtaistaa vuorovaikutuksen. Samalla tämä on vallitsevasta praksiksesta kumpuavan toista ihmistä uhkaavana kokevan etiikan perusta.

Sartren esittämä praksiksen analyysi ja praksiksen sitominen niukkuudesta muodostuvaan vastavuoroisuuteen kuvaa samalla varsin osuvasti yhteiskunnallisten arvojen, normien ja odotusten syntyä. Arvot, normit ja ihmisten keskinäiset odotukset voidaan nähdä niukkuuden maailman synnyttämien uhkien, selviytymisen ja suoriutumisen säätelijöinä. Sosiaalityössä tulee siten tärkeäksi pyrkiä hahmottamaan sellainen eettinen viitekehys ihmisarvosta, demokratiasta, solidaarisuudesta ja tasa-arvosta lähtien, joka tietoisesti ylittää niukkuudesta muodostuvan ulkokohtaisen ja laskelmoivan vastavuoroisuuden. Tässä on sosiaalityön ihmissuhdehaaste ja samalla sen ”sosiaalinen tilaus”.

Teorian ja käytännön suhteesta voi siten Törnebohminkin tavoin todeta, että saadakseen käsityksen tietystä asiasta pitää ensiksi olla yleiskäsitys asioiden tilasta (Törnebohm 1986). Sosiaalityön tutkimuksen tulee tavallaan olla sekä sisäistä että ulkoista. Sisäistä mitä tulee sen sijaintiin teorian ja empirian leikkauskohdassa, ulkoista mitä tulee tutkimuksen tiedestruktuuriin yleisiltä osiltaan (vrt. Nergård 1984; Walls 1984).

Käsitys käytännön suhteesta tietoon jättää kyseenalaistamatta muun muassa vallitsevan käytännön suhteen toimintaan muutosvoimana ja sen heijastamaan todellisuuteen. Teoria–empiria-relaation huomiotta jättäminen sosiaalityön professionalismin kritiikissä (siitä ks. Rajavaaran artikkelia⁹) on sekin osoitus siitä, ettei mainittua kysymyksen asettelua ole liiemmästi pohdiskeltu. Tässä mielessä Swednerin tietoteoreettinen pitkittäisanalyysi on puutteineenkin kiinnostava. Hän osoittaa miten kautta tieteen historian kantapuusta on kasvanut ulos haarautumia, milloin ”havainnoijaparadigman”, milloin ”osallistujaparadigman” suuntaan (Swedner 1983).

Sosiaalityön tietotuotannolla on siten erityiset toteuttamisedellytyksensä samoin kuin sovellutusalueensa. Sosiaalityön tietotuotanto on sidoksissa sekä tutkimustoiminnan ulkoisiin että sisäisiin ehtoihin ja nämä puolestaan tutkimusta ohjaaviin paradigmoihin. Sekä suhteet ympäröivään yhteiskuntaan että tutkimukseen ja tämän paradigmaattisiin piirteisiin olisi ennen muuta selvitettävä. Lisäksi tulee kiinnittää huomiota tietotuotannon suhteeseen sosiaalityöhön prosessina ja toimintana (Walls 1982, 19).

Svenska social- och kommunalhögskolanissa vuosina 1982–84 toimeenpannun sosiaalityöntekijöiden työnohjaajakoulutuksen yhteisen lopputyö-

⁹ Huomautus: Walls viittaa tässä artikkeliin Rajavaara, M. 1986. 'Professionaalistaminen sosiaalityön muutosstrategiana'. Teoksessa: Karisto & Purola (toim.) *Sosiaalityön kehittäminen. Taustoja, reunaehdot, näkökulmia*, 43–68.

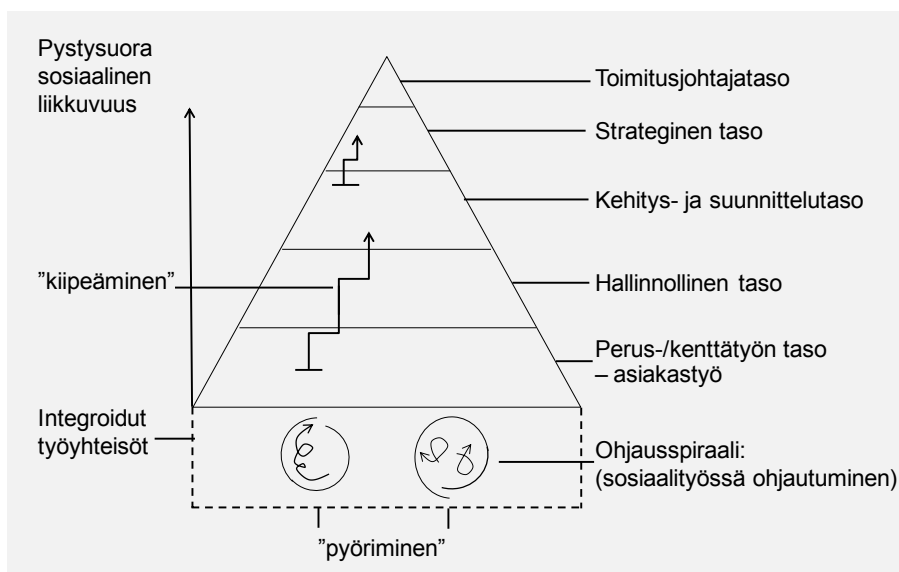
raportoinnin evaluaatiossa päädyn toteamukseen, miten sosiaalityön ammatillisen viitekehyksen selkiyttäminen edellyttää lähialojen tieto-, taito- ja tukijärjestelmien jäljittelyä luopumista. Tämä puolestaan kaipaa sosiaalityöhön kiinnittyvää tiedonmuodostusta. ”Tiedonmuodostuksen tulee oppia ajamaan sosiaalityön pyörällä, mutta myös kyetä selittämään polkupyörän rakenne ja pyöräilyn taito teoreettisin käsittein” (Walls 1985a, 280).

11. Sosiaalityön organisointi

Edellä olen todennut sosiaalihuollon organisoinnin ja tietotuotannon vallitsevien puitteiden olevan jokseenkin yhteensopimattomia sosiaalityön toiminnallisten toteutusedellytysten kanssa. Organisaation ohjausfilosofia perustuu normatiiviseen kontrolliin, mikä puolestaan sävyttää niin tiedonintressiä kuin tiedon alaa, tietoyksikköä. Normatiivisen kontrollin edellyttämä tietotuotanto ei ole muodostunut ainoastaan keskeiseksi vaan lähes yksinomaiseksi sosiaalihuollossa ja sosiaalityössä. Mainittu huomautus koskee myös niin sanottuja huoltoselostuksia.

Edellä oleva sosiaalityön sisällön ja sosiaalityön tiedonmuodostuksen analyysi antaa viitteitä vaihtoehtoisesta tai ainakin toisenlaisesta tiedon ja toiminnan välisestä suhteesta. Voidaan kysyä onko ylipääntensä varaa jättää hyödyntämättä sitä teoreettista ja käytännöllistä tieto- ja taitopotentiaalia, jota tämän päivän sittenkin varsin korkeasti koulutettu sosiaalityöntekijäkunta edustaa.

Niin sanotuissa hyvinvointivaltioissa, joihin Pohjoismaat lukeutuvat, ihmisten turvallisuuteen ja hyvinvointiin, samoin kuin heidän sopeutumiseensa kuuluvia toimenpiteitä, on pyritty toteuttamaan, hallitsemaan tai säätelämään erilaisin sosiaalihuollon kokonaisjärjestelyin, hierarkkisin systeemin. Suoritteiden, palvelujen ja toimintojen organisointi on hierarkkista ja tiedon kulku portaasta toiseen vertikaalista. Vallitsevaa tilannetta suurehkon kaupungin sosiaalitoimen organisoinnissa voidaan siten tarkastella kuvion 3 kuvaamana pyramidina, jossa ”kiipeäminen” tarkoittaa palkitsemista ammatillisen kohoamisen mielessä ja ”pyöräily” palkitsemista saman tehtäväalueen puitteissa.

Kuvio 3 Ohjausvertikaali

Niin kuin pyramidin eri portaiden tasonimikkeistä selviää, varsinainen kenttätaso on pyramidin tyvessä. Samalla tämä taso on levein ja muodostaa siis perustan muille ylemmänä oleville tasoille. Eikä siinä kaikki. Kenttätaso on lisäksi ainoa taso, jolla järjestelmän edustaja *henkilökohtaisesti* kohtaa ja on tekemisissä ihmisten kanssa. Muilla tasoilla viranomainen kohtaa ihmisen lähinnä välillisesti: asiakirjojen, kirjelmien tai puhelinsoittojen välityksellä. Eli pyramidin tyvi on, tai sen tulisi olla, sosiaalihuollon ja erityisesti sosiaalityön *keskiö*.

Mutta miten on käytännössä? Onko sosiaalityöntekijä tuo korkeasti ja kalliisti koulutettu leikkaussalien kirurgi lukuisine apulaisineen ja instrumentteineen, ammatillisine oikeuksineen ja etuoikeuksineen sekä tuntuvine palkkaetuineen? Eipä tietenkään. Mutta niinpä ei sosiaalihuollon organisaatiokaan pyöri sillä lailla konkreettisen sosiaalityön navan ympärillä kuin sairaala, joka suorastaan roikkuu lääkärikunnan napanuorassa.

Sosiaalinen liikkuvuus organisaatiossa, sosiaalinen kohoaminen tai vajoaminen, tapahtuu hierarkkisessa järjestelmässä vertikaalisesti. Tämä merkitsee kuvatun pyramidin tyvessä olevien sosiaalityöntekijöiden kohdalla sitä, että *"ansioituneimmat"* (kokeneimmat, lisäkoulutetut) kohoavat hierarkian ylemmille portaille. Tällainen sosiaalisen kohoamisen tilanne voi tuntua itsestäänselvyydeltä, koska vastaavaa tapahtuu kaikkialla. Tämän itsestäänselvyyden taakse peittyvät kuitenkin ne seuraamukset, joita mainitusta pystysuorasta sosiaalisesta kohoamisesta aiheutuu pyramidin perustalle ja siinä toteutuvalle sosiaalityölle. Itse asiassa sosiaalityö potee jatkuvaa verenhukkaa *"parhaimpien tyttäriensä ja poikiensa"* siirtyessä pois

konkreettisesta asiakastyöstä hallintoon, kehitys- ja suunnittelutehtäviin, strategiselle tasolle ja kenties joskus jopa ylimpään johtoon.

Esitetty pyramidimalli on yksinkertaistettu eikä luonnollisestikaan kata olemassa olevien organisaatioiden koko kirjoa. Malli ei myöskään mitenkään pyri asettamaan kyseenalaiseksi sosiaalityön kokemuksen ja tietouden ensiarvoista merkitystä organisaation kaikilla tasoilla. Malli ainoastaan osoittaa, miten sosiaalityö jatkuvasti *kurjistuu* sen vuoksi, että organisaatio hierarkkisena järjestelmänä toteuttaa vertikaalista henkilöstöhallintoa sekä siihen liittyvää urakiertoa ja palkitsemista.

Onko mainitulle sosiaalityön perustason hierarkkisesta palkitsemisjärjestelmästä ja pystysuorasta sosiaalisesta liikkuvuudesta aiheutuvalle kurjistumistendenssille mitään vaihtoehtoa? Nähtävästi sosiaalinen liikkuvuus ja siihen liittyvä palkitseminen sosiaalityön perustason puitteissa, varsinaisessa asiakastyössä, tarjoaisi realistisen vaihtoehdon. Tämä saattaisi merkitä sitä, että pyrittäisiin kehittämään niin sanottuja *integroituja* työyhteisöjä tai -piirejä, joita olen luonnostellut kuviossa 3 kuvatun pyramidin alapuolelle piirrettyin spiraalein. Tämän tyyppistä työyhteisöajattelua edustavat muun muassa sosiaalityön työnohjaus, sairaaloiden klininen työ ja teollisuuden tuotantopiirit. Sosiaalitoimessa tämä merkitsisi sitä, että erikoistuminen ja palkitseminen hyväksyttäisiin varsinaisella suoritustasolla samoin perustein kuin ”kiipeämiseen” perustuvassa sosiaalisessa kohoamisessa.

12. Lopuksi

Olen kirjoituksessani pyrkinyt osoittamaan miksi ja miten sosiaalityön tiedonmuodostus on sidoksissa tietoperustaansa ja tämä puolestaan vallitsevaan tekniseen tiedonintressiin ja sen mukaiseen sosiaalihallinnolliseen kontrollijärjestelmään. Vallitseva tiedonintressi ei kykene ottamaan huomioon sosiaalityön vuorovaikutussuhteita eikä niihin liittyviä ehtoja ja toimintapotentiaaleja. Sosiaalityö ei sosiaalihallinnon ohjauksessa tavoita yhteiskunnallisten ja ihmisten eritasoisten ongelmien ja haasteiden koko kirjoa muutoin kuin hallinnollisten määritelmien puitteissa. Lisäksi sosiaalihallinnon hierarkkiset ohjaus- ja palkitsemisjärjestelmät estävät tietojen ja taitojen kasvun sosiaalityön empiriassa, praksiksessa.

Nähdäkseni tänä päivänä on ajateltava uudella tavalla myös sosiaalityön organisaatioiden kohdalla. Silloin ilmeisesti paljon siitä, mitä nyt pidämme vaihtoehtoisina tai jopa kyseenalaisina sosiaalisen organisoinnin ilmauksina, saa uuden merkityksen. Uudet liikkeet ovat tällöin osoituksia puutteista nykyisissä systeemeissä ja ilmauksia niiden sisältämistä tukahduttavista rakenteista (vrt. Walls 1985b).

Myös sosiaalihallinnon olisi uudistuttava. Tässä uudistustyössä olisi edellä esitetyn perusteella syytä edetä sosiaalityön praksissuhteiden asettamista edellytyksistä käsin. Sosiaalityön tietoperustan ongelmat ovat myös sosiaalityön toteutuksen ongelmia. Ilman sosiaalityön tiedonmuodostuksen tuntemusta ei myöskään konkreettinen sosiaalityö luonnu.

Kirjallisuus

- Abrahamsson, Bengt & Swedner, Harald: Organisationsteori och aktionsforskning. Teoksessa Sandberg, Åke (red.): Utredning och förändring i förvaltningen. Uddevalla 1979.
- Ahla, Mervi & Tarvainen, Lauri: Henkilökohtainen huolto. Porvoo-Helsinki 1959.
- Allard, Erik: Sosiologia I. Porvoo 1983.
- Bergström, Margareta: Långsamt blir bilden tydligare. Nordiskt Socialt Arbete 1985; 3 (3): 3–14.
- Brante, Thomas: Paradigmatteori och samhällsvetenskaperna. Häftet för kritiska studier 1985; (3): 6–28.
- Brante, Thomas: Vetenskapens sociala grunder – en studie av konflikter i forskarvärlden. Kristianstad 1984.
- Eräsaari, Risto: Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseyemmärrys. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 43. Helsinki 1984.
- Eskola, Marjatta: Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalityön kuva. Teoksessa: Sosiaalihuollon näköaloja. Tampere 1981; 23–52.
- Fridjonsdottir, Katrin: Professionalisering och specialisering av forskningen i ett samhällsutvecklingsperspektiv. Teoksessa: Swedner, Harald & Walls, Georg (red.): Teori och praktik i socialt arbete i Norden. Ilmestyy 1986.
- Habermans, Jürgen: Tieto ja intressi. Teoksessa: Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (toim.): Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet. Osa I. Hämeenlinna 1976; 118–141.
- Heinonen, Jari: Sosiaalityö sosiaalivaltion ”mikrostruktuurin” menetelmänä. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 70. Tampere 1984.
- Irvine, John & Miles, Ian & Evans, Jeff (eds.): Demystifying social statistics. London 1979.
- Jensen, Uffe Juul: Sygdomsbegreber i praksis. Det kliniske arbejdes filosofi og videnskabs-teori. København 1983.
- Juntunen, Matti & Mehtonen, Lauri: Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä 1977.
- Kananoja, Aulikki & Penttinen, Anni: Yksilökohtainen sosiaalityö. Porvoo 1977.
- Kuhn, Thomas S.: Reflections on my critics. Teoksessa: Lakatos, Imre & Musgrave, Alan (eds.): Criticism and the growth of knowledge. Cambridge 1970; 231–278.
- Kuhn, Thomas S.: The structure of scientific revolutions. Chicago 1962.
- Lehtonen, Heikki: Sosiaalipolitiikan käsite ja sen teoreettinen perusta. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Sarja A: Tutkimuksia, No. 50. Tampere 1977.
- Lehtonen, Heikki: Työvoiman käytön ja uusintamisen muodot. Näkökulma sosiaalipolitiikan historiaan. Jyväskylä 1983.
- Negt, Oskar: Notizen zum Verhältnis von Produktion und Reproduktion. Teoksessa: Gaertner, A. & Sachsse, Ch. (hg.): Politische Produktivität der Sozialarbeit. Frankfurt & New York 1978.
- Nergård, Jens-Ivar: Praktisk teoriforståelse eller teoretisk praksisforståelse? Finnes det et tredje alternativ? Teoksessa: Swedner, Harald & Walls, Georg (red.): Teori och praktik i socialt arbete i Norden. Ilmestyy 1986.
- Nergård, Jens-Ivar: Socialanalyse – utkast til en sosialpraktisk antropologi. Universitetet i Trondheim. Trondheim 1984.

- Nuotio, Jorma: Tietoa kontrollin vuoksi. *Sosiaaliturva* 1982; 70 (22): 1089–1090.
- Perlman, Helen: *Socialarbetets metodik*. Stockholm 1962.
- Pettersson, Ulla: *Beslutsfattarna och socialvården*. Socialvårdsprojektet. Rapport 2. Sociologiska institutionen vid Stockholms Universitet. Stockholm 1975.
- Pincus, Allen & Minahan, Anne: *Social work practice: model and method*. Itasca, Ill. 1977.
- Reynolds, Bertha: *Learning and teaching in the practice of social work*. New York 1952.
- Sartre, Jean-Paul: *Critique of dialectical reason*. Thetford, Norfolk 1982.
- Scharnberg, Max: *The myth of paradigm-shift, or how to lie with methodology*. Uppsala 1984.
- Sternø, Steinar (red.): *Sosialpolitik, byråkrati, profesjon*. Larvik 1981.
- Swedner, Harald: *Socialt arbete. En tankeram*. Lund 1983.
- Swedner, Harald & Walls, Georg (red.): *Teori och praktik i socialt arbete i Norden*. Ilmestyy 1986.
- Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (toim.): *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet. Osa I*. Hämeenlinna 1976.
- Törnebohm, Håkan: *Socialt arbete i ett forskningsteoretiskt perspektiv*. Teoksessa: Swedner, Harald & Walls, Georg (red.): *Teori och praktik i socialt arbete i Norden*. Ilmestyy 1986.
- Törnebohm, Håkan: *Så växer en ny vetenskap fram*. *Socionomen* 1981; (6).
- Wallenius, Riitta Helena: *Päihdekäytön seurausten tilastointi*. Tutkimus tilaston ja yhteiskunnan suhteista. Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos, Tutkimusseloste No. 140. Helsinki 1980.
- Walls, Georg: *Arvostus, vaikuttaminen ja tunnustuksen saaminen Suomen sosiaalihuollossa*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia No. 27/1980. Jyväskylä 1980.
- Walls, Georg: *Huolto-organisaatio ja työmotivaatio*. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, Sarja D: *Tiedotteita*, No. 54. Tampere 1973.
- Walls, Georg: *Kriittinen sosiaalityö*. Teoksessa: Miettinen, Seija (toim.): *Työnohjaus on oleellinen osa sosiaalityötä*. Tampereen yliopisto, sosiaalipoliitiikan laitos, Opetusmoniste 4/1982. Tampere 1982; 14–21.
- Walls, Georg: *Kunskapsutveckling i socialt arbete – en fråga om vad då?* Helsingin yliopisto, sosiaalipoliitiikan laitos, Tutkimuksia No. 1/1985. Helsinki 1985c.
- Walls, Georg: *Sosiaalihuolto ja oikeusturva*. Tampereen yliopisto, sosiaalipoliitiikan laitos, Tutkimuksia 17. Tampere 1970.
- Walls, Georg: *Sosiaalihuolto ja tietotuotanto*. *Sosiaaliturva* 1982; 70 (22): 1084–1089.
- Walls, Georg: *Sosiaalityön rakenteiden muuttamisen keinot ja ehdot – silmäys sosiaalihuollon ja -työn tilaan ja liikevoimiin*. *Sosiaalityön vuosikirja* 1984. Helsinki 1984.
- Walls, Georg (toim.): *Sosiaalityö, työnohjaus, tiedonmuodostus*. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki 1985a.
- Walls, Georg: *Sosiaalityö tutkimuksen kohteena*. Helsingin yliopisto, sosiaalipoliitiikan laitos, Tutkimuksia 3/1985. Helsinki 1985b.
- Walls, Georg: *Utvecklingen av forskningen i socialt arbete i Finland*. *Nordisk socialt arbeid* 1983; 3 (3): 61–71.

Social Work, Formation of Knowledge and Organization¹⁰

Georg Walls (1988)

The Starting Point

Social welfare policy in Finland is directed parliamentarily, administrated professionally, and practiced according to guidelines and prescriptions formulated in advance. Social problems are then defined as holes in a welfare “blanket” provided by society. This in then manifested in hierarchical systems without the ability to adjust themselves to needs, incentives, responses and actions, which are brought about in and through interaction between, let’s say, the social worker and her/his clients.

Frame of Reference

Our starting point is the basic idea of social group work: a group is a dynamic and not a fixed structure, a point of view also expressed by Sartre in his so called group theory (1982; Bjerkman 1984). Social welfare systems exist in society too, but the question is whether these systems function as a society *in action* (figure 1).

Our point of view is to study the relation between theory and practice in social welfare with special reference to the formation of knowledge in social work. We define the social work decision-makers, administrators, the social workers and the clients as actors obtaining, producing, possessing, using and delivering knowledge. The actor’s relationships to the practice of social work, by definition the interplay between the social worker and the client, leave tracks, which this project tries to reveal. The more hierarchical the social welfare organization is the more visible are the formal tracks. The more horizontal the social structure is, the more invisible are and the more subjective are the tracks.

¹⁰ Julkaistaan Göteborgin yliopiston Institutionen för Socialt Arbete luvalla (reprinted with kind permission of Department of Social Work, University of Gothenburg). Artikkelin aiemmin julkaistu teoksessa: Gunilla Björk (ed.). *Peace and Development in the Context of Social Welfare*. A Report from the regional seminar on peace and development arranged at the Nordic Academy at Kungälv in Sweden, August 26-28, 1987, by the Inter-University Consortium for International Social Development (IUCISD). Göteborg: Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs univ., 1988, 77–85.

Hypotheses

According to the frame of reference of the project we argue that the organization structure of the official (the municipal) social welfare services is built up according to the “machine model”, that is the division of labour based on technocratic rationalism. The main reason for this is the demand to control, we argue, infects the relationships within the organization, and even what comes to its relations to the outside world. As justified as this may be as regards legal security, equal treatment, and financial control, it doesn’t work in social relationships. In social relationships neither the base of the articulation of needs, desires, demands, or the dynamics imbedded in interaction, nor the outcomes are (at its best) given beforehand (figures 2 and 3).

The professionally administrated voluntary health and social welfare organizations on the other hand are oriented towards securing their resource needs through the state, the municipality, or other supporters. This in turn leads to a creation of a business-minded organization structure and climate. The organization becomes an enterprise (see also Bjerkman 1984).

The third model of social structures is the popular movement, the group in fusion (Sartre 1982), or the action group, as it is called in social work, consisting of those whose needs, interests, and demands are in the focus of the activities. Here the We–They structure, typical for the official and the voluntary social work organizations, is broken down to a simple “We structure” (Holgersson 1977).

Our concluding hypothesis is that the social structure of the welfare organization defines the formation of knowledge, i.e. the articulation of social problems, the needs, the social work itself, its objectives, responsibilities, means, effects etc. Then the knowledge interests articulated within separate social (welfare) structures do reveal as well the structure itself as “language game” played in the organization, as the relationships between knowledge interests and the social work practice.

The “Language Games”

The concept “language game” derived from Lyotard (1985), is originally created by Wittgenstein. The “language game” refers to those subjective articulations of knowledge, which relate to the knowledge interests or medias “work”, “language” and “wealth” according to Habermas (1976, 1981). “Work” as a media of articulation refers to those activities aimed to shape and maintain the psychical and social milieu ... “language” is the media which is used in cultural transmission ... “Wealth” consists of the instruments based on ethics and ideology, which are used to direct and control the citizens (op. cit. 1976:, Phanér 1985).

By adopting the concept “language game” we avoid the condition imbedded in Habermas’ theory of communicative action, namely that of mutual understanding derived through an open and rational dialogue. However, we

stretch the importance of reciprocity as a base for the social structuring of social work relationships. The point is that our research objects, existing in the “real world”, do not fulfil the condition of reciprocity in its relations as well what comes to the personnel and the substructures with the organization, as what concerns the relations of the social workers and the clients at the field level.

The Research Tasks and Topics

The main research task is to study the content of social work, its conditions and effects as these are related to the organization of work and the knowledge formation within the organization and the social work itself (figure 4).

Our question is how the organization structures are related to the knowledge formation and this in turn to social work and its effects?

In order to get an understanding of how the tracks significant for the specific organization structures are leaved, we included the students of the Swedish School of Social Work in Helsinki in our study. The students practice in separate agencies (mostly individual “client-centered” social work) under the guidance of the school and the supervisors of the working place. The work experiences of the students during their half a year long practice period are followed up by using a diary technique where the students sum up their impressions at the beginning, in the middle, and thirdly, at the end of their practice.

Finally, we study samples of health care and social welfare organizations in Helsinki, which differ from each other as their official status and their social structures. These organizations represent the municipal health care and social welfare systems as well as voluntary associations, client self-help groups and “action movements”. We use questionnaires, personal and group interviews to get information about the formation of knowledge, especially what concerns the “language games”, and how the structures affect the articulation of social work, its objectives, problems, and its outcomes. When interviewing clients we select those who are “newcomers” from those who have a “steady relationship” with the social welfare organization. This is done to evaluate how duration of contacts and the consequent dependencies influence the formation of knowledge and the “language games” played on both sides of the agency desks.

References

- Bjekman, A. Rörelsen är allt – målet bara början. Om behandlingshemmet Trollängens förändring 1973–1980. Göteborg, 1984.
- Fhanér, S. Psykologi som förklaring, förståelse och kritik. Om psykologins vetenskapsteori. Stockholm, 1985.
- Habermas, J. "Tieto ja intressi". (i Tuomela Raimo & Patoluoto Ilkka (red.), Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet. Osa I) Hämeenlinna, 1976.
- Habermas, J. Theorie des Kommunikativen Handelns. Bd II. Frankfurt, 1981.
- Holgersson, L. Socialvården – en fråga om människosyn. Stockholm, 1977.
- Lyotard, J-F. Tieto postmodernissa yhteiskunnassa (engl. ed. The Postmodern Condition, 1982). Jyväskylä, 1985.
- Sartre, J-P. Critique (+) of Dialectical Reason. Thetford Norfolk, 1982.
- Törnebohm, H. Studier av kunskapsutveckling. Karlshamn, 1983.
- Walls, G. "Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi". (i Karisto Antti & Purola Tapani (ed), Sosiaalityön kehittäminen, Helsingin yliopisto). Helsinki, 1986.

Figure 1 Knowledge formation and social control with respect to social policy implementations and language games

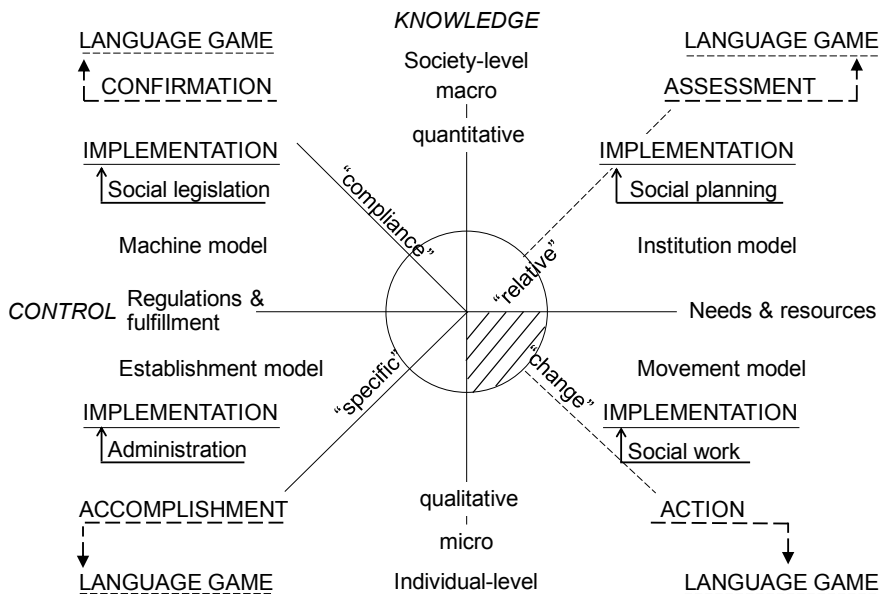

Figure 2 The knowledge vertical

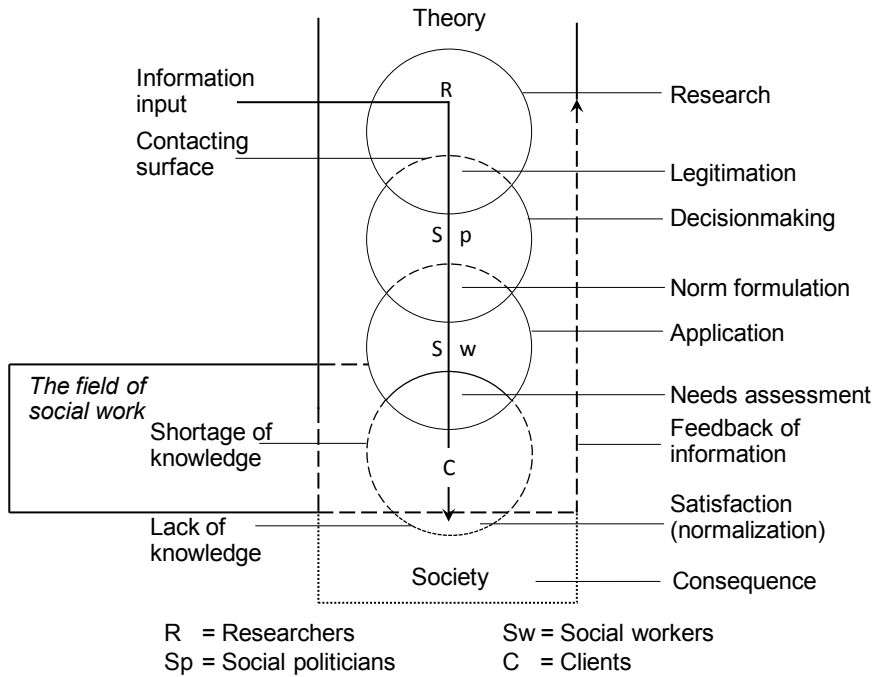

Figure 3 The knowledge horizon

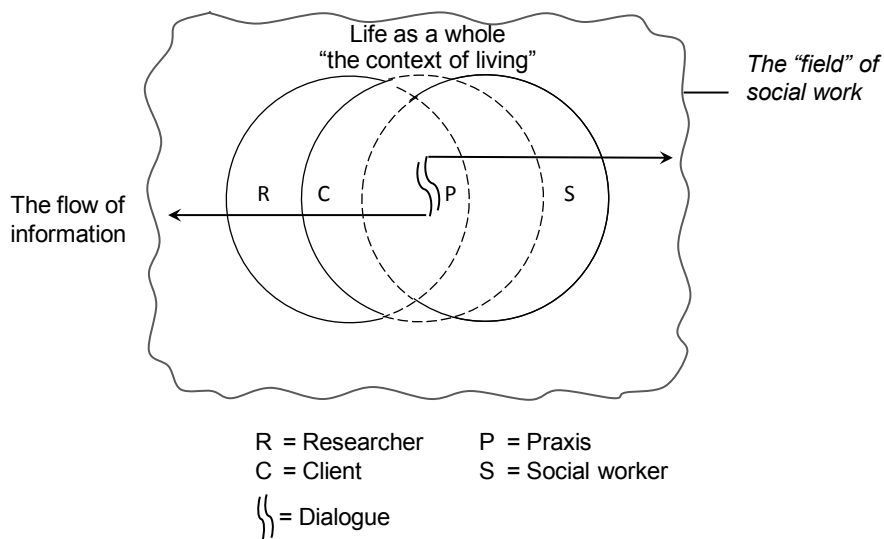
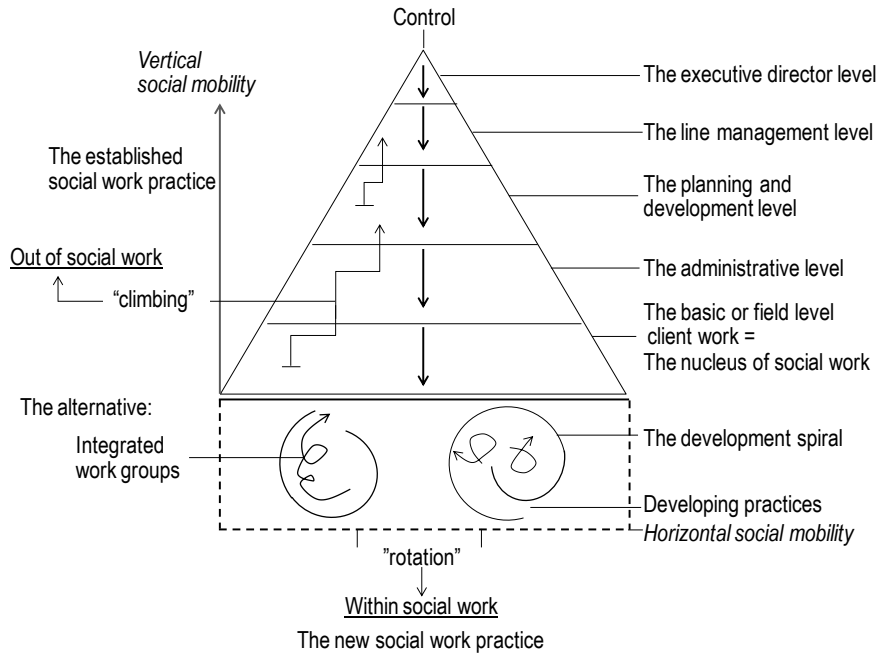

Figure 4 The control vertical and its effects on the practice of social work

Varför socialpolitik, särskilt socialt arbete som universitetsdisciplin¹¹

Georg Walls (1988)

Installationsföredrag vid Helsingfors universitet den 16.11.1988.

Fältena

Socialpolitik är beslut, administration, kontroll och resursanvisningar för lösande av den sociala frågan eller de sociala problemen som människors utkomst-, stöd-, skydds- och omsorgsbehov numera ofta omskrivs till. Socialpolitik är också intervenering i en rådande samhällsordning, samtidigt ett uttryck för samhällskonflikter och en biläggare av dessa.

Men socialpolitik är också något annat och mer. Den är vårt förhållande till vår egen, varandras och de andras välfärd och trygghet men också till hoten och bristerna.

Ytterligare är socialpolitik en fråga om mottagande och utbyte, om ett möte människor och samhälle emellan på olika nivåer, i olika roller och med olika rättigheter och skyldigheter.

Socialpolitik är likaså en debatt om välfärd och ofärd i Riksdag och ministerier lika väl som i medierna, i företagen, i familjer och på individnivå. Slutligen är socialpolitik en fråga om kompetens och förtroget, en kunskapsproduktion om det sociala och dess åtgärddning.

Socialpolitiken opererar på många fält. Socialpolitikens fält är samtidigt socialpolitikernas meriteringsunderlag. Men hur givande är socialpolitiken för dess utövare? Eller för klienterna?

Utbildningen

Utvecklingen inom utbildningen i socialpolitik i Finland har följt två centrala riktlinjer, en facklig och en akademisk. Ämnet socialpolitik ingick redan i den första läroplanen vid den finskspråkiga medborgarhögskolan, senare Yhteiskunnallinen Korkeakoulu (YKK) läsåret 1925–26 (Rasila 1973, 39).

För det till den akademiska socialpolitiken lades i YKK, vilket illustreras av de bidrag de första ämneslärarna, Eino Kuusi och Heikki Waris, gett såväl till forskningen som undervisningen på området. Då Waris 1948 tillträdde den nyinrättade professuren i socialpolitik vid Helsingfors universitet konkretiserades relationen teori–praktik (se bl.a. Waris 1981, 106).

¹¹ Julkaistaan Sosiaalipoliittinen yhdistys ry:n luvalla. Artikkel on aiemmin julkaistu sarjassa: *Sosiaalipoliittikka*, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja, vol 13, 1988, 133–136. (Painettu 1989.)

På svenskt håll inrättades en huvudlärartjänst i samhällsekonomi med socialpolitik 1943, samma år Svenska Medborgarhögskolan, nuvarande Svenska Social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet (SSKH) grundades. Samtidigt inrättades en motsvarande lärartjänst i socialvårdlära, vilken efter diverse omändringar övergick i en överlärartjänst i socialpolitik 1969 (Kull 1983).

En akademisering av ämnet socialpolitik lik den på finskt håll skedde först i och med inrättandet av en svenskspråkig professur i socialpolitik vid Åbo Akademi 1973. Andelen svenskspråkiga politices kandidater med socialpolitik som huvudämne har under ämnets hela tillvaro vid universitet legat kring 3–5 % av totala antalet utdimitterade. Kursen på ett kandidatbrev med socialpolitik som huvudämne har hela tiden var låg i Svensk-Finlad.

För att tillgodose den svenskspråkiga undervisningen och likaså forskningen på kandidatnivå i socialpolitik inrättades en professorstjänst i socialpolitik, särskilt socialt arbete fr.o.m. 1.8.1984 genom att överlärartjänsten i socialpolitik vid SSKH samtidigt indrogs. I medeltal 27 socionomer har här efter årligen skrivit in sig vid universitet för studier i socialpolitik inom inriktningsalternativet för socialt arbete inom utbildningsprogrammet för socialpolitik. Uppgången i antalet svenskspråkiga studerande i socialpolitik vid Helsingfors universitet har härmed varit markant jämfört med tidigare år då det endast rörde sig om ströfall.

Professurens inriktning på socialt arbete avsågs svara mot en syn på människan som en aktiv utformare av sin egen och sin omgivnings välfärd. Socialpolitikens handlingsstrategier byggs upp som en partrelation och inte utgående från objektsyn. Den angivna inriktningen skulle likaså bidra till en kunskapsutveckling inom socialarbetet och socialarbetarutbildningen. För det tredje kan anföras att en explicit angiven inriktning för ämnet socialpolitik ansågs kunna trygga relationen till socialarbetarutbildningen och dess utbildningsinstitutioner, i detta fall SSKH (se också Swedner 1981; Walls 1983).

Vilket är problemet?

”Vår tid jublar öfver rikedomens stora tillvext, öfver bildningens stora framsteg och öfver humanitetens segrar, men midt ibland detta jubel reser sig fattigdomens bleka spöke och överröstande jublet protesterar på det allvarligaste emot rättmätigheten af dessa hopade rikedomar och hotar att af dem taga broderslotten. Det är derföre icke underligt att så många och så ihärdiga försök gjorts att lära i grunden känna denna hotande fiende till nutidens välstånd och därigenom medlen till dess besegrande”. Dessa tankvärda ord ingår i Johan Wilhelm Rosenborgs akademiska afhandling ”Om fattigdomen och allmänna fattigvården i Finland”, vilken framställdes till granskning med tillstånd av den vidtlagfarna Juridiska fakulteten vid Kejserliga Alexanders-Universitetet i Finland den 29.9.1858 (Rosenborg 1858, 1–2).

130 år har förflutit sedan Rosenborg försvarade sin avhandling men ändå kunde reflexionerna gälla för den dag som är, kanske med en viss geografisk förskjutning i fråga om fattigdomen.

Men den sociala frågan har visat sig vara svårlöst och svårartad såtillvida att varje samhälle och tidevarv utlöser och uppmärksammar sina speciella problem. Problem är objektiva, subjektiva men också relativa. Problem kan både definieras in och ut. Gud bevara oss för en problemfri barndom kan en pedagog utbrista. Men om problemen överstiger ens krafter och hotar oss till liv och hälsa är det inte längre endast en fråga om uppväxtvårda. Vilket är problemet är en viktig fråga som kan kräva nog så kvalificerad forskning för att kunna tillförlitligt besvaras.

Den moderna välfärdsstatens tillväxt har lett till ett allt digrare sortiment av pensionssystem, sociala tjänster, bidrag, stödformer och interventioner. Systemen griper in före människans födelse och utsträcks till de anhöriga efter hennes bortgång. Detta har inneburit en ökning av de s.k. socialutgifterna både för stat, kommun, företagen och de enskilda skattebetalarna enligt principen smakar det så kostar det. Problemet här är då fördelningspolitiskt, för vem smakar det och för vem kostar det. Detta i sin tur leder till kravet på en avvägning av smaksättningen och tillsatserna.

Välfärdsstatens expansion har åtföljts av likaså ökade krav på redovisning och kontroll liksom på förebyggande insatser inom den sociala sektorn, inte nödvändigtvis i samhället som helhet. Detta kan i sin tur förklaras av sektoriseringen i samhället utmed specifika ansvarsområden. Sektoriseringen leder till en växande administration och denna i sin tur kostnadsstegringar och ännu mindre möjligheter till förebyggande insatser. Helheten syns ej längre bakom mapphögarna. Arbetsinsatserna mätta i antalet arbetstimmar ökar kontinuerligt samtidigt som möjligheterna att åtgärda de egentliga problemen minskar. Också här finns det mer än nog utrymme för och behov av forskning. Är byråkratin en nödvändighet eller en undanflykt?

En utveckling av välfärdsstaten på ovan antytt sätt rimmar illa med den i övrigt uttalade strävan till en accentuering av samhällsmedlemmarnas medborgarroll. Människan framstår enligt detta synsätt som aktör och utformare av sin Egen och Varandras men inte de Andras, "de utomstående", välfärd. Socialvården har emellertid fortfarande till vissa delar förblivit en politik för och en kontroll av de Andra för att anknyta till Leif Holgersson (1977).

Socialvården har ofta karakteriserats som en sista nödhamn för en människa eller familj på drift. Det man härvid glömmer är att nödhamnen inte borde vara sämre än de hamnar segelsällskapen består sina medlemmar med. Detta ifall vi anser att varje nödställd bör undsättas oavsett flytetyg och undsättningskostnader.

Kvinnorna skötte förr och sköter än i dag till flera delar stöd-, vård-, omvård- och övriga reproduktionsfunktioner, vilka det offentliga numera också påtagit sig ansvar för. Församhälleligandet av dessa funktioner har samtidigt infört dem i ett lönearbetssammanhang. Men tjänsternas status är

fortfarande avhängig av kvinnornas roll och ställning inom den privata sfären, i hemmen men också i arbetslivet. Det är ingen tillfällighet att vård- och omsorgsyrtena är kvinnodominerade lika litet som det att professurerna på området är mansdominerade. Ifall kvinnorna inte förmår nå upp till en ens någorlunda jämlik ställning i hemmen är det fara värt om det lyckas heller i arbetslivet. I annat fall överförs de kvinnliga kvalifikationerna till arbetslivet utan samtidiga justeringar av löneskillnader och de konstgjorda skillnaderna i arbetet enligt distinktionen mansjobb–kvinnojobb upprätthålls. Socialsektorn är ett hjärt exempel på dylika distinktioners betydelse då man jämför denna sektor med mansdominerade sektorer t.o.m. inom den offentliga förvaltningen (se Meyer 1986, 143–155).

Socialvården och det konkreta socialarbetet kräver i dag och sannolikt i ännu större utsträckning i morgondagens värld en god kunskapsbas, en fungerande kunskapsförmedling och en kompetens som möjliggör navigation också i socialpolitikens och socialarbetets yttre farvatten. Den rådande begreppsförvirringen och den gängse kunskapsproduktionens art av kontroll- och redovisningsdata inger fortfarande bekymmer. På 50-talet kunde det ännu hända att man under rubriken Kommunalhem i socialnämndens årsberättelse i stället för information om åldringar och övriga interner fick sig till dels utförliga statistiska data över svinbeståndet skilt för galtar och sugor och givetvis griskultingar. Men så var det väl, som Foucault har lärt oss senare, att övrig information om institutioner var ovidkommande ur fiskal synpunkt. Kommunalhem var kommunalhem var kommunalhem, de var till den grad varandras likar att uppgifter om deras ekonomi var alldeles tillräcklig.

Vad är socialt arbete?

Kärt barn har många namn. Utan att här ta ställning till hur pass kärt socialt arbete i övrigt är kan man i varje händelse säga att för socialt arbete gäller det omvända: många barn har ett namn. Socialt arbete kan gälla att få mat för dagen, tak över huvudet, plats på dagis eller åldringshem, inskrivning på vårdinstitution, skilsmässor, underhållsbidrag, omhändertaganden, adoptioner, familjegräl och tvister, alkohol- och knarkmissbruk mm. Men det är också resultat, förlikningar och nya livsprojekt.

Men vad är socialt arbete på en mera övergripande och analytisk nivå, vetenskapligt sett? Funktionsanalytiskt kan man t.ex. utgå från de olika typer av inventioner som kännetecknar vårdrutinaerna och också socialt arbete. Enligt Juhani Lehto kan man utgående från Edvin Thomas (1984) ange 1) en kompensatorisk funktion, att ersätta något med något annat, 2) en pedagogisk funktion, att tillföra något i något syfte, modeller, kompetenser mm., 3) en advokatfunktion, att representera någon i något, 4) en reformativ funktion, att komma med ett ändringsförslag och slutligen 5) en karitativ funktion, av kärlek till nästan (Lehto, icke publ. föredrag 1988; undertecknad står för förtydligandena; se också Purola 1986, 17; också Lehto 1988).

Socialt arbete kan också definieras utgående från människornas behov och deras såväl individuella som kollektiva lösningar för tillgodoseende av behoven. Människor ställs inför kraven att på sätt eller annat bemöta hjälplöshet under barndomen, på grund av sjukdom eller invaliditet liksom under ålderdomen. Det samma gäller t.ex. skydd mot kyla, hetta eller våld, de sociala kontaktbehoven, normalitetskraven men lika väl tillväxtbehoven. Men sätten att reagera inför behoven varierar från ett samhälle till ett annat. Objektiviteten ligger i existensen av behoven och i nödvändigheten av reaktioner på dessa.

Det industrialiserade och urbaniserade samhället kännetecknas bl.a. av ett ökat beroendeskap mellan den enskilda individen eller familjen och samhället i fråga om tillgodoseendet av behoven. Människan behöver m.a.o. inte bara mat för dagen, tak över huvudet eller en människa som faktiskt bryr sig om en, utan ytterligare en myndighet som ombesörjer allt detta. Välfärdsstaterna, till vilka också Finland hör, har för detta ändamål mobiliserat en allt växande kår av vård- och omsorgspersonal, bland dessa socialarbetarna. Då behoven emellertid ofta inte kan reduceras enbart till tekniska eller ekonomiska ärenden följer härav att kraven på samhällets företrädare på tjänstens vägnar utökas. Speciellt gäller detta de människor för vilka den enda egna är den på tjänstens vägnar, "ainoa omainen on viranomainen".

Vad för slags socialt arbete?

Utbildningen i socialt arbete har genomgått olika faser. Det är skäl att erinra sig att förtroendemännen ursprungligen hade till uppgift att övervaka förhållandena och inrapportera missförhållanden inom "sina" distrikt till t.ex. kommunstyrelsens kännedom. Småningom överfördes en del av uppgifterna på sekreterare av vilka en del i sin tur med tiden fick i uppgift att bereda och behandla de sociala ärendena. Specialiserade socialarbetare kom först i och med expansionen av sjukhusväsendet och de behov av redovisning, kontakter med de egna och rehabilitering en avancerad och rationaliserad sjukvård medförde. Ditintills hade utbildningen närmast varit juridiskt och administrativt inriktad.

Det klientinriktade socialarbetet i Finland daterar sig till 1950–60-talsskiftet och hade sina förebilder i USA (se Ahla – Tarvainen 1959; Helasvuo 1961). Senare har utbildningen inom socialt arbete skett i nära relation till ämnet socialpolitik men också sociologi, psykologi och förvaltningslära. Numera äger utbildningen i socialt arbete rum inom utbildningsprogrammen för socialpolitik eller socialt arbete eller sistnämnda inriktningssalternativ på finskt håll vid de flesta universitet. På finskt håll intas nya studerande inom socialt arbete endast på akademisk grundexamensnivå. Socialvårdarutbildning ges i Tammerfors endast åt den som inskrivits 1985 eller tidigare.

Det sociala arbetet borde tillgodose de problem människorna inte inom ramen för sina egna resurser förmår lösa, reglera eller uppmärksamma. Socialarbetet kan tillföra nya resurser men det kan också uppmobilisera män-

niskans egna kraftkällor. En kostnadsnyttoanalys av socialvården förbiser t.ex. de resultat socialarbetet uppnår i och med att människan, klienten inom sig finner en ny mening med sitt liv och sina möjligheter att fungera. Hur påvisa orsak och verkan i detta fall och varför kräva en redovisning av socialarbetets verkningar, vilken på ett ödesdigert sätt förbiser själva arbetets essens, det att det är fråga om interaktion och internalisering.

Det problematiska med begreppet socialt arbete är dess administrativa karaktär, begreppet uttrycker närmast en administrativ tillhörighet, inte en analytisk. Därför är det inte att förundra sig över att socialarbetet fått ställa upp än för det ena, än för det andra. Till en början var det närmast diakoni, sedan blev det representation, därefter administration, senare case work, i 60–70-talsskiftet advokatur och emancipation och nu något av en profession.

Frågan är hur klar och tydlig socialarbetets intellektuella karaktär har framstått under de olika brytningsskedena eller framstår i dag, i professionalismens tidevarv? Utbildningen i socialt arbete på akademisk nivå kan i varje fall i princip gå i riktning mot det Max Weber kallar ”den kultiverade människan”. Att vara kultiverad anger då ett förhållande till utbildningen och livet, vilket i och för sig är ett mål snarare än specialiserad träning och facklig status (Weber 1968, 1001–1002; s:a 1976). Huruvida delkulturer socialvårdens klienter lever i är mål i sig eller snarare uttryck för bristbehov tål emellertid att övervägas. Vad var det eftersträvarsvärda i Ryysyranta utom att det inspirerat författare som Ilmari Kianto och sentida vissångare? Ifall socialvården inte förmår överbrygga också kulturella klyftor kan detta bidra till polarisering i samhället. Socialarbetet har i och med detta också en kulturell roll och funktion. Socialt arbete är samtidigt kulturarbete.

Dagens samhälle karakteriseras av förändringar såväl i fråga om arbetsförhållanden, familjemönster och -roller mm. som i värden och livsåskådningar. Samhället förefaller enligt detta befinna sig i kris trots att krisen snarast ligger i svårigheten att orientera sig i förändringarnas värld. Det givna blir ett undantag och undantagen regeln.

Förändringarna och de kriser de medför avsätter spår i människornas beteende och handlingsmönster. Socialarbetarna kommer i sitt arbete speciellt mycket i beröring med de spår kriser, såväl objektiva, subjektiva som relativa, avsätter i människornas vardagsliv. Däremot brister det påtagligt i fråga om förmedlingen av socialarbetarnas praktikförtrogenhet både uppåt i beslutsfattningen och horisontalt, till övriga sektorer m.fl.

För att spåren skall kunna insättas i större sammanhang krävs en utbyggd kunskapsförmedling och en forskningstradition. Forskning och övrig kunskapsutveckling är emellertid också frågor om organisation och metod. En metodisk fråga värd att notera i detta sammanhang är relationen till forskningsobjektet. Då det som i socialarbetets fall ofta rör sig om människor i trångmål följer härav speciella krav på forskaren med tanke på utvinning av kunskap, rentav på en slags kunskapsförlösning. Därför behövs socialpolitik, särskilt socialt arbete som universitetsdisciplin.

Litteratur

- Ahla, Mervi & Tarvainen, Lauri: Henkilökohtainen huolto. Porvoo – Helsinki 1959.
- Helasvuo, Kaarlo: Huollon kenttä. Hämeenlinna 1961.
- Holgersson, Leif: Socialvården – en fråga om människosyn. Stockholm 1977.
- Kull, Magnus: Social- och kommunalhögskolans tillblivelse och planerna för dess framtid. Historiska och Litteraturhistoriska Studier 58, 183–213. Helsingfors 1983.
- Lehto, Juhani: Opublicerat föredrag vid de Socialpolitiska dagarna i Joensuu den 22.10.1988.
- Lehto, Juhani: Sosiaalihuollon ristiriitainen suhde syrjäytymiseen. Sosiaaliviesti 1988: 5, 4–12.
- Meyer, Chris: Naissosialisaatio ja huolenpitotyö – muutoksen mahdollisuuksia etsimässä. Rantalaiho, Liisa (toim.): Miesten tiede, naisten puuhut. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta, 143–155. Jyväskylä 1986.
- Purola, Tapani: Sosiaalityön sisällöllisen kehittämisen taustasta ja keinoista. Karisto, Antti & Purola, Tapani (toim.): Sosiaalityön kehittäminen – taustoja, reunaehdoja, näkökulmia. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 7–19. Helsinki 1986.
- Rasila, Viljo. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu 1925–1966. Acta Universitatis Tamperensis ser. B vol. 7. Tampere 1973.
- Rosenborg, Johan Wilhelm: Om fattigdomen och allmänna fattigvården i Finland. Akademisk afhandling. Helsingfors 1858.
- Seppänen, Paavo: Valtiotieteellinen tiedekunta eilen ja tänään. Icke publicerad stencil 14.11.1975.
- Swedner, Harald: Berusningens ögonblick – En introduktion till en första rapport om UFSA-konferensen i November 1980. Preliminärt rapport från konferensen om Utvecklingsarbetet för forskningen i socialt arbete (UFSA) i Göteborg den 11–12 November 1980. Redigerad av Andres Bjerkman & Per-Åke Karlsson & Göran Sandell. Rapport 1981: 1. Forskningsavdelningen. Socialhögskolan i Göteborg. Göteborg 1981.
- Thomas, Edwin J.: Designing Interventions for the Helping Professions. Beverly Hills 1984.
- Walls, Georg: Utvecklingen av forskningen i socialt arbete i Finland. Nordisk Sosialt Arbeid 1983: 3, 61–71.
- Waris, Heikki: Sosiaalipolitiikan kasvu oppiaineena ja tieteenä Suomessa. Sosiaalipolitiikka 1981, 105–109.
- Weber, Max: Economy and Society. An outline of Interpretive Sociology, Vol. 3. New York 1968.
- Weber, Max: On Universities. The Power of the State and the Dignity of the Academic Calling in Imperial Germany. Chicago 1976.

Sosiaalityön kehittämiskeskus – idea läsnä olevasta yliopistosta¹²

Georg Walls (1989)

Sosiaalityö konkretisoituu vuorovaikutuksena niin koulutuksen, käytännön toteutuksen kuin teorian ja tutkimuksenkin tasolla. Tämä sosiaalityön piirre määrittää – tai ainakin sen tulisi määrittää – sosiaalityön kehykset ja organisoinnin, olipa kyseessä asiakastyö, opetus ja harjoittelu, teoriankehittely tai tutkimuksen suunnittelu ja toteuttaminen (vrt. Walls 1986).

Ihmisen elämysyhteyden (käsitteestä ks. Negt 1978; Eräsaari 1984) näkökulma on yleisenä toiminnan perusteena saamassa jalansijaa myös sosiaalityötoimessa ja käytännön sosiaalityössä. Sillä, miten sosiaalihuolto organisaationa mahdollistaa tutkimukseen perustuvan päätöksenteon, hallinnon ja käytännön sosiaalityön, on merkitystä toiminnan kannalta. Toisaalta tutkimuksen on haettava omat ”elämysyhteytensä”, niin työpraktiikkaan kuin niiden ihmisten elämään, joiden oikeuksien puolesta ja joiden ongelmien sekä palvelutarpeiden kanssa tuo praktiikka pyrkii työskentelemään.

Sosiaalityön työkäytäntöjä ja lastensuojelun asiakasperheiden ja heidän lastensa elinolosuhteita koskevan tiedontuotannon edellytyksiä selvittämään käynnistettiin vuonna 1986 Helsingin kaupungin sosiaaliviraston ja Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen yhteinen tutkimusprojekti *Käytännön sosiaalityö tiedontuottajana* (ks. Rajavaaran artikkelia tässä kirjassa¹³; Helsingin kaupungin sosiaaliviraston ja Helsingin ... 1988; Purola 1986). Projektin tavoin pyrkii toimimaan myös vuoden 1989 alusta sosiaalivirastoon perustettu kehittämiskeskus. Samankaltaisia hankkeita on valtion keskusvirastoilla. Aion seuraavassa kertoa kehittämiskeskuksesta ja sitä lähellä olevasta ratkaisusta Ruotsissa (Göteborgissa) kymmenkunta vuotta aikaisemmin.

Kliinisen sosiaalityön käsite

Sosiaalityöntekijäin koulutukseen on vanhastaan sisällytynyt työkäytäntöihin ja muihin interventioihin perehdyttäviä opintojaksoja. Tätä työhön perehdyttävää ja siihen valmentavaa opetusta on annettu varsinaisten aineopintojen yhteydessä ja lisäksi harjoittelujaksoilla eri työpisteissä. Koulutusta on

¹² Julkaistaan Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian Lahden yksikön luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa: Karisto, A., Takala, P., Hellsten, K. Helminen, I. & Massa, I. (toim.) *Sosiaaliset riskit, tutkimus ja päätöksenteko*. Juhlakirja. Tapani Purolan 60-vuotispäivän kunniaksi 14.11.1989. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 171–184.

¹³ Huomautus: tässä Walls viittaa alkuperäiseen julkaisuun (ks. alaviite 12)

nimitetty milloin sosiaalityön metodien, milloin taas klinisen sosiaalityön opetuksiksi.

Sosiaalityön asiakas- ja yksilökohtaiset työskentelymallit ovat sukua lääketieteessä vallitsevalle kliiniselle työkäytännölle. Kliininen (kr. klinikos = vuode, sohva) viittaa lähinnä terapeuttien palvelujen tarjoamiseen vuoteenomana olevalle potilaalle. Samalla kliinisessä työskentelyotteessa korostuvat professionaalisuus ja kokemusperäisyys. Kuitenkin klinisen otteen on alettu nähdä olevan ristiriidassa tutkimuksellisten pyrkimysten kanssa (Morgan 1984; Berg & Smith 1987, 24).

Kliinisen käytännön juuret ovat vanhassa mestarin ja kisällin suhteessa, jossa ”käden taidot” elävässä yhteydessä työn taitajaan siirtyivät uudelle ammatinharjoittajien sukupolvelle. Käsityötaidot oppi vain työtä tekemällä. Työn tietyt vaiheet eivät olleet verbalisesti esitettävissä. Samoin kliniseen sosiaalityöhön sisältyy sellaisia refleksiivisiä, emotionaalisia ja viestinnällisiä elementtejä, joiden oppimisessa ja soveltamisessa itse käytäntö on opimestarina. Uimaan ei opi teorian avulla, ei myöskään luottamuksellisten suhteiden luomista, vaikka olisikin suorittanut vaadittavat tutkimusmenetelmäkurssit ja muut ”ihmistieteiden” syventävät opinnot.

Kliiniseksi sosiaalityöksi on Helen Northenin (1982) mukaan alettu määritellä sitä sosiaalityön aluetta, joka on välitöntä asiakaspalvelua tai – kuten asia suomalaisittain ilmaistaisiin – asiakaskohtaista sosiaalityötä. Jeremy Cohenin mukaan ”kliinisen sosiaalityön tavoitteena on yksilöiden, perheiden ja pienryhmien psykososiaalisen toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen maksimoimalla tarvittavien yksilöllisten, ihmisten keskinäisten sekä yhteiskunnallisten resurssien käyttömahdollisuudet” (Cohen 1980).

Kliinisesti suuntautuneen sosiaalityön mallin yhdistää kehittämisskeskusideaan kiinnittyminen toimintaympäristöön, lähiyhteisöön ja siinä esiintyviin psykososiaalisiin rakenteisiin, resursseihin, vuorovaikutussuhteisiin ja ongelmiin.

Sosiaalityön kehitys Ruotsissa

Ruotsissa toteutunutta sosiaalityön koulutuksen ja tutkimuksen kehitystyötä on hyvä verrata suomalaiseen kehitykseen. Suomessa sosiaalialan ongelmien määrittelyn, henkilökunnan rekrytoinnin ja koulutuksen historia seuraa pitkälti Ruotsissa tapahtuneita muutoksia noin kymmenen vuoden viiveellä. Näin oli vuonna 1925 silloista Kansalaiskorkeakoulua, myöhemmin Yhteiskunnallista Korkeakoulua (YKK) perustettaessa samoin kuin kohotettaessa sosiaalihuoltajatasoista koulutusta maassamme ylemmän korkeakoulututkinnon tasoiseksi vuonna 1985 (Rasila 1973; Opas Tampereen ... 1985). Sen sijaan sosiaalipolitiikan yliopistotasoisessa koulutuksessa Suomi on ollut edelläkävijänä (Waris 1948). Nykyäänkin Ruotsin ainoa kansantaloustieteen kytkeytymätön sosiaalipolitiikan professuuri (jonka haltijana on Walter Korpi) sijaitsee Tukholman yliopiston yhteydessä, mutta tehtäviensä puolesta erillisessä tutkimuslaitoksessa (Institutet för social forskning).

Tyhjentäviä selityksiä sosiaalipolitiikan erilaiselle asemalle naapurimaissa ei ole tarjolla. Olettaa sopii, että valtioiden erilainen historiallinen tausta samoin kuin erot poliittisten olojen vakaudessa ovat yhteydessä tapaan ja muotoon, millä perustella ja kehittää reformatiivista sosiaalipoliittista uudistustyötä eli sosiologisesti sanottuna yhteydessä sosiaalipolitiikan legitimointiin.

Ruotsissa sosiaalikorkeakoulujen antaman sosionomikoulutuksen tarkistustyö konkretisoitui vuoden 1977 yliopistouudistuksen myötä, jolla mm. sosiaalikorkeakoulut liitettiin yliopistoihin. Tässäkin suhteessa Suomi oli edelläkävijä sikäli, että YKK:uun vähitellen liitettiin akateemista koulutusta tiedekuntineen. Siten edellytykset opetusjaostojen ammatillisesti suuntautuneen ja tiedekuntatasoisen koulutuksen vastavuoroiselle yhteistyölle olivat olemassa paperilla.

Keskustelua sosiaalityön nostamiseksi ”täysivaltaiseksi” ammatiksi, professioksi, on Ruotsissa käyty aina siitä lähtien, kun *Centralförbundet för socialt arbete* perustettiin vuonna 1903 (Eriksson 1986). Erityisen sosiaalityöidentiteetin muodostumiseen vaikuttivat USA:ssa 1920-luvulta alkaen kehittyneet henkilökohtaisen huollon (social case work) työmuodot. Yhteisötasoiisiin työmenetelmiin saatiin virikkeitä toisen maailmansodan jälkeen myös Isosta Britanniaasta ja Alankomaista.

Vuonna 1974 työnsä aloittanut *Sociala linjens utbildning* -ryhmä (SLU) sai tehtäväkseen arvioida sosiaalikorkeakoulujen sosiaalityön linjojen koulutusta. Ryhmän työ johtikin uuden poikkitieteellisen oppiaineen ”socialt arbete”, tässä sosiaalityöksi kutsutun aineen, perustamiseen. ”Socialt arbete” on nähtävästi käsitteenä laajempi kuin suomen kielen sosiaalityö ja englanninkielinen ”social work”. Lähinnä ”socialt arbete” voitaisiin kääntää käsitteeksi ”sosiaalinen työ”, jota käsitettä vuosisadan alkukymmeninä käytettiin Suomessa tarkoittamaan yhteiskunnallista huolenpitotyötä laajasti (ks. Kuusi 1931). Tällöin ”socialt arbete” tulee lähelle sosiaalipolitiikan käsitettä eikä viittaa yksinomaan ammatilliseen sosiaalityöhön tai sen menetelmiin.

Sosiaalisen linjan koulutustyöryhmä (SLU) tähdensi uuden oppiaineen poikkitieteellistä luonnetta katsoen kuitenkin samalla, että ”socialt arbete” oppiaine voisi vahvistaa siteitään käytännön sosiaalityön kenttään. Tämä puolestaan avaisi mahdollisuuksia parempaan integrointiin koulutukseen sisältyvien teoreettisten ja käytännöllisten jaksojen välillä. Lisäksi katsottiin uuden aineen voivan myötävaikuttaa sosiaalityön opetuksen yhteydessä olevan tutkimuksen käynnistymiseen, mikä oli asetettu sosiaalityön koulutusuudistuksen keskeiseksi päämääräksi (*Sociala linjens utbildning... 1976*).

Göteborgin yliopiston sosiaalikorkeakoulun yliopistollisena haarakkeena toimivalla sosiaalityön (tutkimus)laitoksella alettiin toteuttaa SLU:n periaatteita vuonna 1978, jolloin sosiaalikorkeakoulun opettajakunta oli sisäisesti hajanainen sekä koulun ja uuden laitoksen tutkijoiden välillä oli erimielisyyksiä. Vastakkaisuudet ilmenivät kolmella alueella: teorian ja käytännön välisiä suhteita koskevissa näkemyksissä, käsityksissä ainekohtaisen integroinnin suotavuudesta ”sosiaalityön” ollessa pääaineena ja suhtautumi-

nessa erilaisiin opetusmuotoihin ja niiden pedagogiseen arvoon (Billquist & Fryk 1986).

Göteborgin kenttäasemat

Sosiaalityöoppiaineen kenttäsuhteiden vahvistamiseksi alettiin 1980-luvun alussa Göteborgin korkeakoulujen vaikutusalueella perustaa erityisiä perusterveydenhuollon ja sosiaalitoimen kenttäasemia tutkimuksen, kehittämistoiminnan ja koulutuksen edistämiseksi. Kenttäasemien toiminta-ajatukseksi on pysyvien kontaktien aikaansaaminen yliopiston ja sosiaalipoliittisen kentän välille järjestämällä tutkimushankkeita, kehittämistyötä ja koulutusprojekteja. Molempien osapuolten odotetaan hyötyvän yhteistyöstä. Yliopiston mahdollisuudet käynnistää ja harjoittaa tutkimusta sosiaalityön kentällä ja yhteistyössä kentän kanssa lisääntyvät, ja yliopisto voi myötävaikuttaa tutkimustulosten soveltamiseen ja käytännön työn konkreettisiin muutoksiin (Eriksson 1986). Samalla yliopistollinen tutkimus hyötyy yhteistyöstä, koska mahdollisuudet pysyä ajan hermolla lisääntyvät.

Kenttäasemat organisaatioina perustuvat kiinteille kontakteille yliopiston ja joidenkin sen vaikutusalueella sijaitsevien paikkakuntien välillä. Näille paikkakunnille perustetaan tutkimus- ja kehittämisprojekteja, joissa yliopistotutkijat työskentelevät yhdessä käytännön työntekijöiden kanssa. Näin muodostuvat yhteistyökäytännöt helpottavat tutkimustulosten leviämistä ja mahdollistavat tutkijoiden ja työntekijöiden osallistumisen muutostyöhön. Kenttäasema-ajatukseen kuuluu myös erilaisten koulutusmuotojen kehittäminen (Eriksson 1986).

Ajatusmallina kenttäasema perustuu käsityksille yhtenevistä intresseistä. Kenttätyöntekijät ja luottamushenkilöt ja yliopiston sosiaalialan laitosten opettajat ja tutkijat muodostavat tavallaan yhdessä kenttäaseman. Siten kumpikin osapuoli voi saada sille tärkeät intressit toteutetuiksi. Kenttä saa käyttöönsä sellaista tutkimusta, joka lähtee välittömästi sen omista ongelmista. Lisäksi saadaan tietoa, jota voidaan soveltaa suunnittelussa ja yhteiskunnallisessa muutostyössä. Yliopisto puolestaan saa käyttöönsä konkreettisen tutkimusalueen, jota sen on mahdollista tutkia ja siten myös osallistua muutostyöhön (Eriksson 1986).

On huomattava, että kenttään ei mainitussa määritelmässä sisällytetä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kysyntää edustavaa tai viranomaiskontrollin ja toimenpiteiden kohteena olevaa osapuolta, potilaita tai asiakkaita. Kenttää ei myöskään käsitetä tietyn valta- tai statusaseman ja näistä käytävän kilpailun ilmentäjänä. Ruotsalainen määritelmä ei siis problematisoi saavutettuihin asemiin liittyviä etuja, torjuntia eikä asemia korostavia erotteluja. Vasta nämä tekijä yhdessä määrittävät kenttäaseman luonteen, bourdieulaisittain ilmaisten kentän habituksen (Bourdieu 1979).

Edellä esitetyt huomautukset eivät kumoa kenttäaseman ideaa, sen sijaan ne tarkentavat aseman sijainnin yhteiskunnan kokonaisuudessa. Perimmiltään idea kenttäasemasta on yhteydessä ajatukseen kaikessa läsnä

olevasta yliopistosta, Eriksson toteaa (Eriksson 1986; vrt. Swedner 1983). Ajatus on tavallaan lähellä Lyotardin esittämää visiota institutionalisoitujen, perinteisesti tietomonopolin omanneiden yliopistojen kuoleentumisesta – ”postmodernismi soittaa kuolinkelloja professorien ajalle” (Lyotard 1985).

Yliopisto ei ole tietoyhteiskunnassa ainoa totuuden auktoriteetti. Tietoyhteiskunta hajauttaa tietomonopolit ja luo samalla uudenlaisen tietovarantojärjestelmän. Samalla tiedon käyttöikä puoliintumistaan puoliintuu ja tieto lähestyy yhä enemmän sen käyttäjää, ellei suorastaan muutu tiedonkuluttajien tuottamaksi ja hallitsemaksi.

Göteborgin yliopiston vaikutuspiirissä toimii kolme kenttäasemaa. Kaupunkiin kuuluvalla Angeredin esikaupunkialueella toimivan kenttäaseman tutkimus- ja kehittämistoiminnan (FOU) tutkimusprojekteista mainittakoon sosiaali- ja terveydenhuollon yhteisiä päihdehuollon asiakkaita koskeva projekti, sosiaalisuhteiden työtilannetta koskeva projekti ja ns. vaeltajaprojekti. Vaeltajilla tarkoitetaan projektissa ihmisiä, jotka nomadien tapaan kulkevat viranomaiselta toiselle. Neljäntenä on ns. SOLMU-projekti, joka kohdistuu nuoriin ruotsinsuomalaisiin göteborgilaisiin ja joka tähtää ennalta ehkäisevään työhön (Eriksson 1986).

Tutkimustoiminnan lisäksi kenttäasema järjestää erityisiä projekteihin liittyviä koulutustilaisuuksia ja seminaareja. Tilaisuuksiin kutsutaan projektiin osallistuvien tutkijoiden ja työntekijöiden lisäksi tohtoritutkinnon suorittajia ja muita alan asiantuntijoita. Lisäksi kenttäasema voi toimia harjoittelupaikkana jatko-opiskelijoille. Yliopiston sosiaalityön laitos tarjoaa lisäksi kenttätöntekijöille määräaikaisen mahdollisuuden työskennellä laitoksella tai kenttäasemalla kokopäivätutkijana esimerkiksi tutkimusassistentuurin tai erillisen määrärahan turvin. Hallinnollisesti kenttäaseman johdossa toimii yliopistojen lisäksi kunta ja maakäräjät silloin, kun mm. terveyden- ja sairaanhoito sekä sosiaalivakuutus sisältyvät kenttäaseman toimintapiiriin. Samanlaisia kenttäasemia toimii myös muiden yliopistojen ja korkeakoulujen yhteydessä Ruotsissa.

Göteborgin kenttäasemamalli edustaa siis sosiaali- ja terveydenhuoltoon sisäänrakennettua tutkimusta, niin päätöksentekoa kuin työ- ja hallintokäytäntöjä integroivaa tiedontuotantoa. Tällaisen tiedontuotannon vaihtoehto voisi olla projektityöyhteistyö. Projektityön ongelmana on kuitenkin hankkeiden lyhytaikaisuus ja vaikeudet niveltää koulutus- ja kehittämistoimintaa kulloinkin vireillä olevaan projektiin organisointi- ja rahoitusvaikeuksien vuoksi. Tutkimusasemamallin haittapuolena voi puolestaan pitää toiminnan hallinto- ja yleisemmin toimeksiantajakeskeisyyttä. Toisaalta yliopiston ja kenttäaseman ylläpitäjän kanssa voidaan sopia yhteistyön ehdoista ja pelisäännöistä. Jos tieteellinen kehitys edellyttää toteutuakseen autonomisuutta ja omaehtoisuutta suhteessa yhteiskuntaan ja jos yhteiskunta tunnustaa tämän auktorisoimalla ja resursoimalla yliopistoja ja tutkimuslaitoksia, miksi yhteiskunnan tietty osajärjestelmä ei menettelisi näin suhteessaan tutkimusmaailmaan? Sillä modernissa, yhä enemmän kaikilla tasoilla tulostavasti muuttuvassa yhteiskunnassa nimenomaan lopputuloksilla on

merkitystä, ei välinäytöksillä eikä lavastuksilla. Tässä on tietoyhteiskunnan suuri mahdollisuus, mutta samalla tavaton haaste tiedonkäyttäjille ja tiedon saatavuudesta huolehtiville.

Kenttäasema synnyttää vuorovaikutusta ja yhteistyötä yli tiedekuntarajojen sekä yli hallinnollisten ja ammatillisten rajojen. Kentän tasolla ongelmat eivät esiinny valmiiksi määriteltyinä eivätkä rajattuina. Näin ollen monenlaiset kokonaisvaltaisempiin työskentelyotteisiin tähtäävät pyrkimykset ja toimenpiteet korostuvat. Myös tutkimuksen on entistä ongelmakeskeisemmin lähestyttävä tutkimuskohdettaan. Työskentely kenttäasemalla on omiaan korostamaan vastuuta ympärillä esiintyvistä ongelmista ja niiden ratkaisuksista. Kenttäasema on siis muutoksen areena. Siellä tutkijoiden ja kenttätöntekijöiden roolit eivät ole erillisiä vaan yhteisen projektin kautta toteutuvia. Roolien nivominen yhteen on kuitenkin haastava tehtävä (Eriksson 1986).

Sosiaaliviraston kehittämiskeskus Helsingissä

Helsingin kaupungin sosiaaliviraston organisaatio uudistui vuoden 1989 alusta, jolloin virastoon tuli mm. erillinen kehittämiskeskus. Uudistuksen lähtökohta oli, että organisaation tulee kehittyä asiakasohjautuneeksi ja toimintatavoiltaan joustavaksi. Keskeisenä uudistuksen periaatteena pidettiin sitä, että sisällöt ohjaavat rakenteita eikä päinvastoin. Aulikki Kananojan kirjoittaman muistion mukaan tämä merkitsee käytännössä sitä, että sosiaalivirastosta tulee entistä selvemmin sisällöstä määräytyvä tieto- ja asiantuntijaorganisaatio. Toimintaan liittyy vielä ”klassisen” palveluorganisaation piirteitä, mutta myös palvelutehtävissä korostuvat entistä enemmän osaaminen, tieto ja etiikka (Sosiaaliviraston tuleva...).

Tähänastisessa yliopistojen ja sosiaalihuollon yhteistyössä tutkijat ovat olleet ”vierailijoita”, joiden tuottamaa tietoa on vain niukasti ja sattumanvaraisesti käytetty työmenetelmien kehittämiseen tai oman työn kriittiseen arviointiin. Olennaista Kananojan mukaan on, että itse tutkimustyö sijoittuu käytännön yhteyteen, vaikka koordinaatio tapahtuisi keskitetyssä yksikössä (Sosiaaliviraston tuleva...).

Kehittämiskeskuksen tehtävänä on mm. avustaa viraston johtoa sosiaalipoliittisten toimintalinjojen luonnostelemisessa, huolehtia toiminnan sisällön kehittämisestä, sosiaaliviraston tutkimus- ja kokeilutoiminnan organisoinnista sekä toiminnan tuloksellisuuden seurannasta (Helsingin kaupungin sosiaaliviraston toimintasääntö... 1988, 2). Varsinainen kehittämis-, tutkimus- ja kokeilutoiminta tapahtuu kuitenkin käytännön työpisteissä. Tämä linja on yhtenäinen ruotsalaisen tutkimusasemamallin periaatteiden kanssa. Samoin kuin Ruotsissa myös Helsingin sosiaaliviraston kehittämiskeskuksen rooli on suunnata kehittämistä ja tutkimus- ja kokeilutoimintaa siten, että tämä edistää sosiaalipoliittisen linjan toteutumista. Samalla keskuksen tulee edistää käynnissä olevan toiminnan kriittistä arviointia ja sitä kautta nostaa esiin tulevaisuuden kehittämistarpeita (Sosiaaliviraston tuleva...).

Pitkän tähtäyksen suunnitelmissa kehittämiskeskus on nähty myös yliopistollisena tutkimus- ja opetusyksikkönä, joka toimii yhteistyössä sosiaalipoliitiikan laitoksen, myöhemmin mahdollisesti muidenkin Helsingin yliopiston laitosten kanssa (ibid.).

Kehittämiskeskuksen toimintamallin mukaan tutkimus-, opetus- ja ko-keilutoiminta integroidaan sosiaaliviraston alaisten sosiaalikeskusten joka-päiväiseen työskentelyyn. Tiedontuotannossa, tiedon välittämisessä ja tie-don käytössä tutkimussuuntautuneisuus ohjaa samalla myös tietoa itseään. Aikaisemman kontrolliohjautuneen ja työrutiinien helpottamiseksi kootun faktatiedon (esimerkiksi asiakkaan edellisestä käynnistä tehtyjen merkintö-jen) rinnalle tulee myös yleistyksiä sallivaa tietoa. Näin työn käsitteellistä ja teoreettista hallintaa samoin kuin ongelmien tunnistamista ja paikantamista koskeva tiedonmuodostus helpottuu.

Kohti ”elämän yliopistoa”?

Tutkimus- ja kehittämiskeskukset eivät rakenteellisesti sisällä takeita sosi-aaliryöön kentällä vielä pitkälti objektin asemassa olevien asiakkaiden vaiku-tusmahdollisuuksien paranemisesta. Tämä kysymys liittyy laajemminkin siihen, miten edustuksellinen demokratia tunnistaa ja ottaa huomioon vä-hemmistöjen oikeudet ja intressit, erityisesti silloin, kun vähemmistöinä ovat vähäresurssiset, syrjäytyneet ja heikon tietopääoman omaavat ihmiset (ks. esim. Walls 1970; Sipilä 1988). Kyse on myös asiakassuhteiden vaihtelevasta kestosta ja sosiaaliryöön yksilöllistävästä painotuksesta. Asiakkaiden äänen kuulluksi tuleminen ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa parantaminen ovat keskeisiä valmisteltaessa sosiaalipoliittisia toimintalinjoja ja pyrittäessä toimimaan asiakassuuntautuneesti. Tällöin sosiaalipoliittisia suuntaviivoja haettaisiin ihmisten ryöön ja arjen kosketuspinnasta, erilaisista puutteista ja vajeista samoin kuin voimavaroista ja toimintapotentiaaleista. Resurssien yhteiskäytön ja potentiaalien vahvistamisen mahdollisuuksien selvittäminen muodostuisi keskeiseksi tehtäväalueeksi. Tietoteoreettisesti tämä perustuu siihen, että sosiaaliryöön tieto ensinnäkin on jaettua tietoa ja toiseksi aktiivis-ta prosessinomaista osallistumisesta syntyvää tietoa ja taitoa. Vuorovaiku-tuksessa realisoituva tieto muuttaa samalla eri osapuolia itseään sekä myös itse ongelmien määrittelyä ja ongelmien ratkaisumahdollisuuksia. Tieto voi siten ainakin periaatteessa olla se voima, joka vapauttaa ”sorretut kahleis-taan”. Pääkysymys on kuitenkin edelleen, millaisin ehdoin ja intressein tie-toa tuotetaan, mistä, keistä, keiden hyväksi ja keiden vahingoksi.

Tuleeko kehittämiskeskuksesta tuo kaikkialla läsnä oleva yliopisto? Mak-sim Gorkin elämässä ”elämän yliopistojen” anti muodostui välittömästä kosketuksesta, elävästä yhteydestä arkeen. Eikö tämä elävä yhteys ole riittä-vä, kun se on kasvattanut Gorkin vertaisen yhteiskunnallisia ja ”ihmisenko-koisia” ongelmia mestarillisesti tulkitsevan kirjailijan? Kieltämättä rajan vetäminen tutkimuksen ja kirjallisuuden välille yhteiskunnallisten ja inhi-millisten ongelmien kuvauksen syvyydessä on vaikeaa. Vaikka olisikin niin,

että tutkimukselle jäisi tuon syvyyden mittaaminen ja mittaustuloksen vahvistaminen, nämäkin funktiot täsmentyisivät läheisten käytäntöyhteyksien ansiosta.

Sosiaalityön tutkimusasemat ja kehittämiskeskukset löytänevät oman roolinsa muuttuvissa oloissa tekemällä mahdollisimman hyvin sen, minkä parhaiten taitavat. Tutkimuksen ja kehittämisen tulisi edellä esitetyn mukaisesti kummuta jaetusta tieto- ja kokemuspohjasta – dialogista eikä toisistaan eristettyjen osapuolten yksinpuhelusta.

Kirjallisuus

- Berg, D. & Smith, K. (ed.) Exploring Clinical Methods for Social Research. London 1987.
- Billquist, L. & Fryk, L. Forskningsprogram. En analys av Projekt Lövgärdet – en studie av nya undervisningsformer vid Institutionen för socialt arbete i Göteborg. Stencil. Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete. Januari 1986. (Ej publ.)
- Bourdieu, P. Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. London 1984.
- Cohen, J. Nature of Clinical Social Work. Teoksessa Ewalt, P. L. (ed.) Toward a Definition of Clinical Social Work. Washington D.C.: National Association of Social Workers, 1980, 23–31.
- Eriksson, B. Fältbaserad forskning inom primärvård och socialtjänst i Väst-Sverige. Bakgrund – Nuläge – Framtid. Göteborgs Universitet, Arbetsgruppen för fältbaserad forskning inom primärvård och socialtjänst. Februari 1986. Stencil. Göteborg 1986.
- Eräsaari, R. Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseymmärrys. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 43. Helsinki 1984.
- Gorki, M. Nuoruuteni yliopistot. Helsinki 1945.
- Helsingin kaupungin sosiaaliviraston ja Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen välisen yhteistyön kehittäminen. Yhteistyön kehittämistä suunnitelleen työryhmän raportti. Moniste 2.10.1988. (Julkaisematon)
- Helsingin kaupungin sosiaaliviraston toimintasääntö 9.8.1988. (Julkaisematon)
- Helsingin kaupungin sosiaalitoimi. Kertomus vuoden 1987 toiminnasta. Helsinki 1988.
- Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto. Sosiaalihuolto-osasto. Muistio/AK. 4.10.1988. (Julkaisematon)
- Kuusi, E. Sosiaalipolitiikka I & II. Helsinki 1931.
- Lyotard, J-F. Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Jyväskylä 1985.
- Negt, O. Notizen zum Verhältnis von Produktion und Reproduktion. Teoksessa Gaerner, A. & Sachsse, Ch. (hg.) Politische Produktivität der Sozialarbeit. Frankfurt am Main & New York 1978.
- Northern, H. Clinical Social Work. New York 1982.
- Opas Tampereen yliopistoon aikoville. Tampereen yliopisto 1985.
- Purola, T. Sosiaalityön sisällöllisen kehittämisen taustasta ja keinoista. Teoksessa Karisto, A. & Purola, T. (toim.) Sosiaalityön kehittäminen. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki 1986, 7–19.

- Rasila, V. Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1925–1966. Acta Universitatis Tamperensis, ser. B. vol 7. Tampere 1973.
- Sipilä, J. Sosiaalityö kilpailukyiseksi ammatiksi. Sosiaalityöntekijä 11/1988, 6–8.
- Sociala linjens utbildning. Utredningsrapport framlagd av arbetsgruppen för översyn av sociala linjens utbildning (SLU-gruppen). Nämnden för socionomutbildning. Stockholm 1976.
- Sosiaaliviraston tuleva yhteistyö Helsingin yliopiston kanssa osana sosiaaliviraston kehittämis- ja tutkimustoimintaa. Ks. Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto 1988.
- Swedner, H. Socialt arbete. En tankesamling. Lund 1983.
- Walls, G. Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi. Teoksessa Karisto, A. & Purola, T. (toim.) Sosiaalityön kehittäminen. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki 1986, 109–129.
- Walls, G. Sosiaalihuolto ja oikeusturva. Raportti sosiaalitarkkaajien ja luottamushenkilöiden käsityksistä eri henkilökunta- ja asiakasryhmien oikeusturvasta ja sen loukkauksista virallisessa sosiaalihuollossa. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 17. Tampere 1970.
- Waris, H. Sosiaalipolitiikan kasvu oppiaineena ja tieteenä Suomessa. Sosiaalipolitiikka 1981; 6, 105–109.

Sosiaaliset ongelmat, sosiaalityö, tieto¹⁴

Georg Walls (1990)

1. Sosiaalisten ongelmien luonne ja määrittely

1.1. Mikä on ongelma

”Aikamme riemuitsee rikkauden suuresta lisääntymisestä, sivistyksen mitavista edistysaskeleista ja humanismin voitoista, mutta riemun keskeltä kohooa köyhyyden kalpea aave ja riemun tukahduttaen protestoi mitä vakavimmin näiden kasaantuneiden rikkauksien oikeutusta vastaan ja uhkaa niistä ottaa veljesosan. Ei sen tähden ole kummallista, että on tehty niin monia ja sinnikkaita yrityksiä oppia perin pohjin tuntemaan tämän nykyajan hyvinvoinnin vihollisen ja näin ollen keinot tämän kukistamiseksi” (Rosenborg 1858, 1–2).

Ajatukset sisältyvät Johan Wilhelm Rosenborgin väitöskirjaan ”Om fattigdomen och allmänna fattigvården i Finland” (Köyhyydestä ja yleisestä köyhäin holhouksesta Suomessa), joka tarkastettiin Suomen Keisarillisen Aleksanterin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa 29.9.1858.

Rosenborgin väitöskirjan puolustuksesta on kulunut runsaat 130 vuotta. Näillä ajatuksilla on toisaalta katetta tänäkin päivänä, myös köyhyyden kohdalla kun sen esiintymistä tarkastelee yhtäältä globaalisesti, toisaalta suhteellisenä ominaisuutena. Sosiaalinen kysymys, viitteessä köyhyyden ongelma, on siten osoittautunut sekä vaikeaksi että pahanlaatuisiksi sikäli, että kukin aikakausi synnyttää ja tuo esiin omat erityiset ongelmansa. Ongelmat ovat objektiivisia, elämässä välttämättä huomioonotettavia ja ratkaistavia, subjektiivisia, valintojen ja mielihyvien niukkuutena ilmeneviä sekä relatiivisia, suhteellisia, normeihin, asemiin ja vertailuihin liittyviä (Walls 1988).

Ongelmia voidaan sekä tunnustaa, määritellä sisään, jättää huomioimatta tai suorastaan kieltää, määritellä ulos (Sandberg 1975, 40–41). Tuskin kukaan varttuu aikuiseksi ongelmitta. Mutta on niinkin, että jos ongelmat ylittävät kestäkyvyn rajat, kyse ei enää ole pelkästään kasvukivuista tai nuoruudentuskasta, sellaisista ongelmista, joita C. Wright Mills luonnehtii yksityisiksi huolenaiheiksi (private troubles) erotuksena yhteiskunnallisista eli jaetuista ja vaikutettavissa olevista sosiaalisista kysymyksistä tai ongelmista (public issues) (Mills 1959, 8–9).

¹⁴ Julkaistaan Helsingin yliopiston Sosiaalitieteiden laitoksen luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa: Rajavaara, M. & Walls, G. (1990). *Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön tutkimus – kysymyksiä ja mahdollisuuksia*. Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia – Research Reports 1/1990, 1–57.

Mikä oikeastaan on ongelma ja mikä ongelmallista, ovat aiheellisia kysymyksiä, joita on syytä esittää mahdollisimman varhain ja samoin kriittisesti. Näin vältetään monilta aiheettomilta ongelmakuvauksilta ja toimenpite-ehdotuksilta. Oireiden takaa paljastuvat tällöin parhaimmillaan ongelmien taustat samoin kuin ongelmien puitteet ja puitteistajat sekä näiden esittämät perustelut ja oikeutukset, legitimoinnit ongelmamäärittelyksille.

Yhteiskunta on samalla sosiaalisten ongelmien areena, näyttämö, että ongelmamäärittelyjen ”kielistudio”. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaaliturvajärjestelmän ”sanakirjan” mukaan kansalaisten enemmistö on ”omillaan toimeentulevia”, ansiotuloillaan, työeläkkeillään tai vanhempien huoltajuuden kautta. Samalla tämä enemmistö ”itse” rahoittaa ”oman” sosiaaliturvansa. Toisin on niiden laita, jotka puuttuvien tulojen tai ansiosidonnaisten eläkkeiden ja muiden etuuksien alhaisen tason vuoksi samoin kuin huoltajuuden puutteiden takia joutuvat turvautumaan ”(yhteis-)kunnan apuun”. Tällöin tämä ”avuntarvitsijavähemmistö” asettautuu enemmistön arvioitavaksi ja punnittavaksi, s.o. enemmistön määriteltäväksi ja ongelmallistamaksi. ”Sanakirja” luettelee synonyymeja, ei tulkintoja. Se ei problematisoi selviytymisen ja suoriutumisen suhdetta vallitseviin taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin. Se ei myöskään kerro yhteiskunnan pelisääntöjen ja ennalta jaettujen erivahvuisten korttien merkityksestä yksityisestä ja yhteisestä hyvästä käytävässä pelissä.

Sosiaaliset ongelmat ovat siten erottamattomassa yhteydessä määritelmiin, jotka riippuvat yhteiskunnallisista voimasuhteista, intresseistä, arvoista jne., mutta myös niistä tiedoista, joita meillä on ongelmista. Ei ole tällöin ihme, etteivät ongelmat ole poistuneet vuosisatojen eikä -tuhansienkaan saatossa. Niinpä alussa mainittu Rosenberg totesi vuonna 1858, miten pitäytyminen pelkästään avunsaaneita köyhiä koskeviin lukuihin asettaisi mm. Suomen liian suotuisaan valoon. Suomi olisi tämän mukaan Euroopan toiseksi hyvinvoivin maa Venäjän jälkeen, missä oli laskettu olevan ainoastaan yksi köyhä sataa asukasta kohti. Suomen suhdeluku oli tämän mukaan vuonna 1855 yksi köyhä per neljäkymmentä asukasta. Kuitenkin Rosenberg arvioi todelliseksi osuudeksi viidenneksen väestöstä (mt. 14–19). Tämä osuus lasketaan esiintyneen Suomessa vielä pari vuosikymmentä sitten, kun toisin kuin Rosenborgin aikana, köyhyiden kriteeriksi otetaan kansaneläkkeen minimitason alittavat tulot. Viime vuosisadalla kansaneläkkeeseen ylittävät tulot olisivat selvästi ylittäneet tulonsaajien ylimmän viidenneksen keskiansiot. Joka tapauksessa näin määriteltävien köyhien osuus vuonna 1985 oli enää noin 3 % väestöstä (Uusitalo 1989, 34). Määritelmät ovat siten aikansa lapsia. Sosiaalihuolto saattaa kuitenkin kantaa painolastinaan aikansa eläneitä määrittelyjä.

Lisääntyvä tutkimus- ja selvitystyö nyky-yhteiskunnissa voivat tuoda lisävalaistusta ja -selvyyttä sosiaalisten ongelmien määrittelyistä ja niihin liittyvistä seikoista. On aika siivota pelipöytä.

1.2. Sosiaalisten ongelmien määrittely

Samalla tavoin kuin on aiheellista tehdä ero yksityisten huolenaiheiden ja yleisten kysymysten välillä on myös syytä erottaa toisistaan ongelma ja välttämättömyys. ”Jäättävä viima, polttava helle, syntymä, kuolema eivät sinänsä ole sosiaalisia ongelmia. Sellaisiksi ne muodostuvat vasta silloin, kun suoja ei löydy, virvoitusta tai hoitoa ei saa tai kuolema seuraa laiminlyönneistä, sairauksista tai väkivallasta. Ongelma on siis epäkohta, mikä on periaatteessa vältettävissä tai mihin ainakin voidaan puuttua” (Walls 1980, 13).

Ongelma ja ongelmallisuus edellyttävät näin ollen tunnistamista ja tunnustamista. Yhteiskunnan tasolla ongelman on saavutettava tietty legitimiisyys, oikeutus, ennen kuin siihen puututaan ja/tai varaudutaan. Legitiimiisyys on puolestaan yhteydessä yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja sitä sääteleviin intresseihin, käytettävissä oleviin voimavaroihin, harjoitettavaan yhteiskuntapolitiikkaan, ympäröivään kulttuuriin, arvoihin ja normeihin sekä tietoihin ja järjestettyyn tietotuotantoon. Näin ollen ruotsalaisen sosiaalipalveluja ja sosiaalivakuutusetuksia koskevan mietinnönkin määritelmä sosiaalisesta ongelmasta kuuluu:

”Sosiaalinen ongelma on määriteltävissä olosuhteeksi, jota pidetään epätydyttävänä ja mihin katsotaan voitavan vaikuttaa yhteisin toimenpitein”

(SOU 1977, 162)

Swedner kiteytti virkaanastujaisesityksensä sosiaalisen ongelman määritelmän muotoon:

”Sosiaalinen ongelma on... yhteiskunnallinen tilanne tai rakenne, joka on yhteensopimaton niiden arvostusten kanssa, joita suuren harkintakykyisen ihmisjoukon keskuudessa vallitsee. Tämä heijastuu usein siinä, että nämä ihmiset katsovat olevan välttämätöntä ryhtyä toimenpiteisiin tuon tilanteen muuttamiseksi.”

(Swedner 1979, 8)

Kumpikin määritelmä liittää sosiaalisen ongelman yhteiskunnallisuuteen sellaisenaan, s.o. yhteiskunnallisiin tilanteisiin ja rakenteisiin sekä vallitseviin arvostuksiin rajaamatta ongelmia pelkästään julkisyhteisöjen, valtion ja kuntien viranomaisten ongelmia koskeviin tulkintoihin, määritelmiin ja väliintuloihin. Toisaalta on ilmeistä, että ongelmat yhteiskunnallistuessaan samalla sekä politisoituvat, nousevat yhteiskunnallisiksi kysymyksiksi ja toisaalta hallinnollistuvat eli ongelmien käsittely siirtyy tietyn viranomaisen vastuulle. Samalla kuitenkin alkuperäinen ”aito” ongelma saattaa kadottaa yhteytensä alkuperäänsä, ongelman varsinaiseen aiheuttajaan ja tätä koskevaan päätöksentekoon. Ongelmaan voidaan puuttua, mutta sitä ei useinkaan kyetä torjumaan eikä poistamaan hallinnollisilla ohjeilla ja sääntelyillä. Näin sosiaalinen ongelma rajautuu toisaalta yhteiskunnallisen ongelman sekä sitä säätelevän yhteiskuntapolitiikan ja sen ylläpitämän toimintajärjestelmän, hallinnon väliseksi suhteeksi. Tämän mukaan määriteltynä:

”Sosiaalinen ongelma on yhteiskuntapolitiikan ja sen toimintajärjestelmien yhteiskunnallista ongelmaa ja siihen vaikuttamista koskeva tulkinta. Tul-

kinta säätelee niitä periaatteita ja toimenpiteitä, joiden mukaan ongelmaan puuttuminen tapahtuu samoin kuin ongelmaan puuttumisen laajuutta, sisältöä ja seuraamuksia koskien niitä, jotka ovat ongelmassa osallisina.”

(Walls 1980, 19)

Toisaalta sosiaaliset ongelmat sitoutuvat yksilölliseen suoriutumiseen yhteiskunnassa ja suoriutumisen eroavuuksiin yksilöiden kesken. Näin ollen edellistä määritelmää on täydennettävä vastavuoroisuusnäkökulmalla, mitä tulee ongelman kantajaan ja hänen ongelmallisuuttaan koskeviin tulkintoihin.

Ongelmia koskevat tulkinnat saavat vasta aikaan toimenpiteitä viranomaistaholla. Tällöin keskeiseksi muodostuu kysymys siitä, ketkä tulkitsevat, mitä tulkitaan, keiden eduksi tai haitaksi ellei tulkinta tapahdu kaikkien eduksi tai vahingoksi, millä tulkinnat perustellaan jne. Tulkinta perustuu niin valta- ja intressinäkökohtiin kuin perusteluja tukevien tietojen tuottamiseen, välittämiseen sekä omaksumiseen. Tämän mukaan tulkinta kaipaa tuekseen hyväksynnän sitä pohjustavan ”puolustuspuheen”, diskurssin muodossa. Diskurssi voidaan ymmärtää Wittgensteinin käsitteellä ”kielipeliksi” (Hintikka et al. 1986, 212–235), jolloin huomio kohdistuu diskurssin puolustuksellisten aineiden ohella myös oikeuttaviin, legitimoiviin, mahdollisesti manipuloiviinkin aineksiin. Wittgenstein määrittelee kielipelin kielellä itsessään, inhimillisen kommunikoinnin täydellisenä järjestelmänä, joka sisältää muutkin kuin pelkät ”ulkoiset” nimen ja nimettävän objektin väliset merkitysyhteydet (mt. 1986, 192–193).

Swedner tekee yhteiskunnallisen eli edellä esitetyn tulkinnan mukaan vielä hallinnollisesti rajaamattomien ongelmien tai paremminkin kysymysten kolmijaon a) prosessiongelmiin, b) rakenneongelmiin, c) resurssiongelmiin (Swedner 1983, 9).

Prosessiongelmillä Swedner ymmärtää niitä yhteiskunnallisia prosesseja, jotka pitkän ajan kuluessa johtavat eriarvoisuutta tuottavaan yhteiskuntakehitykseen. Vastaavasti rakenneongelmiksi voidaan nimittää sellaisia yhteiskunnallisia rakenneominaisuuksia, jotka ylläpitävät elintaso- ja hyvinvointiongelmia tiettyjen ryhmien keskuudessa. Resurssiongelmat edustavat puolestaan erästä rakenneongelmien muotoa, jolloin yhteiskunnalta puuttuu – toisinaan jopa tuhoutuu – resursseja, jotka ovat välttämättömiä ihmisten tarpeiden tyydyttämiseksi (esim. terveyden- ja sairaanhoidon tarve, koulutustarpeet ja sosiaalisen yhteyden tarpeet) (mt. 25–27).

Vaikka prosessi-, rakenne- ja resurssiongelmat ovat yhteiskuntatasoisia ilmiöitä, niillä on myös seuraamuksia yksityisille ihmisille, Swedner toteaa. Yksilölliset seuraamukset ilmenevät toisaalta puutos- eli vajeongelmina, toisaalta tuhoutumisiongelmina, sen seurauksena, että jotkut ihmisryhmät tai yksityiset ihmiset tuhoavat tiettyjä resursseja, vaikkapa saastuttamalla luontoa, vandalisoimalla ympäristöä tai suorittamalla asteittaista itsemurhaa liiallisella alkoholinkäytöllä (mt.).

Sosiaalisten ongelmien kategorisointi Swednerin esittämällä tavalla sisältää myös ajatuksen ongelmien historiallisuudesta ja yhteiskunnallisuudesta.

Tällä seikalla on yhteyttä ongelmien määrittelyyn. Swedner puhuukin kolmenlaisista määritelmistä, prosessikiinnittyneistä, jolloin sosiaaliset ongelmat mielletään teollistumisesta ja kaupungistumisesta sekä kapitalistisista tuotantosuhteista aiheutuviksi, rakennekiinnittyneistä määrittäjinä patologiset (sairaat), hajautuvat (disorganisoidut) tai häiriöfunktionaaliset rakenteet sekä kolmanneksi toimintakiinnittyneistä määritelmistä, jotka osoittavat sosiaalisten ongelmien yhteiskunnallisen luonteen sekä edellytykset ja toimenpiteet olojen saattamiseksi paremmiksi (mt.).

Analogisesti edellä kuvatun sosiaalisten ongelmien sisällöllisen kolmijaon kanssa Swedner jakaa sosiaaliset ongelmat sekä näiden yhteiskunnallisen merkityksen että vaikutettavuuden kannalta makrotasoiin, yhteiskuntakokonaisuutta käsittäviin, mesotasoiin, yhteiskunnan instituutioita ja organisaatioita käsittäviin sekä kolmanneksi mikrotasoiin perhe- ja yksilötasoiin ongelmiin (mt.). Jako makro-, meso- ja mikro-ongelmiin ja vastaaviin yhteiskunnallisen muutostyön tasoihin suuntaa samalla sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon ja konkreettisen sosiaalityön väliintulot. Jako on läheistä sukua Giddensin sosiaalista integraatiota ja systeemi-integraatiota koskevalle erottelulle (Giddens 1984, 142). Toisaalta kaikki tavallaan vaikuttaa kaikkeen tässäkin tapauksessa, mistä puolestaan seuraa velvoitteita huolehtia niin eritasoisista kuin näitä ylittävistäkin väliintuloista samanaikaisesti keskeisten päämäärien ja edistysaskeleiden saavuttamiseksi.

Arjen ongelmat ovat huomattavasti konkreettisempia kuin niitä koskevat yleistävät määritelmät. Toisaalta ongelman ilmiäisy on usein vain oire taustalla piilevästä varsinaisesta ongelmasta. Tämän takia ongelman yleistävä määritelmä helposti kadottaa yhteyden oireiden parissa kamppaileviin ihmisiin, jolloin määritelmä saattaa muuttua vallan ja manipulaation välineeksi. Eli Olof Lagerqrantzin sanoin ”Valta ei voisi toimia ellei se muuttaisi todellisuutta abstraktioksi. Kenraali ei näe tuhatta nuorta miestä vaan jalkaväen komppanioita” (Kanto 1986, 4).

2. Sosiaalisten ongelmien muodostuminen ja tunnistaminen

2.1. Sosiaalisten ongelmien kasvumalli

Osoituksena siitä, miten yleisiä yhteiskunnallisia prosesseja tarkastellaan suhteessa yksilöllisiin ongelmiin voi mainita Frickin (1982) ruotsalaisen yhteiskunnan rakennemuutoksia ja sosiaalista syrjäytymistä koskeva pitkäjätkäinen tutkimus ajanjaksolta 1860–1975. Tutkimus sisältää kiinnostavan Nils Christieltä peräisin olevan ajatuskehityksen, n.s. orastamis- versus laajentumismalleista (Christie 1975). Siten Frick toteaa, miten yhteiskuntakehityksen ja yhteiskunnallisen sopeutumattomuuden väliset yhteydet eivät yleistettävästi selity vaikkapa köyhyydellä, työttömyydellä, muuttoliikkeellä, kaupungistumisnopeudella, taloudellisella kasvulla tai sosiaalihuollon resursseilla. Tästä syystä on hänen mukaansa analysoitava yhteiskunnallista ke-

hitystä kokonaisuutena. Analyysia rajaa ennakko-oletamus taloudellisen kasvun ja yhteiskunnallisten rakennemuutosten erilaisista selityspenastoista esitettyjen mallien puitteissa (mt. 76–111).

Frick pitää ihmisen hyvinvoinnin perustavana edellytyksenä sitä, että hänellä on edellytyksiä tyydyttää omia tarpeitaan yhteiskunnan kulloinkin mahdollistamalla tavalla. Näitä mahdollisuuksia määrittävät toisaalta ulkoiset ehdot ja toisaalta oma kapasiteetti hyödyntää tosiasiallisesti tarjolla olevia mahdollisuuksia (mt.).

Ulkoisiin hyvinvointia rajaaviin tekijöihin kuuluvat työn puute, heikko epävirallinen kontrolli, epäselvät normit, päihneiden runsas tarjonta samoin kuin altistus rikollisuuteen. Frickin mukaan on ilmeistä, että mainitut olosuhdetekijät pohjaavat yhteiskuntarakenteisiin. Toisaalta rakennetekijät vaikuttavat myös yksilön persoonallisuuden kehitykseen määrittämällä hänen elinympäristöään. Tästä syystä ihmisen kykyä vahvistaa itsetuntoaan ja elämänhallintaansa on kehitettävä ja harjaannutettava (mt.).

Orastamis- versus laajentumismallien impulssit tulevat Frickin mukaan ennen muuta markkinavaimien muutoksista. Orastamismallin mukaan laajeneva kysyntä johtaa tiettyjen edellytysten vallitessa uusien yritysten perustamiseen lisääntyvien työtilaisuuksien mutta myös muuttoliikkeen, kaupunkistumisen jne. lisääntymisen myötä. Sen sijaan yritysten ja organisaatioiden ei tarvitse muuttaa omaa henkilökuntarakennettaan. Tämän seurauksena tilaa löytyy useammille yrityksille ja organisaatioille. Samalla kuitenkin ”pienen” yhdiskunnan sosiaalinen rakenne, jolle on tunnusomaista desentralisaatio, alhainen erikoistuminen mutta korkea integraation ja epävirallisen kontrollin aste, säilyy jokseenkin muuttumattomana. Itse asiassa ihmisten mahdollisuudet sosiaalisesti hyväksyttävien ratkaisujen saavuttamiseen lisääntyvät. Tämän kehitysmallin suurin uhka on tosin taloudellisessa tehotomuudessa rationalisointitietujen jäädessä pois. Sosiaalisen paineen vähäisyyden ansiosta kuitenkin harvat syrjäytyvät. Painetta esiintyy lähinnä vain taloudellisten puuttilojen, esimerkiksi suhdannetyöttömyyden seurauksena (mt.).

Lisääntyvä kilpailu markkinoilla saa kuitenkin aikaan toisenlaista taloudellista ja sosiaalista kasvua. Uusille yrityksille on nyt vähemmän tilaa eivätkä vanhatkaan pysty jatkamaan entisin eväin, vaan niiden on rationalisoitava toimintaansa. Näin syntyy kehitys kohti lisääntyvää erikoistumista, mekanisointumista, suurtuotantoa, työvoiman kvalifioitumista, yritysten alueelliselta kannalta edullista infrastruktuuria ja pääomavaltaisuutta suosivaa sijoittumista sekä kaupallisuutta (mt.).

Orastamis- samoin kuin laajentumismalli kertovat ilmeisesti myös suomalaisessa yhteiskunnassa parhaillaan tapahtuvista rakenteellisista kehitystrendeistä ja näiden seuraamuksista sosiaalisille syrjäytymismekanismeille. Ellei kiinnittäisi huomiota Swednerinkin mainitsemien rakenne- ja prosessiongelmien yhteiskunnallisiin taustoihin ja kehityskaariin, jäisivät sosiaalisten ongelmien selitysytykset vajaiksi ja atomistisiksi, irrallaan ympäröivistä elinolosuhteista ja näitä ylläpitävistä ja muokkaavista makrotasoisista

tekijöistä. Tämän päivän iskusanan, hallitun rakennemuutoksen, huolellinen analyysi edellyttäisi näin ollen myös historiallista ja yhteiskuntatieteellistä makrotasosta tutkiskelua, että kävisi ilmi mitä on hallittu, mitkä ovat rakenteet, mikä oikein muuttuu sekä millaisin edellytyksin ja seuraamuksin.

2.2. Sosiaalisten ongelmien legitimointi

Sosiaaliset ongelmat ovat sidoksissa elinehtoihin, elinolosuhteisiin ja itse kunkin elämäntapaan. Näitä säätelevät eritasoiset ajasta toiseen vaihtelevat yhteiskunnalliset voimavarat, mutta myös arvot ja rakenteet, jotka heijastuvat ongelmamäärittelyissä ja väliintuloissa. Niinpä voisi väittää, että sosiaalisia ongelmia on juuri sen verran ja senkaltaisia kuin yhteiskunta kulloinkin ongelmiksi hyväksyy, legitimoii ja niiksi luokittelee. Historia on samalla ongelmien seula.

Moderni hyvinvointiyhteiskunta nostaa pinnalle sosiaalisia ongelmia huomattavasti tiheämmällä haavilla kuin menneiden vuosikymmenien ja -satojen yhteiskunnat. Tästäkin syystä tämän päivän yhteiskunta samalla ongelmallistuu ellei suorastaan huku alati esiinnouseviin ongelmiinsa. Sosiaaliset ongelmat muistuttavat erästä kansanterveystyön luonnehdintaa, ”se on kuin suo, mitä pitemmälle siihen astuu, sitä enemmän kastuu”. Kielikuva osoittaa, miten palvelujen/-hoitotoimenpiteiden lisääntyvä tarjonta samalla lisää niiden kysyntää ilman että voitaisiin osoittaa mitään kestäväää perustaa tarve- tms. laskelmille.

Tämän päivän yhteiskunta on myös toisenlainen kuin vanha monin tavoin staattinen ja hierarkkinen yhteiskuntajärjestelmä. Yhteiskunnallisten muutosten myötä myös ihmisten selviytymistä ja suoriutumista, laajimmillaan heidän kokonaishyvinvointiaan uhkaavat toisenlaiset tekijät kuin ennen. Tällä hetkellä näyttävät ihmissuhdeongelmat painottuvan. Pentti Takala ja Antti Karisto kysyvätkin, onko yhteiskuntamme rakennemuutoksen hinta maksettu ihmissuhteissa lisäten kuitenkin, että sosiaalivaltion tehokkuuskin tuo ongelmia (1985, 64–65). ”Perinteisen” maslowilaisen toimeentulo-, liityntä- ja kasvutarpeiden luettelon jatkeena on tänä päivänä nähtävissä erinäiset globaaliset olemassaolon perusteita järkyttävät uhkakuvat. Nämä saattavat puolestaan järkyttää uskoa tulevaisuuteen ja omiin mahdollisuuksiin. Siten ulkoinen uhka sisäistyy ja muodostuu ongelmaksi vaikkapa niin, että elämän mielekkyys katoaa.

Nyky-yhteiskunnassa hyvinvoinnin rakennusaineet muuttuvat yhä vaikeaselkoisemmiksi ja abstrakteimmiksi. Habermas puhuukin ”uudesta yleiskatsauksettomuudesta” tarkoittaen yhteiskunnallisten ”kokonaissuunnitelmien” ja kokoavien tarkoituksien hajautumista (1985, 141–163). Tämän päivän hokemia ovat ”kansainvälinen kilpailukyky vaatii”, ”on lottovoitto syntyä suomalaisena” tai ”koulumenestys on ehto selviytymiselle”. Näillä iskulauseilla ei kuitenkaan välttämättä ole sellaista kulttuurista ja yhteiskuntaa integroivaa syvämerkitystä kuin vaikkapa sivistysihanteilla, kansallisuusaatteilla tai uskonnolla. Jos perinteiset arvot ja ihanteet jalostavien

ja integroivien tarkoituseriensä eli mertonilaisittain ilmaisten ilmifunktioidensa lisäksi myös saivat aikaan häiriöfunktioita (Merton 1964) kuten sotia, vainoja ja erottelua, tämä asiantila pätee osaltaan myös tämän päivän ”arvottomiin” yhteiskuntiin. Tämän päivän iskulauseet eroavat kuitenkin aikaisemmista sikäli, että ne joko kohdistavat huomion henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja suoriutumiseen yksilötasolla tai välinearvoihin, kilpailukykyyn yms. ”Arvottomuus” paljastuukin näin ollen arvosiirtymäksi päämääräarvoista välinearvoihin.

Arvosiirtymät eivät siten ole nekään poistaneet häiriöfunktioita. Niinpä kilpailukyvyyn vaaliminen Suomessa on saanut aikaan eurooppalaisittain ennätyksellisen nopean muuttoliikkeen maaseudulta kaupunkeihin (Karisto et al. 1983, 74–85; Kosonen 1988), jonka seurauksena niin juuret kuin oksatkin ovat katkenneet monelta maaltamuuttajalta. Vastaavasti kilpailu koulutuspaikoista on johtamassa koulutuspoliittisiin umpikuijiin niin sosiaalisen segregaaation voimistumisena kuin ammatillisen ja lukiomuotoisen koulutuksen mitoituksen suhteen (Kivinen 1988). Viimein illuusio lottovoitosta puolestaan on omiaan pystyttämään mitä tarkimmin vartioituja yksityiselämän kulisseeja yhteiskunnassa (Roos 1984). Ainoastaan ”epäsosiaalisiksi” luokitelluilla ihmisillä on yhteiskunnassamme yksityinen ja julkinen sfääri yhteinen, meillä muilla on vähintäänkin väliverho eri elämänpiirien erottajana. Tuloksena tästä kaikesta on mahdollisesti, että meitä suomalaisia on tänään entistä useampi ei-kenenkään maassa ilman alueellisia ja sosiaalisia kiinnityksiä ja maamerkkejä. Elämiseen ei-kenenkään maassa sisältyy kuitenkin pelko joutua milloin minkäkin ulkopuolisen tahon hätyyttelemäksi, jolloin sulkeudumme kuoreemme ja linnoittaudumme. Vuorovaikutuskuviot uhkaavat tällöin kuihtua. Ainoat, jotka enää ovat meihin kosketuksessa ovat ammatin puolesta, ”ainoa omainen on viranomainen”, tai sitten kaupallisten palvelujen tarjoajina hyötymistarkoituksessa.

Toisaalta kaupunkimainen elämäntapa korostaa yksityiselämän merkitystä sekä omien halujen ja tarpeiden yksilöllistä tyydyttämistä. Moderni palveluyhteiskunta mahdollistaa samalla sen, ettei tarvitse piitata naapuristaan tai työtovereistaan, koska ”järjestelmä” on ottanut vastatakseen riskeistä ja palvelutarjonnasta pahan paikan tullen. Tällöin oma perhe, oma auto, kesämökki tai vastaavat yksityisyyden symbolit ovat niitä väyliä, joilla kaupunkilainen muualla koetun voimattomuuden ja hallitsemattomuuden tunteen vastapainona voi pyrkiä saavuttamaan henkilökohtaista arvovaltaa (Daun 1980, 266–267; Karisto et al. 1983, 215).

3. Sosiaalityön lähtökohdat ja luonne

3.1. Sosiaalityön taustaa

Sosiaalisen työn juuret ovat ihmisyhteisöjen muodostumisen alkuhämärässä. Kunkin yhteisön on näet täytynyt tavalla tai toisella ottaa kantaa avuttomuuteen, turvattomuuteen ja poikkeavuuteen, eli ainakin kaikkeen siihen, josta yksityinen ihminen ei omin päin kykene selviytymään. Tällaisia yhteisöllisiä ratkaisuja vaativia elämäntilanteita voivat olla vanhempien kuolema, sairaus, vajaakykyisyys tai vanhuus. Ratkaisut voivat vaihdella suuresti, aina ”heikoimpien” eliminoinnista mitä moninaisimpien tuki- ja hoivapalvelujen tuottamiseen. Oleellista tässä yhteydessä on kuitenkin se, että jokainen ratkaisu on samalla yhteisöllinen kannanotto, toimivatpa säätelijät sitten epävirallisen tai julkisen sektorin piirissä, yksilöinä, perheenpäinä, heimojohtajina tai viranomaisina nykyaikaisissa hyvinvointivaltioissa.

Alkukantaisen yhteisön päähuomio kiinnittyi ravinnonhankintaan. Kuitenkin jo heimoyhteiskunnassa oli erotettavissa tietty tehtäväjako ja siihen perustuvia rooleja Thompson toteaa kulttuurisia murroksia tarkastellessaan. Yhteisö koostui Päämiehestä, johtajasta, jonka asema suhteessa muihin metsästykseen osallistuviin miehiin perustui yhdenvertaisuuteen. Päämiehen kanssa kulki Metsästäjä, joka oli tunnettu ruumiillisesta voimastaan, taidostaan ja nopeudestaan. Näiden kahden lisäksi oli Samaani, uskonnon, uskomusten edustaja kuin myös tietäjä, taitaja ja maagikko, pyyntionnen ja yhteisömoraalin säätelijä. Neljäs keskeinen roolihahmo oli Klovni, joka saattoi tehdä pilaa kolmen muun vakavuuden ja voimien kustannuksella (Thompson 1971).

Siinä missä yhteisön olemassaolon ja jatkuvuuden kannalta oleelliset roolihahmot heimoyhteiskunnassa vielä erottautuivat yksityisinä elävinä ihmisinä näitä ovat modernissa yhteiskunnassa korvanneet monimutkaiset ja huomattavasti epäpersoonallisemmilta tuntuvat instituutiot ja näiden organisaatiot, kuten sosiaalitoimi, sen luottamuselimet ja virkailijat alkaen johtoportaasta päätyen kotiaavustajaan tai kanslistiin, sosiaalityöntekijät josain välimaastossa.

Tämän päivän sosiaalityöntekijä yhtenä ammattiauttajana kantaa näin mukanaan pitkää perintöä, vaikkakin sosiaalityöllä yhteiskuntapoliittisesti määriteltynä tehtäväalueena on varsin lyhyt tausta. Meidän päiviemme sosiaalityöntekijä moninaisine ristiriitaisinekin tehtävineen ja häneen kohdistuvine odotuksineen muistuttaa primitiivisen yhteisön samaania. Toisaalta Thompson ei luettele alkukantaisen yhteisön roolijakoa naisten keskuudessa, mistä syystä vertaus jää ontuvaksi. Sosiaalityön edustamat reproduktiotehtävät ovat perinteisesti olleet ja ovat vieläkin etupäässä naisten suorittamia, niin informaalisella sektorilla, kodeissa ja lähiyhteisöissä kuin julkisella sektorilla, kasvatuksessa, huolenpito- ja hoivatyössä, sosiaalityössä jne. Jos kuitenkin halutaan vertauskuvallisesti pitäytyä Thompsonin roolijaossa, voisi tämän päivän sosiaalityöntekijän roolihahmotukseen vielä lisätä klov-

nin roolin. Sosiaaliin ongelmiin ei näet vaikuteta pelkästään endogeenisesti, vaan on lisäksi puututtava ongelmien syihin, jotka usein ovat ongelman-kantajan tai asiakkaan tms. ulkopuolella, eksogeenisia, eivät ainoastaan suhteessa asiakkaaseen vaan myös suhteessa sosiaalityöhön. Tällöin peiteltujen ongelmia aiheuttavien yleisten yhteiskunnallisten olosuhteiden kuvaannollinen paljastaminen ja suhteuttaminen ilmitasolla esiintyviin sosiaaliin ongelmiin tulee tärkeäksi. Mahdollisesti tällöin vahva osoittautuukin heikoksi, kova pehmeäksi ja ylevä tyhjäksi puheeksi.

1800-luvun jälkipuoliskon kasvatus- ja valistuspyrkimysten ilmauksena on myös nähtävä käsitteen sosiaalityö synty, jonka ensimmäisenä lienee esittänyt Simon Patten vuonna 1900. Patten tarkoitti sosiaalityöllä sekä hyväntekeväisyysjärjestöjen vapaaehtoistyötä tekeviä ”auttajia” (friendly visitors) että settlementityhteisöjen naapuruusapua (Barker 1987, 186). Tämä määritelmä aiheutti kymmenen vuotisen oppiriidan Mary Richmondin ja toisen sosiaalityön pioneerin, Jane Addamsin välillä (Ramsay 1988, 19). Kummallakin oli johtavia luottamustehtäviä Yhdysvaltojen kansallisissa hyväntekeväisyys- ja ”erityiskasvatus-” samoin kuin sosiaalityön kansallisissa konferensseissa. Huolimatta siitä, että kumpikin oli kiinnostunut tieteellisestä filantropiasta ja hyväntekeväisyyspalveluista, heidän näkemyksensä olivat toisilleen vastakkaisia, siten että Richmond piti yhteisötasoista (yhdyskunta-) työtä ja tämän kaltaisia reformeja häiriötekijöinä yksilökohtaisten (case work) tekniikkojen täydellistämiseksi. Tämä oppiriita tuli siten Ramsayn mukaan leimaamaan sosiaalityön ammattia yli kahdeksankymmenen vuoden ajan (Ramsay *ibid.*).

Sosiaalityö on siten kulkenut ainakin kahden, mutta todennäköisesti useammankin tulen välissä. Muita leiritulia ovat sytyttäneet ja kohentaneet asemansa vakiinnuttaneet, ”etabloituneet” professiot samoin kuin poliittiset tahot, joille sosiaalityö on ollut ”punainen vaate” eli vastailmiö vallitsevalle kehitysoptimismille ja käsityksille ”jokaisesta oman onnensa seppänä”. Toisaalta sosiaalityön ”identiteetin” kannalta ovat olleet ongelmallisia myös pyrkimykset samaistaa sosiaalityö ideologiseen ja poliittiseen toimintaan.

3.2. Sosiaalityö, normit ja valta

Sosiaalityön ammatillistuminen kytkeytyy keskeisesti legitimointiin, oikeuttamiseen. Legitimointi sisältää sekä laillisuus- että oikeudenmukaisuuskriteerit (Habermas 1976, 130). Laillisuuskriteerien kannalta ovat keskeisiä oikeusnormit, joista substantiaaliset normit määrittävät sekä hallinnon tehtäviä että hallinnon rakennetta samoin kuin kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia. Proseduaaliset oikeusnormit puolestaan säätelevät päätöksenteon muotoa samoin kuin etuuksien ja palvelujen myöntämistapaa. Proseduaaliset normit ovat Markku Kiviniemen mukaan erityisen keskeisiä harkinnanalaisten etuuksien ja palvelujen kohdalla samoin kuin yleensä yksilöllistä harkintaa vaativien tapausten kohdalla, mikä puolestaan voi johtaa kohtuut-

tomaan kuormitukseen ajatellen niin hallintoa kuin asiakkaita (Kiviniemi 1985, 55).

Sosiaalityö sisältää yksilöllistä harkintaa edellyttäviä työvaiheita. Näin ollen myös sosiaalityön ammatillistuminen, sen muuttuminen ”täysvaltaiseksi” professioksi, nähtävästi vaatisi proseduaalisten oikeusnormien perusteiden, niiden aseman, normisisältöjen, näiden tulkintojen sekä normisovellutusten oikeuttamisen laajentamista, mikä merkitsisi lisääntyvien valtaoikeuksien myöntämistä sosiaalityöntekijöille. Tähän asti niin substantiaalistien kuin proseduaalistienkin normien määrittäminen ja tulkinta ovat pitkälti olleet parlamentaaristen luottamushenkilöelinten päätösvallan alaisia, millä sinänsä on omat sekä demokraattiset että sosiaalisten ongelmien yhteiskunnallisuuteen liittyvät oikeutuksensa.

On huomattava, että sosiaalityö ammatillistuessaan siirtyy tähän asti parlamentaarisen valvonnan ja tulkinnan hallitsemille ”reviireille”. On kuitenkin muistettava, että sosiaalityöhön on aina sisältynyt harkintavallaksi kutsuttavissa olevaa vallankäyttöä, harjoittivatpa tätä valtaa sitten luottamushenkilöt, hallintovirkailijat tai kentällä toimivat sosiaalityöntekijät. Tänä päivänä lisääntyvä tutkimusperusteisuus ja sen implikoima suurempi autonomia tarjoavat perustat teoreettisesti ohjautuvalle työskentelylle sosiaalialalla. Toisaalta on huomattava, ettei tutkimus- ja kehittämistoiminnan tulisi laiminlyödä yhteiskunnallisten arvojen eikä eettisten kysymysten analyysiä, sillä juuri nämä sosiaalityön lähtökohdat ovat niitä, jotka mitä ilmeisimmin, tullakseen huomioiduiksi, kaipaavat jatkuvaa elävää yhteyttä ympäröivään yhteiskuntaan.

Sosiaalityön itseohjautuvuuden lisääntyminen voisi myös selkeyttää sosiaalityön sisältöä ja vaikuttavuutta, mitkä seikat puolestaan tarjoavat rationaalisen perustan sosiaalityön määrittelylle. Samoin on myös mahdollista karsia sosiaalityön viidakkoa, josta on tuloksena nykyistä yhtenevämpien tehtäväkuvien, työsisältöjen ja työmenetelmien hahmottaminen ja määrittäminen.

3.3. Sosiaalityön määrittely

Tänä päivänä sosiaalityön määritelmät poikkeavat toisistaan hyvin paljon riippuen siitä, onko määrittelijä ”tavallinen kansalainen”, ”hallintobyrokraatti”, yhteiskuntatieteilijä, sosiaalityöntekijä tai asiakas. ”Konventionaaliset” määritelmät luokittelevat sosiaalityön sen tehtävien mukaan, jolloin määritelmät tavallaan muistuttavat tehtäväluetteloa. Näiden perinteisten sosiaalihuollon ja sitä kautta myös sosiaalityön määritelmien tehtävät kiteytyvät näiden yksilökohtaisuuteen, viimesijaisuuteen sekä tarpeenmukaisuuteen.

Kriittiset määritelmät puolestaan korostavat vallitsevan sosiaalityön kontrolliluonnetta. Tällöin voidaan Mäntysaaren lailla tarkastella sosiaalihuollon toimintaa sosiaalivaltion toiminnan osa-alueena, jolloin tämän keskeisiksi funktioiksi muodostuvat kontrolli-, kompensatio- ja konstitu-

tiotehtävät. Kontrollitehtävä ylläpitää osaltaan yhteiskunnallista järjestystä ja valvoo kanssakäymisen muotoja ja ehtoja. Kompensatiotehtävä pyrkii turvaamaan työvoiman uusintamista ja konstituutiotehtävän tarkoituksena on tämän mukaan huolehtia työvoiman saatavuudesta, työvoiman tarjon-
nasta (Mäntysaari 1987, 2–5).

Sosiaalihuoltoa ja sosiaalityötä voi myös tarkastella kriittisesti toisesta näkökulmasta kuin edellä. Rostila (1986, 2) kiinnittää huomiota yhteiskunnalliseen uusintamiseen ja sosiaalihuollon ja sosiaalityön asemaan ja osuuteen tässä uusintamisessa. Hän toteaa, miten uusintaminen ei tapahdu sosiaalihuollossa rahan välityksellä, mikä hänen mukaan on sekä tilanteen etu että haitta. Haitta tämä on siksi, että vaihdon pinnallinen oikeudenmukaisuus ei toteudu. Kuluttaja ei saa rahallaan markkinahintaista tavaraa tai palvelua... Etu on siinä, että palveluissa ei olla ”maksukykyisen kysynnän” armoilla (mt.).

Kolmatta kriittistä lähestymistapaa sosiaalityön luonteen paljastamiseksi ja sosiaalityön kuvaamiseksi edustaa Sune Sunesson (1981), joka lähtee liikkeelle vallitsevan sosiaalityön rationaliteeteista, järkiperusteista, ”järkeilystä”. Hän toteaa, miten

- julkisyhteisön (useimmiten kunnallisen sosiaalitoimen) tekemän sosiaalityön tehtävät ja ”tapausten” käsittelyjärjestys ohjautuvat lain-säädännöstä eikä ihmisten tilanteista;
- työ on hallinnollisen ja juridisen kontrollin alaista, jolloin esimerkiksi kysymys siitä, vähenevätkö vai lisääntyvätkö asiakkaiden ongelmat, jää toissijaiseksi verrattuna käsittelyjärjestykseen ja menettelytapoihin liittyviin proseduaalisiin kriteereihin;
- sosiaalihuollon järjestelmä sallii varsin laajaa vallankäyttöä yksityistä asiakasta kohtaan, jota kuitenkin toisaalta oikeussuojaa koskevat säännökset samoin kuin työntekijäin eettiset perustelut rajaavat;
- menettelytapoihin ja hallinnoimiseen liittyviä taitoja palkitaan sosiaalihuollon organisaatioissa enemmän kuin kykyä aikaansaada sosiaalisia muutoksia;
- sosiaalityöntekijän on harvoin ”vastattava teoistaan” siinä mielessä, että hän edes voisi seurata ja arvioida, miten hänen ”asiakkailleen” myöhemmin on käynyt. Hän kadottaa kosketuksen niihin, joille toisaalta sosiaalityön tuloksena (tai muista syistä) myöhemmin menee hyvin, mutta samoin häneltä saattaa kadota yhteydet niihin, jotka vähitellen siirtyvät sosiaalihuollon ”reviiriltä” sairaaloiden, vankiloiden tms. suljettuihin ”maailmoihin”. Tämä sosiaalihuollon ja sosiaalityön habermasilainen ”yleiskatsauksettomuus” on kuitenkin omiaan vaikeuttamaan työn evaluointia samoin kuin tutkimusta ja kehittämistä;
- pääosa sosiaalityöstä on taloudellisten verovaroista kustannettavien avustusten ja tukien jakamista, joiden käyttöä koskevat yksityiskohdalliset säännöt. Tämä seikka sitoo puolestaan työntekijän kirjoituspöytänsä ja rooliin, johon liittyy kontrollia ja vallankäyttöä. Useimmat sosiaaliset ongelmat eivät kuitenkaan ratkea virkahuoneessa. Lisäksi so-

siaalityöntekijän ”rahavalta” vaikuttaa niin asiakkaan kuin sosiaalityöntekijän suhtautumiseen;

- ja viimein, että sosiaalityöntekijältä puuttuu teoreettiset kehykset työlleen, koska teorioilla ei ole sijaa siinä järjestelmässä missä hän työskentelee (Sunesson 1981).

Ruotsin taannoisten (1960–70-lukujen) sosiaalityöikäytäntöjen yhteen-sopimattomuus sosiaalityön todellisuuden kanssa saattoi hyvinkin johtaa siihen, että sosiaalityöntekijä kehitti erilaisia torjuntastrategioita.

Staffan Marklundin ym. (1984, 135–157) mukaan

- työhön liittyviä kokouksia ei järjestetty pelkästään vaikeiden päätös-ten käsittelemiseksi, työmenetelmien kehittämiseksi tai tietojen li-säämiseksi, vaan myös asiakkaiden esitysten torjumiseksi,
- sosiaalityön byrokraattinen luonne ei palvellut yksin yhdensuuntaisia arviointeja ja myöntämisperusteita tai asiakkaiden oikeudenmukaista kohtelua, vaan myös henkilökohtaisen pettymyksen ja turhautumisen ehkäisemistä. Tähän liittyy myös tiettyä ambivalenssia sosiaalityönte-kijöiden taholta, toisaalta työntekijät vaativat itsenäisyyttä ja profes-sionaalista työtettä, toisaalta selkeitä ohjeita ja sääntöjä,
- asiakirjatiedon kokoamista ei käytetty pelkästään päätöksenteon pe-rustana vaan myös säilyttämään etäisyyttä sosiaalityöntekijän ja asi-akkaan välillä,
- sosiaalityöntekijät kohdatessaan neuvottomuuden, kun selvitykset ja toimenpiteet osoittautuivat riittämättömiksi, syventyivät ainoastaan tiettyjen asiakkaiden ongelmiin – kun taas toisten ongelmia käsitel-tiin rutiininomaisesti. Strategiaan kuuluu riskien välttäminen sekä pi-täytyminen siihen, mitä asiakas eksplisiittisesti anoo tai hakee, tie-tynasteisen varauksellisuuden säilyttäminen sekä asiakkaiden lajitte-leminen motivoituihin ja ei-motivoituihin, ”parannettavissa” oleviin versus ”ei-parannettavissa” oleviin. Tähän suhtautumistapaan eivät ainoastaan kuuluneet unelmat hyvin motivoiduista asiakkaista vaan myös unelma toisenlaisesta yhteiskunnasta – yhteiskunnasta, missä sosiaalityö olisi mahdollista. Sosiaalityön katkonaisuus jatkuvine pu-helinsoittoineen, odottamattomine asiakaskäynteineen, kokouksineen ja ylipäänsä akuuttien tapausten vuoksi ei ainoastaan vaikeuta pitkä-jänteistä tehokasta työtä, vaan myös tekee mahdolliseksi ”unohtaa” – määritellä ja lajitella ulos osan asioista – etenkin sellaisia, joita pitää vaikeina ja epämiellyttävinä,
- sosiaalityön sisältämät vastakohtaisuudet eivät ainoastaan merkitse vaikeata tuen ja kontrollin välistä tasapainottelua, vaan myös selke-ämmän sosiaalityöntekijäidentiteetin tarvetta. Tämä identiteetti py-rittiin kirjoittajien mielestä saavuttamaan siten, että sosiaalityönteki-jät yhdessä vaimensivat konflikteja, olivat problematisoimatta omaa suhtautumistaan ja ylläpitivät status quota, koska muutokseen sisäl-tyy myös kritiikkiä. Siten työryhmissä saatettiin kylläkin käsitellä

muotoja, käsitteitä, päätöksiä – mitä tulee sanoa, mutta hyvin harvoin sitä mitä tehdään (mt.).

Tässä yhteydessä ehkä kohtuuttomankin suuren tilan saaneet Sunessonilta ja Marklundilta peräisin olevat sosiaalityön ”kriittiset” huomiot osoittavat kirjoittajien mukaan, miten yhteiskunta- ja instituutiokriittinen tutkimusote kykenee paljastamaan pinnan alla kuohuvaa elämää ja sen symboli- ja merkitysjärjestelmiä, torjuntia, luokitteluita jne. Sosiaalihuollon ja sosiaalityön, niin kuin monien muiden yhteiskuntapolitiikan toimintajärjestelmien ja toimijoiden ”salatut maailmat” ansaitsisivat kuitenkin lisäksi työntekijöiden ja asiakkaiden aktiivista myötävaikutusta tullakseen päivän valoon ja otetuiksi huomioon. Siihen Sunessonin ja Marklundin kaltaiset tutkimusotteet eivät kuitenkaan yllä.

Peter Westlundin (1986) viitoittama ”vaihtoehtoisen sosiaalityön” rationaliteetti rakentuu vuorovaikutuksellisuudelle ja dialogille pikemminkin kuin tekniselle suoritteita ja näyttöjä ainoina legitimointiperusteina tunnus tavalle rationaliteetille. Tällöin juristien ja ekonomistien lanseeraamien tuloksellisuus- ja näyttökriteerien sijaan tulisivat Habermasin kommunikatiivisen rationaliteetin ja Giddensin rakenteistumisen ideat, jolloin dialogi ja toimijaperspektiivi muodostuvat keskeisiksi sosiaalityön elementeiksi ja sosiaalityön hyvinvoinnin osiksi.

3.4. Sosiaalityö hallinnollisena kategoriana

Edellä kuvatut käsitelmääritykset ovat melko kaukana sosiaalihuollon ja sosiaalityön vallitsevista määrittelyistä, työsisällöistä ja työmenetelmistä. Sosiaalihuoltolaki (710/1982, 18) määrittelee sosiaalityön hallinnolliselta kannalta:

”Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta.”

Näin määriteltynä sosiaalityö käsittää sekä yksilö- ja perhekohtaisen että yhteisötasoisien toiminnan. Määritelmä sisältää sekä intentionaalisen että sosiaalityön alaa koskevan ekstentionaalisen osan. Tämäkään määritelmä ei kuitenkaan lähde liikkeelle syistä, vaan seurauksista, sosiaalisista ongelmista, minkä vuoksi määritelmä jää vajaaksi ja kykenemättömäksi selittämään sosiaalityötä.

Oheinen Sosiaalihallitukselta peräisin oleva kuvio, jonka olen täydentänyt numeroiduilla esimerkeillä sosiaalityön erilaisista muodoista ja menetelmistä antaa viitteen Sosiaalihallituksen käsityksistä suomalaisen sosiaalihuollon ja konkreettisen sosiaalityön luokittelusta ja sisällöistä.

Kuvio 1 Suomalaisen sosiaalihuollon ja sosiaalityön toimintatasot, toimintamuodot sekä työmenetelmät (Sosiaalihuolto 1984, s. 22)

RAKENTEEL-LINEN SOSIAALITYÖ			1. Yhdys- kuntatyö	2. Tiedotus
EHKÄISEVÄ SOSIAALITYÖ	3.	4. Erilaiset tukitoimet	5.	6.
KORJAAVA SOSIAALITYÖ	Neuvonta ja ohjaus 7.	8.		

- 1) Päätöksentekoon vaikuttaminen, palautteet jne.; toimintaympäristöjen kehittäminen
- 2) Oikeuksien ja poliittisten resurssien selvittäminen ja selkiyttäminen
- 3) Avuntarpeen määrittäminen, "hoitoennusteet"
- 4) Ongelmien ja resurssien kartoitus
- 5) Järjestötyö, "asunalahtiötyö", kylätoimikunnat, suunnitteluun osallistuminen
- 6) Hyvinvoinnin toteutuksen seuranta
- 7) Väliintulot akuuteissa kriiseissä
- 8) Elämäntilanteen, sosiaalisten suhteiden yms. selvittäminen, tuen osoittaminen, "normaalistaminen"

(Walls 1985, 9)

Sosiaalityö on kuviossa jaettu rakenteelliseen, ehkäisevään sekä korjaavaan sosiaalityöhön. Jako perustuu toisaalta sosiaalityön ensisijaiseen toimintakohteeseen, toisaalta sosiaaliseen ongelmaan vaikuttavuuteen eli sosiaalityön strategiseen rooliin.

Rakenteellisen sosiaalityön toimintamuotoja ovat yhdyskuntatyö, tiedotustoiminta yms. ja näiden työmenetelmiä ovat päätöksentekoon vaikuttaminen, muut palautteet toimintaympäristöistä sekä näiden kehittäminen, oikeuksien ja poliittisten resurssien selvittäminen ja selkiyttäminen yms.

Ehkäisevän sosiaalityön toimintamuotoja ovat vastaavasti erilaiset tukitoimet sekä osaksi yhdyskuntatyö ja tiedotus samoin kuin neuvonta ja ohjaus. Työmenetelminä tulevat kysymykseen avuntarpeiden määrittäykset, "hoitoennusteet", kontrollitoimenpiteet, ongelmien ja resurssien kartoitukset sekä osaksi järjestötyö, "asunalahtiötyö", kylätoimikunnat sekä suunnitteluun osallistuminen.

Korjaava sosiaalityö käsittää toimintamuotoina mm. neuvonnan ja ohjauksen sekä osaksi erilaiset tukitoimet. Korjaavia työmenetelmiä ovat puolestaan väliintulot akuuteissa kriiseissä sekä elämäntilanteiden, sosiaalisten suhteiden yms. selvittäminen, tuen osoittaminen sitä tarvitseville samoin kuin ”normaalistaminen”.

”Elävässä elämässä” eri toimintamuodot samoin kuin menetelmät menevät sisäkkäin. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, ettei tämän päivän sosiaalityö ole pelkästään yksilö- ja perhekohtaista työtä, vaan käsittää myös konstruktivisia ja strategisia ulottuvuuksia. Erityisesti on korostettava sosiaalityön kasvavaa merkitystä yhteiskuntasuunnittelussa.

Sosiaalihuoltolain myötä myös sosiaalihuollon tilastointiperusteet uudistuivat. Vanhan ”Tsaarinaikaisen” kontrollikeskeisen ja yhteiskunnattoman, yksityisen asiakkaan ominaisuuksiin tai ”työvälineeseen”, esim. laitokseen keskittyvän tilastotuotannon (ks. Wallenius 1980; Nuotio 1982; Walls 1982; Irvine & Miles 1979) sijasta uusien toimentuloturvan, lastensuojelun, vanhustenhuollon, päihdehuollon yms. tilastosarjojen olettaisi siten keskittyvän perheiden ja yksityisten asiakkaiden elämäntilanteisiin, yhteiskunnalliseen ja työmarkkinalliseen kiinnittymiseen, sosiaalisiin suhteisiin sekä erilaisten väliintulojen vaikutettavuuteen. Sosiaalihuollon tilastointi tulisi, samalla kun se muuttuu teoreettisesti ja metodologisesti perustellummaksi, myös lähentyä ihmisten arkitodellisuutta ja näin tulla entistä käytännöllisemmäksi.

3.5. Sosiaalityö kulttuurina

Sosiaalityöntekijät ovat yhteiskunnan valtakulttuurin, ”ammattikulttuurinsa”, asiakkaiden palvelu-, köyhyys-, avuttomuus-, turvattomuus-, poikkeavuus- yms. kulttuurien ja lisäksi ”oman” kulttuurinsa ristipaineessa. Pulma on siinä, että sosiaalityön asiakkaiden osakulttuurit monesti erottuvat kolmesta muusta kulttuurista, valtakulttuurista, osin jopa ”ammattikulttuurista” samoin kuin sosiaalityöntekijöiden ”omasta” kulttuurista. Näiden toisistaan erottuvien kulttuurien välillä on myös arvostuseroja. Yhteiskunnassa esiintyy pyrkimyksiä sosiaaliseen kohoamiseen, kilpailua ”paikasta auringossa”. Tällöin pyritään niin ryhminä kuin yksilöinä ”kiipeämään” arvoasteikossa ylöspäin, toisaalta vielä erottautumaan asteikolla alempana olevista, mikä ylläpitää ja saattaa jopa vahvistaa kulttuurieroja. Tämä tuskin on sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon ja sosiaalityönkään ilmausuttuna tavoitteena. Erottautumisen tendenssi ei kuitenkaan ole vääjäämätön sosiaalialallaan, mikäli työ, tässä tapauksessa lähinnä asiakastyö, muodostuu riittävän houkuttelevaksi ja kiehtovaksi (vrt. Roos 1985, 71–73). Ajatellaanpa Freudin psykoanalysoimia asiakaskertomuksia ja näiden kiehtovuutta.

Yhteiskunnan valtakulttuuri ja sosiaalityöntekijän ”oma” kulttuuri eivät välttämättä ole asiakkaiden kulttuuri ja vaikka he pyrkivätkin ”sisään”, ovat eivät heillä heille avaudu moninaisten kulttuurisiin merkitysjärjestelmiin liittyvien erojen vuoksi (vrt. Bourdieun käsitteeseen ”habitus”; 1984). Toisaalta sosiaalihuolto ja sosiaalityö rajaamalla asiakkaat pois ”omista leikki-

kehittää” osaltaan ylläpitävät ja toisintavat köyhyys-, avuttomuus- ja poikkeavuuskulttuureja leimautuen kuitenkin samalla näiden tunnusmerkeillä työnsä kautta valtakulttuurin tietoisuudessa tahtomattaankin. Sosiaalihuolto ja sosiaalityö eivät näet ainoastaan edusta auttamisen, oikeuttamisen, tasa-arvoistamisen, kuntouttamisen ja yleisemmin hyvinvoinnin pyrkimyksiä ja instituutioita, vaan myös kontrollia, kieltoja ja pakkoa.

Sosiaalihuollon ja -työn kontrollia ja ”pakkosuorittamista” sisältävät funktiot saattavat saada ylikorostetun aseman yleisessä tietoisuudessa. Tämä liittyy kuitenkin yhteiskunnalliseen arvonmuodostukseen ja vallitseviin intresseihin yhteiskunnassa. Näistä seikoista johtuen sosiaalipolitiikan ja erityisesti sosiaalihuollon ja sosiaalityön olemassaolo ja jatkuva tarve muodostavat haasteen myynteille ihmisestä oman onnensa seppänä, säästäväisyyden hyveestä, aviomoraalista ja ties mistä. Tilanne olisi toinen, jos sosiaalihuolto olisi aineellista tai vaikkapa kulttuurituotantoa. Silloin myös kohtelu määräytyisi näiden tuotteiden arvonmuodostuksen yleisistä ehdoista käsin eikä kuten nyt, sosiaalihuollon erityisistä tarveharkintaisista hallinnollisesti säädellyistä ehdoista. Ajatellaanpa sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön markkinointia kilpailutilanteessa. Asiakasneuvottelut saisivat ”liikemiesmäisen” sävyn ja neuvotteluhuoneet samoin. Kuitenkin nytkin koko ajan käydään neuvotteluja, neuvotteluosapuolina järjestelmän edustaja, palvelun tms. haltija myyjäosapuolena ja asiakas, palvelun tarvitsija ostajaosapuolena. Ostaja kuitenkin ”maksaa” ostoksensa tavallisimmin kansalaisoikeudellaan eikä käteisellä tai muovikortilla. Sosiaalivirkailija osoittautuukin luottoneuvottelijaksi, joka selvittää asiakkaan luottokelpoisuuden eli sosiaalihuollosta kyseen ollen, suorittaa tarveharkinnan. Illuusio myyjän ja ostajan vapaista markkinoista on särkynyt.

Yhteiskunnallistetun palvelutarjonnan ”normaalistaminen” vastaamaan markkinatalouden yleistä arvonmuodostusta edellyttäisi ilmeisesti palvelujen tuottajien ja tarjoajien kilpailua asiakkaista. Vaihtoehtoisuutta esiintyy myös nyt julkisen sektorin viranomaisten sekä esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon aloilla toimivien kansalais- ja vapaaehtoisjärjestöjen kesken eräiltä rajatuilta osin, esim. laitoshuollossa ja neuvonnassa.

Sitä mukaa kun valtiovalta ja kunnat ovat laajentaneet vapaaehtoissektoria koskevaa tuki- ja avustustoimintaansa, mm. ns. VALTAVA-lainsäädännön myötä, järjestöjen ja yhdistysten merkitys sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen tuottajina ja välittäjinä ostopalvelusopimuksilla on korostunut. Samalla nämä epäviralliset ”toimijat” kehittyvät yhä enemmän ”yrityksiksi” palkattuine toiminnanjohtajineen, kenttätöntekijöineen jne. (ks. Sosiaaliturvan Kalenteria). Järjestöjen ja yhdistysten muuttuessa yritysmäisiksi ne myös entistä selkeämmin mieltävät toimivansa markkinoilla, tässä tapauksessa ”sosiaalimarkkinoilla”. Oleellista tässä yhteydessä on se, että markkinoilla pätevät markkinoiden lait, eivätkä enää filantropian, solidaarisuuden tms. aatteet. Näin sosiaalihuolto kohtaa paradoksin: samat markkinamekanismit, jotka esim. työttömyyden tai liiallisten asumiskustannusten seurauksena syrjäyttävät osan kansalaisista asiakkaiksi, saavat toimia syrjäytymi-

sen oikaisijoina. Siirtäessään lisääntyvää vastuuta ”sosiaalimarkkinoilla” toimiville, julkisen sektorin viranomaisen rooli samalla muuttuu toimeenpanosta epävirallisen sektorin resurssojaksi ja kehysnormittajaksi.

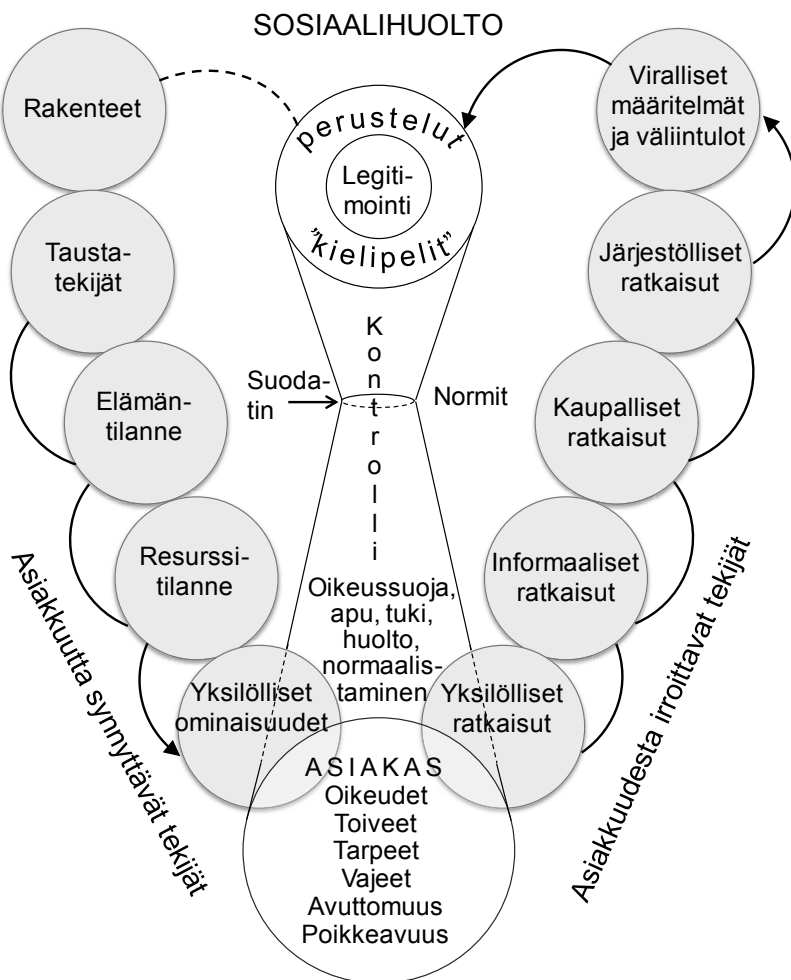
Sosiaaliala edustaa kuvaannollisesti sosiaalisten ongelmien ”kriittistä massaa”. Tämän massan liian alhaiset tai liian suuret ”pitoisuudet” heijastuvat kumpikin yhteiskunnalliseen ”hyvinvointijouktoon”, s.o. sosiaalisiin tulonsiirtoihin ja palveluihin osoitettavissa oleviin uudelleenjakoresursseihin. Jouston aleneminen johtuu toisaalta ongelmien kriisiytymisestä liian pienten sosiaalisten tulonsiirtojen ja palveluosoitusten vuoksi, toisaalta tulonsiirtoihin ja palveluihin käytettävien voimavarojen ehtymisestä kovin suurten tulonsiirtojen ja palveluosoitusten seurauksena. Sosiaalisektorille suunnatut resurssit ovat tällöin poissa yhteiskuntapolitiikan muilta, sosiaalialan ennaltaehkäisevien pyrkimysten kannalta ensisijaisilta aloilta, elinkeino-, työ- ja asuntopolitiikalta, koulutukselta jne.

”Kriittisen massan” tulisi siten sisältää tarkkanäköisen suunnittelun ja kohdentamisen samoin kuin kielen, joka kantaa ja välittyy yhteiskuntapolitiikan muille osapuolille. Näin ollen myös sosiaalialalla ja siinä yhteydessä sosiaalityöllä on strategisia, kulttuurisia ja semanttisia ulottuvuuksia ja merkityksiä yhteiskuntakokonaisuudenkin kannalta.

4. Sosiaalisiin ongelmiin vaikuttaminen

4.1. Sosiaaliset ongelmakierteet

Sosiaalisten ongelmien aiheuttajina tai ainakin laukaisijoina voivat toimia eritasoiset ja -sisältöiset tekijät. Sama koskee myös toimenpiteitä, joilla ongelmiin pyritään puuttumaan ja niitä säätämään tai syitä, miksi näin ei tehdä. Sosiaalinen ongelma on aina myös määrittelykysymys sekä mitä tulee ongelman tunnistamiseen ja tunnustamiseen että ongelmaan puuttumiseen, väliintuloihin. Vasta tunnistettu ja tunnustettu ongelma on legitiimi peruste oikeus-, avustus-, tuki-, palvelu- tms. vaateelle, pyynnölle tai vastaavalle. Tällä tavoin syntyy myös uusi yhteiskunnallinen ja sosiaalityötä ajatellen sosiaalihuollon ihmiskategoria, asiakkaisto. Edellä esitettyä ajatuskulkua pyrkii puolestaan spiraalinomaisesti valaisemaan seuraavan sivun kuvio:

Kuvio 2 Asiakuutta synnyttävät ja sitä irrottavat kehät spiraaleina sosiaalihuollon kentässä

Kuvion vasemmanpuoleiset allekkaiset sisäänpäin kaartuvat kehät ilmentävät asiakuutta synnyttäviä tekijöitä alkaen yhteiskunnallisista tai vastaavista rakenteista päätyn lopulta yksilöllisiin pulmiin, vammaisuuteen, poikkeavuuteen, sairauteen, vanhuuteen. Oikeanpuoleiset allekkain olevat kehät kuvaavat puolestaan asiakuudesta irrottavia tekijöitä alkaen viranomaisten ongelmanmäärittelyistä ja väliintuloista ja päätyn yksilötasoon ja siinä tehtäviin omakohtaisiin ratkaisuihin yksilön omaa suoriutumista ja selviytymistä ajatellen.

Ongelmallistavien samoin kuin ongelmista ja/tai ongelmallisuudesta irrottavien tekijöiden määrittelijöinä toimivat tutkijat, tilastojat, tiedottajat, viranomaiset sekä viime kädessä itse kukin meistä. Asiakuutta synnyttävi-

en ja irroittavien voimien spiraalin keskiössä oleva yhdistetty ympyrätiimalasimalli puolestaan pyrkii kuvaamaan viranomastahon, mm. sosiaalihuollon, ongelma- ja toimenpideperusteluja, joiden tuloksena asiakkuus määräytyy. Ylempi ympyrä kuvaa viranomaisten perusteluja ja näiden esittämisessä käytäviä ”kielipelejä”, jotka tässä viittaavat viranomaisen päätösten ja toimenpiteiden eli viranomaisen harkinta- ja toimivallan julkituomiseen vaikkapa päätösasiakirjana, haasteena, tuen tai vastaavan myönnön tai epäämisen perusteluna tms. Vaikka viranomainen nojaa lakiin, tämä samoin kuin viranomaisen laintulkinta sisältävät ”kielipelien” aineksia, ellei muuten niin käännettäessä tulkintoja ”kansan kielelle”. Tällöin ei riitä, että sanoma menee perille, vaan lisäksi vaaditaan sanoman hyväksyntä tai ainakin siihen tyytyminen. ”Kielipelit” sisältävät näin ollen sekä puhtaasti informatiivisia aineksia että suostuttelevia ja alistavia elementtejä, jolloin ”kielipelit” alkavat läheisesti muistuttaa manipulaatiota. On näet huomattava, että sosiaalihuollon vähäresurssiset asiakkaat ovat kansalaisina myös vallankäyttäjiä.

4.2. Sosiaalityön rajat

Viranomaisen päätökset ja toimenpiteet seuloutuvat näin ollen tarkoin määriteltynä, mitoitettuina, kontrolloituina ja ”kielipelein” höystettyinä asiakkaan elämänympyröihin tarjoten erilaisia ja -muotoisia avun, tuen, huollon, hoidon sekä normalisoinnin keinovalikoimia. Asiakkaan tarpeisiin ja hänen mahdollisiin käyttäytymishäiriöihin ja/tai poikkeavuuteen sosiaalihuollon viranomainen, esimerkiksi kunnallinen sosiaalitoimi tai terveyskeskus, reagoi tiedustelemalla tarpeen luonteen tai sairauden oireet, minkä jälkeen pyritään selvittämään tarpeen/sairauden aiheuttaja(t). Tämän jälkeen syihin puututaan joko ehkäisevästi esimerkiksi elämäntilanteeseen vaikuttamalla tai jos on sairaus kyseessä vaikkapa kirurgisesti, lääkkein tms. Tai niin kuin useimmiten sosiaalihuollossa on asian laita, tarjoamalla asiakkaalle hänen ulottumattomissa olevia mutta hänen hyvinvointinsa kannalta tarpeellisia resursseja ja lisäämällä hänen edellytyksiään itsenäiseen selviytymiseen.

Sosiaalihuollon palveluiden ja resurssien varsinainen parantava teho on niiden kyvyssä jälleenrakentaa ja ylläpitää ihmisen yhteiskuntasuhteita. Näiden kautta mahdollistuu hyvinvointi. Toisaalta on ilmeistä, ettei sosiaalihuollolla ole käytettävissään lähestulkoon sellaisia ”lääkkeitä” ja muita keinoja kuin terveydenhuollolla ja sairaanhoidolla. Sosiaalihuolto ei esimerkiksi voi rokottaa koko kansakuntaa sanokaamme kohoavia asuntokustannuksia tai yhteiskunnallista polarisoitumista vastaan. Sosiaalihuolto, vahvistaessaan asiakkaidensa kanssa heidän yhteiskuntasuhteitaan, kohtaa monenlaisia ristikkäispaineita eri tasoilla, alkaen asiakkaan lähisuhteista ja päätyen yhteiskunnassa vallitseviin erilaisiin sisäänrakennettuihin intressiristiriitoihin tai suoranaisiin vastakohtaisuuksiin. Myös sosiaalisen ongelman medikalisoiminen, sen saattaminen lääketieteellisen ja terveydenhuollollisten toimenpiteiden kohteeksi ja näiden pohjalta määriteltäväksi saattaa kylläkin lisätä edellytyksiä puuttua ongelman oiretasoon. Toimenpiteet ra-

jautuvat tällöin medisiinisiksi ja terveydenhuollollisiksi, jolloin yhteiskuntapoliittiset aspektit uhkaavat kadota. Sosiaaliselta ongelmalta katoaa yhteiskunnallinen alkuperä, mikä puolestaan pitemmän päälle muodostuu kohta-lokkaaksi myös lääketieteen ja terveydenhuollon edellytyksille ratkaista ongelmia.

5. Tiedonmuodostus sosiaalityössä

5.1. Arvot, tiedot ja sosiaalityö

Yhteiskuntien ja tällöin myös näiden osajärjestelmien arvo- ja tietoperustojen horjumista tänä päivänä käsittelee ranskalainen yhteiskuntafilosofi Jean-Francois Lyotard (1985). Hän tuo esiin kehitysnäkymän, minkä mukaan tieto postmoderneissa, arvosiirtymien ja rapautuvien arvojen sävyttämissä yhteiskunnissa ulkoistuu suhteessa ”tietäjään”. Tiedon tarjoajien ja käyttäjien suhde tietoon saa muodon, joka tavaroiden tuottajilla ja kuluttajilla on tavaroihin. Siten tiedosta tulee vaihtoarvo markkinoilla eikä enää päämäärä sinänsä eli tieto menettää käyttöarvonsa (ibid. 12–13). Lyotard pääteleeekin, ettei merkityksellinen erottelu enää kulje tiedon ja tietämättömyyden välillä, vaan rahan lailla ”käyttötietojen” ja ”investointitietojen” välillä. Tämän seurauksena erottautuu toisistaan Lyotardin mukaan päivittäisen ylläpitotoiminnan eli huolenpidon (työvoiman reproduktion, ”hengissäpysymisen”) puitteissa vaihdettavat (työvoima- ja sosiaalipoliittiset: GW) tiedot sekä toiminnan optimointiin tarkoitetut (talouspoliittiset: GW) tietovarannot (ibid.).

Jos ja kun tieto muuttuu hyödykkeeksi tavaramarkkinoilla ja tiedonvälitys tulee riippuvaiseksi markkina-alueista, tämä samalla muuttaa tiedon legitimoinnin perusteita, Lyotard huomauttaa (mt. 15). Näin olisivat samalla tiedon legitimoinnin perusteet muuttuneet, josta seurauksena voisivat olla uudenlaiset ihmisiin kohdistuvat vaatimukset ja odotukset. Systeemirationaalisuus ja sen kielelliset samoin kuin ei-kielelliset mediat ja valta-aspekti, tunkisivat sisään ihmisten informaalisen kommunikaation sopukoihin ihmisten ”elämismailmaa” asuttaen, habermasilaista termiä käyttääkseen (Habermas 1984; sit. Gronow 1982, 248–258). Tällöin myös ihmisten hyvinvointia rakentavat ja ylläpitävät ainekset määrittyisivät vaihtoarvoon perustuvasta tiedosta käsin. Seurauksena voisi olla pahoinvointia hyvinvoinnin keskellä, koska hyvinvoinniksi määriteltä kuosi ei soviakaan ihmisen mittoihin. Hyvinvointikriitikkojen puheet yhteiskunnan koventumisesta saa näin muodoin selityksensä. Kun sanotaan, että arvot tämän päivän yhteiskunnassa ovat käyneet arvottomiksi on siten syytä muistaa, että arvot eivät suinkaan ole kadonneet, vaan muuttuneet. Peruskysymys on edelleen, miten hyvin tai huonosti arvot vastaavat ihmisen hyvinvoinnin mittoja.

Tieto ja tiedonvälitys sekä näihin perustuva tiedonmuodostus ovat entistä välittömimmin vaikuttamassa ihmisen hyvinvoinnin ehtoihin sekä hänen

oman hyvinvointinsa rakentumiseen. Antti Kauppi kiinnittää huomiota tiedon käsitteen monimerkityksellisyyteen. Kirjallisuuteen viitaten hän toteaa tutkijoiden puhuvan piilevästä tiedosta; populaarista tiedosta; ammattitiedosta; toiminnassa tietämisestä sekä arkitiedosta (1988, 16). Tietoyhteiskunnassa arvokriittisen tietoteoreettisen ja tietotuotannon ehtoja sekä sisältöjä koskevan tutkimuksen merkitys korostuu. Tiedosta on nyky yhteiskunnissa tullut entistä korostuneemmin itsenäinen tuotantovoima, joka puolestaan liittää muut tuotannontekijät piiriinsä. Tänä päivänä ihminen kuitenkin kaikesta tiedosta huolimatta on vaarassa eksyä. Lähiyhteisöjen, perheiden, naapurustojen yms. vertaiskiinnikkeiden löyhtyessä yksilöstä tulee tavallaan markkinoitu naamio, tärkeintä ei tuolloin kuitenkaan ole Minä, vaan se miltä Näytän eli näyttöarvoni. Tämän seurauksena ei hyvinvointinikaan ole minun, vaan niiden, jotka määrittelevät ja mitoittavat näytearvoja.

Tiedon luonnetta postmodernismissa arvioidessaan Lyotard tuo esille vielä toisen sosiaalipolitiikkaan ja sosiaalityöhön mielle yhtymiä tuovan ajatuksen. Hän toteaa, miten hänen ”pahennuksenkin uhalla” on sanottava, että (vallitseva- : GW) järjestelmä voi lukea etuihinsa (! : GW) myös oman kovuutensa. Valtakriteerien puitteissa tietty vaatimus ei ole yhtään legitimiä sen nojalla, että se kumpuaa tyydyttämättömän tarpeen aiheuttamasta kärsimyksestä. Oikeus ei nouse kärsimyksestä (vrt. Kansainvälisen säkeeseen ”työn orjat, sorron yöstä nousee”: GW), vaan siitä, että tämän lieventäminen parantaa järjestelmän suorituskykyä.

Osattomimpien tarpeita ei Lyotardin mukaan tule periaatteessa pitää järjestelmää ohjaavina tekijöinä. Koska niiden tyydyttämisen tavat jo tunnetaan, tämä ei voi parantaa järjestelmän suorituksia, vaan ainoastaan lisätä sen menoja. Ainoa päinvastaiseen suuntaan puhuva seikka on, että noiden tarpeiden tyydyttämättä jättäminen saattaa horjuttaa kokonaisuutta. Voima ei luontojaan alistu heikkoudelle (mt. 89–99). Jos Lyotardin ajatuskulkuja siirretään sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön järjestelmiin, ne ovat mielletävissä nimenomaan funktionalistisiksi vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän ehdoilla ja intresseistä käsin määrittyviksi ja toimiviksi. Sosialisaatioteoreettisesti oma mielenkiintonsa on niillä eri tavoin ilmenevillä tarpeilla ”kilpen-sä kiilloittamiseksi”, joita kovan maailman edustajilla on, mikä näkyy esimerkiksi erinäisten ”suojamaailmojen” ylläpitämisenä ja vaalimisena. Tällaisia ovat esimerkiksi pyrkimykset rajan vetämiseen työelämän ja yksityiselämän välille, kasvatuksen ja koulutuksen kilpailuyhteiskunnan arvoista ja normeista poikkeavien ihanteiden ja kohteluseräntöjen korostamisena tai ihmishuolpalvelujen kysyntänä yksityisfäärissä. Ihminen käy samanaikaisesti monia pelejä eri kentillä ja erilaisin panoksin. Pulma on siinä, että häviö yhdellä kentällä ei kompensoidu voitoilla muilla pelikentillä, koska ihminen saavuttaa ihmisyytensä ainoastaan kokonaisuutena eikä typistettynä.

Lyotard väittää myös, ettei osattomimpien tarpeita tule pitää järjestelmää ohjaavina tekijöinä paitsi siinä tapauksessa, että osattomat muodostuvat vaaraksi järjestelmän toimivuudelle. Huomautus on sikäli paikallaan,

etteivät esimerkiksi köyhyyden puuttilat ja julkituomat tarpeet vielä sellaisinaan selitä köyhyyttä ja sitä ylläpitäviä mekanismeja. Sen sijaan osattomimpien tarpeet voivat toimia kimmokkeena yhteiskunnallisille muutosvaatimuksille ja reformeille. Köyhyys saattaa poistua sen seurauksena, että köyhät voivat ottaa ohjat omiin käsiinsä. Sosiaalipolitiikan perustelut ja vaikuttimet ovat nähtävästi annos kumpaakin, niin ihmisarvosta käsin lähtevää kimmokkeita ja herätteitä antavaa toimintaa kuin vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää ylläpitävää ja legitimoivaa politiikkaa.

Lytardin väite, että voima ei luontojaan alistu heikkoudelle on kiinnostava sosiaalipolitiikan ja erityisesti sosiaalihuollon ja sosiaalityön periaatteiden kannalta. Esimerkiksi Sosiaalihuollon periaatekomitean mietinnössä korostetaan mm. tasa-arvon ja normaalisuuden periaatteita (1971: A 25). Tulisiko sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon ja sosiaalityön vahvan yhteiskuntajärjestelmän edustajina toimia tämän järjestelmän ”luontoa” vastaan vaiko mukailla vallitsevaa järjestelmää ja siten soveltaa vahvemman oikeutta? Kuinka paljon ovat loppujen lopuksi esimerkiksi puheet asunnottomuudesta tai nuorten perheiden asuntovaikeuksista vaikuttaneet asumiskustannuksia vähentävästi, pikemminkin päinvastoin. Eli asunnottomuuden ja heikon asumistason esilleottaminen ovat pikemmin saattaneet olla omiaan lukitsemaan kansalaisten asuntopoliittisia asenteita ja asumisvaihtoehtoja yhteen ainoaan eli omistusasumiseen. Tämä asuntopoliittinen lukkiutuminen johtuu yksityisten omistusasujien, rakennuttajien sekä asuntokeinottelijoiden epäpyhästä liitosta turvallisuus- ja voitontavoittelupyrkimysten välillä. Näin joudumme tilanteeseen, missä yhdessä ja erikseen mielemme kovettuvat kovaosaisten hädälle, jotka kovaosaiset eivät enää kuulu Meihin, lainanmaksajiin mutta samalla arvonnalisäystoiveita elätteleviin, vaan edustavat Heitä (muita) (vrt. Holgersson 1977), jolloin asuntopolitiikan kuin myös sosiaalihuollon periaatteet tasa-arvoistetaan ja normalisoidaan Meidän, omistusasujien ja/tai omillaan toimeentulevien normeista, vaihtoehtoista ja valinnoista käsin. Ilmeisesti kovan yhteiskunnan muuttuminen suvaitsevammaksi edellyttäisi jaettuja kokemuksia ja yhteisyyttä vastakohtana linnoitautuneelle ja eristyneelle elämälle asuminen siihen mukaan lukien. Tältä kannalta vaihtoehtoiset asumismuodot vaikkapa väliaikaisinakin kokemuksina ja elämänpiireinä voisivat lisätä kiinnittymistämme sosiaaliseen elämään ja sen sisältämiin tietoihin ja taitoihin.

5.2. Tieto ja julkisuus

Tanskalainen kirjailija Suzanne Brøgger tarkastelee yksityisen ja julkisen suhdetta kirjassaan (*Det pepprade snuset* 1987). Hänen mukaansa kansalainen on hajonnut, niin henkilönä kuin käsitteenä. Tämän seurauksena käsite ”julkinen henkilö” on rajautunut käsittämään ainoastaan pientä murto-osaa väestöstä – ”tunnettuja kasvoja” (julkiksia) – kun kaikki muut oleilevat kaduilla ja kujilla yksityishenkilöinä vaihtamatta asuaan tai keskusteluaiheitaan, olivatpa he kotona, torilla tai jalkakäytävällä. Nykypäivän ihmisellä ei tämän mukaan enää ole käsitystä siitä, mitä on olla julkinen henkilö sen perusteella, että on kansalaisyhteiskunnan jäsen (sit. Mazzarella 1987).

Linnoittautunut yksityiselämä olisi Brøggerin ajatuksenjuoksua seuraten omiaan etäännyttämään ihmisiä, ei ainoastaan epävirallisista sosiaalisista suhteista vaan myös virallisista yhteyksistä. Persoonatonta sosiaalista automatiikkaa Helsingissä paljastavat oikeastaan vain pulssarit rikkomalla sitä vastaan, toteaa Mazzarella osuvasti. Ehkä tämän takia monet meistä niin antaumuksella kertovat juttuja juopuneista, ja ehkä me itse asiassa olemme kiitoksen velkaa pulssareille, jotka näin ollen edustaisivat terveellistä annosta anarkismia ellei suorastaan karnevaalikulttuuria, Mazzarella päättelee (ibid.).

Habermas puolestaan väittää, että modernin hyvinvointivaltion on ”hallinnoitava” erilaisia oikeus- ja rationaalisuusperiaatteita. Pääomien keskitys on näet synnyttänyt uusia viranomaisia ja organisaatioita yksityisten ihmisten yläpuolelle. Nämä uudet ”toimijat” ovat ottaneet itselleen oikeuden puhua julkisuuden nimissä. Ongelma on nyt siinä, ottavatko nämä itselleen suvereenin periaatteellisen oikeuden edustukseen ylhäältä sen sijaan, että vastaanottaisivat tämän edustuksellisen tehtävänsä alhaalta (Habermas 1962/1984, 28).

Sosiaaliset ongelmat paljastuvat näin ollen jaetuiksi yhteiskunnallisesti määritettyneiksi ongelmiksi, joiden kohtaannon jakosuhte kuitenkin on kaikkea muuta kuin samansuuruinen. Toiset ovat ongelmien kohteina, toiset puolestaan ongelmien ylläpitäjiä tai laukaisijoita. Lisäksi joillakin olisi avaimet kädessään tiettyjen ongelmien ratkaisua ajatellen. Avautuvatko ”ongelmaisilta” monesti suljetut ovet, jää näin ollen riippuvaksi ”avainten haltijoiden” omista intresseistä (vrt. vaikkapa tyhjiin ”sijoitusasuntoihin”).

Holgersson (mt.) katsoo, että Ruotsin (yleisen) sosiaalipolitiikan historian kehitys on toteutunut osana parlamentaarista yhteiskunnallista uudistus-työtä vastakohtana sosiaalihuollon kehitykselle. Tämän alkuunpanijoina ovat toimineet hyväntekeväisyysyhdistykset, vapaakirkolliset piirit, raittiusjärjestöt jne. Toiminta kun kohdistui paheellisiin, poikkeaviin, raihnaisiin yms., irvokkaimmillaan marxilaisittain ilmaistuna kapitalismin kuonaan. Näin ollen vastakkain olivat kaksi erilaista ihmiskäsitystä, Me-käsitys ja Me-He-käsitys.

Jos pyrkii yhdistämään Brøggerin, Habermasin ja Holgerssonin ajatuksia, päädytään visioon yhteiskunnallisesta kehityksestä, missä kansalaisten

Me-näkemyksen ulkopuolelle eivät jäisi ainoastaan sosiaalihuollon ”asiakkaistot”, vaan lisäksi julkisuus itse. Tämän johdonmukaisena seuraamuksena olisi valtion ja sen edustamien instituutioiden kuoleentuminen. Julkisen vallan kuoleentuminen ei kuitenkaan tapahtuisi tämän marxilaisessa merkityksessä korvautumisena luokattomalla yhteiskunnalla, vaan pikemminkin sen antiteesillä, yhteisistä kysymyksistä vieraantumisenä. Tällöin nämä aiemmin yhteiset asiat muuttuvat habermasilaisittain ilmaisten pelkiksi teknisen rationaliteetin kysymyksiksi (vrt. Habermas 1976, 130).

5.3. Sosiaalityön tiedonmuodostuksen luonne

Yhteiskunnallisia toimintoja samoin kuin laiminlyöntejä, myös sosiaalisten ongelmien kohdalla, ohjaavat tietyt rationaliteetit, ”järkeilyt”, joilla perustemme toimimistamme. Rationaliteetti määrittää näin myös sosiaalityön sisällön sekä siinä tapahtuvan tiedonmuodostuksen ja ennen muuta sosiaalihuollon ohjaustiedon tuotannon.

Sosiaalihuolto ja sosiaalityö toteutuvat ristiriitaisten ja kilpailevien rationaliteettien puristuksessa. Erityisesti julkinen sosiaalitoimi ja siinä tapahtuva sosiaalityö ohjautuvat päätöksissään ja toiminnassaan näiden lainmukaisuutta, taloudellisuutta jne. painottavien perustelujen mukaisesti. Vastaavasti kansalaisjärjestöjen ja asiakasyhdistysten harjoittaman sosiaalisen työn perusteluina toimivat milloin jäsenkunnan etu, milloin taas yleisluontoisemmat humaniset ym. motiivit.

Toimiessaan yhteiskunnan järjestyksen, talouden, jatkuvuuden ja kulttuurin vaalijana viranomainen samalla kehittää erityisen kontrollijärjestelmän. Näin tekevät myös epävirallisen tahon järjestöt ja yhdistykset. Välineet kuitenkin eroavat toisistaan sosiaalityön eri toteuttajatahoilla johtuen eroista toimintaa säätelevissä oikeus- tai muissa normeissa, jotka samalla määrittävät toteuttajien muodollisen legitimitetin ulottuvuudet. Viranomainen pystyttää byrokration suoriutuakseen tehtävistään, kansalaisjärjestö tai asiakasyhdistys puolestaan käynnistää parhaimmillaan jäsenistöään aktivoivan dynaamisen muutosliikkeen. Milloin julkinen taho puuttuu liikaa yksityisen järjestön toimintaan, liike saattaa kuitenkin pysähtyä. Näin voi myös käydä jos ja kun liike itsessään rationalisoi toimintaansa delegoimalla päätöksentekoa ja muita oikeuksia erityisille keskuudestaan valitsemilleen virkailijoille. Liike voi pahimmillaan muuttua parlamentaarisesti valittujen, mutta valtaoikeuksiaan kasvattavien manipuloivien ”edusmiesten” terroriksi, niin kuin Sartre ”ryhmäteoriassaan” osoittaa (Sartre 1982). Julkisen tahon liiallinen puuttuminen järjestön tai yhdistyksen toimintaan esim. valtionosuuksiin tai vastaaviin tukiin liitettyjen säännösten muodossa saattaa myös halvaannuttaa jäsenistön osallistumista. Tällöin ryhmä institutionalisoituu ja samalla teknokratisoituu, muoto alkaa määrätä sisällön.

Teknokraattisesti ohjautuva rationaliteetti pyrkii Habermasin sanoin ”muotoilemaan yhteiskunnalliset ongelmat jännöksettä teknisinä” (Habermas mt.). Näin se toisaalta kieltää etiikan ja käytäntöyhteyden ja sen si-

sältämien toiminnallisten potentiaalien merkityksen keskeisinä yhteiskuntaelämämme muovaajina.

Kommunikatiiviselle rationaliteetille on puolestaan ominaista vuorovaikutuksellisuuteen perustuva argumentointi, jonka kautta ainakin periaatteessa yhteinen ymmärrys valittavista päämääristä ja keinoista on Habermasin mukaan saavutettavissa (Habermas 1985, 145). Eivät syyn ja seurauksen lainalaisuudet ole mihinkään kadonneet ”postmodernismissakaan” (mt. 35).

Kommunikatiivisesta rationaliteetista ei puolestaan ole pitkä askel Giddensin esittämän rakenteistumisteorian keskeiseen väittämään, että jokainen yhteiskunnallinen toimija omaa huomattavasti tietoa sen yhteiskunnan uusintamisen seuraamuksista hänelle itselleen, jossa hän on jäsenenä. Eli toisin sanoen, hän ja juuri hän tuntee seuraamukset omassa nahassaan. Giddens päättelee, että kaikilla yhteiskunnallisilla toimijoilla, olipa heidän yhteiskunnallinen asemansa kuinka matala tahansa, on ainakin jonkinlainen kokemustietoon perustuva ote niistä yhteiskuntasuhteista, jotka heitä sortavat (Giddens 1984a, 18–27).

Sosiaalityön tiedonmuodostuksen ehtoihin ei ole juuri kiinnitetty huomiota. Tekninen rationaliteetti on suunnannut niin sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon kuin konkreettisen sosiaalityön ohjaustiedon tuotantoa. ”Kovaa” tilastoaineistoa on suosittu vuorovaikutuksellisuutta ja toiminnallisuutta sisältävän ainakin potentiaalisena mahdollisuutena avautuvan ”pehmeän” tietoineksen sijasta. Tekninen tieto on hallinnut sosiaalityötä eikä päinvastoin (vrt. Wallenius 1980).

Sosiaalityö sisältää toisaalta runsaasti julkilausumattomia arvoja ja normeja. Tämä asiantila heijastuu myös sosiaalityön tietotuotannossa (Walls 1982). Ei lääketiede tutki sairauksia sen perusteella, millaisina niiden syiden toivottaisiin olevan, normatiivisesti. Sosiaalihuollon ja -työn ohjaustiedon tuotanto on kuitenkin ollut tulvillaan normiperusteista epäanalyyttistä tietoinesta (Wallenius mt.), joka kylläkin on pehmeätä, mutta toisessa merkityksessä kuin laadullinen tieto.

Edelleen sosiaalityön tietotuotanto samoin kuin ohjaus ovat laiminlyöneet kohteidensa analyysin. Usein työn kohteeksi määritellään sosiaalisen ongelman kantaja eikä varsinainen ongelma. Vaikka ongelma tavallaan tunkeutuu ihmiseen kuin mikäkin basilli, sosiaalisen ongelman poistaminen vaatii puuttumista ongelmankantajan ulkoiseen ympäristöön eikä pelkästään rohtoja ja tippoja. Siksi sosiaalityön tiedonmuodostuksenkin tulisi yltää varsinaisiin sosiaalityön ongelmanaiheuttajiin, tosiasialisiin kohteisiin, jotka, niin kauan kuin pysytellään sosiaalityössä, määritelmän mukaisesti ovat ongelmankantajan ulkopuolella ja ainoastaan oiretasolla hänessä. Tämä koskee työtilaisuuksien takaamista, asumisen turvaamista, ihmissuhteiden vastavuoroisuutta, jokapäiväisestä huolenpidosta vastaamista yms. Näistä yhtä vähän kuin laiminlyöntien heijastuksista sosiaalihuoltoon ja sosiaalityöhön ei juuri ole tietoa yli ja ohi toimeentulotukea, huolto- ja hoitovelvoit-

teita ja -suoritteita yms. koskevien tilastotietojen (vrt. Wallenius mt., Walls 1986).

Sosiaalityön tiedonmuodostuksen tutkimus on maassamme vasta alussa. Helsingin sosiaaliviraston ja Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen yhteisen tutkimusprojektin ”Käytännön sosiaalityö tiedontuottajana” yhtenä tarkoituksena on pyrkiä selvittämään sosiaalityön tiedonmuodostuksen mahdollisuuksia ja edellytyksiä. Projektissa tutkijat ja osalliset tutkijasosiaalityöntekijät läheisessä yhteistyössä analysoivat helsinkiläisten sosiaalitoimistossa asioivien perheiden kanssa tehtävää sosiaalityötä. On ilmeistä, että sosiaalityön ”kentällä” oleva tieto vaatii tavoittaakseen sosiaalitoimesta päättävät, suunnittelevat ja hallinnoivat tahot, sellaisen organisaatioympäristön, jossa sosiaalityö ainoana välittömänä kosketuspintana asiakkaisiin ja sosiaalisiin ongelmiin, muodostaa tuon organisaation keskiön (vrt. Walls 1986, 125). Näin ei ole tänä päivänä suomalaisessa sosiaalihuollossa alueellistamisestakin huolimatta, koska tämäkin ensi sijassa on toimintatilaan liittyvä spatiaalinen eikä sosiaalisista rakenteista ja vuorovaikutussuhteista käsin määrittyvä sosiaalinen ratkaisu. Jotta tässä suhteessa lähestyttäisiin terveydenhuollossa ja sairaanhoidossa vallitsevaa tilannetta, tulisi sosiaalityöntekijöiden aivan kuten lääkärin sairaaloissa, voida erikoistua niin tiedollisesti kuin taidollisesti sosiaalityön perustasolla asiakastyöhön ja sosiaalisiin ongelmiin. Tämä myös edellyttää mahdollisuuksia tieteellisiin jatko-opintoihin, jotta sosiaalityössä voi erikoistua. Samoin erikoistumista vastaava uralla eteneminen ja palkitseminen tulisi tehdä mahdolliseksi. Uraeteneminen olisi tällöin nimenomaan etenemistä sosiaalityössä eikä kuten tähän asti on ollut asian laita, etenemistä ainoastaan siirryttäessä pois asiakaskohtaisesta sosiaalityöstä, perustasolta hallintoon, suunniteltuun ja ties mihin (Walls mt.)

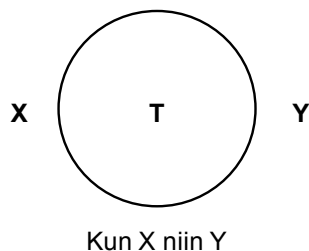
5.4. Tietoehdot ja sosiaalityö

Sosiaalityötä koskevan ja yleistykseen tähtäävän tutkimustiedon tuotannon legitimoinnin perusteluina ovat sitä määrittävät tieteenteoreettiset ehdot. Sosiaalityön tietotuotanto, kuten muukin tietotuotanto, sisältää tiedon tuottamisen lisäksi joukon tiedon vastaanottamiseen, omaksumiseen, tietosisältöjen mahdolliseen muuntumiseen tai torjuntoihin liittyviä näkökohtia. Näin ollen tietotuotannon lisäksi on kiinnitettävä huomiota tiedon välittymiseen sekä yksilölliseen ja yhteisölliseen tiedonmuodostukseen. Tämä vaatimus koskee tällöin myös sosiaalityön tietoperustoja eli tiedon tieteellisen legitimoinnin tieteenteoreettisia ehtoja.

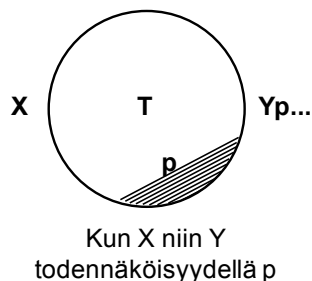
Uffe Juul Jensen (1983) erottaa toisistaan kolme sairauksien olemusta ja hoitoa legitimoivaa tietoehtoa kliinistä lääketiedettä koskevassa tieteenteoreettisessa tarkastelussaan (ks. myös Walls 1986). Ankarimman, perustavan tietoehdon mukaan sairaudelle ja terveydelle on kyettävä osoittamaan yksiselitteisen selvät rajat. On voitava osoittaa ei ainoastaan välttämättömät vaan lisäksi riittävät selitykset sairauksien synnylle. Edellytyksenä sairaus-

diagnoosille on tällöin spesifisti määriteltävissä oleva sairauden syy, oli sitten kysymys geneettisistä, biokemiallisista tai muista syistä. Vasta tieto perussyyistä oikeuttaa medisiinisiin toimenpiteisiin fundamentaalisen tietoehton mukaan. Tieto (T) (samoin kuin tutkimus ja sovellutus) on siten pätevä vasta kun syyn (X) esiintymisestä aina aiheutuu seuraus (Y) eli kuviona:

Kuvio 3 Fundamentaalin tietoehto

Kuvio 4 Todennäköisyystietoehto

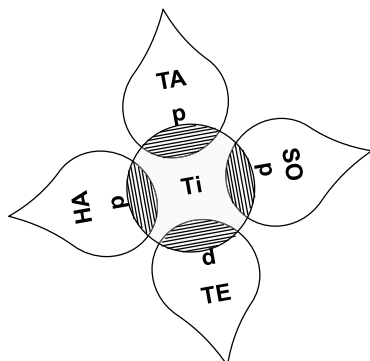
Toista vaihtoehtoa Jensen kutsuu sosiaalilääketieteelliseksi, koska se yleensä perustuu epidemiologisiin tutkimuksiin ja todennäköisyystulkintoihin. Sairauksien diagnosointi perustuukin paljolti havainnoille ja kokemuksille, joita on saatu laajoista tutkimuksista. Näin ollen sairauden olemassaolon indikaatioksi tulee poikkeama keskimääräisestä. Normaalisti muodostuu terveyden määritelmä, poikkeamat ovat sairauden indikaatioita (Jensen, mt.; Walls, mt.). Todennäköisyys (p) sisältää kuitenkin tietyn epävarmuusalueen eli riskin. Esimerkiksi lääkeaineiden hyväksyminen ja käyttöönotto perustuvat monesti kokeisiin. Kokeet ovat varsin suurella todennäköisyydellä osoittaneet valmisteen tehoavan k.o. sairauteen tai lievittävän sitä ja haittavaikutuksia puuttuvan tai niiden ainakin jäävän vähäisemmiksi kuin arvioitu hyöty kärsimykset huomioonottaen. Tällöin niiden ei katsota muodostuvan esteeksi lääkeaineen sisällyttämiselle farmakopeaan ja sitä mukaa apteekkien hyllyille.

Kolmatta tietoehtoa Jensen nimittää kollektiiviseksi. Ehto on kollektiivinen siksi, että se perustuu klinisen työyhteisön eri sidosryhmien, lääkärin, sairaanhoitajien, psykologien, sosiaalihoitajien jne. erityiskompetenssiensa perusteella tuottaman "spesialiteettitiedon" yhteiseen, kollektiiviseen punnintaan ja siihen perustuviin diagnooseihin, hoitotoimenpiteisiin yms. Totuus on tämän mukaan jaettu siten, että vaikka itse kullakin on oman spesialiteettinsa faktat hallussaan, nämä eivät vielä oikeuta kokonaisarviointin tekemistä. Kollektiivista vaihtoehtoa esittää kuvio 5, jossa specialistit ovat erityistietojensa ja taitojensa suhteen toisistaan erottuvina terälehtinä, jotka lehdet kuitenkin ovat tyvestä, ongelmakentässä toisiinsa kiinnittyneinä. Näin ollen ongelmanmäärittely toteutuvat dialogina eri sidosryhmien kesken,

jolloin spesialiteetit parhaimmillaan täydentävät toisiaan moniulotteisen ongelman hallitsemisessa.

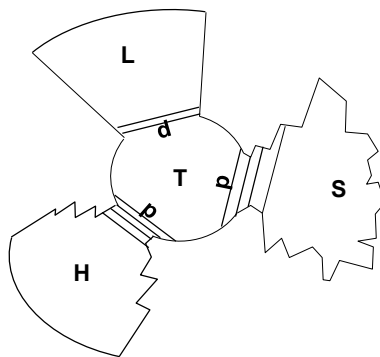
Ongelmayhteydestä käsin täyttyvää tietoehtoa esittävässä kuviossa taloudellista asiantuntemusta symboloi terälehti (TA), sosiaalityön (SO), hallinnollista (HA) ja teknistä (TE).

Kuvio 5 Kollektiivinen tietoehto

Jos X niin Yp, Zp ...
ongelmakentässä i

Kuvio 6 Monitieteinen tietoehto

Jos X niin Yp, Zp ...
tieteissä H, L, S...

Kollektiivisen tietoehdon tilanteessa millään osapuolella ei ole ennaltamääriteltä tietomonopolia (Juul-Jensen, mt.; Walls, mt.). Toisaalta on ilmeistä, että monopoliaseman ylläpitämisestä samoin kuin sen saavuttamisesta tai saavutetuista oikeuksista legitimoida tietoa ja siihen perustuvia väliintuloja, käydään taistelua eri professioiden kesken. Tällöin professioista riippumattoman tutkimuksen rooli edelleen korostuu. Muutoin on vaarana hukkaa ammatillisesti ohjautuvan tutkimuksen ristiriitaisilta näyttäytyvien tulosten kohinaan.

Jensenin luetteleman kolmen tietoehdon lisäksi voidaan erottaa edelliseen liittyvä monitieteiseksi kutsuttava tietoehto, jota kuvio 6 pyrkii esittämään. Kuvion ajatusmallin mukaan tieteenaloja (H), (L) ja (S) konstituivat ja legitimoivat tietoehdot kylläkin pätevät tieteenalan sisällä, mutteivät enää (välttämättä) toisella tieteenalalla (Walls, mt.). Tämä puolestaan johtuu tieteen perusasettamuksista ja niihin liittyvistä lähtökohtavalinnoista, koulukuntaisuudesta jne., Kuhnin (1962) mukaan tieteen paradigmaattisista piirteistä. Samoin esimerkiksi ero 49,9 %:n ja 50,1 %:n välillä on merkityksetön useissa tieteissä, vaan ei välttämättä yhteiskuntatieteissä, silloin kun on kysymys äänen jakautumisesta jonkin uudistuksen puolesta tai sitä vastaan yksinkertaiseen äänenenemmistöön perustuvassa päätöksenteossa. Toisaalta mikäli politologinen tutkimus kiinnittyy pelkästään observoimaan

enemmistöpäättösten saavuttamisen poliittisia edellytyksiä, tutkimus laiminlyö seuraamukset tilanteessa, jolloin, kävi niin tai näin, lähes puolet äänestäjistä joutuu "nielemään tappion karvaan kalkin".

Kansalaisten hyvinvoinnista huolta kantavan sosiaalipolitiikan ja avuttomista, turvattomista, syrjäytyneistä ja poikkeavista huolehtivan sosiaalihuollon ja konkreettisen sosiaalityön kannalta vähemmistöjen elinehtoja ja hyvinvointia turvaavat takeet parlamentarismissa muodostuvat usein keskeisiksi. Vastaavasti ihmisen vapausoikeuksia, vapautta johonkin korostavat oikeus- ja taloustieteet "puhtaaksiviljeltyinä" ajatusmalleina, saattavat jättää sosiaaliset vapaudet, vapaudet jostakin ja erityisesti näihin liittyvät aineelliset ja rakenteelliset edellytykset vähälle huomiolle. Luonnontieteet puolestaan, yleistäessään ihmistieteisiin, saattavat puolestaan kaventaa ihmisen suoriutumisen pelkästään perinnöstä määrittyväksi, sosiobiologiseksi tai vastaavaksi.

5.5. Sosiaalityön tutkimus ja tutkimustasot

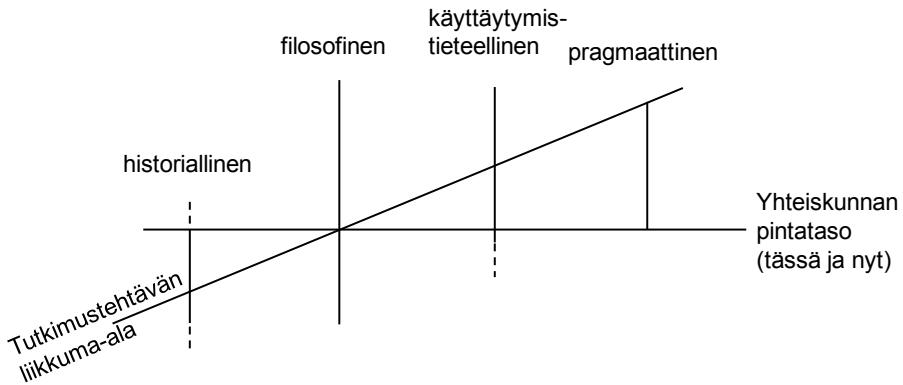
Sosiaalipolitiikka ja sen eri lohkot, näiden joukossa sosiaalihuolto samoin kuin sosiaalityö, ovat usean tieteenalan tutkimuksen kohteina. "Elävässä elämässä" esiintyvinä sosiaalipolitiikan osapuolet eivät kuitenkaan ole pelkkiä kohteita, vaan samalla tutkimuksen subjekteja eli tavalla tai toisella tutkimuksen kysyntään ja tarjontaan samoin kuin tutkimustulosten hyödyntämiseen vaikuttavia. Sosiaalipolitiikalla ja sen osa-alueilla on siten orgaaninen eikä mekaaninen suhde tutkimustoimintaan. Orgaaninen suhde sisältää näin ollen palautejärjestelmiä, jotka on otettava huomioon myös sosiaalipoliittisia tutkimusstrategioita viritettäessä. Ollessaan tekemisissä vaikeasti tai ehkei lainkaan ositeltavissa olevien sosiaalisten ongelmien kanssa yksityisen ihmisen, perheen tai yhteisön lähtökohdista käsin tarkastellen sosiaalipolitiikan tutkimuksen on lisäksi omaksuttava mahdollisimman kokonaisvaltainen, holistinen tarkastelukehikko. Paradoksaalista tässä on kuitenkin sosiaalipolitiikan teoreettisten lähtökohtien kehittymättömyys. Tämä asiantila viittaisi välttämättömyyteen sosiaalipolitiikan ja erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa lähestyä sosiaalisia ongelmia mahdollisimman "ihmisläheisesti" ja konkreettisesti, eli pienimmästä yhteisestä nimittäjästä käsin. Tämä pienin nimittäjä voisi tällöin olla mahdollisimman konkreettinen ja akuutti ongelma ja/tai ihmisten ongelmaympäristöt, työelämässä, kodissa, lähiympäristössä, terveyden alueella tms.

Sosiaalipolitiikan lähitieteitä ovat ennen muuta kansantaloustiede, sosiologia ja valtio-oppi. Erityisesti sosiaalityön tutkimusta lähellä ovat puolestaan sosiaalipsykologia, psykologia, kasvatustiede, hallintotieteet mutta myös oikeustieteet. Kummankin, niin (yleisen) sosiaalipolitiikan kuin sosiaalityöhön kohdistuvan tutkimuksen kannalta filosofialla on keskeinen merkitys ajattelun suuntaajana ja syventäjänä. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön kehityksen osoittajana historialla on korvaamaton sijansa. Sosiaalipolitiikalla ei, vastoin Alfred North Whiteheadin lausumaa tieteellisen kehityksen

yleisistä ehdoista, ole varaa unohtaa menneisyyttään kehittyäkseen (Allardt 1973,1).

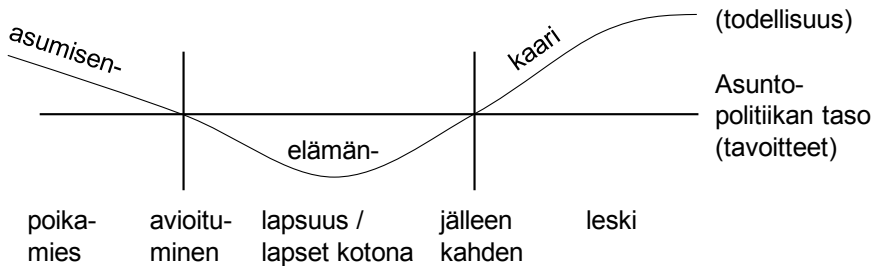
On huomattava, että eri tutkimussuuntaukset ”tavoittavat” sosiaaliset ongelmat ”eriaikaisesti”, toiset ainoastaan jälkikäteen, toiset tässä ja nyt ja kolmannet puolestaan tulevia ongelmia ennustaen. Tämän mukaan osa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksesta liikkuu yhteiskunnan pinnalla, osa pinnan alla ja osa tutkimuksesta puolestaan pinnan yläpuolella, tulevas-
sa. Kuviona tätä ajatuskehikkoa voi havainnollistaa seuraavasti:

Tutkimustraditiot

Kuvio 7 Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tutkimustraditiot, aikaperspektiivit ja yleis-tettävyys

Sosiaalisten ongelmien tutkimuksessa on myös välttämätöntä huomioida ongelman ”oma” elinkaari. Esimerkiksi asumisen kohdalla tilanne saattaa muuttua kestävämmäksi kohonneiden asumiskustannusten, irtisanomisen, hädän yms. vuoksi, mutta myös vaikkapa perheeseen syntyvien lasten vaatiman lisätilan sekä tarkoituksenmukaisten varusteiden vuoksi, mitä seuraava kuvio puolestaan pyrkii osoittamaan:

Kuvio 8 Asumisen kaari asuntopolitiikan normien kannalta

Sosiaalisten ongelmien tutkimus toteutuu siten eri tasoisena ja -sisältöisenä. Mikään näistä ei useinkaan ole riittävä mutta toisaalta kukin on ongelmien tiettyjen piirteiden selittämisen kannalta välttämätön. Luettelonomaisesti on erotettavissa ainakin seuraavat sosiaalisia ongelmia koskevat tutkimustasot:

1. historiasta ja perinteistä käsin
2. teoreettisista yleistyksistä käsin
3. velvoitteista, normeista ja säännöistä käsin
4. työsisällöistä, työkuvista ja ajankäytöstä käsin
-
5. asiakkaiden ongelmanmäärittelyistä ja -sisällöistä käsin
6. ihmisten elinolosuhteista ja valinnoista käsin
7. toiminnasta ja osallistumisesta käsin
8. oppimisesta ja kehittymisestä käsin.

Tarkastelutasot ovat osaksi sisäkkäisiä, mutta erottunevat myös toisistaan siinä määrin, että on mahdollista rakentaa toisistaan erottuvia tutkimusasetelmia riippuen siitä, millä tasolla liikkuu. Tasojen tämänkaltainen erottaminen toisistaan avaa nähtävästi samalla mahdollisuuksia operationalisoida sosiaalipoliittisia ja sosiaalityötä koskevia toteutusstrategioita. Ajatellen erityisesti sosiaalityön luonnetta vuorovaikutuksellisenä interaktiivisena järjestelmänä ja työkäytöntönä, neljää viimeistä tarkastelutasoa voitaneen pitää sosiaalityön ”omimpina” operatiivisina tasoina. Tällöin sosiaalityön tutkimus ilmeisestikin kaipaa lisäksi teoreettisia ja metodisia anteja niin valtiotieteiden kuin kasvatustieteidenkin suunnilta.

6. Sosiaalityön sidokset ja mahdollisuudet – haaste tietotuotannolle

6.1. Sosiaalityö, arvot ja suhteet

Kysymys vastuusta liittyy läheisesti kysymykseen vapaudesta ja tämä yhteiskunnan kansalaisilleen takaamiin yleisiin kansalaisoikeuksiin. Länsimaissa ovat korostuneet yksilölliset oikeudet, vapaudet johonkin, ilmaisuun, liikkumiseen, yhdistymiseen, ammatinharjoittamiseen yms., sosialistisissa maissa puolestaan vapaudet jostakin, hädästä, puutteesta jne. Hyvinvointivaltio luovii jossakin näiden kahden vapausihanteen välimaastossa, puutumatta kuitenkaan liiemmälti perinteisiin vapausoikeuksiin. Kuitenkin sosiaalipoliittiset tai vastaavat reformit myös kohtaavat vastustusta yksilöllisiä vapausoikeuksia korostavilta tahoilta.

Sosiaaliset ongelmat muodostavat haasteen ei ainoastaan vallitsevalle poliittiselle järjestelmälle vaan myöskin niille arvoille ja ihanteille, johon järjestelmä nojaa. Samalla kun sosiaalinen ongelma on yhteiskunnallisen tiedostuksen tuote, tämä sama yhteiskunta sisältää arvoja, jotka tavallaan kieltävät ongelmia korjaavien instituutioiden tarpeellisuuden tai ainakin

syrvivät niitä samoin kuin niiden asiakkaita. Eli ”Keisarin uuden vaatteet” hyvinvointivaltiollisena illuusiona.

Vastuulla on myös toinen henkilökohtaisempi ulottuvuus. Vastuussa on myös kysymys suhteista. Useat meistä ovat lukeneet Antoine de Saint-Exupéryn monimerkityksisen Pikku Prinssin. Mutta muistuu miehen opetus, jonka prinssi sai ketulta? Prinssin tultua Maahan pikku planeetaltaan hän aluksi pettyi huomattessaan, ettei hänen omalla planeetallaan helästi hoitamansa ainoa ruusu mitenkään ulkoisesti eronnut Maan päällä näkemistään lukemattomista ruusuista. Kaikki ruusut olivat toistensa näköisiä. Ja koska ne ovat toistensa näköisiä, ei mikään niistä eikä tällöin myöskään hänen omansa voi merkitä mitään erityistä. Kettu ilmestyy tällöin jostakin murheellisen prinssin viereen, jolloin hän pyytää kettua kanssaan leikkimään. Mutta kettu vastaa: ”En voi, koska en ole kesytetty.” Kettu vain on siinä kuin mikä muu kettu tahansa, mutta tietää kuitenkin jotakin mitä prinssi ei ymmärrä. Nimittäin sen, että ihmiset voivat luoda suhteita, jotka tuottavat merkityksiä. Merkityksiä, jotka tekevät tietystä luontokappaleesta erityisen. Ihmiset voivat siten kesyttää muita, mutta samalla myös kesyttäjää tulee vastuulliseksi siitä, minkä on kesyttänyt. Suhteiden luominen merkitsee samalla siteiden muodostumista. Näin ollen prinssi kasvotusten Maan ruusuihin toteaa, olette kauniita mutta tyhjiä. Hänen oma ruusunsa erottuu tämän jälkeen kaikista muista prinssin juuri tämän ruusun hoitoon sisällyttämänsä vaivannäön ja huolenpidon johdosta. Hänellä on siten henkilökohtainen suhde ruusuunsa, joka suhde antaa arvoa ja tuo sisältöä prinssin elämälle (Saint Exupéry / Jensen 1985, 16–17).

6.2. Sosiaalityö, kiinnittyminen ja turva

Taistelulentäjä Exupéryn tarina koskettaa meitä ainakin yksityisesti mutta tarinalla on myös yleisempää koskettavuutta. Mikäli hyvinvointivaltiot tuota hyvää koskevassa tavoittelussaan, tähän lukien myös tiedonhankinnassaan, laiminlyövät henkilökohtaisen kiinnittymisen merkityksen niin oman kuin yhteiskuntatasoisen hyvinvoinnin jäsentämis-, suunnittelu- ja toteuttamistyössä tuotetut palvelut, kaikki ruusut, näyttävät samannäköisiltä. Ihmisistä tulee pelkkiä kuluttajia, niin tavara- kuin palvelumarkkinoilla. Tämän päivän ihmiset ovat kylläkin jälleenvakuutettuja erilaisten riskien varalle sosiaali-, tapaturma-, liikenne-, henki- ja omaisuusvakuutuksilla. Toisaalta itse vakuutusidea, niin merkittävä turvan takaaja kuin onkin, sisältää ajatuksen vastuun siirtymisestä henkilön itsensä ulkopuolelle ja hänen oman vastuunsa rajoittumisesta pelkästään vakuutusmaksujen ”tekniseen” suorittamiseen. Vaikka vakuutustoiminta toimisi kiitettävästi aineellisen hyvinvoinnin takaajana näin ei kuitenkaan ole välttämättä psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin alueilla. Mitä näihin ei-aineellisiin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin tulee ihminen ei vain ole, vaan hänen psyykkensä (vrt. Sartren 1975 ”ryhmäteoriaan”) samoin kuin hänen sosiaalinen ulottuvuutensa muotoutuvat hänen saamiensa ja antamiensa virikkeiden ja ylläpitämiensä suhteiden kautta

jatkuvina vastavuoroisina prosesseina eivätkä kerran annettuina ja sen jälkeen jälleenvakuutettuina sopimuksina ”pienellä prantilla vakuutuskirjojen lehdillä”. Myös Beck (1984) kritisoi ”jälleenvakuutettua” turvallisuusajattelua ja korostaa, miten päinvastoin riskit tänä päivänä yksilöllistyvät. Riskit koskettavat jokaista meistä elämäntapamme seurauksena eikä näiden riskien torjuntaan riitä vakuutuslaitokset. Ajatellaanpa liikennettä ja sen riskejä autoilijana tai jalankulkijana, tai ympäristöongelmia, joiden seuraamuksista joudumme itse kukin kärsimään ilman, veden yms. laadun heikentymisen myötä, merten ja metsien ”sairastumisen” seurauksena jne.

Teollistumisen alkuaikoina kaksi turvapoliittista ideaa nousi esille ja sai oman tärkeän aseman hädän, puutteen, turvattomuuden sekä levottomuuksien ja yhteiskunnallisten muutosvaatimusten lieventäjinä ja säätelijöinä, nimittäin sosiaalivakuutus ja osuustoiminta. Kumpikin löysi oman kovasti tarpeellisen toimintakenttänsä, mutta aikaa myöten ja viimeistään tämän päivän ns. jälkiteollisissa yhteiskunnissa molemmilla on jälleen uusi etsikkoaikansa. Vakuutussektorilla ongelmat mielletään lähinnä kustannuskriisinä työhön osallistuvan väestönosan vähentymisen myötä vaikka pohjimmiltaan onkin kysymys yhteiskunnan ja sen keskeisten turvainstituutioiden organisoimisesta, ns. kansalaisyhteiskunnan kriisistä. Osuustoiminta puolestaan näyttää kadottaneen viimeisetkin yhteistoiminnan ja yhteisvastuullisuuden sekä jäsenistön osallistumisen rippeensä ja muuttuneen markkinakoneeksi. Kysyä sopii, miten sosiaalipolitiikan tietotuotanto reagoi näihin kriisiytymiin.

6.3. Näkymätön näkyväksi

Kolmas sosiaalipolitiikan ja -työn tietotuotannon sitoutumiseen ja vastuullisuuteen liittyvä huomautus koskee sosiaalisen ongelman julkistamista, ongelmien tuomista edustavasti esille asianomaisilla ongelman ratkaisuun tosiasiallisesti vaikuttavilla areenoilla eikä ainoastaan ongelmien ensiapuasemilla. Yhteiskunnallisen pitkälle eriytyneen työnjaon seurauksena myös ongelmat kadottavat yhteytensä niihin tekijöihin, jotka ovat aikoinaan ongelmia synnyttäneet. Tällöin vähenevät samalla mahdollisuudet vaikuttaa ongelmiin ennaltaehkäisevästi, joskus oireisiinkin.

Sosiaaliturvan toteuttamistavat ovat yhteydessä aineellisiin ehtoihin, valitseviin tuotantomuotoihin ja -suhteisiin sekä näissä toteutuvien erilaisten etujen, symbolisten arvojen sekä sosiaalisten suhteiden muodostumisperusteisiin. Toisaalta on ilmeistä, ettei sosiaaliturvan järjestelmä ole pelkkä ”kone”, eivätkä ihmiset erillisiä turvakohteita. Sosiaaliturvan laiminlyödyin alue ei olekaan sanan jälkiosa turva, vaan etuliite sosiaali-merkityksessä yhteisöllinen. Yhteisöllisyys ei ole annettu suure, vaan se on yhteisön jäsenten sosiaalisten suhteiden varassa, alati muuttuva ja omakohtaista osallistumista sisältävä.

Tämän päivän syrjäytyneet eivät useinkaan ole uhattuja pelkästään turvansa puolesta, vaan myös katkonaisten tai puuttuvien sosiaalisten suhteiden

den takia. Ellei sosiaaliturvan järjestelmä tällöin sisällä yhteisöllisyyden aineksia turvakaan ei toteudu. Hyvinvointiyhteiskuntien syrjäytyneet ovat määritelmällisestikin yhteisöllisesti syrjäytyneitä. Huomiota tulisi kiinnittää sosiaaliturvan vahvistamiseen siten, että se vahvistaa sosiaalisia suhteita tekemällä syrjäytymisen mekanismit näkyviksi ja siten osaksi itse kunkin kokemaa ja tiedostamaa arkielämää. Ellei näin tapahdu, vaarana on, että yhteiskunnan enemmistö tavallaan kadottaa syrjäytyvät ja syrjäytyneet näköpiiristään, he muuttuvat B tai C -luokan kansalaisiksi tai niiksi, joita varten on erityiset järjestelmät ja viranomaiset.

Hieman vastaavasta näkymättömäksi tekemisestä kirjoittaa Vesterinen (1986). Perinteisessä japanilaisessa yhteiskunnassa yksilö on ”arvokas vasta silloin, kun hän on linkkinä omassa ryhmässään” (mt., 200). Toisaalta Japanissa elävät vähemmistöryhmät eivät voi sulautua valtaväestöön vaikka haluaisivat. Ystävyyden osoittaminen on näet tarkasti säänneltyä ja perustuu ihmissuhteiden luokitteluun toisin kuin esimerkiksi Suomessa, missä kategorisoinnin kriteereinä toimivat sukupuoli, varallisuus ja asema. Kun länsimaisen yhteiskunnan yksikköinä ovat yksilöt ja yksilöiden muodostamat ryhmät, japanilainen yhteiskunta koostuu keskenään erillisistä organisaatioista, dozokuista, joiden kesken ei ole solmittu horisontaaleja suhteita, Vesterinen jatkaa (mt., 166–168).

On huomattava, ettei sillä ole merkitystä, mikä asema ihmisellä on dozokussa, ainoastaan siihen kuulumisella on merkitystä (mt., 168). Näin ollen japanilaisen yhteiskunnallisen arvon ja turvan ehtona on ollut kuuluminen dozokun kaltaiseen organisaatioon, esimerkiksi työpaikkaan. Tällöin tämä organisaatio samalla muodostuu siksi ”jälleenvakuuttajaksi”, joka kuitenkin eroaa länsimaisesta vakuutusjärjestelmästä siinä, että japanilainen turvainsitutuutio samanaikaisesti on elimellinen osa suoriutumista ja käyttäytymistä, niin työelämässä kuin vapaa-aikana. Arvostus ja turva kumpuavat samasta maaperästä. Siten yksilön ja perheen turvallisuus japanilaisessa ”systeemissä” sitoutuu ennen muuta työpaikan ihmissuhteiden kautta turvallisuusjärjestelmiin toisin kuin länsimaissa, niihin lukien myös Suomi, missä keskitetyt julkiset turvallisuuden takausjärjestelmät, sosiaalivakuutus keulassa, ovat lähinnä mekaanisessa suhteessa kansalaisiin. Toisaalta ”väliinputoajilla” ja syrjäytyneillä on todella ongelmallista vertikaalisiin suhteisiin perustuvassa yhteiskunnassa, elleivät nämä kykene organisoimaan omaa turvaansa. Vesterisen kirja itse asiassa käsittelee erästä japanilaisen yhteiskunnan ”näkömätöntä” vähemmistöä, burakulaisia, joiden pysyttämällä varsinaisten yhteiskuntaluokkien ulkopuolella oli taloudelliset perusteensa. Burakulaiset tekivät työtä, jota muut eivät voineet tehdä sen epäpuhtauden takia, Vesterinen toteaa. Ja hän päätelee: ”Voimakkaammat ryhmät luokittelivat burakulaiset. He eivät tehneet sitä itse. Burakulaiset eivät vielä ole ylittäneet hyvinvoinnin eivätkä hyväksymisen vähimmäiskynnystä. Eikä burakulaisilla liioin ole riittänyt voimia kehittää omaa identiteettiään, luokitella itse itseänsä,” Vesterinen toteaa (ibid., 201–202).

Suomi ja Japani sijaitsevat kylläkin etäällä toisistaan. Kuitenkin tämän päivän maailma sekä tuottaa että kaipaakin rinnastuksia ja vertailuja. Mikäli suomalainen yhteiskuntakehitys etäännyttää välittömän ansiosidonnaisen turvan ja muun sosiaaliturvan toisistaan, vaarana on, että yksilö entistä enemmän ulkoistuu ja objektiivoidaan suhteissaan viimeksi mainittuun valtiolliseen sekä kuntapohjaiseen turvaan. Itse asiassa väestörakenteen muutosten samoin kuin työyhteiskunnan muutosten seurauksena riippuvuus valtiollisesta ja kunnan sosiaaliturvasta saattaa lisääntyä. Tällainen kehitys sisältää edellä esitetyn valossa yhteiskuntaryhmien ja yksilöiden eriytymisen riskejä, yhteiskunnallisen polarisoitumisen piirteitä. Japanilainen ryhmäkeskeinen (engl. Groupism) organisointi sitoutuu työpaikkoihin. Näiden katoaminen ei kuitenkaan välttämättä murtaisi näitä vertaisryhmiä, joskin luonnollisesti heikentäisi näiden merkitystä turvan muttei arvon takaajina. Sen sijaan irtautuminen työyhteiskunnasta Suomessa saattaisi jättää jäljelle toisistaan irrallisia mekaanisten perusturvajärjestelmien varassa eläviä, järjestelmien luokittelemia ja arvottomia yksilöitä. Suomen ja mahdollisesti muidenkin teknistaloudellisesti pitkälle kehittyneiden maiden ongelmana ovat tämän kehityksen myötä muuttuneet sosiaaliset suhteet ja niihin perustuva arvostus, joita muutoksia ei kaikilta osin ole otettu huomioon hyvinvointipolitiikassa.

Sosiaaliset ongelmat saavat ilmaisunsa niissä ihmisissä, joilla tavalla tai toisella on paha olla, jotka ovat aineellisesti, sosiaalisesti tai psyykkisesti turvattomia, avuttomia, syrjäytyneiden syrjäyttämiä, poikkeavia, itsensä tuhoavia jne. Aivan liian vähäiselle huomiolle ulkopuolisille jäävät tällöin usein ne tekijät, joiden seurauksena ihmisillä on paha olla. Ei nähdä ihmisiä ongelmankantajina vaan ongelmina sinänsä. Yksityisten ihmisten ja perheiden ongelmallistamisen, heihin kohdistuvan ongelmaprojisoinnin sijasta, tulisi sosiaalialan tietotuotannon osaltaan antaa viitteitä ongelmien alkuperästä ja niihin vaikuttamisen keinoista. Tämä on haaste myös sosiaalityölle, toimia samalla analyttisesti ja vapauttavasti. Tässä pyrkimyksessään sosiaalityön tietotuotannolla on sanansa sanottavanaan.

Lähteet

- Ahola S., Kivinen O. & Rinne R., "Koulutusjärjestelmämme uusiksi ylhäältä alas asti" (Helsingin Sanomat 1.4.1989) s. 2.
- Allardt E., "Suomalaisen sosiologian tutkimisesta" (Alapuro R. & Alestalo M. & Haavio-Mannila E. (toim.), Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo 1973) s. 1–26.
- Barker R. L., The Social Work Dictionary. Silver Springs, Maryland 1987.
- Beck U., Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt am Main 1986.
- Bourdieu P., Distinction: a social critique of the judgement of taste. London 1984.

- Christie N., *Hvor tett er samfunn*. Oslo 1975.
- Daun Å., *Boende och livsform*. Borås 1980.
- Frick W., *Strukturomvandling och social utslagning. En analys av sambanden mellan social struktur och social missanpassning och utslagning under perioden 1860–1975*. Umeå 1982.
- Giddens A., *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä*. Keuruu 1984 (a).
- Giddens A., *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. East Sussex 1984 (b).
- Gronow J., "Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria" (*Sociologia* 4. 1982) s. 248–258.
- Habermas J., "Tieto ja intressi" (Tuomela R. & Patoluoto I. (toim.), *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet 1*. Hämeenlinna 1986) s. 118–141.
- Habermas J., *Den rationella övertygelsen. En antologi om legitimitet, kris och politik*. Stockholm 1984.
- Habermas J., *Die neue Unübersichtlichkeit*. Frankfurt am Main 1985.
- Hintikka M. B. & Hintikka J., *Investigating Wittgenstein*. Padstow, Cornwall 1986.
- Holgersson L., *Socialvården – en fråga om människosyn*. Stockholm 1977.
- Irvine J. & Evans J. (eds.) *Demystifying social statistics*. London 1979.
- Juul-Jensen U., *Sygdomsbegreber I praksis. Det kliniske arbejdes filosofi og videnskabsteori*. Kobenhavn 1983.
- Juul-Jensen U., *Moraliskt ansvar och människosyn. Attityder till social- och hälsovård*. Lund 1985.
- Kanto A., "Anna nimi ja aloita vaino" (*Kansan Uutiset* 4.10.1986).
- Karisto A., Takala P. & Haapola I., *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka*. Lahti 1983.
- Kauppi A., "Opettajien kouluttamisesta opetustyön kehittämiseen. Opistoprojektin teoreettisia lähtökohtia". (*Aikuiskasvatus* 4/1988) s. 14–21.
- Kivinen M., *The New Middle Class and the Labour Process. Class Criteria Revisited*. (Helsingin yliopiston Sociologian laitoksen Tutkimuksia. No 223, 1983) Helsinki 1989.
- Kiviniemi M., *Julkisen hallinnon ja toiminnan palvelukykyisyys (Valtiovarainministeriön järjestelyosasto 2/1985)*. Helsinki 1985.
- Komiteamietintö 1971: A 25, *Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö I*. Helsinki 1971
- Kosonen P., *Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit*. Mänttä 1987.
- Lyotard, J-F. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Jyväskylä 1985.
- Marklund S., Nordenstam K. & Penton R., *Socialvärlden. Om mötet mellan socialarbetare och klient*. Lund 1984.
- Mazzarella M., "Reflexer" (*Hufvudstadsbladet* 30.12.1987) s. 5.
- Merton R., *Social Theory and Social Structure*. Engl. ed. Glencoe 1964.
- Mills C. W., *The Sociological Imagination*. Oxford 1959.
- Mäntysaari M., *Kontrollin elementit sosiaalitoimistojen asiakkaiden taloudellisessa avustamisessa*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan lisensiaattitutkimus. (Ei julk.) 1987.
- Nuotio J., "Tietoa kontrollin vuoksi" (*Sosiaaliturva* 1982: 70 (22) s. 1089–1090).
- Ramsay R. F., *Is Social Work a Profession? A 21st Century Answer to a 20th Century Question* (The University of Calgary (Dupl.) July 1988).

- Roos J. P., Studying the Finnish New Middle Class in a French Dressing. (Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 2/1984) Helsinki 1984.
- Roos J. P., "Sosiaalipolitiikka ja keskiluokka" (Sosiaalipolitiikka Vuosikirja 1985) s. 67–79.
- Rosenborg J. W., Om fattigdomen och allmänna fattigvården i Finland. Helsingfors 1858.
- Rostila I., "Palautetietoa Pohjois-Hervannan alueellisen sosiaalitoimiston asiakkaiden kokemuksista ja odotuksista" (Sosiaalityön vuosikirja 1986) s. 81–104.
- Rostila I., Asiakkaan asema ja osallistuminen sosiaalihuollossa. Tutkimussunnitelma. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan lisensiaattiseminaari 30.1.1986.
- Sandberg Å., En fråga om makt. Demokratisk planering och förändringsstrategier i organisationer och samhälle. Falköping 1975.
- Sartre J.-P., Critique of Dialectical Reason. Thetford, Norfolk 1982.
- Sosiaalihuolto. (Sosiaalihallitus). Helsinki 1984.
- SOU 1977:53, Socialtjänst och socialförsäkringstillägg (Statens offentliga Utredningar) Stockholm 1977.
- Sunesson S., Tyvärr, allt måste ändras. Ändra allt. En uppmaning till socialarbetare. Lund 1985.
- Swedner H., Graduate Studies at the Department of Social Work in Gothenburg (Stenc.) Göteborg 1979.
- Swedner H. Socialt arbete. En tankeram. Lund 1983.
- Thompson W. I., At the Edge of History. New York 1971.
- Uusitalo H., "Tulojako ja köyhyys 1966–1985: kohti polarisaatiota vai eriarvoisuuden lieventymistä" (Sosiaalinen Aikauskirja 1/1989) s. 29–35.
- Wallenius R. H., Päihdekäytön seurausten tilastointi. Tutkimus tilaston ja yhteiskunnan suhteista (Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos. Tutkimusseloste No 140) Helsinki 1980.
- Walls, G., Asiakasdemokratia ja luokkasamastuminen. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 14. 1970. Tampere 1970.
- Walls, G., Arvostus, vaikuttaminen ja tunnustuksen saaminen Suomen sosiaalihuollossa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia No. 27/1980. Jyväskylä 1980.
- Walls, G., "Sosiaalihuolto ja tietotuotanto" (Sosiaaliturva 22/1982) s. 1084–1089.
- Walls, G. (toim.), Sosiaalityö, työnohjaus, tiedonmuodostus. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki 1985.
- Walls G. "Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi" (Karisto A. & Purola, T. (toim.) Sosiaalityön kehittäminen. Helsinki 1986) s. 109–129.
- Walls, G., "Varför socialpolitik, särskilt socialt arbete som universitetsdisciplin?" (Sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittisen Yhdistyksen Vuosikirja 1988) s. 133–136.
- Vesterinen I., Hiljaiset japanilaiset. Tutkimus väestöryhmästä. Helsinki 1986.
- Westerlund P., Rationalitetens begränsningar. Tanke-och-handling i socialt arbete. Nordiska institutet för samhällsplanering. Avhandling 5. Stockholm 1986.
- Wittgenstein L., Filosofisia tutkimuksia. Porvoo 1981.

Socialt arbete, kunskapsutveckling, organisation – en sammanfattande rapport¹⁵

Georg Walls (1992)

Baserad på slutrapporten: Rationalitet och språkspel i socialt arbete. (Zenon Förlag, Göteborg 1992).

1 Problemställningar och antaganden

Kunskapsintresset i undersökningen ”*Socialt arbete, kunskapsutveckling, organisation*” inriktas på hur det sociala arbetet artikuleras och legitimeras och hur legitimeringen manifesteras språkligt, strukturellt och kulturellt. Undersökningen motiveras med att det sociala arbetets identitet, roll och interventioner är oklara. Språket, strukturerna och kulturen utgör viktiga element med tanke på det konkreta socialarbetets klientrelationer, behovs- och resursdefinitioner, problemtolkningar och -åtgärder. Detta utlöser ett behov av att utforska själva redskapet, ”vad goda ord är värda”, vad de innehåller, vad de står för, vem de står för och vart det sociala egentligen är på väg.

Undersökningen relaterar för det första de inom social- och hälsovården fungerande organisationernas officiella status – offentlig, frivillig professionell men samtidigt myndighetsstyrd, eller frivillig amatörledd – till organisationsstrukturerna inklusive arbetsfördelningen. Strukturerna förmodas för det andra påverka organisationernas och dessas aktörers legitimeringsdiskurser p.g.a. de av statusen förorsakade juridiska, ekonomiska, sociala m.fl. bindningarna eller ”återförsäkrade kontrakten”.

Undersökningens definition av socialt arbete bygger på *Swedner* (1979; 1983), *Walls* (1980) och *Sipilä* (1989). Begreppet socialt arbete har i undersökningen en vidare innebörd än ”socialarbete”, vilket närmast anger en specifik professionellt och med avseende på behörighet m.m. officiellt definierad socialarbetarfunktion.

Sociala problem är av samhällspolitiken indefinierade, legitimerade och på en särskild social sektor förda brist-, destruktions- och normalitetsproblem, vilka icke åtgärdas av övriga politiksektorer i samhällspolitiskt acceptabel grad. Den sociala sektorn består härvid både av offentliga och frivilligaktörer, vilka i denna betydelse utför socialt arbete (jfr Walls 1991, 10–11).

¹⁵ Julkaistaan Svenska Social- och kommunalhögskolanin luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa: Walls, G., Törrönen, M. & Kokko, M. *Legitimering, människosyn och kvalitfikationer i socialt arbete – tre sammanfattande studier*. Forskningsinstitutet, Svenska Social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, SSKH Skrifter 1, 11–60.

Begreppet aktör definieras enligt Giddens (1984). Härvid fästs särskild vikt vid aktörerna som kunskapsbärare och "*tillämpare av det regeldefinierade språket*". Vardagens aktörer (liksom i undersökningen arbetslivets aktörer: GW) besitter enligt Giddens vidsträckt kunskap om det praktiska utförandet av sociala aktiviteter och är i detta avseende (sin vardags) experter. Vardagen, också arbetets vardag, utvecklar "egna" språk, begrepp, symboler etc., och härmed också specifika normer, distinktioner, kvaliteter, prioriteringar, miljöer m.m., kort sagt "egna" kulturer.

Legitimitetsbegreppet bygger i sin tur på Habermas (1972; 1984). Legitimitet kan sägas betyda en viss (politisk) ordnings välgrundade anspråk på att erkännas. *Legitimiteten* är ett giltighetsanspråk som kan bestridas och den rådande maktordningens stabilitet beror (delvis) på att detta anspråk (åtminstone) de facto erkänns. Begreppet legitimitet innefattar både aspekterna legalitet, lag(en)lighet och rättvisa. Enligt Habermas måste var och en som handlar kommunikativt resa universella giltighetsanspråk på att uttrycka sig förståeligt, ge något förståbart, göra sig förstådd, uppnå inbördes förståelse och kunna förutsätta att denna kan infrias (1990). Legitimering förutsätter att aktörerna uppnår inbördes förståelse och kan enas om argumentens giltighet (Habermas 1981 I; 1990).

Undersökningen bygger sin kunskapsdefinition på den "unga" Habermas distinktion mellan olika *kunskapsintressen*: den positivistiska med dess instrument arbetet/tekniken, det hermeneutiska grundat på förståelse och interaktion med språket som det centrala kunskapsmediet, och det emancipatoriska kunskapsintresset med makten som medium. I det emancipatoriska kunskapsintresset står det kommunikativa handlandet av det bemyndigade jaget i förgrunden (Habermas 1968; 1972; 1976).

Kunskapsintressena analyseras i undersökningen utifrån Habermas begreppspar *systemvärld–livsvärld* (1981). Livsvärldens kunskapsintressen och handlingsrationaliteter anses styra det sociala arbetet som kommunikativt handlande. Habermas definierar det kommunikativa handlandet som en typ av social interaktion där aktörernas handlingsplaner koordineras via förståelseorienterade talhandlingar (1981 I).

Enligt de uppställda hypoteserna antas:

- 1) organisationernas status och styrning avspeglas i aktörernas artikuleringar, i undersökningen karakteriserade som språkspel,
- 2) praxisrelationerna påverka legitimeringarna,
- 3) aktörernas intressen variera varvid myndigheterna antas prioritera legitimering genom kontroll utifrån ett tekniskt kunskapsintresse, enligt "maskinens logik", de frivilliga medborgarorganisationerna resursanskaffning genom spekulation på "socialmarknaderna" utgående från ett interaktionistiskt kunskapsintresse och aktionsgrupperna förändring genom engagemang utifrån ett emancipatoriskt kunskapsintresse,
- 4) organisationen och styrmodellerna vara avhängiga av de dominanta kunskapsintressena. Myndigheterna antas ha som förebild produk-

tionens sfär och organisera och kontrollera sin verksamhet hierarkiskt, medborgarrörelserna organisera sig som ett "företag" och aktionsgrupperna som en "rörelse".

- 5) ansvarsområdena antas skilja sig från varandra ifråga om hur och med vilka argument respektive område legitimeras.

Legitimering kan tänkas ske med systemrationella kostnads–nyttorepektive politiska kalkyler eller med livsvärldsrationella moraliska och etiska kriterier. (T.ex. barnskyddet kan på systemrationella grunder antas argumenteras annorlunda än åldringsvården utgående från hur gjorda investeringar antas "förränta sig" över tid. Emellertid kan åldringsvården vara politiskt attraktiv varvid de i och för sig motstridiga kalkylerna uppväger varandra. Likaså kan invalid- och handikappvårdens drabbade antas legitimeras annorlunda än t.ex. rusvårdens missbrukare moraliskt sett.) En koherens i respondenternas bedömningar oavsett ansvarsområde kan vara ett uttryck för existensen av en professionell kod eller delkultur inom det sociala arbetet (jmf Simms 1989).

Undersökningen avser härmed att beskriva och analysera hur och i vilka organisatoriska och till vederbörandes ställning relaterade sammanhang aktörerna inom social- och hälsovården bedömer, motiverar och prioriterar det sociala arbetet vid deras verksamhetsenheter.

Det sociala arbetet undersöks med sju teman, nämligen målsättningar och problem i arbetet, kunskapsproduktionen inklusive informationen, arbetsförhållandena och påverkningsmöjligheterna, klienternas ställning, finansiering och relationerna till omgivningen och slutligen framtidsvisionerna.

Handlingsrationaliteten inom den *offentliga sektorn* antas i enlighet med de uppställda hypoteserna utgå ifrån den politiska styrningens och den byråkratiska kontrollens intressen. Härvid kommer den offentliga sektorn att underställa det sociala arbetet det tekniska kunskapsintressets krav på symmetri i verksamheten, på en accentuering av rättssäkerhet för och enhetligt bemötande av klienterna, på minutiöst utövande av verksamheten m.m., kort sagt på giltigförklaring av handlingarna. Härvid blir redovisningen av verksamheten, beviset, det centrala på den operativa nivån.

Den organisatoriska utformningen och legitimering inom de etablerade "professionella" *frivilligorganisationerna* av typ medborgarorganisationer, centralförbund och verksamhetsenheter inom dessa med anställd personal antas enligt hypoteserna framförallt vara avhängig av ekonomiskt stöd och anda resurser från den offentliga sektorn men också från andra finansiärer.

De etablerade frivilligorganisationernas styrning, kunskapsutveckling liksom själva argumenteringen antas härvid baseras på resursanskaffning med åtföljande inriktning på egenintresset och de "återförsäkrade kontrakten". Enligt detta kommer den centrala handlingsrationaliteten eller "överlevnadsstrategin" att inriktas på *spekulationen*, dvs. på erhållande av stöd från staten, kommunerna, Penningautomatföreningen, diverse fonder m.m. Detta i sin tur antas påverka kunskapsintresset och de åtföljande legitime-

ringsdiskurserna. De frivilliga men samtidigt professionella medborgarorganisationerna antas likaså uttrycka ett instrumentellt, tekniskt kunskapsintresse i förhållande till det sociala arbetet, dess utgångspunkter, problem, innehåll och interventioner. Medborgarorganisationerna antas härvid på sätt och vis transformeras till *företag på "socialmarknaden"*. Företagen prioriterar tillväxt men endast i kvantitativ bemärkelse, inte kvalitativa förändringar som kunde hota företagens "återförsäkrade kontrakt", deras egen och deras aktörers tillförsäkrade trygghet och handlingsutrymmen. I detta avseende är också de professionella medborgarorganisationerna och föreningarna institutionaliserade och löper fara att "stelna till" (jfr Bjerkman 1984).

Aktionsgrupperna slutligen anses utgöra en "rörelse", en grupp i fusion, och befinna sig i en dynamisk om än temporär förändringsprocess. Handlingsrationaliteten antas härvid baseras på engagemanget utifrån den kommunikativa rationalitetens kunskapsintresse. Aktionsgrupperna och dessas aktörer, oavsett det är fråga om ensaksrörelser, självhjälpsgrupper, föräldraföreningar m.m., antas i motsats till de "etablerade" organisationerna kännetecknas av och i sina legitimeringsdiskurser uttrycka voluntarism, spontanitet, temporaritet, "amatörism" (i betydelse av kärlek till uppgiften) och solidaritet, i motsats till myndigheternas tjänstemannaroll med dess tonvikt på specialisering, kontinuitet, professionalism och avskildhet och de "etablerade" frivilligorganisationernas affärsmannaroll.

De olika handlingsrationaliteterna med sina i hypoteserna postulerade varierande kunskapsintressen antas inte endast artikuleras som individuella argument eller bero på arbetsuppgifterna. Handlingsrationaliteterna antas också komma till uttryck som specifika organisations- och arbetsplatskulturer.

2 Utförandet

Undersökningens arena är Helsingfors stad. Undersökningspopulationen utgörs för det första av slumpmässiga urval av offentliga myndigheter och frivilliga organisationer verksamma inom social- och hälso(vården)/arbetet. Den frivilliga sektorn omfattar 1) den "etablerade" frivilligsektorn med dess statligt och kommunalt understödda medborgarorganisationer och föreningar och 2) de mer eller mindre spontana och "amatöristiska" aktionsgrupperna/självhjälpsgrupperna/föräldraföreningarna m.fl.

Undersökningen omfattar stratifierade slumpmässiga urval på 60 (av inalles 108) kommunala enheter, 125 "etablerade" professionella medborgarorganisationer, föreningar och motsvarande och 24 aktionsgrupper, föräldraföreningar, självhjälps- och "direktaktionsgrupper" inom fem av social- och hälsovårdens ansvarsområden i Helsingfors stad.

Avsikten var att en chef/verksamhetsledare/ordförande eller motsvarande och en fält-/klient-/medlemsarbetare från varje enhet, m.a.o. 120 aktörer, skulle besvara enkäten. Förutsatt att varje verksamhetsenhet hade en

person i chefs-/verksamhetsledar-/ordförandeställning och minst en "fältarbetare" skulle undersökningsgruppen komma att uppgå till 120. "Fältarbetarna" valdes bland dem som enligt tillnamnet stod sist i den alfabetiska personalförteckningen. Emedan 9 enheter, närmast aktionsgrupperna, inte hade genomfört en antydd ansvars- och uppgiftsfördelning på olika poster och p.g.a. bortfall, kom antalet respondenter att uppgå till 78.

Svarsprocenten blev då 73. Ytterligare intervjuades 16 funktionärer, vilka av olika skäl inte återsänt enkätformuläret, med strukturerade intervjuformulär. Intervjuformulären motsvarar enkätformulären. Enkät- och intervju-svaren överensstämmer s.g.s. helt med varandra. Därför kunde undersökningsmaterialet kompletteras med intervjuer. Därmed uppgår det totala antalet respondenter till 94 och svarsprocenten till 84 % räknat av den slutgiltiga undersökningspopulationen på 111 varvid det naturliga bortfallet har beaktats.

Ytterligare omfattar undersökningen två årskurser socionomstuderande, inalles 35, inom den sociala linjen vid Svenska social och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, under deras 6 månaders handledda jämsidespraktik på praktikarbetsplatser inom social- och hälsovården, läsåren 1986–1987 och 1987–1988. Praktikanterna fick i klass och individuellt i uppdrag att:

- 1) skriva korta temauppsatser över angivna rubriker om sina förväntningar inför och erfarenheter av praktiken,
- 2) göra dagboksanteckningar under praktikens gång enligt en gemensam disposition som avsåg att fånga upp intrycken av de formella och informella "arbetsplatsdiskurserna", av klienterna, det sociala arbetet, arbetsmiljöerna och behållningen av praktiken, för den tid praktikanterna arbetat på praktikarbetsplatsen, och
- 3) ange praktikanternas ställningstaganden på fem grafiska koordinatssystem avsedda att illustrera olika i och för sig abstrakta men i socio-nomstudierna uppmärksammade sociala problemkategorier och problemlösningar, organisatoriska styr- och kontrollsystem, arbetsmiljöer osv. och operationaliseringarna av dessa på praktikens och praktikplatsens "verklighet".

Avsikten med den komparativa forskningsansatsen är att klarlägga hur verksamhetsenheterna och dessas aktörer legitimerar sig själva, varandra, dvs. andra aktörer på social- och hälsovårdens "fält", och de andra, klienterna/-medlemmarna. Enkätformulärens temaområden behandlar organisationernas sociala arbete mot bakgrunden av organisationernas och de individuella aktörernas officiella status, funktion (ansvarsområden och arbetsuppgifter) och individuella karakteristika. Artikuleringarna undersöks sådana de kommer till uttryck, dvs. artikuleras med aktörernas språk.

De olikartade datainsamlingsmetoderna har två huvudsakliga syften. Å ena sidan avses de olika och delvis t.o.m. av varandra oberoende teknikerna testa svarens reliabilitet, å andra sidan avses teknikerna pröva och utveckla

nya metodologiska angreppssätt för undersökning och analys av det sociala arbetet som kunskapsfält.

Undersökningen avgränsades till fem administrativt angivna ansvarsområden, nämligen *barnskydd inklusive ungdoms- och familjearbete*, *"bostadspolitik"*, här avgränsad till *härbergering* och *stödboende*, *rusvård*, *invalid- och handikappvård* och slutligen *åldringsvård* (äldreomsorgens vårdfunktioner) med konkreta sociala hjälp-, stöd-, vård-, omsorgs-, kontroll- m.fl. insatser på "fältnivå" till sina "klienter" eller medlemmar på programmet och med antingen anställda avlönade eller frivilliga oavlönade funktionärer.

Undersökningen har finansierats med forskningsmedel från Finlands Akademi. Forskarteamet består av undertecknad och forskningsassistenterna Maire Kokko och Maritta Törrönen. Assistenterna deltog både i planeringen av undersökningen, i uppgörandet av så kompletta förteckningar som möjligt över frivilligorganisationer och aktionsgrupper verksamma i Helsingfors, i den statistiska och kvalitativa bearbetningen och analysen av undersökningens datamaterial och i utarbetandet av två delrapporter till forskningsprojektet, vilka samtidigt kommer att utgöra assistenternas pro graduavhandlingar (se Kokkos och Törrönens bidrag; likaså Kokko 1989; Törrönen 1989). Därtill bistod två praktikanter inom statsförvaltningen projektet under kortare tider. Praktikanterna kunde härvid utföra av forskarna och av varandra oberoende kvalitativa dataanalyser av svaren på de öppna frågorna i enkätformuläret, av praktikanternas uppsatser, deras dagboksanteckningar m.m.

3 Aktörernas "språk"

Resultaten av undersökningen kan knappast reduceras till ett enda eller ens ett fåtal om man inte håller sig på en allmän och abstrakt nivå. Emellertid är det möjligt att följa upp hypoteserna och se efter om de verifieras eller ej. Därtill utmynnar empiriska undersökningar ofta i olika mer eller mindre specifika "delresultat", vilka också de kan vara värda att uppmärksamma.

Resumén över undersökningsresultaten följer uppläggningsen av projektets slutrapport. Resultaten åtföljs av "prövningen" av hypoteserna, varefter det är dags för undersökningens konklusioner. De slutliga konklusionerna tillhör läsaren.

3.1 Klientarbetets egenskapsprofileringar

Den första uppsummeringen av undersökningsresultaten rör de prioriteringar av 17 egenskaper i klientarbetet som görs av respondenterna i den skriftliga enkäten. Respondenterna, alltså chefer och liknande respektive fält-/medlemsarbetare, är uppdelade efter typ av organisation (m.a.o. offentlig sektor, etablerade organisationer och aktionsgrupper), men analyse-

ras i övrigt som grupp. Egenskapsanalyserna omfattar de 78 respondenter som besvarade enkäten.

Det visar sig att respondenterna betonar "mjuka" värden med tonvikt på individuella och sociala hänsyn och rättigheter framom "hårda" lönsamhets- och uttalat egoistiska intressen. Svarsprofilerna uppvisar likaså en rätt hög överensstämmelse oberoende av organisatorisk status, vilket talar emot utgångshypoteserna. Den offentliga sektorns och medborgarorganisationernas bedömningar står emellertid närmade varandra än aktionsgruppernas.

Egenskapsvariablerna dimensionerades med faktoranalys och Varimax-rotationer varvid tre bakgrundsvariabler för organisationstyperna och en för respondentens ställning (chef osv. versus fältarbetare) medtogs. Förklaringsandelen utgör 55,8 % av den teoretiska variansen med fyra faktorer. Varimax-rotationerna resulterade i två rätt entydiga egenskapsdimensioner: "Individcentrering" och "Samhällscentrering" och två bakgrundsdimensioner "Myndighetscentrering" och "Aktionsgruppscentrering".

Dimensionen "Myndighetscentrering" har höga laddningar endast på de dikotoma bakgrundskomponenterna "den offentliga sektorn" och "medborgarorganisationerna", medan komponenten "aktionsgrupper" får en noll-laddning. Å andra sidan får dimensionen "Aktionsgruppcentrering" en enda hög laddning på komponenten "aktionsgrupper". De anförda hypoteserna till trots, profilerar sig de dikotomiserade bakgrundsvariablerna inte på egenskapsvariablerna varför de förra utelämnades ur de påföljande analyserna. Vid bedömningarna av analysernas "resultat" bör de små undersökningspopulationerna beaktas.

Faktoriseringen av enbart egenskapsvariablerna, förklaringsandelen 58 %, resulterade i dimensionerna: "Individcentrering", "Normstyrning", "Klientinriktning" och "Systemstyrning", i hög grad i enlighet med undersökningens hypoteser till de delar dessa rör attityder.

De med multivariationsanalys påvisade sambanden mellan egenskaperna i klientarbetet anknyter framförallt till hur klienterna blir bemötta. Bemötandet är inte relaterat till organisatorisk status, dvs. organisationstyp eller aktörernas arbetsuppgifter, deras individuella status. Klientarbetet kan härmed anses ha ett visst underförstått innehåll oavsett organisationstyp och aktörernas ställning. Emellertid framtonar undersökningens organisationskaraktiseringar i faktordimensionerna.

Dimensionen "Individcentrering" med dess värdeladdningar kan anses känneteckna socialarbetets idealister för vilka klientarbetet är en utmaning, ett projekt. Dimensionen "Normstyrning" kan karakterisera ett *professionellt* men samtidigt värdeneutralt, *kliniskt*, förhållningssätt till klientarbetet. De professionella arbetar utifrån en så "objektiv" kunskapsbas som möjligt och på denna baserade doktriner och handlingskoder, vilka inte endast anger arbetets utgångspunkter, substans och metoder utan också dess strukturer inklusive "mentalitetsstrukturerna" i klientrelationerna. Koderna kan emellertid låsa verksamheten till förskrivna, etablerade former, institutiona-

lisera det sociala arbetet som kommunikativ handling. Detta emedan koderna inte uppmärksammar "klienternas" kontributioner som arbetets subjekt.

Dimensionen "Klientriktning" antas illustrera de radikala(re) respondenternas egenskapspreferenser. Betoningen av klienternas egen intressebevakning i motsats till det "traditionella" bemötandet inom socialarbetet, med socialarbetaren som bevakare av den enskilda klientens "bästa", ger klientarbetet en dynamisk profil. Klientarbetet utvecklas till en rörelse som ett led i ett samhälleligt förändringsarbete. Dimensionen "Systemstyrning" slutligen anses karakterisera "byråkraterna" för vilka de viktigaste egenskaperna är personalens (inte klienternas) intressen och den ekonomiska lönsamheten. För "byråkraterna" är organisationen med allt vad därtill hör ett "företag".

Det intressanta är att dimensionerna framträder som allmänna organisatoriska karakteristika i ett empiriskt sammanhang, rentav som ett slags "weberianska idealtyper". Dimensionerna är inte relaterade till en viss organisationstyp eller vissa aktörsgrupper på grundval av deras formella status.

3.2 Arbetsförhållanden och påverkningsmöjligheter

De olika aktörsgruppernas arbetsförhållande och klienternas påverkningsmöjligheter utreddes med hjälp av sex specifika attitydfrågor. Klientarbetet upplevs överlag som rätt pragmatiskt, som tillämpning av praktisk kunskap fall för fall. Arbetsmiljön upplevs å andra sidan som präglad av stöd och uppmuntran, allt tal om stress och burn out till trots. Klienternas möjligheter att påverka sina rättigheter och sin välfärd bedöms som åtminstone rimliga. Medansvarigheten, det att både klienten och funktionären är ute i samma ärende om än inte nödvändigtvis i samma båt, betonas likaså.

Klienterna anses delvis vara beroende av verksamhetsenheterna och beroendskapet vara avhängigt av respektive verksamhetsenhets officiella status. Aktionsgrupperna skiljer sig tydligare från den offentliga sektorn och medborgarorganisationerna än de sistnämnda från varandra beträffande inställningarna till och bedömningarna av arbetsförhållandena och klienternas påverkningsmöjligheter.

Respondenternas bedömningar tyder över huvud taget på en benägenhet att *legitimera sin verksamhet och sin status* som aktör inom social- och hälsovårdens organisationer. Svarsfördelningarna pekar likaså på en rätt hög överensstämmelse, *koherens*, hos social- och hälsovårdens aktörer (klienterna undantagna) i fråga om såväl karakteriseringen av det egna arbetet, klientarbetets egenskaper, arbetsplatsklimatet som klienternas påverkningsmöjligheter. Också här framtonar en rätt enhetlig professionell referensram och ett enhetligt beteendemönster hos aktörerna. Det råder m.a.o. *konsensus* också inom social- och hälsovården i Finland.

De frågor som avsågs mäta arbetsförhållanden och påverkningsmöjligheter intogs likaså i en Varimax-roterad faktoranalys med 17 komponenter. Den teoretiska förklaringsvolymen är 48.7 % med fyra faktorer. Faktor I

med en förklaringsandel på 32 % av den förklarade variansen döptes till "Vi-
anda" emedan komponenterna avspeglar det som tidigare anförts om att
"vara ute i samma ärende". Komponenterna "goda påverkningsmöjligheter
för klienterna i relationerna till verksamhetsenheten" och "Medansvarighet
som klientens förhållningssätt till verksamhetsenheten" får de högsta ladd-
ningarna på faktor I. Faktor II poängterar ett praktikstyrkt klientarbete och
har tolkats som "Pragmatism" med komponenten "klientarbetet är tilläm-
ning av praktisk kunskap fall för fall" i topp. Faktor III har döpts till "Byrå-
krati" med den högsta laddningen på komponenten "arbetsplatsklimatet är
stelt, reserverat". Faktor IV slutligen tolkas som "Ledarskap" med kompo-
nenten "arbetet är att leda eller representera" i täten.

Dessa dimensioner, liksom egenskapsdimensionerna, ingår i varierande
grad i samtliga sociala organisationer. Frågan är vilken roll och betydelse
respektive dimensioner har i olika sammanhang inom organisationerna.
Hur funktionella eller dysfunktionella är de egenskaper och kvaliteter som
dimensionerna representerar på organisationens olika nivåer och med avse-
ende på olika arbetsinsatser, t.ex. inom det sociala arbetet?

3.3 Ansvarsområde, bakgrund, positioner och opinioner

Organisationerna och deras aktörer representerar fem ansvarsområden,
nämligen barnskyddet inklusive ungdoms- och familjearbetet, bostadspoli-
tiken avgränsad till härbärgering och stödboende, rusvården, invalid- och
handikappvården och slutligen åldringsvården. Områdena innefattar här-
med vitt skilda klientgrupper med à priori olika hjälp-, stöd-, vård- och om-
sorgsbehov. Likaså skiljer sig ansvarsområdena i fråga om arbetssätt och
kraven på yrkeskunskap m.m. för personalen inom de olika verksamhetsen-
heterna.

Korrelationerna mellan de dikotoma *ansvarsområdesvariablerna* och
opinionsvariablerna ger vid handen att: 1) funktion inom barnskyddet kor-
relerar med en lägre betoning av den ekonomiska lönsamheten i klientarbe-
tet, liksom med att också i övrigt se mindre "instrumentellt" på sitt arbete;
2) funktion inom bostadspolitiken korrelerar med betoning av samhälleliga
förändringar i respektive verksamhetsenheters arbete och med en karakteri-
sering av arbetet som "insamling eller utdelning av pengar"; 3) funktion
inom rusvården korrelerar såväl med en högre värdering av sakkunskapens
betydelse och mänskans bästa i klientarbetet som med en karakterisering av
arbetet som insamling eller utdelning av pengar; 4) funktion inom invalid-
och handicappvården korrelerar med uppfattningen om att arbetet är mera
inriktat på att antingen samla in eller dela ut pengar, men däremot mindre
på personrelationer och interaktion, med att arbetsplatsklimatet upplevs
vara förändringsbetonat och med en positiv inställning till klienternas på-
verkningsmöjligheter, trots allt! Slutligen 5) korrelerar en funktion inom
åldringsvården med uppfattningarna att arbetet i mindre grad rör insamling
eller utdelning av pengar, av allt döma p.g.a. såväl det rätt väl utbyggda pen-

sionsskyddet som hemhjälpen och institutionsvården, med att arbetet kännetecknas av personrelationer och interaktion och med att åldringarnas påverkningsmöjligheter i samhället betecknas som större än i genomsnitt för klientgrupperna inom de fyra andra ansvarsområdena.

Interkorrelationerna mellan *organisationstyp* och undersökningens *övriga variabler* utvisar att den offentliga sektorn, medborgarorganisationerna och aktionsgrupperna närmast skiljer sig från varandra i fråga om aktörernas subjektiva uppfattningar om olika betoningars betydelse i klientarbetet. Respondenterna i den offentliga sektorn betonar vikten av lagar och reglementen medan medborgarorganisationerna poängterar idén, ideologin och aktionsgrupperna informationen till klienterna/medlemmarna. Aktionsgruppstillhörighet korrelerar inte med framhävande av ekonomisk lönsamhet eller sakkunskap i klientarbetet, men väl med betydelsen av att motivera beslut rörande klientarbetet med hänvisning till klienternas/medlemmarnas kunskaper och uppfattningar.

Korrelationerna pekar närmast på en "semiprofessionell" administrativ och systemstyrd socialarbetarinriktning hos den offentliga sektorns aktörer, medan medborgarorganisationernas företrädare kan karakteriseras som "professionella" men samtidigt "ideellt" inriktade och aktionsgrupperna som "gräsrotter". Den offentliga sektorn kan med hänvisning till det föregående anses leva upp till sin myndighetsroll, medborgarorganisationerna till vad de kan och aktionsgrupperna till emancipationen.

Korrelationerna mellan bakgrundsvariabeln kön och de övriga undersökningsvariablerna antyder att könsskillnaderna inte spelar någon avgörande roll för opinionerna om och attityderna till klientarbetet, klienterna, arbetsplatsen, informationen m.m. Emellertid visar sig de få männen i undersökningspopulationen på basen av (de därför högst osäkra) korrelationerna i högre grad karakteriserar klientarbetet som inriktat på att teoretisk bemästra problemen och arbetsplatsklimatet som prestationsinriktat än kvinnorna. Däremot är männen mera pessimistiska till klienternas möjligheter att påverka verksamheten än kvinnorna.

3.4 Målsättningar, arbetsfördelning, problem

Enkätformuläret innehåller ett antal öppna frågor avsedda att belysa frågeställningar för vilka på förhand angivbara svarsalternativ inte uppställts p.g.a. områdets vidd, avsaknad av tidigare undersökningar m.m.

Innehållsanalyserna har utförts av forskningsassistenterna separat. Den första frågeställningen tar upp verksamhetsenhetens gällande målsättningar och eventuella förändringar i dessa. 38 % av verksamhetsenheterna anger främjandet av välfärden som sin gällande målsättning medan ca 20 % nämner information, konsultation m.m. och en lika stor andel direkt klientarbete i form av intervention i kriser, rehabilitering, vård och anpassning. Endast i ett fåtal fall anser aktörerna att målsättningarna för deras verksamhetsenheter har förändrats.

Skilt för de fem ansvarsområdena och den offentliga versus frivilligsektorn visar det sig att barnskyddets aktörer inom den offentliga sektorn som målsättningar för sina verksamhetsenheter nämner yrkesrelaterade om också ofta mycket komplicerade frågor som fastställande av faderskap, underhållskontrakt, omhändertagande av barn m.m. Frivilligsektorn i sin tur nämner bl.a. stödet till ensamförsörjande mödrar, vårdnaden av barn och kravet att leva upp till en vuxenroll, också de nog så konkreta och akuta frågor i både arbetets och människornas vardag överhuvudtaget.

Bostadspolitikens aktörer inom den offentliga sektorn är lika konkreta i sina målformuleringar. Omnämningen får bl.a. anskaffandet av bostäder för bostadslösa, utvidgningen av stödboendeverksamheten, tryggheten av utkomstskyddet, rehabiliteringen av åtgärderna för omgivningens och "patientens" egen anpassning till kroniska sjukdoms- eller motsvarande tillstånd, t.ex. acceptans av vårdhem för alkoholskadade i grannskapet. Frivilligsektorn nämner bl.a. rehabiliteringen till ett "normalt liv" för människor som vistas på institutioner och strävandena till ett självständigt liv för frivillna, alkohol- och drogskadade m.fl.

Rusvårdens respondenter inom den offentliga sektorn anför likaså som sina målsättningar att bl.a. hjälpa klienterna, erbjuda konsultation, information, anskaffa bostad och att utföra områdesarbete medan frivilligsektorn bl.a. lägger vikt vid anskaffandet av bostäder, att sprida A-gillesideologin och att stå till hands med "soppa, tvål och själavård".

Invalid- och handikappvårdens aktörer inom den offentliga sektorn anger som sina målsättningar bl.a. att erbjuda möjligheter till ett så självständigt liv som möjligt, att genom rehabilitering förbättra förutsättningarna att klara sig hemma och att få människorna att inse livets små glädjeämnen. Frivilligsektorns respondenter nämner hälsofostran, samhällelig påverkan, habiliteringen av handikappade barn och unga och bevakandet av deras rättigheter.

Inom åldringsvårdens offentliga sektor jämför respondenterna bl.a. åldringsvårdens målsättningar med barnskyddets. Då avsikten med hemhjälpen till barnfamiljerna är att hjälpa dessa att klara av de dagliga rutinerna och att förhindra kriser är avsikten med hjälpen till äldre, handikappade och sjuka att trygga deras funktionsduglighet och förutsättningarna för ett så rikt liv som möjligt. Vidare nämns mottot "*rätt åldring till rätt plats vid rätt tidpunkt*". Frivilligsektorns aktörer nämner som sina målsättningar bl.a. att stå till buds med tjänster till åldringar, trygga förutsättningarna att klara sig på egen hand, tillgodose kontinuerligt ökande hjälpbehov (tvättning, av- och påklädning, toalettbesök m.m.) och planera, leda och koordinera den sociala hjälpen till åldringar.

Sammantagna pekar svaren på den öppna frågan om organisationernas målsättningar på en alldeles uppenbar "överlappning" av såväl problemen som åtgärderna för att lösa dem oavsett ansvarsområde och klientgrupp. Man kan ställa frågan om vad som är meningen med hela den administrativa ansvarsområdesindelningen med åtföljande organisatoriska specialise-

ring. Åtminstone kan indelningen inte försvaras med att specialiseringen är befogad utgående från hjälp-, stöd-, omsorgs- etc. behovens och problemens "hemvist".

Människornas problem och deras behov av hjälp, stöd, omsorg etc. uppstår, ingår och uttrycks i en annorlunda kontext än den som ligger till grund för inrättandet av de offentliga och frivilliga social- och hälsovårdsliga aktiviteterna. Sedda ur individens och familjens synvinkel tenderar problemen och behoven ytterligare att kumulera selektivt. Härvid förstärker eller rentav utlöser ett problem eller behov andra, blir till en ond cirkel. Likaså biter sig problemen ofta envist fast i samma multiproblemklienters inklusive familjers livskarriärer.

Arbetsfördelningen inom verksamhetsenheterna utreddes med enkätfrågan "Hurudana arbetsuppgifter delas enhetens verksamhet upp i?" Det visar sig att majoriteten, 44 respondenter av 94, nämner klientarbetet. Expert-hjälp inklusive information och utbildning nämns av 16 och administration och organisering m.m. av 12 aktörer.

Den typiska klienten karakteriseras oftast som rusmedelsmissbrukare, därefter följer ensam och åldring. Rusvården är speciellt inriktad på vård och omsorg inklusive rehabilitering trots att resultaten kan låta vänta på sig. Man kan emellertid fråga sig hur och av vem ensamhet bör och kan åtgärdas.

Ett genomgående drag i klientkarakteristikerna enligt ansvarsområde är "överlappningen" ifråga om "orsak", att samma orsakskarakteriseringar eller "klientsyndrom" återkommer oavsett ansvarsområde. Sådana är klientskap baserat på hjälplöshet, skyddslöshet, beroendeskäp, otrygghet, utsatthet (rent konkret som bostadslöshet), asocialitet, alkoholism (åtminstone som supskov), arbetslöshet med inslag av rusmedelsmissbruk, fängelse- eller annan anstaltsbakgrund, utvecklingshandikapp, invaliditet och demens.

Klientkarakteriseringsfrågan kompletterades med en tilläggsfråga om hur verksamhetsenhetens typiska klient skiljer sig från den offentliga sektorns typiska klient inom respondentens ansvarsområde (ifall respondenten arbetade inom den offentliga sektorn skulle hon/han jämföra med en privat organisation inom ansvarsområdet). Det visade sig att en tredjedel av respondenterna (31 av 94) ansåg att det inte existerar någon skillnad, medan 18 menade att problemen är olika. 11 respondenter ansåg den privata sektorns klienter vara mera motiverade, eller att de inte blivit hjälpta av den offentliga sektorn, medan 7 ansåg att den privata sektorns klienter har det bättre ställt ekonomiskt.

De "öppna svaren" (i form av anteckningar på angivna rader i enkätformuläret) på de efterföljande frågorna om hur man skall karakterisera "den typiska klienten" och om "orsakerna eller de bidragande faktorerna till att en person blir klient", analyserades kvalitativt enligt tolkningsramar. Ramarna upptar förutom kategorierna systemvärld, livsvärld och aktörer de ur dessa härledda begreppen fokus, natur och kultur.

Fokus står för artikulerings primära inriktning, naturen för individens subjektivitet, hans uttrycksformer och förnimmelser, medan kultur avser omgivningens och de samhälleliga institutionernas, "systemens", närvaro, representationer i artikuleringarna. Analyserna av respondentensvaren i den offentliga och frivilliga sektorn på frågan om "den typiska klienten" antyder att svarens fokus oavsett respondentens sektortillhörighet ligger på objektet i en samhällelig kontext. Klienternas/medlemmarnas natur anses vara kännetecknat av beroendeskap och kulturen av utslagning. Subjektsynen kommer delvis till uttryck inom frivilligsektorn.

Beträffande frågan om *"om orsakerna ... till att en person blir klient"* står individen i fokus. Naturen karakteriseras likaså av utsatthet/beroende och kulturen av utslagning, också här s.g.s. oberoende av respondentens sektorstillhörighet. Frivilligsektorns svar uttrycker visserligen mera utpräglad klientens/medlemmens hjälplöshet som dennas karakteristiska "natur" eller "öppna svidande sår".

3.5 Organisationens påverkningsmöjligheter

Verksamhetsenheternas påverkningsmöjligheter av klienternas problem utreddes med frågan *"Med tanke på de problem en typisk klient vid din verksamhetsenhet har, så vilka problem förmår din verksamhetsenhet påverka och vilka inte?"*. Ca en tredjedel av de 94 respondenterna, såväl inom den offentliga som den frivilliga sektorn, anser att de förmår påverka de typiska klienternas psykiska och sociala problem. De enheter som inte anser sig vara i stånd att påverka de typiska klienternas psykiska och sociala problem är i det närmaste identiska med de enheter inom respektive sektor som anser sig kunna påverka problemen. De enheter som inte anser sig kunna påverka problemen är emellertid betydligt färre inom frivilligsektorn.

En femtedel av respondenterna anser att verksamhetsenheterna kan påverka behovet av vägledning och rådgivning, medan en lika stor andel anser att enheterna inte förmår påverka problem som är relaterade till förutfattade attityder/samhällsstrukturer. Ytterligare anser en knapp tredjedel att enheterna inte förmår påverka ekonomiska problem eller problem med anskaffande av bostad och arbete. Endast var sjunde respondent anser sin enhet kunna påverka ekonomiska problem och bostadsproblem.

Allmänt taget utgår de olika ansvarsområdenas och sektorernas aktörer i sina bedömningar av verksamhetsenheternas påverkningsmöjligheter från normativt, administrativt, materiellt och sociokulturellt angivna sektorsramar. Respondenternas artikuleringar av verksamhetsenheternas påverkningsmöjligheter bygger på en i och för sig realistisk men samtidigt i habermasiansk mening teknisk rationalitet. Aktörernas artikuleringar inrymmer en slags "själv censur" som en livsform i syfte att legitimera enheten. Svaren får härmed karaktären av språkspel med defensiva inslag. (Om begreppet språkspel se Wittgenstein 1978).

3.6 Organisationens kunskapsproduktion

Verksamhetsenheternas roll som kunskapsproducenter underskötes både med standardiserade och öppna frågor. Den första öppna frågan är "Hurudan information insamlar din verksamhetsenhet om sin verksamhet?" Myndigheternas och medborgar- och de övriga frivilligorganisationernas lagstadgade redovisningar av verksamheten liksom ansökningarna för erhållande och utnyttjande av offentliga medel, presenteras oftast enbart som statistiska fördelningar och tidsserier på för detta ändamål av "andra" myndigheter utarbetade blanketter. Detta utifrån myndigheternas närmast fiskala och i detta avseende "tekniska" kunskapsintressen. 44 respondenter av 94 nämner denna typ av information medan kategorin "kunskap genom undersökningar och klientevalueringar" får endast 17 och "uppgifter för verksamhetsberättelser, övriga rapporter m.m." 16 omnämmanden.

I detta avseende styr myndigheternas intresse av "*bevismaterial*" inte endast den offentliga utan också den frivilliga sektorn. Härvid blir åtminstone de "etablerade" och professionella organisationerna med anställd personal och tjänsteproduktion av olika slag tvungna att "böja" sin kunskapsproduktion utmed myndighetens "kunskapsparadigm" för att överleva och trygga sina "återförsäkrade kontrakt". Samtidigt utgör nämnda "böjningsmönster" organisationernas språkspel, i detta fall ett spel om vad "rätt" kunskap är värd.

Barnskyddets representanter inom den offentliga sektorn anser sina verksamhetsenheter uteslutande insamla kvantitativ information. Frivilligsektorns respondenter nämner att deras verksamhetsenheter samlar in "normala myndighetsuppgifter", uppgifter om kurser och annan utbildning m.m., gör dagliga anteckningar om unga i vårdhem och tar fram uppgifter för verksamhetsberättelsen liksom för utredningar.

Respondenterna inom bostadspolitikens offentliga sektor framhåller förutom "myndighetsuppgifterna" individuella kontrolldata. Frivilligsektorns representanter nämner bl.a. erfarenhetskunskap baserad på observation och medverkan liksom information om klientrelationerna och om habiliteringen.

Rusvårdsenheternas information anses likaså s.g.s. uteslutande vara av kvantitativ art. Inom frivilligsektorn nämns ytterligare skeendena ute på fältet m.m.

Invalid- och handikappvårdens offentliga sektor är likaså fången i kvantiteternas linjära kunskapsvärld. Frivilligsektorns information är ännu mer avgränsad än den offentliga sektorns och inskränks till att föra dagbok och till bokföring. Några respondenter säger med hänvisning till frivilligheten att deras enheter inte insamlar någon information alls.

Enheterna inom åldringsvården verkar också att vara lika "statiska" som de övriga verksamhetsenheterna i fråga om typen av information.

Konklusionen är att de delar av verksamheten som inte fångas in i de oftast utifrån och ovanifrån påförda informationskategorierna "inte existerar".

Dessa utdefinierade kunskapstyper kan därför inte utgöra underlag för diskurser utifrån de gällande spelreglerna för legitim argumentation. Därmed förmår denna "annorlunda" kunskap, t.ex. socialarbetarnas speciella förtrogenhet, inte heller legitimera verksamheten och förblir därför marginell. Systemvärldens kunskapsproduktion hotar annektera livsvärlden och förtränga denna, för att anknyta till Habermas (1984). Detta utlöser sociala problem på familje- och individnivå som inte kan åtgärdas utifrån systemvärldens kunskap. *De kognitiva felslutens onda cirkel sluts.*

Följande fråga om verksamhetsenheternas kunskapsproduktion lyder "*Hur anser du att verksamhetsenhetens resultat borde bedömas?*" Nu visar det sig att respondenterna själva, avvikande från de tidigare anförda siffrorna över den faktiska situationen, anser att resultaten borde bedömas på basen av follow up undersökningar eller andra typer av evalueringar av hur klienterna klarar sig.

Inom barnskyddet för ingen respondent från den offentliga sektorn fram någon alternativ resultatbedömning. Frivilligsektorns representanter betonar betydelsen av att försöka bedöma ensamförsörjarfamiljernas möjligheter att klara sig, att bedöma arbetsresultat i stället för prestationer och att rikta in sig på identiteten inom en delkultur m.m., argument med anknytning till livsvärlden.

Bostadspolitikens respondenter inom den offentliga sektorn har flera synpunkter på hur verksamhetsenheternas resultat borde bedömas, bl.a. genom undersökningar av människornas valmöjligheter i olika samhällsstrukturer, analys av målens överföring på praktiken, klienternas habilitering, genom att undersöka klientens "karriär" mot ett självständigt liv, liksom också den professionella klientrelationen, närmast instrumentella systemvärldsrationella kriterier.

Några av rusvårdens respondenter inom den offentliga sektorn tar som grund för resultatbedömningen upp frågan om klienterna blivit lyckligare och om de nu är mer tillfreds med sitt liv än före klientrelationen, livsvärldsrationaliteten. Frivilligsektorns respondenter nämner bl.a. evalueringsundersökningar.

Endast några få av *invalid- och handikappvårdens* respondenter inom den offentliga sektorn har synpunkter på det optimala sättet för resultatbedömning, såsom att utgå från vårdplaner och se efter hur klienterna trivs och hur vården påverkar initiativförmågan. Frivilligsektorns representanter nämner bl.a. input-output-analyser, funktionsförmågan och föreningsaktivitet, närmast bedömningar med anknytningar till "systemen".

Åldringsvårdens respondenter inom den offentliga sektorn efterlyser bl.a. muntliga evalueringar utöver de statistiska, uppföljning av klienternas kondition och en kontroll av köernas längd till mottagningar och vårdinstitutioner. Frivilligsektorns företrädare understryker betydelsen av att bedöma enhetens resultat genom att se efter hur det står till med välfärden i verkligheten, genom att höra sig för av andra människor i grannskapet, av anhöriga m.m., livsvärldsinriktningen. Vidare betonas frivilligarbetets in-

formella och "sporadiska" natur, vilket försvårar strikta före–efter-evalueringar.

I anslutning till föregående "frågebatteri" om organisationens kunskapsproduktion upptar enkätformuläret två öppna frågor om bekantgörandet av organisationen utåt. Den första frågan är: "Hur gör verksamhetsenheten sin verksamhet känd?" Berätta i korthet om bekantgörandets medel (respektive) innehåll. Enligt svarsfördelningarna är informationstillfällena inklusive seminarier och besök liksom egen tidskrift, affischer och annan "sakinfo" ungefär lika populära som informationsmedier. Respondenterna nämner emellertid ofta flera medier samtidigt. Informationens innehåll anges oftast bestå av allmän presentation av verksamheten och tjänsterna.

Inom *barnskyddets* offentliga sektor nämner respondenterna broschyrer, puffar i tidningspressen, telefonkontakter, föreläsningar, föräldramöten på daghemmen, samarbete och påtryckningsverksamhet. Frivilligsektorns representanter understryker utan undantag informationens betydelse. Medlen är ungefär de samma inom den offentliga sektorn.

Bostadspolitikens respondenter inom den offentliga sektorn nämner stadens informationsblad, telefonkontakter, rapporter mm. Inom frivilligsektorn nämns bl.a. lokalradion, tidningspressen, medlemscirkulär, seminarier och personliga kontakter.

Rusvårdens respondenter inom den offentliga sektorn nämner likaså informationen i tidningar, kurser och samarbete. Inom frivilligsektorn får pressinformationen och seminarierna, men också påtryckningsarbetet och klienternas egna erfarenheter omnämnanden.

Inom *åldringsvården* betonar den offentliga sektorns respondenter likaså informationens roll. Medierna är i stort sett de samma som inom de övriga ansvarsområdena. Informationen kan ges av funktionärerna, i tidningar, per telefon, i föreningar osv. Frivilligsektorns respondenter nämner som medel "husets broschyrer", organisationens egen tidning, årsberättelsen, pressen, lokalradion och cirkulär. Sektorerna skiljer sig inte nämnvärt från varandra beträffande informativ handlingsrationalitet.

Därpåföljande informationsfråga lyder "Ifall din verksamhetsenhet bedriver publiceringsverksamhet, hur anger du dess strävanden (respektive) innehåll. Vilka är dina förbättringsförslag?" Information om verksamheten och om undersökningarna inom ansvarsområdet får de relativt sett flesta omnämnandena. Den offentliga sektorn bedriver emellertid enligt respondenterna ingen egentlig publikationsverksamhet. De flesta respondenterna lämnade den tredje delfrågan om förbättringsförslagen obesvarad, delvis p.g.a. att förslagen redan nämnts i samband med strävandena.

Konklusion I på basen av den föregående "informationsanalysen" är att kunskapsproduktionen inom den offentliga sektorn i hög grad styrs enligt ett tekniskt kunskapsintresse utifrån systemvärldsrationaliteten med tonvikt på redovisning och "bevis" för myndigheternas legitimering. Konklusion II är att frivilligsektorns legitimeringsdiskurser är öppnare och mångsidigare.

Diskurserna uppfattade som språkspel innerhåller "ytligt sett" inte de individuella drag av egenintresse som antyds i hypoteserna, däremot nog av marknadsföring som frivilligsektorns överlevnadsstrategi, vilket kan vara en indikation på de nämnda i hypoteserna postulerade handlingsrationaliteterna.

3.7 Kvalifikationerna för klientarbetet

Yrkeskvalifikationerna är ett både omdiskuterat och kontroversiellt ämne inom social- och hälsovårdens sociala arbete. I och för sig omfattas säkerligen devisen "rätt person på rätt plats" också inom "det sociala" både av beslutsfattare och övriga professioner inom social- och hälsosektorn, alltifrån medicinare och sjukskötare till jurister och ekonomer. Saken är emellertid en annan när det gäller legitimeringen av det sociala arbetet. Legitimeringen av en profession omfattar en inomdisciplinär teoretisk och metodologisk bas, en egen kunskapsutveckling, allmänt accepterade yrkespositioner och rättigheter, särskilda kompetens- och ansvarsformuleringar och -prövningar, normativa och etiska handlingskoder, enhetliga resultatbedömningskriterier liksom också erkända avancemangs- och belöningsgrunder, t.ex. inom lönesättningen.

Inom social- och hälsovården definieras de formella behörighetskraven för socialarbetare i huvudsak enligt förordning (888/1983), som emellertid endast binder den offentliga sektorns anställningspolitik. Vilka kvalifikationer kräver då det konkreta klientarbetet? Enkätformuläret upptar frågan "Vilka kunskaper, färdigheter och egenskaper anser du att klientarbetet kräver av sig? Svara separat för kunskaper, färdigheter och egenskaper".

Svarens spridning är exceptionellt stor. Kunskap om människans utveckling, beteende och interaktion upplevs som mest centralt. Därefter följer kunskaper i medicin, sjukdomar och handikapp och som tredje i ordningen kategorin lagstiftning. De övriga närmast "tekniska" kunskapsområdena, socialskydd, grundkunskaper, yrkesutbildning och administration placerar sig lägre ner på "kvalifikationsskalan". Klientarbetets "fält" prioriterar härmed kunskaperna annorlunda än arbetsgrupperna för socialarbetets behörighetsgivande utbildning, forskarna på området, fackförbundet m.fl.

En slutsats kunde vara, att uppställandet av kvalifikationer för ett yrkesområde, som inte kan definieras entydigt vare sig teoretiskt eller praktiskt, måste utgå från ett kollektivt kunskapskrav där samtliga parter är delaktiga i kunskapsutvecklingen.

Av de färdigheter som klientarbetet kräver ställer respondenterna människorelationerna, empatin och förmågan att komma till lags med folk i främsta rummet. Socialarbetet innefattar per definition en eller flera "sociala" relationer. Emellertid utvisar undersökningar att klientarbetet "deformeras" till närmast tekniska, bokföringsmässiga eller protokollära rutiner. Arbetet förblir kontroll oavsett det är fråga om behovskontroll eller redovisning för överordnade och beslutsfattare.

Inom klientarbetet prioriterar aktörerna egenskaperna empati och engagemang, flexibilitet och kreativitet, men också förmågan att arbeta långsiktigt. Interaktionsaspekterna framstår hur som helst som väsentliga i fråga om såväl kunskaper, färdigheter som egenskaper i klientarbetet.

Kvalifikationsfrågegruppen innehåller en tilläggsfråga "Vilka speciella färdigheter förutsätter organisationens ledning av dig i ditt arbete?" Bedömningarna av organisationsledningens förväntningar beträffande de egenskaper som förväntades av respondenterna sammanfaller i stort med respondenternas egna preferenser. Ledningen anses emellertid i högre utsträckning lägga vikt vid ledar- och organisationsförmåga, normenligt beteende samt teoretiska insikter i branschen.

Barnskyddets respondenter betonar betydelsen av teoretisk kunskap om socialarbetet, om barnens uppväxt och uppfostran och om terapi- och forskningsmetoder. Behövliga färdigheter är förtrogenhet med lagstiftningen, förmåga att ingå i medmänskliga relationer och att komma till rätta med "svåra" föräldrar, att bemöta aggressivitet hos barn och unga och slutligen att utnyttja grupparbete i konsultationer. Förutsatta egenskaper är i sin tur ett lugnt sinnelag, vilja att arbeta med människor, empati, beslutsamhet och "a sense of humor", m.a.o. alla "godbitarna i ett och samma paket". De skillnader i svaren som beror på om respondenterna representerar barnskyddets offentliga eller frivilliga sektor är obetydliga. Frivilligsektorns aktörer understryker emellertid i högre utsträckning än den offentliga sektorns respondenter som viktiga färdigheter förmågan att få klienten att själva söka svaret på sina problem och ett förhållningssätt som stärker självkänslan.

Bostadspolitikens aktörer inom den offentliga sektorn anser klientarbetet förutsätta specifika kunskaper om lagar och normer, men också generella kunskaper i sociologi, såsom kännedom om samhällets sociala struktur och överhuvudtaget en stark teoretisk grund. Frivilligsektorn betonar kunskaper om människans väsen och beteende, kunskap om social- och hälsovården, om Finlands (svåra) historia m.m. *Viktiga färdigheter* för respondenterna i den offentliga sektorn är bl.a. förmågan att läsa det klienten säger "mellan raderna", (m.a.o. skepsis mot klientens artikulering, att se på artikuleringen som språkspel), behärska av medmänskliga relationer och färdighet att bemästra svåra klientsituationer. Frivilligsektorn betonar likaså förmågan att lyssna (emellertid utan att nämna skepsisen) men tillika att upptäcka, att fatta beslut, att vara empatisk och att kunna stå pall mot tryck från olika håll, dvs. att upprätthålla sin professionalitet.

Den offentliga sektorns respondenter inom bostadspolitiken understryker i sin tur egenskaper som tålamod, beslutsamhet, neutralitet, långsiktighet, humor, vänlighet, ordning och förståelse, m.a.o. nästan alla tänkbara goda egenskaper. Frivilligsektorn betonar ytterligare empati, pålitlighet, "sisu", initiativförmåga och kreativitet liksom respekt för nästan.

Särskilda färdigheter som krävs av den offentliga sektorns bostadspolitiska organisationer är effektivitet, ekonomiskt tänkande, organisationsförmåga, personalpolitik och beaktande av klienternas intressen, alla utom den

sista styrda enligt det i hypoteserna antydda tekniska kunskapsintressets systemrationalitet. Frivilligsektorns ledning anses av respondenterna i arbetet förutsätta färdigheter som administrativ planerig och organisatorisk utvecklingsförmåga, kännedom om hyreslagstiftningen, förtrogenhet med bokföring, förmåga att klarlägga klienternas problem och ta fram av information, förhandlingsförmåga, kreativitet, lugn, "sisu", orubblighet, tillförlitlighet, långsiktighet och förmåga att ta ansvar. Också frivilligsektorns svar avspeglar närmast ett tekniskt kunskapsintresse, emellertid men en viss tillsats av individbundna karakteristika.

Rusvårdens respondenter inom den offentliga sektorn anser i sin tur klientarbetet förutsätta *kunskap* om människor, över huvud taget om relationerna människor emellan, men också om samhällsrelationerna liksom om teoretiska referensramar och om vårdmetoder. Lämpliga *färdigheter* anses vara förmåga att tillämpa kunskaperna individuellt, förmåga att skapa en vårdrelation, empati, tillit, förmåga att kommunicera och gott handlag med människor. Frivilligsektorns aktörer anser klientarbetet förutsätta kunskap som utgår från praktiken, kunskap om andra typer av service inom problemområdet, teoretisk kunskap om människans väsen, om uppväxten, om växelverkan människor emellan, om människan som psykodynamisk helhet och slutligen om olika aspekter på rusvården, lagar, system, metoder, rehabilitering, "socialalkohologi" m.m. Behövliga färdigheter är att kunna förmedla en ny syn till klienten med inriktning på förändringar, interaktiva färdigheter, abstraktionsförmåga, behärskning, att kunna lyssna och motivera, att klara av att möta en annan människa, god utbildning och språkkunskaper.

Kvalifikationskraven för det sociala arbetet inom rusvården kan anses vara i det närmaste universella inom behandlings-, terapi-, omsorgs- och vårdyrkena och inte på något sätt karakteristiska för det sociala arbetet.

Speciella färdigheter som ledningen förutsätter av klientarbetarna inom rusvården är flexibilitet, optimism, ledarkompetens, behärskande av klientarbetet, anpassnings- och samarbetsförmåga, energi, tid, autonomi, empati, initiativförmåga och förmåga att fatta snabba beslut, omdömesförmåga och mod, men också att följa givna direktiv, behärska olika situationer, en god kunskapsbas, förmåga att "ta åhörarna", utåtriktat arbete och beredskap att gripa sig an vilken uppgift som helst, vara en *tusenkonstnär*.

Invalid- och handikappvårdens respondenter inom den offentliga sektorn anser sitt arbete kräva kunskaper om socialbranschen, särskilt om utvecklingshämmande och invalidvården, om rehabilitering, om samhällets strukturer, människors beteendemönster och slutligen om klientarbetsmodeller. Förutsatta egenskaper är att "förstå och acceptera olikhet", empati, tålmod, planmässighet, lugn, stark självtillit och kreativitet, egenskaper som nästan alla återkommer i de andra ansvarsområdenas motsvarande förteckningar.

Till de färdigheter som krävs av de respondenter som är verksamma i klientarbetet inom invalid- och handikappvården hör t.ex. att känna till rela-

tionerna mellan teori och praktik, normal och avvikande utveckling, olika neurologiska sjukdomar och handikapp, lagstiftning och överhuvudtaget "socialkunskap". Ledningen anses i sin tur i klientarbetet förutsätta färdigheter som intelligens, men också "alla slags färdigheter", inlevelse, behärskande av kanslirutiner, vilja att betjäna folk, förmåga att uttrycka sig muntlig och skriftlig, att kunna anlita experter och att förstå sina medmänniskor. Också här kan man fråga sig var "biffen" finns, m.a.o. vad som är specifikt för just det sociala arbetet?

Den sista frågan i informationsfrågelådan lyder "Ifall det ordnas personalmöten eller liknande vid din verksamhetsenhet, så vilka slags frågeställningar behandlas vid dem?" Frågan återkommer i preciserad utformning, skilt för de formella mötena och de informella personalträffarna (på kaffe-pauser etc.), i praktikanternas dagboksanteckningar.

Det visar sig att personalmötena oftast diskuterar praktiska frågor rörande verksamheten och därnäst yrkesfrågor inklusive utbildningstillfällen och samarbete samt personalens inre angelägenheter. Klientfall och penningärenden nämns endast av ett fåtal. Ventilering av klientfall hör per definition och p.g.a. sekretess- o.a. hänsyn inte till de allmänna personalmötenas åligganden. Däremot förefaller det uppenbart att klienterna, men också resurserna borde diskuteras av samtliga involverade parter i tvärdisciplinära arbetsgrupper utifrån ett kollektivt kunskapsintresse.

3.8 Samarbete

Samarbete över sektors- och disciplinära gränser är och har varit ett av social- och hälsovårdsadministrationens slagord. *Samarbetet* på organisationsnivå, i form av samverkan, kan anses utgöra en social relationsstruktur i form av en dimension. Dimensionen kan antas sträcka sig från en pol av *indifferens* i fråga om varandras mål och medel via ett "kritiskt område" kännetecknat av ohejdad *konkurrens* mot en första instrumentell samordning av medlen, en *koordinering*, vidare mot införlivning och ett upställande av gemensamma mål och medel, dvs. en integration, till en total samman-smältning av målen och medlen, en fusion (Kaitalo & Walls c.f.). Frågan är hur social- och hälsovårdens aktörer ser på samarbetet?

Samarbete bedrivs på olika samarbetsytor och med olika parter. Undersökningen utforskade samarbetet med frågan "Vilka är de viktigaste samarbetsparterna för tillfället?"

De viktigaste samarbetsparterna både inom den offentliga och frivilligsektorn är den offentliga sektorns verksamhetsenheter/funktionärer. Däremot får frivilligsektorn oavsett respondentens egen sektorstillhörighet endast några omnämmanden. Församlingarna nämns med ett undantag när endast av den frivilliga sektorns respondenter. Det är överraskande att den privata sektorn får lika få omnämmanden av de två respondentkategorierna trots att medborgarorganisationerna och frivilligföreningarna i Helsingfors är både talrika och förfogar över ett mångsidigt utbud av resurser m.m. För-

klaringar till detta kan vara den offentliga sektorns övergripande funktioner med förgreningar åt alla håll, frivilligorganisationernas köpserviceavtal med de kommunala myndigheterna liksom också frivilligsektorns roll som övervakare av verksamheten. Men det kan också hända att frivilligorganisationernas inbördes konkurrens på "socialmarknaden" med vad denna kan innebära av spekulation och liknande kväver samarbetet i dess linda.

Frågan kring samarbetspartners har en uppföljning, nämligen "Och vilka (samarbetspartners) skulle ni dessutom vilja samarbeta med?" Delfrågan avser att fånga in respondenternas förväntningar om det ideala samarbetet. Samarbetsinviterna riktar sig också i detta fall relativt sett oftast till den offentliga sektorn men inte lika tydligt, beroende på frågans utformning, karaktiseringen av det rådande samarbetet. Undersökningen påvisar den offentliga sektorns centrala roll ifråga om såväl det existerande som det förväntade samarbetet.

3.9 Handledning och kunskapsbrister i klientarbetet

I tiden överfördes mästarens kunskaper och färdigheter till gesällen i direkt kontakt med emellan i själva yrkesutövningen, i produktionens sfär. Utbildningssamhället har lagt huvudansvaret för inläringen på utbildningsväsendet. Endel kunskaper, *"det ordlösa språket"*, *"kroppsspråket"* och *färdigheter såsom "handens färdigheter"* m.m. kan emellertid inhämtas och inövas endast i omedelbar relation till utövningen, praktiken. Kompetensen att ingå i och bygga upp människorelationer hör till de färdigheter som säkerligen bäst utvecklas i relationella sammanhang.

Det är uppenbart att de sociala relationerna mellan socialarbetare och klient också innefattar ömsesidiga evalueringar av interaktionens utfall. Socialarbetarens arbetshandledning innefattar ytterligare stöd och förstärkning av den professionella identiteten. Slutligen är arbetshandledningen en länk mellan beslutsfattandet inklusive administrationen och klientarbetaren.

Enkätformuläret upptar en öppen fråga om arbetshandledning "Berätta i korthet hur arbetshandledningen är ordnad för dem som utför klientarbete inom verksamhetsenheten" avsedd att kolla upp läget vid de olika verksamhetsenheterna. Samtidigt kan svaren tänkas ge en antydning om enheternas rationalisering av sin verksamhet beträffande kontrollen och kunskapsöverföringen.

Regelbunden eller åtminstone sporadisk handledning i grupp/individuellt ges till fältarbetarna vid en tredjedel av verksamhetsenheterna. Här är det skäl att påminna om att endel verksamhetsenheter är av typ små volontaristiska och amatöristiska frivilligföreningar/aktionsgrupper utan anställda fältarbetare och följaktligen likaså utan professionell arbetshandledning. De enheter som har arbetshandledning anlitar vanligtvis utomstående handledare.

Den sista öppna frågan knyter an till kunskapsproduktionen och lyder "Vilka kunskaper saknar du i ditt arbete/i din arbetsuppgift?" En drygt tredjedel av respondenterna lämnade frågan obesvarad, vilket kan bero på svars-trötthet emedan frågan är den sista av de öppna frågorna i enkätformuläret, på tillfredsställelse med de nuvarande kunskaperna men också möjligtvis på frågeställningens subjektivt upplevda komplexitet/irrelevans! De som svarade uppger sig ungefär lika ofta sakna teoretisk, praktisk, juridisk som annan / "all slags" kunskap. Svaren ger därmed också uttryck för ett kunskapsunderskott jämfört med vad social- och hälsovårdens arbetsuppgifter kräver av personalen och övriga involverade.

Barnskyddets respondenter inom den offentliga sektorn efterlyser kunskaper om beteendestörningar hos barn, familjeterapi och ledarskap medan frivilligsektorn anser sig behöva kunskaper om utvecklingsplaner, om forskningsresultat, om ledarskap och om internationell praxis.

Inom *bostadspolitiken* klagar den offentliga sektorn över att premisserna för organisationernas beslutsfattande inte når gräsrotsnivån. Frivilligsektorn i sin tur saknar kunskaper om andra frivilligorganisationer, uppgifter om vad andra instanser gjort för klienterna, om lagstiftningen (framförallt om förutsättningarna att ingripa mot vederbörandes vilja), om sjuktjänster, ledarskap och slutligen om uppföljningen av den sociala utvecklingen. De saknade kunskaperna är också i detta fall till sin natur närmast pragmatiska, direkt anknutna till praktiken, och de kunde därför ges som *arbetsplatsutbildning* eller som fortbildning.

Kunskapsbehovet inom *rusvården* knyter an till bakgrunden för människors valhandlingar liksom till hur man kan få härbärgesgästerna att övergå till självständigt boende. Likaså saknas kunskaper i systemteori för uppföljning av arbetet liksom uppgifter om disponibla vårdplatser.

Respondenterna inom *invalid- och handikappvårdens* offentliga sektor säger sig sakna kunskaper om rehabilitering och habilitering, sätten att handla liksom juridisk och teknisk kunskap. Frivilligsektorn saknar närmast uppgifter om forskningsresultat men också om bokföring, beskattning, juridik m.m. Också i detta fall är det närmast kunskap utifrån en teknisk rationalitet som efterfrågas.

Åldringsvårdens kunskapsdeficit slutligen anses utgöras av bristande kunskaper i psykiatri, om demensproblem, och ytterligare inom frivilligsektorn om arbetets produktivitet, juridik, socialvården i ett bredare perspektiv liksom om senaste nytt i socialarbetarutbildningen.

3.10 Framtidsvisioner

Det sista temaområdet tar upp framtidsvisionerna hos social- och hälsovårdens aktörer. Enkätformuläret innehåller två i och för sig triviala dikotoma frågor, uppföljda med öppna frågor. Här är det åter skäl att påminna om att undersökningen inte i första hand avser att få fram en sanning om sakernas faktiska tillstånd eller, som i detta fall, sannolika utveckling. Undersökning-

en avser i stället att få ett grepp om respondenternas, de inom social- och hälsovården verksamma aktörernas artikuleringar, utifrån de hypotetiska skillnaderna mellan aktörerna enligt offentlig status, ställning m.m. Fråga 1 rör behovet av verksamhetsenheten i början av tjugohundratalet och fråga 2 utvecklingen av de materiella skillnaderna och skillnaderna i de sociala värderingarna i Finland under 1990-talet.

Framtidsvisionsfråga ett lyder: "Tror du att din verksamhetsenhet behövs ännu i början av 2000-talet och i så fall till vilka delar?" Det visar sig att hela 86 % anser att verksamhetsenheten kommer att behövas ännu under 2000-talet. Behovsformuleringarna kan dels anses baseras på respondenternas specifika sakkunskap och praktikförtrogenhet, dels att de på ett sätt som upplevs som närmast självklart ser *utvecklingen som lineär* och utifrån denna grundsyn gör upp prognoser om framtida tillstånd.

Statistikproduktionen med dess inbyggda ideal av en statisk utveckling inom ramen för "givna" statistik kategorier kan "cementera" aktörernas framtid till förändringarna inom kategorierna. Om världen, som redan sagts, förändras utöver de indefinerade kategorierna, så desto värre för världen. Det är emellertid skäl att erinra om att institutionernas existens och insatser inte enbart utgör trygghetsgarantier för dem som de är avsedda för, klienterna, medlemmarna o.s.v., utan också för funktionärerna, som är beroende av institutionerna för sin utkomst, sin prestige osv.

Visionsfråga 2 är uppspjälkt i två delfrågor och lyder: "Anser du att människornas materiella skillnader och skillnaderna beträffande det hur människor värderas socialt kommer att minska eller att öka i Finland på 1990-talet?" I detta fall anser 67 % av svarandena att människornas materiella skillnader ökar på 1990-talet. Alternativet "minskar" (vilket 20 % valde) hade placerats först i ordningen som ett slags "lockbete" för att åtminstone inte förleda respondenterna till alltför "negativa" framtidsvisioner. Likaså tror 63 % av respondenterna att de sociala värderingsskillnaderna kommer att öka medan 22 % ser fram emot ett mera jämlik 90-tal.

Samhället kan utgående från de gjorda bedömningarna tänkas gå mot en större segregering. Det är emellertid också tänkbart att reaktionerna på de framtida materiella och sociala skiktningarna i samhället utgör de inom social- och hälsovårdens institutioner verksamma aktörernas språkspel. "Spelen" kan härvid ses som element i aktörernas "överlevnadsstrategier" och kan anses uttrycka de involverades egenintressen. Bredare ekonomiska och sociala klyftor kan emellertid leda till minskad interaktion mellan de olika från varandra separerade samhällsskikten. Kommunikationen människor emellan i privatlivet försvåras antagligen också ifall de sociala relationerna blir beroende av innehav av distinkt, gruppsspecifikt "kapital" av ett eller annat slag, ekonomiskt, socialt, kulturellt eller liknande.

Frågan om utvecklingen av de materiella skillnaderna uppföljdes med den öppna frågan "Hur kommer det att avspeglas inom din verksamhetsenhets ansvarsområde?" Barnskyddets respondenter anser att de ökande materiella skillnaderna kommer att avspeglas i ett större antal klienter, i flera

mångproblemklienter, i mer arbete, i att barn som hamnar på barnhem före det upplever allt som mer negativt och att de unga vill "gripa tag i månskärnan", att de har orealistiska föreställningar som leder till besvikelser och svårigheter att legitimera sig inför dem för vilka det "går bra".

Bostadspolitikens respondenter anser liksom "barnskyddarna" att de ökande skillnaderna kommer att resultera i allt fler klienter som har slagits ut ur samhället. Likaså tror respondenterna att hyresboende alltjämt kommer att värderas lågt, att samarbetsberedskapen bör förbättras och att det bl.a. kommer att finnas ett allt större behov av stödbostäder.

Rusvårdens respondenter anser i sin tur att en helhetsinriktad förbättring av klienternas situation kommer att försvåras, att människornas prestationsförmåga minskar p.g.a. rikligare alkoholkonsumtion, att de utstötta stöts allt "längre utåt kanterna", att det uppstår en särskild mobil, åtminstone temporärt arbetslös, bostadslös, mer eller mindre alkoholiserad och p.g.a. allt detta samtidigt allt mer marginaliserad befolkningsgrupp, att klienter i en allt svårare psykofysisk och social situation uppsöker mottagningarna, att dolda missbrukare får det allt svårare i ett datoriserat konkurrenssamhälle och att resursbehoven men också den psykiska otryggheten växer. Här avspeglar sig en samtidig system- och livsvärldscentrering.

Invalid- och handikappvårdens respondenter förväntar sig bl.a. att det i framtiden skall vara lättare att få bostäder och personal. De anser emellertid också att arbetslösheten ökar men yrkeskunnigheten minskar, att allt fler blir beroende av basskyddet/medborgarlönen, att människorna blir deprimerade p.g.a. brist på stöd och att de invalidiserade och handikappade också i framtiden kommer att vara tvungna att klara sig på lägsta möjliga "sparlåga".

Åldringsvårdens funktionärer får i sitt arbete med åldringar samtidigt det längsta perspektivet på den samhälleliga utvecklingen genom att följa upp åldringarnas livsöden. Mot denna bakgrund är det förstående att hälften av respondenterna inom åldringsvården anser att de ekonomiska skillnaderna kommer att minska på 1990-talet. Minskningen i de ekonomiska skillnaderna i samhället antas komma till uttryck i en ökad jämlikhet, i att det blir lättare att få hemhjälp, i att socialskyddet förbättras m.m. De respondenter som anser skillnaderna öka tror att dessa avspeglas i ett behov av allt fler tjänster liksom av mer hjälp och stöd, i att de utstötta får det allt värre, att klyftorna växer och problemen kumulerar, men också i att pensionärerna har allt mer pengar till sitt förfogande, att de vill ha olika typer av vård och att de aktivt värnar om sin hälsa.

Tillägsfråga 2 knyter an till de sociala värderingsskillnadernas utveckling och lyder som följer: "Hur kommer detta att avspeglas i klienternas liv?" Här bör erinras om att en tredjedel av de 94 respondenterna lämnade tillägsfrågan obesvarad.

Av *barnskyddets* respondenter menar de som tror att skillnaderna kommer att minska att klienterna i framtiden blir allt mer jämställda, att de kommer att känna sina egna rättigheter och att den ömsesidiga respekten

och tilliten ökar. Däremot anser de som befärar att skillnaderna ökar, att befolkningen kommer att indelas i arbetsaktiva versus dem som inte förvärvsarbetar, att verksamhetsenhetens arbetsbörda kommer att öka, men också att andra värden än ekonomiska prioriteras samtidigt som barnen emellertid antas "ärva" sina föräldrars sociala ställning ("det sociala arvet") som före det stora "välfärdssamhällsprojektet".

Samtliga 11 respondenter inom *bostadspolitikens* verksamhetsenheter anser att skillnaderna i social värdering kommer att öka (två med vissa förbehåll). Skillnaderna antas komma till uttryck i utslagning, i ökade skillnader också klienter emellan, i en "yuppiekultur", i en låg värdering av hyresboende, i att det för de från fängelser frigivna blir allt svårare att få jobb, i att "vanliga" människor kommer att förhålla sig allt restriktivare till klienterna, som kommer att bära på en allt tydligare stämpel p.g.a. samröret med den offentliga sektorn och i att den allmänna indifferensen i samhället ökar samtidigt som bitterheten tilltar.

Opinionsklimatet för de framtida sociala värderingarna är s.g.s. detsamma inom rusvärden som inom de övriga ansvarsområdena. Ökningen av de sociala värderingsskillnaderna antas avspelas i klienternas liv i form av bostadslöshet, rädsla, sjukdomar och i att man allt mer söker hjälp anonymt.

Ytterligare antas datatekniken "slå ut" de mjuka värdena i arbetslivet. Klienternas problem antas öka och klienterna tros komma från allt svårare förhållanden och befinna sig i en allt mera ansträngd psykosocial situation. Utslagningen blir samtidigt allt mera total emedan den *subjektiva* tröskeln för uppsökande av vård höjs.

Av *invalid- och handikappvårdens* respondenter anser ca hälften att de sociala värderingsskillnaderna kommer att öka. Klienterna befäras som en konsekvens av "värdesegregeringen" bli påtrampade emedan de inte förmår konkurrera, deprimerade och sämre motiverade att gå ut i arbetslivet. Utslagningen antas öka om den berör livsområden som bygger upp och konfirmerar de "människovärdiga" i samhället. Den allmänna inställningen till handikappade antas samtidigt bli intolerantare som en följd av att invaliditet och handikapp blir allt synligare. De respondenter som tror att de sociala värderingsskillnaderna kommer att minska i framtiden antar att de handikappade blir allt mer accepterade och att de kan leva ett normalt liv genom att isoleringen upphör.

Av *åldringsvårdens* respondenter anser lika många att de sociala värderingsskillnaderna kommer att öka som tvärtom. De som anser att skillnaderna kommer att öka antar att dessa kommer till uttryck i att de klienter för vilka det redan nu går dåligt kommer att värderas ännu lägre i framtiden, i att de allt sannolikare slås ut ifall de inte erhåller stöd, i att ensamheten blir allt mer villkorlös, i att omsorgen blir allt mer krävande osv. De som anser att skillnaderna minskar antar att minskningen kommer att avspelas i klienternas liv med att titelsjukan avtar, i att alla kan söka och erhålla tjänster av någorlunda enhetlig kvalitet, i valfrihet m.m.

4 Praktikanterna som informatörer

Undersökningen omfattar ytterligare redovisningar av hur socionomstuderandena registrerar och artikulerar sina erfarenheter under den handledda jämsidespraktiken. Avsikten med praktikantundersökningsdelen var att låta noviser i socialarbetet förmedla sina omedelbara intryck och upplevelser av det sociala arbetet, dess funktionärer och klienter, de sociala problemen, språket och arbetsplatskulturerna utan den barlast de inkörda "proffsen" kan antas bära med sig. Finns det t.ex. skillnader mellan de olika kunskapsintressena sådana de framtonar ur praktikanternas upplevelser jämförda med dem som kommer fram hos funktionärerna?

4.1 Praktikantens första intryck av praktikplatsen

Den första uppsatssuppgiften riktades både till den grupp som praktiserade läsåret 1986–1987 och därpåföljande praktikantgrupp, läsåret 1987–1988. Efter det att praktikanterna jobbat ca en vecka på praktikarbetsplatsen ombads de skriva en första kort uppsats om praktikantens föreställningar av att arbeta som socialarbetare på arbetsplatsen ifråga. Praktikanterna fick berätta om de allmänna målsättningarna för arbetet och om de överensstämmer med den faktiska arbetssituationen, om sin samhälls-människosyn och om bemötandet på basen av deras första intryck och förväntningar.

Praktikanterna redogör rätt utförligt för praktikplatsens allmänna målsättningar, men har av naturliga skäl svårare att ta ställning till hur målsättningarna överensstämmer med den faktiska arbetssituationen. Praktikanterna är likaså rätt osäkra inför sina arbetsuppgifter, men understryker att de blir bra bemötta på praktikplatsen.

Flertalet praktikanter upplever sitt eget liv som rätt trygghet och "normalt". Den egna människosynen beskrivs med uttryck som att komma tillrätta med sig själv, att se sig själv som aktiv människa osv. Klientsynen kännetecknas i uppsatserna av en syn på klienterna som handlande individer, rätt till egna beslut, av kamp tillsammans med klienten, men också av skuldkänsla och otillräcklighet p.g.a. att känsloutbytet förträngs och klientrelationerna reduceras till varutransaktioner.

Resultatbedömningarna varierar främst enligt arbetsplats och mindre enligt skribent. Emellertid anser praktikanterna överlag att socialarbetet inte förmår påverka strukturella problem i samhället. Praktikanterna är vidare mycket motiverade och ambitiösa ifråga om sina arbetsuppgifter. Bemötandet av klienterna karakteriseras som sakligt, vänligt, jämlikt, neutralt och fördomsfritt.

En sammanfattande bedömning av praktikanternas stämningar inför praktikens skärseldar är den att praktikanterna visserligen är spända och osäkra, men också starkt motiverade. Praktikanterna kommer från rätt trygga hemförhållanden och anser sig kunna bidra till klienternas bästa, om inte i stort så åtminstone i smått. Samhället bedöms som rätt stelt och byråkra-

tiskt, men inte som ett klassamhälle. Mest kritiska är de praktikanter som arbetar inom fängelsernas sociala arbete, inom rusvården, med flyktingar och i mottagningshem, delvis också de som arbetar inom åldringsvården.

4.2 Den erfarna praktikanten har ordet

Det andra praktikantuppsatsformuläret vid namn "Framtiden I Våra Händer..." har rubriken "Det mest nedbrytande och det mest hoppingivande i min praktik". Uppsatsen skrevs efter att praktikanterna hade praktiserat ca fyra månader.

Det mest nedslående anses vara inte endast den egna otillräckligheten utan också andra människors och resursernas otillräcklighet. Likaså ansågs den första tiden på praktikplatsen vara nedbrytande och leda till en känsla av hjälplöshet. Socialarbetarens ensamhet påtalades likaså. Stelheten och rigiditeten inom socialväsendets organisation, spänningarna mellan personalen, men också klienternas tragiska livsöden, anges av en del praktikanter som nedslående.

Det hoppingivande i praktiken knyter an till förändringar i klienternas livssituation, till den personliga utvecklingen, till möjligheten av närhet till människor, men också till klienternas anpassning och till uppkomsten av ett fungerande samarbete.

De i praktikens slutskede avfattade uppsatserna ger en antydning om praktikperiodens primära betydelse för studerandena. Praktiken har förmedlat och bidragit till kännedom om och inlevelse i 1) praktikplatsen som social organisation, 2) det sociala arbetet som yrkespraktik, 3) klienterna och deras problematik i relation till vad socialarbetet gör/kan göra/inte kan göra och 4) praktikantens egna resurser och tillväxtpotentialer som människa och blivande socialarbetare.

Jämförda med uppsatserna i början av praktikperioden uttrycker uppsatserna i praktikens slutskede en ökad medvetenhet om svårigheterna på socialarbetets fält och en insikt om arbetets möjligheter men också dess begränsningar. Den egna identiteten har stärkts. En stark identitet och en ökad medvetenhet kan utgöra redskap med vilka teoretisk och professionellt kvalificerade socialarbetare på ett i kunskaps-/mediasamhället gångbart sätt förmår artikulera sig och byta ut "gnället", "eländesdiskurserna" mot i denna samhällsform giltiga diskurser. Diskurserna uppmärksammar på disponibla alternativ i ett integrerat teoretiskt, förklaringsinriktat, åtgärdscentrerat, resursorienterat och konsekvent sammanhang.

4.3 Om undran inför socialarbetet

Bägge praktikantgrupperna fick ytterligare på 10 rader ta ställning till tre "öppna frågor", nämligen:

1) frågor praktikanten alldeles i början ställde sej då hon/han fick reda på sin blivande praktikplats.

Svarsfördelningarna antyder att dels de nya och främmande arbetsuppgifterna, dels de hur praktikanterna själva kommer att klara sig får de flesta omnämnandena,

Frågeställning 2) tar upp hur praktikanterna beskriver frågor som dykt upp under själva praktiken. I motsats till de inledande hypoteserna framstår förhållandet till klienterna och sättet att arbeta med klienterna som centrala. Detsamma gäller socialarbetets innehåll. Sålunda har praktiken professionaliserat praktikanterna och trängt undan "initialångesten" och "egofixeringen".

Frågeställning 3) avser att komma åt vad praktikanterna anser om innehållet i den utbildning SSKH ger med tanke på det som praktikanterna stöter på i sin praktik. Det visar sig att praktikanterna oftare påtalar brister än förtjänster, vilket inte är helt oväntat. Framförallt påtalar brister i den praktikförberedande undervisningen. Praktikanterna anser att utbildningen innehåller för lite socialmetodik, terapeutiskt arbete och psykiatri. Likaså vill praktikanterna ha mer kunskap i socialpolitik och socialskydd liksom också mer stöd av teorin.

4.4 Aktörernas situation och position

Den första praktikantgruppen fick ytterligare i uppgift att komma med bedömningar av sin Egen situation, Klienternas situation och Socialarbetarnas situation genom att "pricka in" sina positioner på de fyra rutor eller m.a.o. i det "fyrfält" som de två horisontala axlarna bildar. *Horisontal I utgörs av en dimension för Informationens innehåll.* Dimensionens ena pol illustrerar en information "Begränsad till anvisningar om rättigheter och skyldigheter angivna i regler, lagar och förordningar", den andra polen ett informationsklimat där "Informationen (utformas) under arbetets gång i en dialog mellan de agerande". Majoriteten av praktikanterna anser att det finns en svag eller t.o.m. klar tendens till att informationens innehåll, med avseende på praktikanternas egen situation, utformas under arbetets gång i en dialog mellan de agerande.

Socialarbetarnas situation anses likaså av praktikanterna utformas under arbetets gång i en dialog de agerande emellan. Klienternas situation bedöms rentav som bättre än praktikanternas i fråga om medverkan i utformningen av informationens innehåll.

Den andra horisontalen innefattar de *Ömsesidiga relationerna*, vilka sträcker sig från polen "En Vi-De-struktur: (ledningen, Vi, håller distans till den övriga personalen och denna till klienterna vilka upplevs som objekt) till polen "En Vi-struktur: (de olika personalgrupperna förhåller sig till varandra och till klienterna som ömsesidigt bidragande subjekt).

Majoriteten av praktikanterna anser praktikerbetsplatserna kännetecknas av en Vi-struktur där de olika personalgrupperna förhåller sig till varandra och till klienterna som ömsesidigt bidragande subjekt, både ifråga om praktikanterna och socialarbetarna. Däremot anses de ömsesidiga relatio-

nera för klienternas vidkommande betydligt oftare kännetecknas av en Vi-De-struktur där ledningen Vi, håller distans till klienterna, De, än beträffande praktikanterna och socialarbetarna.

Praktikantuppgift 2 gavs åt den andra årskursens studerande och den är en partiell uppföljning av uppgift 1. Praktikanterna fick markera praktikplatsens position i förhållande till bägge axlarna samtidigt, dvs. som på ett fyrfält. Trots att praktikanterna nu ställdes inför uppgiften att beakta bägge dimensionerna samtidigt anser praktikanterna alldeles klart att praktikplatserna kännetecknas av ett informationsutbyte som utformas under arbetets gång, i en dialog de agerande emellan inom en Vi-struktur där de olika personalgrupperna förhåller sig till varandra och till klienterna som ömsesidigt bidragande subjekt.

4.5 De sociala problemens, orsakernas och lösningarnas rulett

Uppgift 3 i praktikantundersökningsdelen De sociala problemens, orsakernas och lösningarnas rulett eller "ödeshjul" är indelat i tio sektorer med särskilda "ekrar". Hjulet består för det första av en yttre cirkel, som representerar de sociala problemen, inalles 10 problemkategorier, med en sektor reserverad för varje problemkategori. Dessutom upptar hjulet två inre cirklar, den mellersta för lösningarna och den innersta för orsakerna. Under hjulet fanns förteckningar över 7 numrerade orsaks- och lösningskategorier. Praktikanterna i bägge grupperna fick i uppgift att placera in numren för de av dem valda lösningarna och orsakerna i respektive problemsektor (som lösning av Problemsektor I Fattigdomen, utkomsthoten, kunde praktikanter t.ex. välja nummer 5. "Garantera att klienternas i lag stadgade rättigheter tryggas" och som orsak ange t.ex. nummer 8. "Luckor i socialskyddet") och anteckna numren i respektive problemsektor inom de av respektive cirklar angivna utrymmena.

I fråga om sektor I *fattigdomens inklusive utkomsthotens orsaker*, pekar praktikanterna lika ofta på luckor i socialskyddet som på produktionsförhållandena, marknadskrafterna (13 praktikanter av 32). Lösningar är enligt 11 praktikanter att garantera att klienternas i lag stadgade rättigheter tryggas medan en politisering av de sociala problemen får 8 val. Den centrala orsaken till *bostadslösheten, trångboddheten, problemen kring boendemiljön* m.m., sektor II, anses likaså oftast vara produktionsförhållandena etc. (19 av 32). Lösningar på bostadseländet är enligt 13 praktikanter att göra de sociala problemen till politiska frågor. Beträffande problemsektor III, *sjukdomar, invaliditet* osv. nämner 15 av 30 praktikanter människornas olikhet och olika förutsättningar som orsaker. Likaså anger 15 praktikanter att en utvidgning av socialskyddet, dvs. av stödet, vården och omsorgen kan utgöra lösningar.

Som orsak till problemsektor IV, *psykiska störningar, avvikande beteende* m.m., nämner 13 praktikanter av 29 människornas olikhet och olika förutsättningar medan 8 anser avsaknaden av hopp och mening i livet utgö-

ra ett centralt orsakssyndrom till psykiska störningar. Hela 21 praktikanter anser individuell terapi och behandling vara den bästa lösningen. Sektor V, *alkoholmissbruket, narkotikaproblemen osv.*, liksom delvis de psykiska störningarna m.m., anses av 17 av 29 ha sina rötter i avsaknaden av hopp och mening i livet. Också i detta fall anser 21 praktikanter att den bästa lösningen/åtgärden för att stävja missbruket är individuell terapi och behandling. Sektor VI, *våldet inom familjerna och samhället* (t.ex. barns och åldringars otrygghet), anser 15 praktikanter av 28 ha sin orsak i omognad att ta ansvar för sig själv och för andra. Tio praktikanter anser en ökad dialog och ökat samarbete vara lösningar på våldsproblematiken.

Beroendet, ensamheten, isoleringen (t.ex. i fråga om barn, åldringar och handikappade), sektor VII, bedömer 19 praktikanter av 29 ha sin främsta orsak i den bristande solidariteten människor emellan. Lösnings-/åtgärdsförslag anses likaså av 19 praktikanter vara ökad dialog och samarbete individer och grupper emellan. Sektor VIII, *splittringen av familjerna, uppfostringsproblem osv.*, anses av 11 praktikanter av 27 bero på omognad att ta ansvar för sig själv medan 8 hänvisar till människornas olikhet och olika förutsättningar. Lösningar anser 14 praktikanter vara att öka dialogen och samarbetet individer och grupper emellan.

Polariseringen/skiktningen (uppkomsten av de starkas A- och de svagas B-lag i samhället), sektor IX, anser 16 praktikanter av 29 bero på produktionsförhållandena, marknadskrafterna, medan 10 anser att orsaken står att finna i den bristande solidariteten människor emellan. Lösningar/åtgärder för att stävja polariseringen anser 10 praktikanter vara att öka dialogen och samarbetet individer och grupper emellan, medan 9 vill göra de sociala problemen till politiska frågor och 8 praktikanter öka klienternas makt och inflytande. Den sista sektorn, X, *arbetslösheten/undersysselsättningen*, anser hela 26 praktikanter av 30 bero på de rådande produktionsförhållandena, marknadskrafterna, medan 16 anser att lösningen/den rätta åtgärden för att komma tillrätta med arbetslösheten vore att göra de sociala problemen till politiska frågor.

Praktikanternas ställningstaganden till ruletten med problem, orsaker och lösningar kan samtidigt uttrycka deras samhälls-, människo- inklusive klient- och problemsyn. Praktikanten "berättar" med sina prioriteringar inte endast om sina individuella val utan också om sin bakgrund, sin utbildning, sin skola, om kurslitteraturen, om sin handledare, massmedierna osv. Det är troligt att de komponenter som är externa i förhållande till det egentliga socialarbetet gör sig desto mer påminna ju mera labil den professionella rollen är.

4.6 Socialarbetets utförande och inriktning

Uppgift 5 avser klarlägga socialarbetets inriktning och verkställighet på praktikanternas arbetsplatser. Praktikanterna fick än en gång markera sina bedömningar på ett koordinatsystem, ett fyrfält. Koordinaterna är Åtgärddningen som X-axel och Inriktning som Y-axel. Åtgärddningen på X-axeln upptar alternativen "Lämna det yttre opåverkat" och "Ändra det yttre", räknat från vänster, och Y-axeln, Inriktningen, alternativen "Lämna människans inre opåverkat" respektive "Påverka människans inre", nerifrån räknat.

De fyra rutorna på koordinatsystemet betraktat som fyrfält är försedda med färdiga rubriker som ett slags "idealtyper". Praktikanterna kunde anteckna sina val under rubrikerna. Fyrfältets rubriker är *Terapi* (i rutan i nordvästra hörnet), *Social mobilisering* (i nordost), *Distribution av materiellt stöd*, vård m.m. (i sydost) och *Administration* (norm- och regelkontroll) (i rutan i fyrfältets sydvästra hörn).

De proportionellt sett flesta praktikanterna (9 av 20 anser) att rutan *Terapi*, den ruta som innefattar en verkställighet som lämnar det yttre opåverkat och samtidigt inriktas på att påverka människans inre, bäst karakteriserar deras praktikarbetsplatser. Fyra praktikanter väljer rutan *Distribution*, två rutan *Social mobilisering*, men inte en enda rutan *Administration*.

Den sista "färdiga" uppgiften till praktikanterna för in de samhällsvetenskapliga grundkategorierna social kontroll och sociala relationer i ett och samma fyrfält. X-axeln Kontrollen sträcker sig från självreglerad till normreglerad kontroll och Y-axeln *Klientrelationerna* från Specifik till Rutinmässig styrning enligt de angivna riktningarna i föregående fyrfält. Den nordvästra rutan representerar en arbetsmiljö där "Den osynliga handen" (moralen) styr, den nordöstra rutan "Sluten styrning" (föreskriften), den sydöstra rutan en styrning där "Den synliga handen" (chefen) styr och den sydvästra rutan slutligen "Öppen styrning" (engagemanget).

Det visar sig att hälften, 9 av 17 respondenter, anser deras praktikplatser kännetecknas av en på engagemang baserad *Öppen styrning*, medan ingen anser praktikplatsen karakteriseras av Sluten styrning.

Praktikanternas problemartikuleringar och deras förslag till lösningar av olika sociala problem avspeglar samtidigt deras preferenser. Då praktikanterna går ut på fältet bär de med sig sina samlade teoretiska, samhälleliga och erfarenhetsbaserade "memoarer". För att dessa inte skall låsa socialarbetarna i deras arbetsuppgifter är det viktigt att arbetsmiljöerna fungerar utifrån en kommunikativ rationalitet. Denna rationalitet förefaller praktikarbetsplatserna enligt praktikanterna s.g.s. genomgående att utgå ifrån.

4.7 Praktikantdagboken som intrycksreservoar

Den andra praktikantkontingenten läsåret 1987–88 ombads föra dagbok över inalles 14 på dagböckernas blad antecknade frågor eller temaområden vid 11 likaså på dagböckernas sidor ovanför frågorna (rubrikerna) antecknade tidpunkter under praktikens gång.

De första dagboksanteckningarna gäller rubriken "Vilka är de typiska frågor som tas upp på Din praktikplats under personalmöten eller motsvarande a) på den formella nivån? b) på den informella nivån, t.ex. på kaffepauserna, personalen emellan osv.?" Notaten gjordes under praktikperiodens första hälft och uppföljdes en vecka senare.

Praktikanterna noterar "klientärenden" och därefter "praktiska frågor" som de mest typiska samtalsämnena i formella sammanhang. Klientärenden nämns likaså ofta som det typiska samtalsämnet informellt. Emellertid är privatkonsumtionen, såsom mat, kläder och TV-program ihopräknade, ämnesområde nummer ett informellt. Praktikarbetsplatserna kan typologiseras i tre typer: Typ A en arbetsplats med strikta regler och gränser för vad som diskuteras på de formella mötena, en typ som samtidigt är den vanligaste, typ B en arbetsplats där de formella och informella samtalsämnena inte kan hållas isär och typ C en arbetsplats som karakteriseras som en grupp där man först diskuterar formella ärenden och då man har tid övergår till informella diskussionsämnen. Det kan då handla om att få stöd och råd av arbetskamraterna.

4.8 Det givande och det problematiska

Den andra dagboksrubriken tar fasta på hur praktikanterna personligen upplever sitt arbete. Rubrikerna är "Vad upplever Du personligen som det mest givande i Ditt arbete?" versus "Vad upplever Du personligen som det mest problematiska i Ditt arbete?"

Praktikanterna upplever det egentliga klientarbetet som det mest givande under praktiken. Likaså prioriteras framgångar i arbetet och samarbete med andra socialarbetare m.fl. Själva handledningen under den handledda praktiken, som kanske tas som "självklar", får rätt få omnämnanden.

Svårigheten att precisera *socialarbetarrollen*, hålla den åtskild från andra yrkesgruppers yrkesroller, upplever praktikanterna som *det mest problematiska* i socialarbetarnas arbete. Praktikanternas arbetsupplevelser kan karakteriseras som professionellt, prestationsmässigt och socialt inriktade i stället för t.ex. administrativt, rutinmässigt och egoistiskt inriktade. Detta bådär i och för sig gott med tanke på socialarbetet, förutsatt att motivationen inte senare avtrubbas.

4.9 Praktikplatsens möjligheter

Den fjärde i dagboken antecknade rubrikhelheten tar bl.a. upp praktikplatsens roll i fråga om klienternas bästa. En rubrik är: "Vilka möjligheter har Din praktikplats att tillgodose klienternas behov och förväntningar?"

Flertalet praktikanter ansåg praktikplatsens möjligheter att tillgodose klienternas behov och förväntningar vara goda. Endel konstaterade att behoven visserligen kan tillfredsställas, men att klienterna ofta har alltför stora förväntningar, praktikanterna gjorde m.a.o. en åtskillnad mellan s.k. objektiva och subjektiva behov.

4.10 Praktikplatsen som arbetsmiljö

Praktikanterna fick ytterligare karakterisera sin arbetsmiljö under rubrikerna "Hurudan är Din praktikplats som arbetsmiljö – hur fungerar den?", och "Hurudan är Din praktikplats i förhållande till klienterna – hur fungerar den då?"

Karaktäriseringarna är "givetvis" både positiva och negativa. Det förefaller klart att praktikanterna i stort sett förhåller sig positivt till praktikplatsen både som fysisk, social och psykisk arbetsmiljö. Emellertid påtar endel den negativa publiciteten i tidningspressen, den dåliga informationsförmedlingen och bristerna i personalens interna relationer. Beträffande delfråga två konstaterar praktikanterna bl.a. att den fysiska miljön inte nödvändigtvis fungerar vare sig bra eller är den bästa möjliga. Särskilt socialarbetarnas insatser anses vara till gagn för klienterna.

4.11 Det sociala arbetets språk och kultur

Språket är det centrala redskapet inte endast i klientcentrerat socialarbete utan också i kontakter med myndigheter, föreningar m.fl. aktörer. Likaså gäller det oftast för klienterna att redogöra för sina behov, krav och problem verbalt. Man kan hävda att det för samtliga parter gäller att lära sig det acceptabla, det legitima sättet att uttrycka sig för att kunna agera på "socialmarknaden".

Följande dagboksrubriker avser att sondera praktikanternas språk utgående från deras familje- och kulturella miljöer. Rubrik 1 lyder: "Utgör Din familje- och kulturella bakgrund såsom Ditt "språk", dvs. ordval, sätt att bete Dig, ta kontakt med människor osv., en fördel eller ett hinder i fråga om relationerna till Dina klienter?"

Flertalet finlandssvenskar behärskar finska rätt bra, helsingforsarna ofta i det närmaste fullständigt. Emellertid betonar ca en tredjedel av praktikanterna, som i det praktiska arbetet vanligtvis talar finska, emedan arbetskamraterna och kunderna/klienterna/medlemmarna oftast är finskspråkiga, att även om man behärskar finskan, förlorar man en del av spontaniteten och nyanserna. Studerandenas förmodade "medelklasstillhörighet", sådan den

kan tänkas komma till uttryck i "språket", har noterats endast av ett par praktikanter.

Den andra delrubriken avsedd att kartlägga språkets och kulturens inverkan är: "Vad anser Du om det "språk" och den "kultur" som kännetecknar socionomutbildningen med tanke just på klientrelationerna?" Svaren ger emellertid inga entydiga riktlinjer för hur den kulturella bakgrunden kunde tänkas påverka klientrelationerna.

Den tredje delrubriken slutligen efterlyser praktikanternas åsikter om klientens typiska familje- och kulturella bakgrund utgör en fördel eller ett hinder ifråga om relationerna till 1) praktikanter och till 2) socialarbetare i genomsnitt?

Det visar sig att en tredjedel av praktikanterna inte upplever klienternas familje- och kulturella bakgrund vare sig som en fördel eller ett hinder, medan en andra tredjedel emellanåt upplever dessa som hinder. Detta innebär för det första att praktikanterna oftare upplever sin egen och klienternas bakgrund som inkongruent än kongruent. För det andra pekar svarsfördelningen på en strukturell inkongruens såtillvida att klienternas familje- och kulturella bakgrund oftare anses utgöra ett hinder än en fördel med tanke på relationerna till praktikanterna.

4.12 Stödet i arbetet

Följande dagboksrubrik sonderar med fyra delrubriker det stöd med tanke på socialarbetarkompetensen praktikanterna fått och får 1) via studierna, 2) av deras handledare under den handledda praktiken, 3) av arbetskamraterna på praktikarbetsplatserna och 4) på annat håll/av andra och i så fall vilka?

Drygt en tredjedel av praktikanterna anser sig ha fått stöd framför allt av undervisningen i socialmetodik och socialvård, ämnen med en markerad anknytning till socialarbetets praktik. Handledningens viktigaste funktion anser praktikanterna vara stödet för att bygga upp en egen roll och identitet som socialarbetare. Dessutom anser en knapp tredjedel att handledaren är till stöd i det konkreta arbetet. Ytterligare upplever en tredjedel av praktikanterna att de inte fått så värst mycket stöd av sina arbetskamrater, snarare tvärtom!

4.13 Det uppmärksammade och det förträngda

Följande dagboksrubrik, som liksom de föregående endast ställdes till den andra praktikantkontingenten, avser att komma åt det som är värt att uppmärksamma på praktikarbetsplatsen. En helhetssyn på socialarbetet visar sig vara det som praktikanterna oftast efterlyser.

Den näst sista dagboksrubriken är kanske mindre finkänslig i och med att den avser att få reda på det man undviker att ta ställning till eller diskutera på praktikplatsen rörande socialarbetets förutsättningar. Det visar sig

att praktikanterna oftast nämner socialarbetets innehåll, något som kan verka överraskande. En förklaring kan vara att socialarbetarna undviker att ta upp det övergripande, svårdefinierbara och svårgripbara, som de samtidigt upplever som osäkerhetsskapande. En annan förklaring kan vara att socialarbetets innehåll tas för givet, så att det inte längre problematiseras. En problematisering kunde kanske t.o.m. uppfattas som uttryck för en professionell inkompetens, trots att kompetensen tvärtom i dess djupaste betydelse borde ligga i beredskapen till problematisering av invanda rutiner. Delfråga 2 under rubriken Vad man undviker att ta ställning till... gäller klienten, honom/henne som människa, hans/hennes problem, behandling, möjligheter osv. En knapp tredjedel av praktikanterna anser att det finns frågor som inte ventileras, bland dessa helhetssynen på klienten.

4.14 Utbytet av praktiken

Dagbogen avslutas med rubriken "Vad har Du fått ut av Din praktiktid?" Det visar sig att den sex månader långa socialarbetspraktikens viktigaste kontribution enligt praktikanterna är att de lärt känna socialarbetarrollen, dess innehåll och själva klientarbetet.

Utgående från de av Habermas uppställda kunskapsintressena kan praktikanterna framförallt sägas uttrycka ett hermeneutiskt kunskapsintresse grundat på interaktionen och kommunikationen. Tyngdpunkten i interaktionens kunskapsintresse ligger på förståelsen, betydelsen, meningen med och tolkningen av olika budskap, texter m.m. Interaktionens medium är språket, vilket utgör det huvudsakliga instrumentet för en intellektuell, existentiell och social tolkning, annektering och hantering av de sociala problemen (och därmed också de "problematisiska"). Också det emancipatoriska kunskapsintresset med dess medium makten kommer till uttryck i praktikanternas preferenser och ställningstaganden. Maktanspråken reduceras närmast till betoning av ansvaret för och gemenskapen med t.ex. klienterna och av grundläggande värden som frihet, rättvisa och demokrati. Det tredje kunskapsintresset, arbetets med tyngdpunkt på instrumentalismen, i undersökningens fall t.ex. på regelstyrning och administration, omfattas allra minst av praktikanterna.

Praktikanternas åsikter kan, förutom att de sannolikt representerar ungdomars inställningar mera allmänt, samtidigt uttrycka själva utbildningens utgångspunkter. Enligt denna tolkning baseras ämnet socialmetodik, inklusive den psykoterapeutiskt inriktade psykologin, visserligen på ett hermeneutiskt kunskapsintresse, men själva undervisningen utformas som en interaktiv process. Socionomstuderandena kan enligt detta antas utbildas till goda lyssnare och "förståsigpåare", men inte nödvändigtvis till aktiva problemåtgärdare och resurspersoner.

4.15 Praktikplatserna som kulturbärare

Två av de tidigare omtalade praktikantuppgifterna, nämligen "Om undran inför socialarbetet" och "De sociala problemens rulett" gavs till bägge praktikantkontingenterna. Detta gör det samtidigt möjligt att testa koherensen, samstämmigheten i praktikanternas svar över tid.

Beträffande uppgiften "Om undran inför socialarbetet" med dess tre "miniberättelser" är bägge praktikantgruppernas notat som klippta ur en och samma tygpacke. Koherensen är stark också i den andra "miniberättelsen", om frågor som dykt upp under praktiken. Emellertid betonar den andra praktikantgruppen mer än den första socialarbetarrollens och -identitetens betydelse. Koherensen är hög också för den tredje "miniberättelsen", nämligen "Vad anser Du om innehållet i den utbildning som SSKH ger med tanke på det Du stöter på i Din praktik?"

Den konstaterade koherensen pekar på förekomsten av gemensamma frågeställningar om och bedömningar av det sociala arbetet över tid.

4.16 Om koherenta orsaker och lösningar som arbetskulturer

Praktikantundersökningens "ödeshjul", ruletten, gavs till bägge praktikantgrupperna. Härmed blev det möjligt att 1) fastställa koherensen skilt för de olika praktikarbetsplatserna ifall samma arbetsplats fungerat som praktikarbetsplats bägge gångerna och 2) skilt för var och en av de 10 problemsektorerna i ruletten. Emedan de relevanta orsaks- och lösningsalternativen i kolumnerna under ruletten i sin tur är sex stycken var, är den teoretiska sannolikheten för ett visst val av antingen orsak eller lösning $1/6$. Därmed är det förväntade teoretiska medeltalet för två oberoende av varandra gjorda val av sex disponibla svarsalternativ avrundat = 2 då antalet problemsektorer och observerade praktikarbetsplatser uppgår till 10. Antalet utförda observationer, dvs. med varandra jämförda praktikanter är 23. Värdet som överstiger det teoretiska referensvärdet 2 anger härmed ur sannolikhetsynpunkt sett förekomsten av en koherens mellan de två praktikantgrupperna. Härvid beaktas inte eventuella "mellankommande" faktorer.

Medeltalen för bedömningarnas fördelningar på rulettens summerade orsaker och lösningar påvisar en rätt *hög koherens* både vad gäller orsaker till och lösningar på rulettens 10 problemkategorier. Koherensen kan ses som ett uttryck för en professionell kultur eller åtminstone gemensamma tolkningar inom det sociala arbetet. De mest koherenta bedömningarna av orsakerna till och lösningarna av de sociala problemkategorierna ger praktikanterna inom *mentalvårdsbyråernas och familjerådgivningens sociala arbete*. Socialbyråer och barnhem placerar sig i mitten på koherensskalan medan skolor och sjukhus uppvisar de lägsta koherensvärdena. Här bör man erinra sig att medeltalen endast baseras på ett par tre praktikanter bedömningar per arbetsplatstyp. Praktikanternas bedömningarna av den offentliga

sektorns praktikplatser är mera koherenta än bedömningarna av frivilligsektorns arbetsplatser.

Koherensen mellan rulettens hopräknade orsaks- och lösningskategorier är *högst beträffande arbetslösheten–undersysselsättningen (8/10), alkoholmissbruket–narkotikaproblemen, beroendet–ensamheten och bostadslösheten–trångboddheten*, samtliga traditionella ”etablerade” sociala problemkategorier. Psykiskastörningar–avvikandebeteende, polarisering–skiktning och fattigdom–utkomsthot placerar sig i mitten följda av sjukdom–invaliditet, våld inom familj och samhälle och slutligen splittring av familjer–uppfostringsproblem med den lägsta koherensen (3/10). Det kan tänkas att splittringen av familjer och uppfostringsproblemen liksom också våldet inom familjer och samhälle representerar ”nyare” problemtyper.

För de nya problemen som dykt upp och/eller accepterats och legitimerats som problem i välfärdssamhället, finns inte traditionella tolknings- eller åtgärdsmodeller. De som sociala problem indefinierade familjetrasslen m.m. ”drappar” samtidigt nya grupper i samhället, främst då medelklassen med dess åtminstone utåt välsituerade och exemplariska medlemmar.

Praktikantundersökningens resultat tyder på förekomsten av en rätt koherent professionell artikulering inom etablerade ansvarsområden. De koherenta artikuleringarna bygger i sin tur upp etablerade yrkeskulturer, vilka kan förefalla diffusa utåt. En annan sak är sedan hur pass objektiva artikuleringarna m.m. är med tanke på den existerande efterfrågan och behovet av socialt arbete, dess insatser, tjänster m.m. Hur som helst, artikuleringarna är vad de är, men de har dessutom konsekvenser för samtliga berörda parter. Det subjektiva blir objektivt.

5 Konklusioner

Undersökningen påvisar att varken officiell status, ansvarsområde eller aktörens ställning i arbetet systematiskt skiljer åt respondenternas artikuleringar. Snarare tyder svaren på frågorna för de olika temaområdena på att det existerar en någorlunda *koherent tolkningsram* hos social- och hälsovårdens aktörer. Systemvärldens rationaliteter kan anses i huvuddrag styra artikuleringarna om undersökningens temaområden. Emellertid upplever respondenterna också en osäkerhet beträffande sin roll i spänningen mellan system- och livsvärld.

En slutsats är den att fält-/klient-/medlemsarbetarna och deras chefer, ordförande m.fl., försöker orientera, acceptera och rättfärdiga Sig själva, Varandra och De Andra enligt livsvärldens premisser men är tvungna att legitimera sig utifrån systemvärldens rationaliteter. Detta innebär bl.a. att systemet upplevs befinna sig utanför aktörernas handlingsrum, men samtidigt legitimerat som en given position på aktörernas indefinierade verklighetshorisont.

Aktörernas verkligheter inrymmer makten (styrningen) och det av denna förorsakade tvånget som internaliserade och därmed som praktiska "realistiska" realiteter. Samtidigt anger detta skillnaden mellan det praktiska, systemvärldsrationaliteten, och praxis som ett förverkligande av det goda livet, utifrån en livsvärldsrationalitet grundad på dialog.

De uppställda hypoteserna konfirmeras endast delvis. Resultaten påvisar systemrationalitetens internalisering som en strategisk förståelse, inte som en objektiverande kolonialisering av aktörernas livsvärld. Emellertid upprätthåller tvånget att skilja det legitima från det utifrån aktörens förståelsehorisont uppfattade "rätta" en olösbar spänning i det sociala arbetet. *Professionaliseringen förmår inte avlägsna spänningen men väl disciplinera den.* Frågan är vad framtida ansvarsfördelningar mellan offentliga, privata, frivilliga och kommersiella insatser kan innebära med tanke på nämnda disciplinering? Vem får bära det onda samvetet?

Undersökningens utförande kan ha bidragit till de små skillnaderna i de olika aktörernas svar. Man bör emellertid fråga sig varför olika mätningar i så fall ger i det närmaste systematiskt likartade utslag? Praktikantundersökningen ger en möjlighet att oberoende av de övriga undersökningsdelarna testa inte bara praktikanternas intryck och erfarenheter av praktiken, utan också koherensen mellan undersökningsdelarna.

Praktikanternas roll i undersökningssammanhanget är närmast *informatörens*. Praktikanterna antas bidra med information om sina erfarenheter och upplevelser av det sociala arbetet på de olika praktikarbetsplatserna. Praktikanterna kan emellertid ha en ytterligare funktion som *evaluerare* av hur undervisningen och praktiken korresponderar med varandra.

Praktikantuppsatserna och praktikanternas dagboksanteckningar påvisar inte endast förekomsten av enhetliga motiv och intryck utan också existensen av koherenta språk och kulturer. Sätillvida kan det sociala arbetet anses utgöra en inomdisciplinär helhet baserad på en intern legitimering av orsaker, interventioner, lösningar, värderingar m.m. Problemet förefaller vara avsaknaden av en extern legitimering från övriga instanser såväl inom organisationerna som av samhället utanför dessa. Samhällets legitimering (t.ex. på grund av beroendeskaper av professionen) är en grundförutsättning för att en profession skall vara i stånd att etablera sig. Detta kan i sin tur antas bero på vilka som är beroende av det sociala arbetet och hur dessa kan representera och påverka samhällets legitimering.

Praktikanternas och det sociala arbetets "världar" kan på basen av uppsatserna, dagboksnotaten och uppgifterna närmast betecknas som medelklassinriktade. Klassaspekterna kommer till synes både i det som icke problematiseras, utan tas som givet, och i uppgifternas arbetskaraktiseringar. Det är uppenbart att praktikanternas preferenser rätt väl motsvarar praktikplatsernas rådande "praxis". Det sociala arbetet uppges vanligen kännetecknas av en centrering på "mikronivån", på individer och familjer, och på Vi-strukturer i motsats till Vi-De-relationsstrukturer. Medlen eller metoderna blir härmed information, kommunikation, dialog, terapi m.m. Å andra

sidan kritiseras förekomsten av en "teknisk" rationalitet, med vad däri ingår av kontroll och administration.

Praktikanterna uttrycker i sina ställningstaganden antagligen inte endast sin egen dominanta familjebakgrund, kultur och klasstillhörighet utan också socialarbetets kulturer och klasstillhörigheter. Huruvida dessa kulturer är klienternas, "problembärarnas" kulturer, är en annan sak.

Kontroversen mellan idéer, realitetsuppfattningar och handlingar i praktikanternas argumentationer kan leda till uppkomsten av motstridiga rationaliteter i ett och samma handlingsrum. Kompromisser är i och för sig nödvändiga. I det sociala arbetets verklighet hotar emellertid systemvärlden att annektera livsvärlden och de utifrån denna definierade förhållnings- och handlingssätten. Detta utan att legitimeringsdiskurserna och dessas "språkspel" samtidigt justeras. På individnivå kan detta leda till korstryck och burn out i arbetet.

Praktikantundersökningens speciella kontribution är att den förmår testa och på basen av detta konfirmera aktörundersökningens centrala resultat oberoende av den senare. Likaså påvisar praktikantundersökningen att funktionärerna utvecklar egna livsvärldsrationella sociala innovationer utifrån sin professionella verklighet. En fråga för sig är vilka sociala innovationer det sociala arbetets klienter förmår utveckla för att göra sig hörda, hur dessa innovationer legitimeras och med vilka verkningar?

Människornas problem och hjälp-, stöd-, omsorgs- etc. behov uppstår, ingår och uttrycks i annorlunda kontexter än de som ligger till grund för inrättandet av de offentliga och frivilliga social- och hälsovårdsliga organisationerna. Sedda ur individens och familjens synvinkel tenderar problemen och behoven ytterligare att kumulera selektivt. Härvid förstärker eller rentav utlöser ett problem eller behov andra, blir till en ond cirkel. Likaså biter sig problemen ofta envist fast i en och samma människas livskarriär.

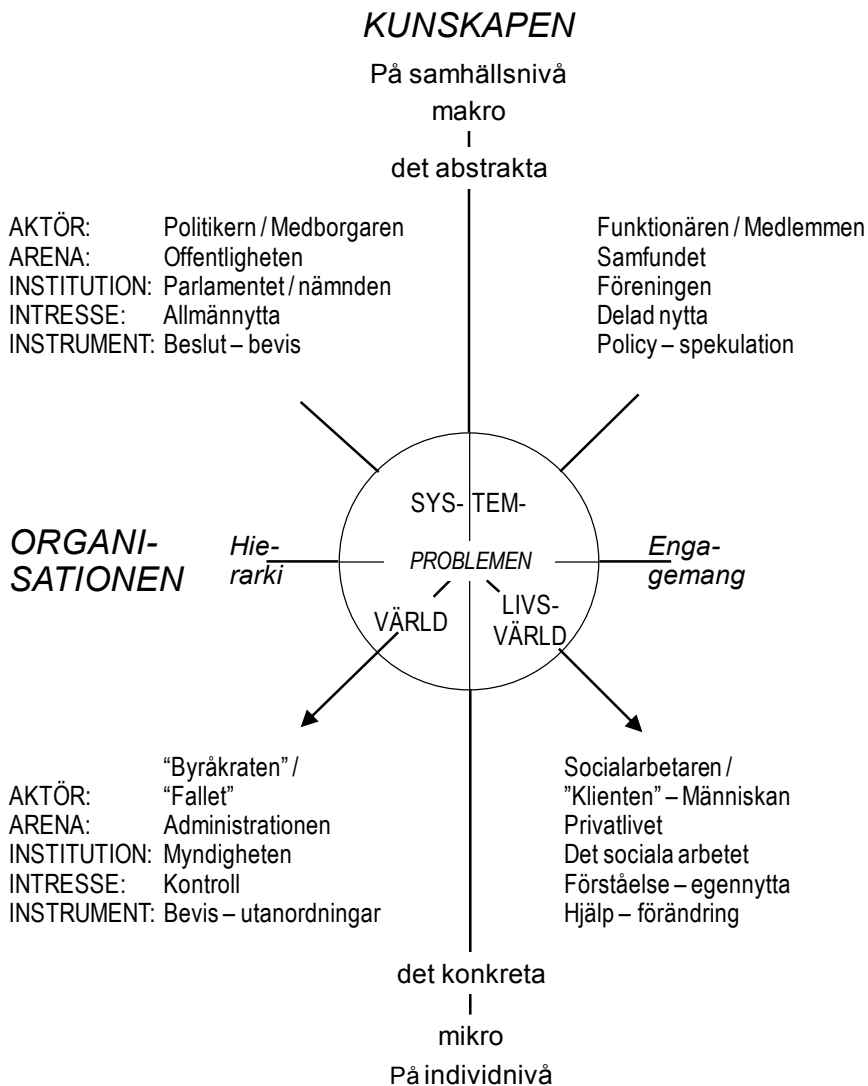
Forskningsprojektet, vars "täcknamn" är "Socialt arbete, kunskapsutveckling, organisation", har genomgått flera metamorfoser under sin tillvaro. För en del insekter är puppstadiet det längsta. De olika projektdelarna har blivit flygga i olika skeden. Förhoppningen är att flygstadiet blir längre än för trollsländan. Undersökningen utmynnar inte i några trollformler vare sig för det sociala arbetet, dess aktörer, legitimeringar eller kulturer.

Projektets forskningsresultat betonar betydelsen av de olika aktörernas språk i de diskurser som rör det sociala arbetets status, parter, innehåll och evalueringar. En *ansats baserad på lyhördhet för språket kan antas bidra till uppkomsten av nya "formler", vilka legitimerar kollektiva, multidisciplinära kunskapsintressen utifrån olika rationaliteter*. Det verkligt problematiska är ofta inte problemen i och för sig utan dessas legitimering som problem. Därför kan problemen inte lösas utan att vi undersöker *problemens sociala* och kulturella *"grammatik"* (jfr Habermas II 1981). Denna undersökning avser att vara ett, visserligen något impressionistiskt bidrag, till det sociala arbetets grammatik och ordbok.

Litteratur

- Alapuro Risto & Liikanen Ilkka & Smeds Kerstin & Stenius Henrik (toim.), Kansa liikesä. Vaasa 1987.
- Bjerkman Anders, Rörelsen är allt. Målet bara början. Om behandlingshemmet Trollängens förändring 1973–1980. Göteborg 1984.
- Giddens Anthony, The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Cambridge 1984.
- Habermas Jürgen, Knowledge and Human Interests. London 1972.
- Habermas Jürgen, "Tieto ja intressi". Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (toim.), Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet 1. Hämeenlinna 1981. s. 118–141.
- Habermas Jürgen, Theorie des kommunikativen Handelns. Band I und II. Frankfurt am Main 1981.
- Habermas Jürgen, Den rationella övertygelsen. En antologi om legitimitet, kris och politik. Stockholm 1984.
- Helsinkiläisten elinolut 1988. Helsingin kaupungin tilastokeskus. Helsinki 1988.
- Holgersson Leif, Socialvården – en fråga om människosyn. Stockholm 1977.
- Kokko Maire, Sosiaalityö naiskvalifikaatioiden areenana. Tutkimus ammatillisen ja ei-ammattillisen sosiaalityön kvalifikaatioista naisnäkökulmasta. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1989.
- Rajavaara Marketta, "Tutkiva ote sosiaalityöhön?". Rajavaara, Marketta & Walls, Georg, Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön tutkimus – kysymyksiä ja mahdollisuuksia. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia n:o 1/1990. s. 58–156.
- Sartre Jean-Paul, Critique of Dialectical Reason. London 1978.
- Simms Mary, "Politics from the field". Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (ed.), The Politics of Field Research. Sociology beyond Enlightenment. London 1989. s.173–196.
- Sipilä Jorma, Sosiaalityön jäljillä. Helsinki 1989.
- Stenius Henrik, Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900 talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genom-brott. Helsingfors 1987.
- Swedner Harald, Socialt arbete (tryckt i Göteborgs Universitets serie av installationsuppsatser, September 1979). Institutionen för Socialt Arbete. Forskningsavdelningen. Göteborgs Universitet. Rapport 1979:1. Göteborg 1979.
- Swedner Harald, Socialt arbete – en tankarom. Lund 1973.
- Törrönen, Maritta. Sosiaalityön ihmiskuva lastensuojelussa ja päihdehuollossa. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1989.
- Walls Georg, Terveyden, sairauden ja sosiaalisen ongelman käsitteet ja välityssuhteet. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksen Tutkimuksia, N:o 26. 1980. Jyväskylä 1980.
- Walls Georg, Det sociala arbetets aktörer, legitimering och kulturer. Göteborg 1992.
- Wittgenstein Ludwig, Filosofiska undersökningar. Stockholm 1978.

Bilaga

Sosiaalityö ja pätevyys¹⁶

Georg Walls (1993)

Sosiaalityö ja pätevyys; kaksi käsitettä, kaksi elämää? Vai onko niin, että vain systeemi ja elämä kohtaavat siinä toisensa? Käsitteet ovat kuitenkin oikeudellisin ja hallinnollisin sitein toisiinsa liitettyinä, ei vain ehdollisesti, vaan Suomessa jopa ehdottomin velvoittein. Kun (pakko)liitosta on jo kulu-
nut 10 vuotta, lienee olemassa perusteita jälleen problematisoida sitä. Tällä
kertaa liitossa elävien suulla.

Ammatillisia kva-
lificaatioita, niiden sisältöjä, mittaamista ja määrittelyä, on käsitelty runsaasti eri yhteyksissä, ammattikuntien säännöissä ja julki-
lausumissa, työmarkkinajärjestöjen neuvotteluissa sekä tutkimuksissa. Kva-
lificaatioiden käsite on sinänsä monisisältöinen, käsittäen sekä varsinaisen
pätevyyden ammattiin, työn tekemisen taidon, että siihen tavalla tai toisella
todetun muodollisen kelpoisuuden (vrt. esim. Kokko 1992).

Iskulause ”oikea henkilö oikealle paikalle” on niin työnantajan kuin työn-
tekijän intressissä, edellyttäen tosin, että tuo ”oikea” kyetään yksiselitteisesti
osoittamaan. Toisaalta ihminen on enemmän kuin hänen kerran todetut
tietonsa ja taitonsa. Hän on uusiutuva resurssi siinä mielessä, että hän on
sekä kehityskykyinen että kehittämisen arvoinen, ei ainoastaan työpanoksia
silmälläpitäen, vaan myös ajatellen häntä itseään ja hänen sosiaalisia yh-
teyksiään.

Sosiaali- ja terveydenhuollossa kelpoisuudesta säädetään, niin kuin tie-
detään, erityisissä asetuksissa. Kannattaa huomata, että kelpoisuusehdot
muodollisesti koskevat ainoastaan julkisen sektorin työhönottoa. Edelleen
on ilmeistä, että ihmiset ominaisuuksiltaan eroavat toisistaan. Sosiaalityössä
saattaa siten ollen olla hyvinkin tärkeätä se, miten pärjää ihmisten kanssa,
miten kykenee junailemaan hankalia erilaisia, jopa vastakkaisia intressejä
sisältäviä tilanteita, millainen ote sosiaalityöntekijällä on lapsiin ja nuoriin,
miten hän kykenee työskentelemään yhdessä, toimimaan ryhmän jäsenenä
jne.

Seuraavassa tarkastelen pätevyiden problematiikkaa pitäytymällä pää-
asiassa tutkimukseeni ”Rationalitet och språkspel i socialt arbete” (1992).
Tutkimuksessa vertaan 60 helsinkiläistä sosiaali- ja terveydenhuoltoalalla
toimivaa julkisen sektorin, kansalaisjärjestöjen sekä ns. toimintaryhmien
työyksikköä keskenään. Tutkimuksessa tarkastelen näiden organisaatioiden
toimijoiden, s.o. yksiköiden johdon/vetäjien sekä varsinaisten kenttä-/asia-
kastyöntekijöiden käsityksiä itsestään, toisistaan sekä heistä muista, s.o.

¹⁶ Julkaistaan Tampere University Press'n luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa: Kos-
kiahio, B., Lehtinen, J. & Lehtonen, H. (toim.) *Sosiaalipolitiikan oikeutus*. Juhlakirja Armas Niemisen
täyttäessä 80 vuotta. Acta Universitatis Tamperensis, ser B vol 46. Tampereen yliopisto, Tampere
(1993), 77–88.

asiakkaistaan tai vastaavista, samoin kuin johdon ja kenttätöntekijöiden käsityksiä ongelmista, niiden syistä ja ratkaisutavoista, työstä, vaikutusmahdollisuuksista, resursseista sekä tulevaisuudesta. Oletan näiden käsitysten samalla heijastavan organisaatioihinsa kiinnittyvien toimijoiden legitimointipyrkimyksiä.

Tutkimuksessa lähdän siitä, että instituutiot ja näiden organisaatiot, samoin kuin yksittäiset toimenpiteetkin, tulee kyetä perustelemaan, legitimoimaan, ajatellen laillisuutta, kohdentumisen oikeudenmukaisuutta, vaikuttavuutta, kustannuksia jne. Legitimoinnin ehto koskee sekä toiminnan kohteita että toimintaa ylläpitäviä tahoja. Näin ollen hyväksyttävyyden kriteerit, mitkä sitten ovatkin, ovat avainasemassa. Kriteerit puolestaan määrittynevät yhteiskunnassa vallitsevista perustavista rationaliteeteista, ”järjestyksistä”. Järkeä sanelee näin kriteerin ja kriteeri kulloinkin hyväksyttävän näytön, vaikkapa sen, mikä on milloinkin kovaa tai pehmeää evidenssiä. Tähän juuri liittyy tutkimuksen Habermasiin (1987) ja Weberiin (1983) perustuva eri rationaliteettejä analysoiva tarkastelu, missä korostuu kahtiajako toisaalta systeemi- ja toisaalta elämismaailmarationaliteetteihin.

Tutkimuksen ajatuksena on, että toimijoiden käsitykset, samalla kun ne kertovat asioiden tilasta sinänsä, myös sisältävät organisaatioita ja toimijoita itseään legitimoivia piirteitä. Yksilötasolla eri toimijoiden työpaikkasidoksilla arvostuksensa tai toimeentulonsa turvaamiseksi, on ilmeisesti myös merkitystä suhtautumisessa organisaatioihin laajemmin.

Tutkimuksen kyselylomakeosuus sisältää mm. nyt käsiteltävän aiheen kannalta relevantin kysymyksen ”Millaisia tietoja, taitoja ja ominaisuuksia asiakastyö Sinulta mielestäsi edellyttää?” Vastaajia, sosiaali- ja terveydenhuollon julkisen ja vapaaehtoissektorin, eli kansalaisjärjestöjen ja toimintaryhmien johtajia/puheenjohtajia ja toisaalta kenttä-/asiakastyöntekijöitä, pyydettiin lyhyesti kirjaamaan vastauksensa ko. kysymyksen alla oleville riveille. Ensiksi taulukkoesitys tietotarpeista (Walls 1992, 151).

Taulukko 1. Asiakastyössä tarvittavat tiedot

Tiedot	Frekvenssi*
1 Ihmisen kehitys, käyttäytyminen ja vuorovaikutus	28
2 Lääketieteelliset tiedot, sairauksista, vammaisuudesta	17
3 Lainsäädäntö	16
4 Yhteiskuntarakenteet	12
5 Sosiaaliturva, sosiaaliala, julkiset palvelut	11
6 Teoreettinen tieto, sosiaalityön teoria	9
7 Perustieto, yleistieto, ajankohtaisinformaatio jne.	9
8 Päähteitä ja hoitolaitoksia koskeva tieto	8
9 Psykologia, sosiologia, sosiaalipolitiikka	7
10 Ammattikasvatus alalla, hoitomenetelmät	5
11 Hallinto	3
12 Muita, yksittäisiä mainintoja / ei vastausta	19

N=94

* Saman vastaajan vastaukset voivat sisältyä useampaan luokkaan sisällön perusteella

Ihmisten kehittymistä, käyttäytymistä ja vuorovaikutusta käsittelevä humanistissävyytteinen tieto, mutta myös teknisempi sairauksia ja vammaisuutta samoin kuin lainsäädäntöä koskeva tietoina, ovat kysytyimpiä. On silmiinpistävää, miten teoreettisina pidettävät aineet, psykologia, sosiologia ja sosiaalipolitiikka, osaksi teoreettinen tieto yleisemminkin, saavat verrattain harvoja mainintoja. Voidaan sanoa, että esimerkiksi ihmisen kehitystä, käyttäytymistä sekä vuorovaikutusta koskeva tieto tietoisesti arvioiden sisältyy psykologiaan, sosiologiaan tms. Toisaalta tämän tiedon erikseen ilmaistu tarve sisältäneen myös käytännönläheisempiä aineksia, joita akateemiset oppiaineet eivät sellaisinaan kata. Asiakastyön kenttä priorisoi toisin sanoen tietokvalifikaatioita varsin eri lailla kuin sosiaalityön kelpoisuuksia aikanaan määritelleet johto- ja ohjausryhmät tai vaikkapa tämän päivän sosiaalityön kouluttajatahot tai alan tutkijat.

Asiakastyö on määritelmän mukaisesti työtä (useimmiten) yhden ihmisen kanssa, mistä syystä myös tietoperusta haetaan käyttäytymistieteistä tai jopa lääketieteestä. Vastaukset viittaavat siihen, että asiakas nähdään ongelmana eikä ongelmankantajana. Tämä on samalla osoitus rajoituksista, itsensä asettamista tai ulkoapäin tulevasta, koskien toimijoiden vastuuta, oikeuksia ja velvoituksia. Systemaattisuus tunkeutuu ihmisten elämismaailmaan ja kolonialisoi sen käyttäytymistieteiden ja lääketieteen, tosin popularisoiduilla, mutta kuitenkin yhteiskunnasta irrallisilla tulkinta- ja toimintamalleilla, ilmaistakseni tämän Habermasin sanoin.

Asiakastyöntekijä professionalisoituu ja kurinalaistuu ilmeisesti tehokkaimmin aloilla, joilla pitäytyminen eriytyneeseen kompetenssiin ja tietoon sekä näiden legitimointiin on mahdollista. Tämä siksi, että nämä alat eivät edellytä valmiuksia sisäistää ja hyväksyä ulkodisiplinääristä tietoa, joka lähtee ongelmista liikkeelle, eikä ensisijaisesti aloista itsestään, näiden teoria- ja toimintakehyksistä. On kuitenkin syytä palauttaa mieliin, että itse käsite sosiaalityö ei ole ainoastaan laaja, vaan valitettavasti myös epämääräinen sisällöltään. Tämän vuoksi voi kysyä, keiden mittojen mukaan kelpoisuutta tuottavan koulutuksen räätälit oikein ovat leikanneet sosiaalityöntekijän puvun?

On varovasti pääteltävissä, että kvalifikaatioiden asettamisen ammattialalle, jota ei teoreettisesti eikä praktisesti voi yksiselitteisesti määritellä, tulee lähteä kollektiivisesta tietoehdosta. Tällöin jokainen monitieteisellä kentällä toimiva osapuoli samalla osallistuu tietotuotantoon. Millään osapuolella ei ole ennalta määriteltä tietomonopolia, vaan tieto syntyy ja kehittyy osapuolten keskinäisen dialogin tuloksena.

Toista pätevyysosatekijää luotaa sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoille esitetyn kvalifikaatiokysymyksen toinen, taitoja koskeva osio (Walls 1992, 152).

Taulukko 2. *Asiakastyössä tarvittavat taidot*

Taidot	Määrä
1 Taitoja erilaisiin ihmissuhteisiin menemisestä, empatiaa, ”valmiuksia tulla toimeen ihmisten kanssa”	41
2 Taitoja siirtää teoria käytäntöön	14
3 Johtajuus- ja ryhmätöitä, kokoustekniikkaa	9
4 Käytännön työtaitoja, konttorirutiinien pyörittämistä	6
5 Muita	6
6 Ei vastausta	18
Yhteensä	94

Ihmissuhteet ja empatia ovat asiakastyössä peräänkuulutettavien taitojen iskulauseita. Sinänsä tämä tuntuu aivan luonnolliselta, koska työ määritelmän mukaisesti sisältää yhden tai useampia ihmissuhteita. Toisaalta tutkimuksista käy ilmi, miten jopa varsinainen asiakastyö useilta kohdin typistyy enemmän tai vähemmän teknisiksi, kirjanpidollisiksi ja protokollanmukaisiksi rutiineiksi. Työ on ja säilyy kontrollinluonteisena, oli sitten kyse suoraanlaisesta tarvekontrollista tai byrokraattisesta ja poliittisesta tilivelvollisuu-

desta esimiehille, luottamushenkilöille yms. (vrt. Pettersson 1975; Walls 1973;1980; Mäntysaari 1991).

Edellä mainitusta syystä ihmissuhteiden ja eläytymisen painottumisen sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden vastauksissa voi pikemmin katsoa olevan osoitus suotavasta tilasta, siitä millaista asiakastyön vastaajien mielestä tulisi olla. Vuorovaikutusaspektin ohella myös valmius siirtää teoreettinen tieto käytäntöön saa useampia mainintoja.

Kolmas asiakaskohtaisen sosiaalityön pätevyysosio, ominaisuudet, saa toimijoiden vastauksissa seuraavanlaisen sisällön (Walls 1992, 153):

Taulukko 3. *Asiakastyössä tarvittavat ominaisuudet*

Ominaisuudet	Frekvenssi*
1 Empatia ja kiinnittyminen (kärsivällisyyttä kuunnella)	36
2 Joustavuus ja kyky työskennellä luovasti	30
3 Organisaatio- ja yhteistyökyky, kykyä itsenäiseen työskentelyyn	2
4 Huumoria ja optimismia	5
5 Muita ominaisuuksia	5
6 Ei vastausta	16

N=94

* Ks. taulukko 1. alaviite

Ominaisuusluettelo sekoittuu ainakin osittain taitoluettelon kanssa käsitteiden lähekkäisyyden vuoksi. Kuitenkin vuorovaikutusaspekti, tässä empatian korostamisena, painottuu kummassakin luettelossa. Kiinnostavaa on havaita, että ”sekaluokka” joustavuus ja luovuus, saa lähes yhtä monta mainintaa yhdistettyinä kuin empatia ja kiinnittyminen. Tältä osin ilmeisesti elämismaailma tunkeutuu systeemeihin. Voidaan kysyä, missä määrin asiakastyö on rakentunut siten, että ominaisuudet, joita käytännön työssä pidetään tärkeimpinä, myös tosiasiallisesti voidaan ottaa huomioon.

Kysymys asiakastyön edellyttämistä tiedoista, taidoista ja ominaisuuksista sisältää avovastauksisen jatkokysymyksen ”Millaisia valmiuksia organisaation johto Sinulta työssäsi erityisesti edellyttää?” Kysymyksen tarkoituksena on valaista tosiasiallisia kvalifikaatioita koskevien käsitysten yhteyksiä vaadittuihin kvalifikaatioihin, siis objektiivisen ja normatiivisen välistä suhdetta. Tosin on muistettava, että organisaatioiden johdon kantaa tiedusteltiin epäsuorasti, toimijoiden subjektiivisten käsitysten kautta (Walls 1992, 154).

Taulukko 4. *Organisaation johdon vastaajalta hänen työssään edellyttämät valmiudet*

Edellytetyt valmiudet	Frekvenssi*
1 Soveltuvien henkilökohtaisten kvalifikaatioiden käyttäminen työssä (empatia, luovuus, joustavuus jne.)	38
2 Johtajuus- ja organisaatiokykyjä, lakien, normien ja sääntöjen tuntemusta ja niiden noudattamista	21
3 Perehtyneisyyttä teoreettiseen tietoon ja sen sovellutukseen alalla	15
4 Toiminnan taloudellisten näkökohtien huomioimista	5
5 Muut	2
6 Ei vastausta	18

N=94

* Ks. taulukko 1. alaviite

Voidaan huomata, miten yhteneviä vastaajien vallitsevaa sekä heidän organisaatioidensa johdon heiltä edellyttämää tilannetta koskevat näkemykset ovat. Kysymys voi kuitenkin ainakin osaksi olla eräänlaisesta puolustuksesta vastaajien taholta, jolla he pyrkivät legitimoimaan itseään, käymällä omaa ”kielipeliään”. Nyt on muistettava, että vastaajista lähes puolet edusti johtoa työskennellen toimintayksiköidensä johtajina/puheenjohtajina/vetäjinä. Toisaalta ei ole havaittavissa eroja johtoon ja asiakastyöntekijöihin kuuluvien vastaajien välillä.

Tarkastelen seuraavassa esimerkinomaisesti lastensuojelussa toimivien vastaajien näkemyksiä heiltä asiakastyössään vaadittavista tiedoista, taidoista ja valmiuksista. Tarkoitukseni on tällöin testata sisältävätkö vastaukset yhteneviä sosiaalityön ammattikuvia. Teen tutkimukseni loppuraportissa seikkaperäisesti selkoa kaikkien vastaajakategorioiden käsityksistä heiltä edellytettävistä valmiuksista vastuualueittain ja sektoreittain.

Lastensuojelun julkisella sektorilla toimivat vastaajat katsovat asiakastyössä tarvittavan teoreettista tietoa sosiaalityöstä, psykologista tietoa ja tietoa lapsen kasvusta ja kasvatuksesta, ammatillisesta ja korkeakoulutuksesta lastensuojelualalle, erilaisten terapia- ja tutkimusmenetelmien hallitsemisesta, tietoja lapsen ja perheen kehitysvaiheista, perheen ja yhteiskunnan välisistä suhteista, perhesuhteista jne. He katsovat samoin, että johto edellyttää alaisiltaan sellaisia taitoja kuin perehtyneisyyttä lainsäädäntöön, taitoja solmia ja syventää ihmissuhteita, tulla toimeen vaikeiden vanhempien kanssa, kyetä hallitsemaan lasten ja nuorten aggressioita, ”käden taitoja”, urheilun harjoittamista, erilaisten terapia- ja tutkimusmenetelmien hallitsemista, ja lopuksi taitoja kohdata perheitä, joiden ongelmat heijastuvat heidän lastensa psyykkisinä oireiluina. Edellytettyjä ominaisuuksia ovat

puolestaan rauhallinen mielenala, varmuus, kyky itsenäisiin päätöksiin, halu työskennellä ihmisten kanssa, empaattisuus, joustavuus sekä ”a sense of humor”.

Lastensuojelun vapaaehtoissektori, siis kansalaisjärjestöjen ja lastensuojelualan toimintaryhmien vastaajat, katsovat johdon priorisoivan sosiaalityötä koskevia sekä yleensä teoreettisia tietoja kuin myös sosiaalilainsäädäntöä, kasvatustrategioita, lasten ja nuorten kehitystä, käyttäytymistä, sosiaalisia ongelmia, yhteiskunnan ja perhetaustan merkitystä, vammaisuuden kokemista, omaisroolia, merkityksiä ja näiden arvioimista koskevia tietoja.

Organisaatioiden johdon vaatimia taitoja lastensuojelutyössä ovat vapaaehtoissektorin toimijoiden mielestä taidot saada asiakkaat itse hakemaan vastauksia ongelmiinsa, (voimistaakseen näin itseluottamustaan), käytännön perehtyneisyys, johtajuuskyvyt, erilaiset kasvutapahtumaan sisältyvien taitojen hallinta, henkilökohtaiset ominaisuudet, (terveen ja tasapainoisen ihmisen tunnusmerkkeinä), kodin askareet, lastenhoito, tekstiilityöt, leiritöiminnan junaileminen, työnohjauksessa oleminen ja kehittämistoimintaan osallistuminen.

Lastensuojeluorganisaatioiden johdon kaipaamia ominaisuuksia viimein ovat empatia, vastuu, terveet henkilösuhteet, sietokyky, oikeudenmukaisuus, vastuuntunto, pitkäjänteisyys, kiinnostus nuoriin, aitona aikuisena toimiminen, harkintakyky, niin sanoissa kuin teoissa, ihmisistä välittäminen, kohdata aikuinen rohkeasti joka tilanteessa, ei-moralisoiva suhtautuminen, uuteen suuntautuminen, suunnittelukyky, taloudenhoitoa, luovuutta, ennakoluulottomuutta, päämääräsuuntautuneisuutta, jatkuvuutta ja viimein informatiivisia ominaisuuksia. Sosiaalityöntekijän odotetaan olevan jonkinlainen yli-ihminen. Näin ollen edellytettävät ominaisuudet ovat eräänlaisia ihanteita, jotka tuskin todentuisivat empiirisissä sosiaalityön ominaisuuksia käsittelevissä tutkimuksissa.

Vastaajien käsitykset tarvittavista ja edellytetyistä tiedoista, taidoista ja ominaisuuksista ovat niin moniulotteisia, että tiettyyn oppiaineeseen pitäytyvä sosiaalityökoulutus näiden kvalifikaatioiden tuottamiseksi niiden kysynnän pohjalta vaikuttaa mahdottomalta. Sen sijaan on hyvinkin ajateltavissa, että syvällinen teoreettinen ja metodologinen perehtyminen tiettyyn disiplinaani tuottaa valmiuksia ottaa älyllisesti haltuun sellaista praktista ainesta, joka käytännön paineissa monesti jää joko huomaamatta tai ei tule analyttisesti kyseenalaistetuksi.

Sosiaalityön tutkimuksen tavoitteeksi voisi siten hyvinkin asettaa mm. sosiologialle eri yhteyksissä esitetyn haasteen. On kyseenalaistettava, ei yksin rakenteita, vaan myös itsestänselvyyksiä. Tämän lisäksi sosiaalityön tutkimuksen olisi toki hyvä kyseenalaistaa myös itseään. Tässä haaste vuoropuhelulle kentän ja tutkimuksen välillä. Tälle dialogille on sosiaalityöntekijöiden pätevoitymis- ja väliaikaiskoulutus osaltaan rakentanut perustan. Vastedes dialogia voitane käydä myös opetussosiaalikeskusyhteistyön merkeissä. Saa nähdä, kestävätkö tutkijat kritiikkiä sosiaalityön, ja vielä laajemmin, sosiaalialan kentiltä. Samoin yhteiskuntapolitiikan päättäjät, jotka

siirtävät alkuperäiset poliittiset ongelmat itseltään sosiaalialan sosiaalisiksi ongelmiksi, saattaisivat hyvinkin tarvita asiakaskohtaista sosiaalityötä siinä kuin perinteiset asiakkaat. Tässä vain vihjeeksi ehdokas uusimuotoisen Päätöskoulutuksen kohderyhmäksi vastaisuudessa. Aiheena voi olla vaikkapa ”Yhteiskunnallisten ongelmien kierrätys ja vaikutettavuus”.

Ilkka Pirttilän (1992, 14) laatima professionaalisen toiminnan välttämättömyyksien luokitus tarjoaa nähdäkseni mahdollisuuden arvioida myös sosiaalityön tiedonmuodostusta ja sen tilaa tyyppikohtaisesti. Hänen mukaan asiantuntijuuteen perustuvien toimintamuotojen edellyttämät yleiset tietokategoriat ovat:

- 1) spesialisoituneiden ongelmien tekniset ratkaisut (instrumentaalinen tieto);
- 2) asiantuntijamoraali (eettinen tieto);
- 3) asiakkaiden manipulointi (sosiaalinen tieto);
- 4) työmarkkinoiden kontrolli (markkinointitieto).

Ilmeisesti sosiaalityössä esiintyy vajetta kunkin tietotyypin kohdalla. Toisaalta mikään vajealue ei myöskään näyttäisi olevan mahdoton täyttää. Sosiaalityössä olisi kuitenkin oltava varuillaan, ettei tiedonmuodostus ulkoistu suhteessa tiedon käyttäjiin. Tähän voi ajautua entistä herkemmin näinä aikoina, kun myös sosiaalitoimelta ja sosiaalityöltä vaaditaan tulostavasti suuden ja tuloksellisuuden näyttöjä kiinnittämättä liiemmästi huomiota sosiaalityön erityiseen asiantuntijuuteen ja sen omaan pätevyyyteen arvioida ja oikaista itse itseään.

Sosiaalityö ja pätevyys ovat siten varsin kiemuraisia ilmiöitä kumpikin. En näe paljon muita vaihtoehtoja kuin, että sosiaalityöntekijä itse ryhtyy kiemuroiden oikaisijaksi. Tämä päivä tarjoaa monilla aloilla mitä kehittyneimpiä työvälineitä, tietoja ja taitoja. Voi olla niinkin, että toisen alan työtavat sosiaalityön yhteyteen liitettynä, näyttäisivät tuovan ennalta arvaamattomia mahdollisuuksia. On kuitenkin hyvä muistaa, että väline on väline, ei päämäärä sinänsä, eikä saa siksi muuttua.

Sosiaalityön pätevyyden erilaisia tunnusmerkkejä voivat olla ensinnäkin tiedot, taidot ja ominaisuudet, joilla työntekijä tunnistaa yhteiskunnan eri instituutioissa, taloudessa, politiikassa, sosiaalivaltiossa, eikä vähiten perheissä, artikuloituvien ja legitimoitujen arvojen ja normien tosiasiallisen relevanssin ihmisten reaali maailmassa. Toinen pätevyyden kriteeri olisi tietoinen pyrkimys muuttaa epärelevantit asiointitilat ihmisten elämysyhteyksistä nousevien potentiaalien avulla. Kolmanneksi työntekijällä olisi oltava uskallusta puuttua vajeisiin osoittamalla erilaisten ratkaisujen sokeat pisteet ja umpikujat ihmisten elämänhallinnallisten edellytysten kannalta, ja hakea vaihtoehtoja päämääriin, resurssointeihin ja organisointiin, aidossa toimintatutkimuksellisessa hengessä, asianosaisten kanssa.

Sosiaalityöntekijän asiantuntemusta tässä suhteessa ei korvaa minkään muun profession tieto-taito, koska sosiaalityöntekijällä on niiden ihmisten maailmaan, jotka tarvitsevat erityistä huolenpitoa ja hoivaa, aivan erityinen suhde. Melkein pä kuin pikku Prinssillä ainokaiseen ruusuunsa.

Lähdeluettelo

- Habermas, Jürgen: The Theory of Communicative Action. Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason, Volume II. Boston 1987.
- Kokko, Maire: "Socialt arbete som arena för kvinnokvalifikationer. En jämförelse mellan de färdigheter som behövs i professionellt och icke-professionellt socialt arbete". Walls, Georg – Maritta Törrönen – Maire Kokko, Legitimering, människosyn och kvalifikationer i socialt arbete. Tre sammanfattande studier. SSKH Skrifter 1. 1992. Helsingfors 1992, s. 85–116.
- Mäntysaari, Mikko: Sosiaalibyrokrazia asiakkaiden valvojana. Jyväskylä 1991.
- Pettersson, Ulla: Beslutsfattarna och socialvården, Socialvårdsprojektet. Rapport 2. Sociologiska institutionen vid Stockholms Universitet. Stockholm 1975.
- Pirttilä, Ilkka: "Asiantuntijatieto ja asiantuntijakäytäntö". Tiedepolitiikka 3/92, s. 9–16.
- Walls, Georg: Huolto-organisaatio ja työmotivaatiot. Tampereen yliopiston Tutkimuslaitos. D tiedotteita. N:o 54/1973. Tampere 1973.
- Walls, Georg: Arvostus, vaikuttaminen ja tunnustuksen saaminen Suomen sosiaalihuollossa. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksen Tutkimuksia N:o 27. 1980. Jyväskylä 1980.
- Walls, Georg: Rationalitet och språkspel i socialt arbete. Uddevalla 1992.
- Weber, Max: Ekonomi och samhälle. Lund 1983.

Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia¹⁷

Georg Walls (2005)

Sosiaalityö on eri tavoin sitoutunutta. Se on sitä kulttuurisesti, sosiaalisesti, arvoiltaan sekä normatiivisesti. Sosiaalityö käytäntönä sisältää toiminnan perusteluihin, kohdentumiseen, toteutukseen sekä vaikutuksiin liittyviä rationalisointeja, järjestyksiä että näiden legitimoiteja, oikeuttamisia. Nämä voivat koskea toteutumisehtoja, tarvemäärittelyjä, työmenetelmiä, myöntöjä tai huostaanottoesityksiä.

Sidonaisuusistaan johtuen sosiaalityö on kallellaan kulloinkin vallitsevien maailmankuvien ja ihmiskäsitysten muodostaman paradigman suuntaan (Törnebohm 1983, 7–12). Kaltevuuden määrittäminen ja oikaiseminen ovat haasteita sosiaalityön käytäntötutkimukselle. Tieteet siinä kuin konkreettiset toiminnot ovat toisaalta tieteenteoreettisin keinoin jäseneltävissä olevia muodostelmia sosiaalikulttuurisessa maailmassa (Törnebohm 1984, 4–24). Tämä koskee siten myös hoiva-, palvelu- ja sosiaalialoja. Tieteenteoria ei määritä etenemissuuntia, mutta tarjoaa rationaalisia välineitä kurssien valitsemiseksi.

Tämä kirjoitus pyrkii paikantamaan sosiaalityön käytäntötutkimuksen teoreettisia ja tutkimusmetodisia ominaispiirteitä. Teoksen^(*) muut kirjoittajat laajentavat karttaprojektiota. Sosiaalityö on sopimusvarainen eikä teoreettinen kategoria. Yhteisön jäsenistä huolehtimisen ikiaikaisessa historiassa sosiaalityö yhteiskunnallisesti ja ammatillisesti eriytyneenä toimintana on uusi ilmiö (ks. Satka 1994; Satka 1995). Ovatko sosiaalityön tiedontuotannon ongelmat lopulta näyttöongelmia? Tarvitaanko siksi tieteenteoreettisia parametreja? Näytöt kun edellyttävät käsitteellisiä ja tutkimusmetodisia paikannuksia, joita teoria tarjoaa.

Tieto – taito – kokemus sosiaalityön käytäntötutkimuksen suuntaajina

Sosiaalityön tietoteoreettinen paikannus on vaikeata ilman tieteenfilosofisia ja tieteenteoreettisia koordinaatteja. Näin on myös ellei ole elämäkarttaa, ihmistä koskevaa perustietoa, mille koordinaatteja paikantaa. Arkielämässä on kyse monenlaisista kuvioista, käytännöistä ja toimintaympäristöistä. Entä tieteen tasoilla, onko mahdollista paikantaa sosiaalityö tieteensä? Mitkä

¹⁷ Julkaistaan Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenian (Helsinki) ja Gaudeamus Oy:n luvalla. Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa: Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikkala, S. (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. Helsinki: Palmenia-kustannus, 23–46.

ovat ne teoreettiset viitekehykset, joihin sosiaalityön tutkimus ja teorian- sekä tiedonmuodostus mahtuvat? Näiltä kohdin on syytä olla kuulolla tieteen kentiltä kantautuville signaaleille.

Sosiaalityön tiedon erityisominaisuus on tiedontuotannon suhde tiedonhaltijaan, sosiaalityön ”kohteeseen”, olipa tämä yksilö, perhe, yhteisö tai asiakkaaksi luokiteltu kanssaihminen. Sosiaalityö on suhdetyötä myös sikäli, että suhde päättäjiin, kollegoihin, eri viranomaistahoihin, asiakkaisiin ja heidän sidosryhmiinsä on työn välttämätön, joskaan ei riittävä ehto. Käytäntö, praksis, ei ole yksiselitteinen. Mikä tuo käytäntö on, keitä se koskee, entä millaisin ehdoin ja seuraamuksin käytäntö toteutuu?

Professionaalinen työntekijä–asiakassuhde on usein epäsymmetrinen valtasuhde. Toisena osapuolena on avun tarvitsija, toisena myönnöistä päättävä taho. Suhteeseen sisältyy muitakin kvaliteetteja kuin ammatilliset, tosin nekin usein ainoastaan uusintavat niukkuutta. Suhde toiseen ihmiseen on myös kulttuurinen ja emotionaalinen kokemus. Tietoa syntyy, todentuu, sovelletaan ja kehitetään sosiaalisissa yhteyksissä, tieteiden sisäisistä arvoneutraaliutta, metodien ja tulosten todennettavuutta, toistettavuutta sekä tiedon avoimuutta koskevista ehdoista huolimatta.

Asiakassuhde on myös luottamussuhde ja usein tiedontuotannon ehto. Joka tapauksessa tiedonmuodostusprosessi on erilainen kuin vaikkapa paperin- tai teräksenvalmistuksen teknisen tiedon tuottaminen. Voi ajatella, että suhteiden varassa oleva tietoinaistus jalostuu lisääntyvien kokemusten myötä. Työkokemus on kuitenkin läheistä sukua työrutiineille, toistoille, jotka eivät aina huomioi vaihtelua ihmisten arjessa. Sosiaalityön tulee olla kuulolla, valmis reagoimaan asiakaskontakteista välittyviin signaaleihin. Valmius omaehtoisesti sisällyttää tiedonhaku-, -analyysi- ja -tulkinta sosiaalityön työpakettiin mahdollistaa osaltaan palautteisen, refleksiivisen työotteen asiakassuhteissa (myös Karvinen 1996).

Sosiaalityön tutkimus ja teoria

Sosiaalityön tutkimus kaipaa käsitteitä, jotka liittäisivät tutkimuskohteen teoriaan sekä sallivat tutkimuslöydösten yleistä. Ensiksikin tutkimuksessa voi edetä sosiaalisen käsitteestä. Ihminen on sosiaalinen olento. Sosiaalisuuteen ulottuvuuteen sisältyvät ihmiseloa rikastuttavat, ylläpitävät, uusintavat, kuntouttavat, kontrolloivat ja kurittavat järjestelmät. Harvemmin tutkimuksessa muistetaan mitalin toista puolta, taloutta, palkkausta ja työehtoja, eläkkeitä tai sairaus- ja työttömyysturvaa. Nämä seikat painottavat sosiaalityön tutkimista poliittisten tahdonilmausten, oikeuksien, normien ja turvakeiden osana. Erityisesti olisi kiinnitettävä huomiota haavoittuvissa ja haavoittavissa elämäntilanteissa olevien ihmisten resursseihin, vaihtoehtoihin ja tukiverkostoihin heidän sosiaalisen hyvinvointinsa muotoutumisessa.

Toinen avaus sosiaalityön tiedontuotantoon on tarkastella eri osapuolten keskinäistä vuorovaikutusta, vaikkapa asiakastilanteessa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Vuorovaikutuksella on näkyvä ja näkymätön puolensa.

Näkyvää on asiointi sosiaalitoimiston, päihdehuollon tai nuorisotoimiston työntekijöiden kanssa. Näkymättömiä aineksia ovat valtasuhteet, normit, resurssit, työmenetelmät samoin kuin asiakkaan piilomotiivit, hyväksynnät ja torjunnat. Vuorovaikutus on vastavuoroista epäsymmetrisenäkin. Näkymättömät ainekset määrittävät kuitenkin avoimen liikkumatilan.

Ihminen ilmaisee aina itseään jossakin positiossa ja omaksuu jonkin ”paikan” suhteessa toimintansa kohteeseen. Tällöin hän sijoittaa kohteen kokemukselliseen vastaposition, joka avautuu hänelle hänen omasta positioista käsin. Tämä avaa ”kentän”, jossa asiat näyttävät, tuntuvat ja merkitsevät. Kenttä sävytyy sen vastaposition mukaisesti, joka vastavuoroiseen asetelmaan sisältyy (Hanhela 2004). Sosiaalityön position määrittää lisäksi vaikuttamisen epäsymmetria eli se, että toisena osapuolena on avun tai palvelun tarvitsija, asiakas ja toisena myönnöistä tai hylkäämisestä päättävä taho, sosiaalityöntekijä ammattitaitonsa ja normien rajoissa.

Sosiaalisen näkökulma on hyödyllinen, kun tarkastelee sosiaalisia ongelmia, joiden poistamiseksi tai sääntelemiseksi sosiaalityö työskentelee. Sosiaaliset ongelmat paljastuvat yhteiskunnallisiksi, jaetuiksi ongelmiksi, olipa kyseessä köyhyys varallisuus- ja tulonjakoerojen seurauksena, työllistymis- ja koulutuserot tai näiden käänteispuolet syrjäytyminen, turvattomuus, eriarvoisuus tai vieraantuminen. Sosiaalisten ongelmien haavoittavuus, ongelmien kansalaisille aiheuttamat kielteiset seuraamukset, vaihtelevat. Joillekin seuraamukset ilmenevät pelkästään ylellisyystuotteisiin kohdistuvien kulutustottumusten kaventumisena ilman, että leikkaukset uhkaavat normaalielämää. Toisille jokapäiväinen perusturva on vaakalaudalla. Toiset meistä ovat määritelmällisesti ongelman kohteina, toiset ongelmien ylläpitäjiä tai laukaisijoita. Kaikki ovat kuitenkin joko suoraan tai epäsuorasti ongelmien kantajia (Walls 1990, 1–11).

Sosiaalityön legitimointi, rationaliteetit ja tiedonintressit

Sosiaalityön ja sen tiedontuotannon oikeuttaminen, legitimointi, perustuu erityisiin tietoteoreettisiin ehtoihin. Uffe Juul-Jensen (1983) erottaa kolme sairauksien ja terveyden olemusta ja hoitoa legitimoivaa tietoehtoa: fundamentaalinen tietoehto, joka tarjoaa ei vain välttämättömän, vaan myös riittävän selityksen sairauden/ongelman synnylle; prevalenssiin, frekvensseihin pohjautuva tietoehto sekä kollektiivinen, jaettu tietoehto. Tämä perustuu esimerkiksi sosiaalityön sidosryhmien erityistiedon ja -kokemuksen yhteiseen punnintaan ja diagnooseihin.

Nykyisen tietotekniikan aikakautena on syytä tarkentaa tiedon käsitettä. Tieto välineellistyy teknistyessään ja muuttuu markkinatalouden kysyntä- ja tarjontamekanismien hinnoittelemaksi lisäarvoa tuottavaksi esineeksi siinä kuin muutkin tuotteet. Tieto on vaarassa kadottaa välittömän yhteytensä tietäjään, tiedon alkuperään (Lyotard 1985).

Voittoa tavoittelevan laitevalmistajan intressissä ei ole tieto- vaan informaatioteknologiayhteiskunta, kuten Jouko Kämäräinen (2003) toteaa. On

paikallaan tehdä ero käsitteiden välillä. Tiedonmuodostus edustaa tiedon sisällöllistä ja laadullista syventymistä – entisen tiedon kyseenalaistumista ja uuden tiedon syntyä ja omaksumista. Tiedontuotanto sisältää edellisen lisäksi varsinaisen tiedonkeruun, tiedonkäsittelyn, tiedon tallennuksen, luokittelun, julkaisemisen, sovellutuksen ja tarkennuksen; vaiheita, jotka nykyisenä it-aikana ovat nykyään pitkälle automatisoituja ja ulkoa ohjelmoituja.

Yhteiskunnallisia toimenpiteitä ja laiminlyöntejä ohjaavat tietyt rationaliteetit, ”järkeilyt”, joilla toimia perustellaan. Rationaliteetti määrittää myös sosiaalityön sisällön sekä siitä nousevan tiedonmuodostuksen, kuten sosiaalihuoltoa ohjaavan tiedontuotannon. Sosiaalihuolto ja sosiaalityö toteutuvat ristiriitaisten ja kilpailevien rationaliteettien puristuksessa. Erityisesti julkisen sosiaalitoimen ja sen sosiaalityön tulee noudattaa lainmukaisuutta, taloudellisuutta sekä luottamuselinten päätöksiä. Järjestöjen ja asiakasyhdistysten sosiaalisen työn perusteluina ovat jäsenistön etujen ajaminen, piilotasolla myös näiden toimihenkilöiden intressien vaaliminen (Walls 1992, 35–37).

Jürgen Habermas (1984, 145) erottelee toisistaan teknisen ja kommunikatiivisen rationaliteetin. Tekninen rationaliteetti pyrkii muotoilemaan yhteiskunnalliset ongelmat jäännöksettä teknisinä. Näin se kieltää etiikan ja käytäntöyhteyden ja sen toiminnallisten potentiaalien merkityksen keskeisinä yhteiskuntaelämämme muovaajina. Kommunikatiiviselle rationaliteetille on puolestaan ominaista vuorovaikutuksellisuuteen perustuva argumentointi, jonka kautta yhteinen ymmärrys valittavista päämääristä ja käytettävistä keinoista on saavutettavissa ainakin periaatteessa (Habermas 1987).

Julkisella sektorilla on yleisvastuu kansalaisten yhdenvertaisesta kohtelusta ihmisten syntyperästä, iästä, sukupuolesta, asuinpaikasta, terveydentilasta, vammaisuudesta, etnisestä taustasta tai sukupuolisesta suuntautumisesta riippumatta. Sosiaalihuollon samoin kuin sosiaalipalvelujen ja -työn tavoitteina on taata ihmiselle hänen muutoin toteutumatta jäävä turva, huolto ja palvelut, silloin kun työelämä, perhe tai sosiaaliset verkostot eivät näitä tuota. Viimesijaisuus samoin kuin kohtuullistaminen perustuvat päätöksentekijöiden normatiivisiin ohjeisiin sekä sosiaalityöntekijöiden ammatillisiin tarveharkintoihin. Myöntönormeja suhteutetaan yhteiskunnan kulloisiinkin arvoihin, yhteiskunta- ja ihmiskäsityksiin sekä hyvinvoinnin tilaan resurssien jakovaran mukaisessa suhteessa.

Sosiaalityön usein käytännöistä nousevat tiedonintressit ja vaikuttimet määrittelevät ja ohjaavat sosiaalityön tiedonhakua, tiedontuotantoa sekä syvenevää tiedonmuodostusta. Tiedonintressit perustuvat sosiaalityön ulkoisiin ja sisäisiin edellytyksiin ja vaikuttimiin. Näitä intressejä nostavat näkyviin ja niitä edustavat sosiaalityön sidosryhmät ja -instituutiot, erityisesti politiikka, päätöksentekijät, virkamiehet, tutkijat ja suunnittelijat, talouselämä, etujärjestöt sekä asiakkaat. Nämä ovat näkyvimpiä sosiaalityön tiedontuotannon suuntaajia ja samalla paradigmojen rakentajia.

Laillisuutta ja lainmukaisuutta painottavan sosiaalityön ensisijaisena intressinä on myöntöjä tai epäämisiä koskevien päätösten sekä toimenpiteiden legitimitetin, oikeudellisuuden, varmistaminen. Taloudellisuutta ensisijaisena pitävä sosiaalityö painottaa taloudellisia intressejä, normikontrollia sekä resurssiohjausta samoin kuin panos–tuotos-vastaavuutta. Eettinen sosiaalityö puolestaan korostaa työotteissaan yksilö- ja ihmisoikeuksia sekä ihmisten yhdenvertaista kohtelua ja oikeussuojan toteutumista myöntö-, epäämis-, huostaanotto- tms. päätöksistä riippumatta. On ilmeistä, että sosiaalityön tiedontuotanto joutuu taipumaan kulloinkin hallitsevan intressin suuntaan.

Sosiaalityön maastot

Toisen maailmansodan jälkeiset vaihto-ohjelmat, erityisesti Yhdysvaltain Fulbright-apurahat suomalaisille opiskelijoille, opettajille, tutkijoille ja ammattihenkilöille, ovat olleet tärkeä virike myös suomalaisen sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon ja sosiaalityön uudelleenorientoitumiselle. Vaihto-ohjelmat eivät nekään ole pyyteettömiä, vaan tiettyjen yhteiskunta- ja ihmiskäsitysten sekä ideologisten virtausten ilmentymiä. Näin ollen uudet kosketuspinnat myös merkitsivät käännettä suomalaisen sosiaalihuollon toimintafilosofiassa. Sosiaalityössä siirryttiin avun syylokituksista sekä normiperusteisista väliintuloista kohti aktiivisempia resurssi- ja seuraamuskeskeisiä työotteita.

1950-luvulta alkaen suomalaisissa korkeakouluissa vierailleet yhdysvaltalaiset ja kanadalaiset tutkijat ja opettajat sekä enenevästi myös ruotsalaiset kollegat toivat mukanaan uusia sosiaalityön, lastensuojelun, sosiaalipalvelujen sekä vanhustenhuollon filosofioita, lähestymistapoja, tiedontuotannon perusteita, työ- ja tutkimusmenetelmiä sekä tutkimussuuntauksia. Toisaalta sosiaalityö ei Suomeen saapuessaan kulkenut edistyksellisenä itseään pitäneen ja yhteiskunnan valtarakenteisiin pureutuvan tutkimuksen valtavirrassa.

Yhteiskuntatutkimuksemme pitkään laiminlyötyjä kohteita olivat mesotason, kuten hallinnon, resursoinnin, soveltamisen sekä evaluaation samoin kuin mikrotason läheissuhteita, perheitä sekä yksilöitä konkreettisesti koskevat kysymykset ja ratkaisut. Kamppailu oikeuksista ja oikeassa olemisesta on myös suomalaisessa yhteiskuntatutkimuksessa kova. Eritoten tämä koskee sosiaalityön kaltaista oppiainetta, joka ei voinut jäädä yksinomaan teoreettiselle eikä normatiivis-hallinnolliselle tasolle, vaan joutui kurottautumaan syvälle arjen maaperään. Sosiaalityön ruohonjuuritason tutkimus, kuten ihmisten arjen, siinä selviytymisen ja suoriutumisen samoin kuin elämänhallinnan, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja tiedonmuodostuksen tutkimussuunnat saivat kuitenkin kauan odottaa läpimurtoa.

Sosiaalityön sisällyttäminen yliopistoihin vaati panostusta myös tieteen ulkopuolelta. Sosiaalityön juurruttamisesta yliopistoihin tuli ennen muuta naisten asia, joskin miehet ”miehittivät” ylemmät virat. Sosiaalityön koulu-

tuksen tasokorotusta maisteriksi ei perusteltu pelkästään tieteellisin ja hyvinvointipoliittisin argumentein, vaan lisäksi emansipatorisesti, sukupuolten tasa-arvoisuuden ja naisten tekemän työn arvostusvaatimuksilla. Sosiaalityö ja hoivatyö olivat, ja ovat, tyypillisiä naisaloja. Toisaalta alat tarjosivat mahdollisuuden naisten työn näkyväksi tulemiselle.

Parlamentaarisella tasolla painottui hyvinvointiyhteiskunnan sitoutuminen kansalaisten oikeuksiin ja yhdenvertaiseen kohteluun myös niiden osalta, jotka uhkasivat jäädä hyvä elämän laitamille. Sosiaalialan hallinnossa lisääntyi tietoperusteisen ohjauksen ja linjausten tarve aiemman juridisen ja poliittisen lautamiesohjauksen sijasta. Enää ei asiakastyössä riittänyt lakipykälä, syyluokittelu, vankka kokemus, hyvä tahto eikä puoluekirja. Tiedon käyttäjillä oli oltava teoreettisia ja metodologisia valmiuksia sekä työhön että tutkimukseen perustuvia. Näin oli jo kauan ollut monilla yhteiskuntasektoreilla, oikeuslaitoksessa, terveydenhuollossa, taloudessa ja teknisillä aloilla.

Sosiaali- ja hoivasektoreilla työskentelevien samoin kuin asiakas-, potilas- yms. järjestöjen ja yhdistysten edut ja intressit painoivat vaakakupissa. Vaikka sosiaalityön tulo yliopistoihin oli osin tieteen ulkopuolista, kannattaa pitää mielessä soveltavien tieteiden, lääketieteen, maa- ja metsätaloustieteiden, teknisten tieteiden, valtiotieteiden sekä taloustieteiden tulo yliopistoihin. Sosiaalityön isoveljestä, sosiaalipolitiikasta, puhumattakaan.

Sosiaalityön jäsentäminen ja perusteleminen tieteenteoreettisin käsittein ja asettamuksin tarjosi Ruotsin oloissa käyntikortin tiedeyhteisöön. Näin sosiaalityön laitokset pääsivät osallisiksi yliopistoissa ja korkeakouluissa alati käytäviin legitimointi-, määräraha- ja arvostuskamppailuihin. Tällainen käyntikortti suomalaisilta sosiaalipolitiikan laitosten alaisina olleilta sosiaalityön yksiköiltä puuttui. Käyntikortti tuli erityisen tärkeäksi markkinatalouden oloissa, kun hyvinvointivaltiolliset perustelut sekä vetoaminen ihmisen hätään tai lasten haavoittuvuuteen alkoi ontua.

Suomessa 1960–1970-luvut olivat yhteiskunnallisen kuohunnan vuosikymmeniä. Kapitalistisen ja sosialistisen sekatalouden oloissa vientisektori vaurastui ei-markkinaperusteisten kahdenkeskisten kauppasopimusten ansiosta. Tulonjakopolitiikka nousi etualalle puolueissa ja etujärjestöissä, kun jaettavaa oli. Kansalaisoikeudet, tasa-arvoisuuden ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteet saivat näkyvää julkisuutta niin sanottujen yhden asian liikkeiden (Marraskuun Liike, KRIM, Yhdistys 9, Naisasialiike Unioni) toimesta. Punalippujen viestittämä joukkovoima kiirehti koulutus-, terveydenhuolto- sekä sosiaalipoliittisia uudistuksia. Tämä koski myös sosiaalihuoltoa ja sosiaalityötä.

Yhteiskunta oli kypsynyt sosiaalihuollon periaatteiden ja työmenetelmien uudistuksiin. Sosiaalihuolto muodosti haasteen yhteiskuntapolitiikalle. Sosiaalihuolto voitiin kokea häiriöttömäksi kuvitellun yhteiskunnan huonoksi omaksitunnoksi ja akilleen kantapääksi. Uudistustyö kaipasi tuekseen poliittisen tahdon lisäksi oman tietopohjansa ja rationaaliset perustelunsa. Sosiaalihuollon ja sosiaalityön akateemisia virkoja alettiin perustaa yliopistojen ja

korkeakoulujen sosiaalityön metodiopetuksesta vastanneiden lehtoraattien lisäksi. Edellytykset sosiaalisektorin tiedontuotannolle olivat siltä osin suotuisat.

Lisääntyvä tiedontuotanto vaati tuekseen teoriaperusteisia käsitteitä, luotettavia tutkimusmetodeja sekä valideja tulkintakehyksiä. Tähän tieteen-teoreettinen orientaatio näytti istuvan. Nyt voitaisiin käsitteellistää, täsmentää ja kehystää esiin nousevia sirpaleittaisia ongelmia ja havaintoja – luoda järjestystä uuteen tiedon kenttään ja tulkita ilmiöitä akateemisen kartaston mittareilla. Tämä oli ehto myös sille, että tiedemaailma hyväksyisi sosiaalityön oppialan.

Sosiaalihuollon koulutuksen linjajakoisuus avo- ja laitoshuollon linjoihin Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa (YKK) ja osaltaan myös Svenska social- och kommunalhögskolanissa (SSKH) muodosti 1970-luvulle asti esteen ihmisten arjesta, elämänhallinnasta, vuorovaikutuksesta sekä tiedonmuodostuksen ominaispiirteistä lähteville ajatusrakennelmille, työ- ja tutkimusotteille. Vaikka linjajako oli hallinnollinen kategoria, se rajasi oppisisällöt. Paradigmaattisesti ajatellen linjajako taivutti koulutuksen ja tutkimuksen hallinnollisiin muotteihin.

Swedner sosiaalityön tutkimuksen linjanvetäjänä

Harald Swedner, Göterborgin yliopiston ja Ruotsin ensimmäinen sosiaalityön professori vuodesta 1979, jakaa sosiaaliset ongelmat prosessi-, rakenne- ja resurssiongelmiin. Nämä ongelmat ovat yhteiskuntatason ongelmia, jotka tuottavat yksilötason ongelmia. Yksilötason ongelmina hän pitää puutos- ja tuhoamisongelmia yksilöiden tai ryhmien tuhotessa yhteiskunnallisia voimavaroja, ilkeiden, elinympäristöjen saastuttamisen tai muussa muodossa (Swedner 1983, 25–31). Samalla kun sosiaalinen ongelma on yhteiskunnallisen tiedostuksen tuote, yhteiskunta sisältää arvoja ja valtapyyteitä, jotka kieltävät ongelmia korjaavien instituutioiden tarpeellisuuden tai ainakin syrjivät niitä samoin kuin näiden asiakkaita vaikkapa viittaamalla markkinoiden kaikkivoipuuteen tai ihmiseen oman onnensa seppänä elämäntilanteesta riippumatta.

Ruotsin ohella Swedner on ollut myös Suomen sekä muiden Pohjoismaiden akateemisen sosiaalityön kehitykseen vaikuttanut opettaja. Hän väitteli vuonna 1960 (Swedner 1960), minkä jälkeen hän toimi sosiologian apulaisprofessorina Lundin yliopistossa professori Joachim Israelin johtamassa laitoksessa. Lundissa ollessaan Swedner, niin sosiologi kuin olikin, kiinnostui kuntien sosiaali- ja terveystoimien koordinaatiosta ja yhteistyöstä, useista muistakin soveltavista tutkimusaiheista. Yhteistyön seurantaprojekteja käynnistyi tutkimus- ja kokeilutasoilla muun muassa Dalbyn hoitokeskuksessa, Göteborgissa sekä Tierpissä (Swedner 1978a). Suomen sosiaali- ja lääkintöhallitusten käynnistämä kuntatason sosiaali- ja terveystoimien yhteistyötä luodannut SOPUKKA-projekti sai virikkeitä Ruotsin kokeilusta (Kaitalo 1977; Walls 1982b).

Swednerin johdolla aloitettiin yhdyskuntatyötä sisältäviä tutkimusprojekteja alueellisesta segregaatiosta Malmössä, kohteina Rosengårdin, Östergårdin ja Kroksbäckin kaupunginosat, joissa asui runsaasti maahanmuuttajia. Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoimintakokeilujen ohella Swedner oli jo aiemmin tutkinut muun muassa maahanmuuttajia kulttuurisesta näkökulmasta. Raportti ”Om finkulturer och minoriteter” (Swedner 1971) toi kulttuurisen ja etnisen ulottuvuuden ruotsalaiseen sosiaalityöhön. Valitettavasti teemaan ei Suomessa juurikaan tartuttu ennen uuden vuosituhannen vaihdetta.

Uuden oppialan juurruttamiseksi Swedner ei ainoastaan solminut yhteyksiä lähitieteisiin, vaan asemoi lisäksi oppialansa tiedeyhteisöön. Sosiaalityön tutkimuksen paikantamiseksi erityisenä tutkimusalanana Swedner oli yhteistyössä Göteborgin yliopiston tieteenteorian professorin, aikanaan Einsteinin suhteellisuusteorian tiimoilta väitelleen Håkan Törnebohminkin kanssa. Yhteys ei ollut sattumanvarainen. Törnebohm oli toiminut vuosikausia asiantuntijana, joka suunnitteli korkeakoululaitosta Sudaniin. Hän joutui testaamaan länsimaisten tiede- ja oppiparadigmojen sisäänajoa ja juurruttamista kehitykseen oloissa, maan, jota lisäksi repivät erilaiset uskonnot, kulttuurit ja heimojen keskinäiset kiistat.

Jo Lundin yliopistossa työskennellessään Swednerillä oli yhteyksiä Suomeen. Swedner oli vierailevana luennoitsijana ja ohjaajana 1970-luvun taitteessa Lappeenrannan kesäyliopistossa sekä Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella. Yliopiston sosiologian laitos samoin kuin Tampereen teknillinen korkeakoulu osallistuivat yhteispohjoismaiseen eri kaupunkikulttuureja ja -suunnittelua vertaileeseen ”leppäkerttuprojektiin”. Swedner toimi projektin johdossa yhdessä muun muassa professori Seppo Randellin kanssa. Swedner vieraili myös Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella, jonka esimieheen, professori Leo Paukkuseen, Swednerillä oli läheiset suhteet.

Kutsut vierailla suomalaisissa yliopisto- ja korkeakoululaitoksissa perustuivat virikkeisiin, jotka Swednerin sosiaalityön tiedontuotantoa ja tutkimusmetodeja käsittelevät kirjat (Swedner 1961; 1978b ja 1983) herättivät sosiaalipolitiikan tutkijoiden keskuudessa, kirjoittaja mukaan lukien. Tässä yhteydessä ei pidä unohtaa virikkeitä, joita Swedner jo ennen Suomen yhteyksiä oli hankkinut Englannista, USA:sta sekä Kanadasta. Kun tutustuu Swednerin laajaan kirjalliseen tuotantoon, nämä vaikutteet näkyvät selvästi. Hän oli myös tutustunut fenomenologiaan, steinerilaiseen pedagogiikkaan sekä settlementtiliikkeeseen ja siinä yhteydessä Suomen sosiaalipolitiikan suurmieheen, akateemikko Heikki Warikseen.

Sosiaalikorkeakoulujen yhteispohjoismaiset kongressit sekä symposiumit tarjosivat 1960-luvun puolivälistä alkaen foorumeita ajatustenvaihdolle, kuten myös maailmanlaajuinen sosiaalialan opettajien ja tutkijoiden järjestö IUCISD (Inter-University Consortium for International Social Development). Swedner toimi IUCISD:n Euroopan jaoston johdossa lähes vuosikymmenen ollessani jaoston hallituksen jäsen. Swedner oli jo tuolloin sosi-

aalityön tiedontuotannon ja sosiaalityön oppialan akateemisen ”sisäänajon” johtava hahmo Pohjoismaissa. Swednerin pääosin anglosaksisista maista periytynyt sosiaalityön tutkimuksen viitekehys kulkeutui hänen mukanaan suomalaisille. Vaihtoa tapahtui myös toisinpäin: viitekehys omaksuttiin suomalaisten Göteborgin yliopiston sosiaalityön laitokseen suuntautuneiden vierailujen tuloksena.

Göteborgin opit olivat minulle merkityksellisiä niin opetuksen kuin tutkimuksen suuntaajina. Mieleeni tulevat lukuisat vastaväitökset, vierailuluennot, kutsuseminaarit, ohjaustilaisuudet, tutkintolautakunta- (examensnämnd) jäsenyydet sekä asiantuntijatehtävät oppialan virantäytöissä. Tällöin saatoin myös tutustua sosiaalityön ja tieteenteorian laitosten tutkijoihin ja opettajiin, joilla Göteborgin yliopistossa oli tiiviit kontaktit sosiaalityön laitokseen. Swednerin sosiaalityöläheinen tutkimus merkitsi haastetta vallitseville hallinnollisille opeille, joissa aineistoina toimivat sosiaalihuoltolainsäädännön toimenpideluokitukset ja huoltokertomusten tukena oleviin lomakkeisiin valmiiksi merkityt ”syyluokat”. Nyt tutkimusten huomio kiinnittyi sosiaalityöhön erityisenä toimintakenttänä eli praksisalueena (Swedner & Walls 1987).

Sosiaalityön käytäntötutkimuksen paikannus

Tieteenteorioilla on tieteiden kehityskulut tutkimuskohteinaan, sosiaalityöllä yhteiskunta sosiaalisine ongelmineen ja toimijoineen. Näin ollen myös sosiaalityöllä on reviirinsä, laitumensa, mikä puolestaan mahdollistaa järjestelmällisen tietojenkeruun, -käsittelyn, tulosten tulkinnan, päättelyn ja yleistämisen, jotka ovat kaikki tieteenteon perusedellytyksiä (Törnebohm 1983). Törnebohmin jatkuvan tutkimusohjelman paradigmassa (LFP = *fortlöpande forskningsprogram*) tutkimuskentän muodostavat tutkijan – toimijan aktiiviset intressit, se mitä hän haluaa tehdä, hänen kompetenssinsa, se mitä hän osaa tehdä, hänen maailmankuvansa, eli hänen yleinen käsityksensä tutkittavasta todellisuusalueesta, sekä hänen tiedekäsityksensä, sen millaisena hän jäsentää oman tieteenalansa. Yhdessä tiedekäsityksen elementit muodostavat tutkijan tiedeihanteen (Törnebohm 1981; 1983, 7–12).

Törnebohmin oppilaan Jonas Harteliuksen tutkimus (1976, 28–60) on esimerkki tieteenteoreettisesta ristiriitaisia tulkintoja erittelevästä tutkimusotteesta. Hartelius luettelee julkisuuden foorumeilla käsiteltyjä asiantuntijaselityksiä huumeiden käytölle ja sen kitkemiselle. Näitä ovat oireteoria (esim. särkyneet ihmissuhteet taustalla), epidemiateoria (jengi), protestiteoria (mieletön järjestelmä), markkinateoria, passivoitumisteoria (ratkaisematon ristiriita) sekä pakenemisteoria (pako ongelmista), kukin niistä tiettyjen asiantuntijatahojen tiettynä hetkenä legitimoimia ja suosittelimia selitysmalleja. Hartelius analysoi teorian tiedeperustaa, reliabiliteettia, paradigmaattisia konteksteja sekä teorian funktioita ongelman esille tuonnissa erityisessä TIPS-kontekstissa (T = tutkija; I = intressentti; P = praktikko; S = systeemi; ks. myös Walls 1982a, 133–143).

Sosiaalityöstä tuli Törnebohmille siinä kuin Sudanin koulutuskokeiluista tieteenteorian havaintokenttä, sen empiria, jossa saattoi tutkia reaaliajassa, miten uusi oppiala valtaa oman reviirin sekä puolustaa ja laajentaa sitä. Toisena tieteenteorian tutkijoiden havaintokohteena oli muuten musiikkiteoria. Tieteenteoria tutkii faktatieteiden tiedonmuodostusta ja paradigmoja. Tieteenteoria ja sosiaalityö ovat kumpikin palveluorientoituneita. Kummallakin on siten reaalikäytäntöihin perustuvat reviirinsä (Törnebohm 1984).

Tietoverтикаali ja tietohorisontti sosiaalityön tiedonmuodostuksessa

Sosiaalityön tutkimusta suuntaavana tietoteoreettisena kehitelmänä voi pitää horisontaalisen ja vertikaalisen tiedonmuodostuksen malleja. Ylhäältä ohjautuva ja määrittävä tiedontuotanto asettaa sosiaalityöntekijät ja asiakkaat asemaan, jossa he toimivat pelkästään sosiaalityön ja sosiaalisten ongelmien muodostamien palapelien palojen taltioijina. Erilliset palat eivät anna kuvaa palapelin kokonaisuudesta. Näin sosiaalityön tietoa taivutetaan ylhäältä käsin. Konkreettista sosiaalityötä tekevät eivät juuri voi vaikuttaa tiedonmuodostuksen ehtoihin, tiedon paradigmaattisiin piirteisiin. Vertikaaliselta tiedonmuodostukselta puuttuu dialogiin, vuoropuheluun perustuva palaute- ja kehittämisjärjestelmä. Erityisen ongelmallinen tietoverтикаali on sosiaalityön vuorovaikutussuhteiden sekä muutospotentialien analyysin kannalta (Walls 1986, 117–121).

Pystysuoran tiedonmuodostuksen vaihtoehto on tietohorisontaali tai -horisontti, vaakasuora tiedonmuodostus. Tietohorisontin ytimenä on dialogiin pohjautuva vuorovaikutus. Sosiaalityön tutkijat, ihmiset asiakkaina ja sosiaalityöntekijät ovat tiedonjakajia, jotka käytäntöyhteytensä ansiosta kykenevät syventämään ja yhdistämään tietouttaan. Tietohorisontilla tutkimus ja sosiaalityö kohtaavat vastavuoroisesti, toisistaan oppia ottaen ja siten myös toisiaan rikastuttaen. Elämismaailma kietoo kummankin osapuolen sisäänsä (Walls 1992, 32–34). Asiakaskohtainen sosiaalityö konkretisoituu pystysuorassa ohjausjärjestelmässä poliitikkojen ja sosiaalityöntekijöiden legitimoimissa kosketuspinnoina. Vaakasuorassa ohjausmallissa kosketuspinnan muodostaa elävä elämä.

Entä mitkä ovat vertikaalisen ja horisontaalisen tiedonmuodostusmallien mahdollisuudet ottaa huomioon sosiaalityöhön sisältyvien sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden edellytyksiä? Kysymystä käsittelee Jean-Paul Sartre lähtemällä liikkeelle praksiksen käsitteestä. Praksista voidaan Sartren mukaan lähestyä ryhmäteoreettisesti ryhmän jäsenten keskinäisten vastavuoroisten odotusten sekä niiden tosiasiallisen vastaavuuden pohjalta. Keskeisenä, joskaan ei ainoana kommunikaatioelementtinä ryhmän jäsenten vuorovaikutuksessa on sana. Sanat kuljettavat Toisen henkilön ”projektin” (esiinheitetyn haasteen) luokseni ja siten osaksi Itseäni, ja vastavuoroisesti kuljettavat oman ”projektini” Toisen luo ja osaksi häntä. Kieltä voisi tutkia samoin kuin rahan kiertokulkua, Sartre esittää. Kieli ihmisten välisenä yh-

dyssiteenä on tuo praxis, joka tässä merkitysyhteydessä aina on kommunikaatiota (Sartre 1982, 98–99). Horisontaalinen tiedonmuodostus on tällöin keskiössä.

Tiedon mahti

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan keskinäinen vuorovaikutus ja sen reunaehdot nousivat tutkimuskohteiksi 1980-luvulla. Tutkittiin sananmukaisesti sosiaaliTYÖTÄ. Samaan aikaan sosiologien ja sosiaalipolitiikan tutkijoiden keskuudessa vahvistuivat ihmisten arjen sekä elämänpolitiikan tutkimussuuntaukset. Tutkimus koki edustavuuskriteereihin ja aineistokäsittelyyn liittyvän murroksen ja kvalitatiiviset tutkimusmenetelmät haastoivat aiemmat historialliset sekä tilastomatematemaattiset kvantitatiiviset tutkimusmenetelmät. Tieteenteoreettinen sosiaalityön analyysi ei lyönyt itseensä läpi Suomessa niin vahvasti kuin Ruotsissa. Poikkeuksia tosin on (esim. Walls 1981, 1982a ja 1986; Niemelä 1984; Rajavaara 1986 ja 1989; Hänninen 1990; Karvinen 1996).

Sosiaalityön tutkimuksen ei tarvinnut Suomessa aloittaa tiedelaitosten ulkopuolelta. Suomessa, toisin kuin Ruotsissa, sosiaalityö kehittyi yliopistoissa jo vakiintuneen aseman saavuttaneen sosiaalipolitiikka-oppialan sisällä, osana sosiaali-/yhteiskuntapolitiikan laitoksia. Sosiaalipolitiikkaa arvioitaessa kannattaa pitää mielessä sen yhteiskuntaa eheyttänyt rooli. Suomessa vuoden 1918 sisällissodan jälkeisissä oloissa, samoin kuin 2. maailmansodan jälkeen, sosiaaliset reformit kävivät välttämättömiksi kansakunnan eheyttämiseksi. Vastaavasti sosiaalipolitiikan legitimointi rauhanomaisena reformityönä kaipasi rinnalleen Tieteellisen Auktoriteetin, mitä yliopistot ja korkeakoulut edustivat. Suomessa on luotettu tiedon voimaan.

Huolimatta siitä, että Ruotsia voi pitää yhtenä hyvinvointipolitiikan johtavana maana maailmassa, sosiaalipolitiikka ei ole ollut siellä erityisenä yliopistollisena oppialana. Hyvinvointi oli julkilausutusti Alva ja Gunnar Myrdalin kansankotiajattelun hengessä yhteiskuntapolitiikan johtava päämäärä 1930-luvulta alkaen. Aikana, jolloin sisäpoliittiset kiistat ja myöhemmin 2. maailmansota vielä repivät Suomea, Ruotsin yhteiskuntapolitiikan lohkot kuroutuivat kohti yhtä ja samaa ylevää tavoitetta: toteuttamaan hyvinvointipolitiikkaa. 1990-luvun alussa syvän laman jälkimainingeissa Suomessa painottui köyhyyden, syrjäytymisen ja pitkäaikaistyöttömien samoin kuin huostaanotettujen sekä haavoittavissa olosuhteissa elävien lasten ja nuorten tutkimus. Muita tutkimussuuntauksia ovat olleet vanhuus- ja vammaistutkimus, joita yhdistävinä tekijöinä on elämän arjessa selviytyminen sekä kansalaisten oikeus yhdenvertaiseen kohteluun. Suomalainen sosiaalityön tutkimus saattoi ammentaa useasta lähteestä, mikä oli ja on tärkeätä uuden oppialan tutkimukselle ja legitimoinnille erityisesti yhteiskuntatieteissä.

Sosiaalityön käytäntötutkimuksen tahot ja projektit

Sosiaalityöllä on 1970-luvulta alkaen ollut ”sosiaalinen tilaus” valtion, kuntien ja useiden sosiaali- ja terveysalan keskusjärjestöjen piirissä. Sosiaalityön akateeminen koulutus tuottaa sosiaalityöntekijän kelpoisuuden. Tutkimuksen ja käytännön yhteys mahdollistaa ihmisten elämän arjen ja heidän sosiaalisten ongelmiansa lisäksi suoritettavien väliintulojen ja työskentelyotteiden tutkimusperusteisen tiedontuotannon. Se toimii sosiaalityön teoria- ja metodipohjan vahvistamiseksi vastaisuudessa.

YKK:n sosiaalipolitiikan laitokseen vuonna 1966 perustettua sosiaalihuollon apulaisprofessorin virkaa voi pitää ensimmäisenä sosiaalityön akateemisen legitimoitumisen ilmauksena. Sosiaalityöhön syventyvä tiedontuotanto tuli yhä kysytyimmäksi sosiaalialan suunnittelussa, eri työmuotojen ja menetelmien kehittämisessä sekä resurssien ja tulosten kriittisessä arvioinnissa. Sosiaalihallinto, lähinnä sosiaalihallitus (nyk. Stakes) samoin kuin kuntien keskusjärjestöt ja suuremmat kaupungit, käynnistivät tutkimuspainotteisia seurantahankkeita sosiaalialan lainsäädäntöuudistusten myötä. Toteuttajiksi kaivattiin tutkimusvalmiuksia omaavia, ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita. Toinen sosiaalityön tiedontuotannon kysyntä nousi lisääntyvästä sosiaalialan jatko-, pätevyitymis-, täydennys- ja peruskoulutuksesta. Kolmas on sosiaalialan ja sosiaalityön kehittämistoiminta, joka kaipasi tuekseen monenlaisia tutkimus- ja kehittämisprojekteja.

Helsingin kaupungin ja Helsingin yliopiston 1970-luvulla käynnistynyt yhteistyö oli tiedontuotannon osalta vuorovaikutuksellista: tavoitteena oli tuottaa sovelluskelpoista tietoa muotoilemalla hallinnosta ja työkäytännöistä nousevia tutkimusongelmia, metodisia lähestymistapoja ja sovellutuksia yliopistollisen tutkimuksen ja opetuksen sekä kaupungin hallintokuntien ja virastojen tietojen sekä työkäytäntöjen uusimiseksi ja evaluoimiseksi. Kaupungin sosiaaliviraston ja yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen välinen yhteistyö sosiaalityön metodiopetuksessa oli aiemmin rajoittunut harjoittelupaikkojen järjestämiseen, sosiaalityöntekijöiden työnohjaus- ja pätevyitymiskoulutukseen sekä satunnaisiin tutkimussopimuksiin ja pro gradu -tutkielmien aiheuutteluihin (Kananoja 1994; Rajavaara 1992; Lindqvist & Rajavaara 1994 sekä viitteet¹⁻⁵). Pitkäjänteisen yhteiskuntatieteellisen tutkimustyön erityisongelmana on kuitenkin ajoitus yhteiskunnan pyörteissä⁶.

Sosiaalityön uusia avauksia

Sosiaalityön tutkimuksen on syytä uudistaa viitekehyksensä sekä tutkimus- ja työmetodinsa yhteensopivaksi muuttuvan maailman haasteiden kanssa. Esimerkki tästä on Haluk Soydanin & Rolf Stålin soveltama vinjettitekniikka (Soydan & Stålh 1994, 75–80), jolla voi asettaa sosiaalityön työmenetelmät läpivalaisuun. Tutkijat vertailivat kumuloituvien oirekuvauksien, vinjetin, ruotsalaisia ja englantilaisia lastensuojelutyöntekijöitä paikallisosotosten puitteissa. Selvin ero näiden kahden maan työntekijöiden välillä oli herkkyydes-

sä rekisteröidä perheiden etniseen taustaan liittyviä lasten laiminlyöntejä sekä pahoinpitelyä koskevia signaaleja oirekuvauksista.

Oirehtelun etnisten taustayhteyksien kohdalla hälytyskellot alkoivat soida merkittävästi herkemmin Englannin lastensuojelutyöntekijöillä kuin Ruotsissa. Myös Suomessa on syytä syventää ammatillisesti reflektiivisen asiantuntijuuden analyysia, työkäytäntöjä sekä reflektiiviseen työotteeseen kouluttautumista (ks. Karvinen 1996, 57–80). Sama koskee sosiaalityön kielien ja diskurssien tutkimusta. Esimerkki tästä on Annika Oksasen pro gradu ”Mistä on sosiaalitantat tehty? Naisten kielellinen vähättely ja mediajulkisuus 1994” (Oksanen 1997).

Sosiaalityön käytäntötutkimuksen tiedontuotanto voi olla rikas ja monisäikeinen, muuta kuin köyhyyden tai häviäjien kuvausta. Esimerkkeinä kolme tuoretta väitöskirjaa: ensinnäkin Hanna-Liisa (Assi) Liikasen elämyksellisiä rajoja avaava tutkimus ”Taide kohtaa elämän – Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa”, 2003. Toinen on tähänkin teokseen^(*) kirjoittavan Aino Kääriäisen asiakirjoihin pohjautuva diskurssi-analyttinen tutkimus ”Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina” (2003) ja kolmas Kirsi Nousiaisen hermeneuttisesti orientoitunut, lapsistaan erillään asuvien äitien tutkijalle avaamien ’elämänmaisemien’ tutkimus ”Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja” (2004).

Sosiaalityön tutkimusperinteeseen ja -kohteisiin pitäytyvän tutkimusotteen vaarana on, että sosiaaliala toisintaa köyhyyden eikä kykene vapauttamaan asiakasta sosiaalisista kahleistaan. Tämä voi myös olla seurausta sosiaalialan statuksesta. Kannustaako ja valmistaako sosiaalityö yrittäjyyteen? Miten ”sosiaalimarkkinoilla” taata ihmisarvoinen kohtelu ei-maksukykyiselle yksityisessä sijoituksessa oleville ”asiakkaille”, jotka eivät kykene ajamaan etujaan? Miten kaupalliset intressit tunkeutuvat julkiseen sektoriin? Miten vanhustenhuollosta tulee houkutteleva työala? Mikä on sosiaalityön asema ja profiili mediassa? Mikä on lasten ja nuorten sosiaalistumisen tila alasajetussa hyvinvointivaltiossa, jos omaiset ovat heitteillä? (Mäenpää & Törrönen 1996; Törrönen 1999.) Miten ja millaisin siirtymäriitein ihminen asiakkaistuu oikeudellisesti, taloudellisesti ja yhteisöllisesti? (Heino 1997.) Entä miten Richard Sennettin pohdiskelut kunnioitusvajeista eriarvoisuuden maailmassa, reaalisista lahjakkuuseroista tai musiikista eriarvoisuuden ylittäjänä, löytäisivät sijansa suomalaisen sosiaalialan ja -työn itsearviointeissa ja asiakastyössä? (Sennett 2004.)

Jack London (1987) kysyy kirjassaan ”Kadotuksen kansa: kuvaus Lontoon East Endistä” pian nimikkokaupunkiin saavuttuaan maailmankuulun matkatoimisto Cook & Cookin virkailijalta, järjestetäänkö East Endiin opastettuja matkoja. Mutta sinne he eivät tunteneet edes tietä. ”Emme ole tottuneet toimittamaan matkustajia East Endiin; kukaan ei koskaan pyydä meiltä sitä, emmekä tiedä siitä kohteesta mitään.” Olisipa kysynyt seuramatkaa vaikka Kaukoitään. Päivän avainsana on läpinäkyvyys. Mikä on sosiaalityön

läpinäkyvyys? Entä markkinoiden, politiikan ja median kielipelit sosiaalityön imagon luomisessa? (Oksanen 1997; Walls 1992.)

Sosiaalityön käytäntötutkimus on uusi tutkimusalue. Lisäksi sosiaalityön tutkimus on vertailevaa tutkimusta. Tutkimus paikantaa ehkä tulevaisuudessa nykyistä enemmän ihmisten elämäntilanteita, liikkumatilaa ja -varaa ympäröivän markkinatalouden, korporaatioiden, medioiden sekä monikan-sallisuuden konteksteissa. Myös sen, miten ihmiset todellistavat ja kantavat vastuunsa itsestään, yhteisestä hyvästä sekä muista – lähellä ja kaukana.

Viitteet

- ¹ Tässä yhteydessä on mainittava YKK:n 1960-luvun alun proseminaarilaiseni, sittemmin Vakuutusalan kuntouttamiskeskuksen tutkimusjohtajan, Helsingin yliopiston sosiaalihuollon lehtorin, Sosiaalityöntekijäin Liiton ja Sosiaaliturvan Keskusliiton taannoisen puheenjohtajan, sosiaalihallituksen osastopäällikön, Stakesin kehittämisjohtajan sekä nykyisen Helsingin kaupungin sosiaaliviraston toimitusjohtajan Aulikki Kananojan työpanokset ja oivaltavat visiot. Samoin kuin hänen jatko-opintonsa Yhdysvalloissa. Matkan heijastukset kantautuivat kuntoutukseen, asiakaskohtaiseen sosiaalityöhön sekä valtakunnallisen ja kuntakohtaisen sosiaalitoimen ideointiin, organisointiin, koulutukseen, sosiaalityön koulutus- ja tiedontuotantoprojekteihin, evaluointiin ja kirjoihin (mm. Kananoja & Pentinmäki 1977; Kananoja 1991; 1994; 1997; 1998). Hänelle sosiaalityön jäsenNELTY tiedonmuodostus, asiakassuhteet sekä ryhmä- ja yhdyskuntatyön sovellukset ovat läheisiä.
- ² Opetus- ja tutkimushanke ”Sosiaalityö, työnohjaus, tiedonmuodostus” lähti liikkeelle vuonna 1982 (Walls 1985). SSKH:ssa oli käynnistynyt sosiaalityöntekijöiden työnohjaajakoulutus, jossa lisäksi toimin teoria- ja tutkimusmetodien luennoitsijana. Kehittelimme kurssilaisten kanssa työnohjausta sosiaalityössä koskevaa tiedonmuodostusprojektia. Koulutettavien ja ohjaajan yhdessä työstämä hanke oli toisaalta koetinkivi tapauskohtaisen aineiston käsittelyn ongelmista.
- ³ Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos ja Helsingin kaupungin sosiaalivirasto käynnistivät vuonna 1986 professori Tapani Purolan ja sosiaaliviraston toimitusjohtaja Rauno Kervisen sekä suunnittelupäällikkö Aulikki Kananojan johdolla hankkeen ”Käytännön sosiaalityö tiedontuottajana”. Projektin tutkijaksi tuli VTM Marketta Rajavaara, joka käytäntöyhteyksiä korostavien tavoitteiden hengessä sijoittui sosiaalivirastoon. Tieteellisenä johtajana toimineen kirjoittajan lisäksi tukena oli johtoryhmä. Tutkimushanke edellytti dialogia kentän, asiakkaiden, tutkivien sosiaalityöntekijöiden sekä yliopistotutkijoiden kesken. Tutkija toteaa esipuheessaan, miten ”tutkimus on paitsi yksilöllisen tutkijantyöni tuotos, myös yli 120 tutkimushankkeeseen välittömästi sitoutuneen ... yhteistä tulosta” (Rajavaara 1992, 5).

- 4 Kehittämistyön itseanalyysi -täydennyskoulutusohjelmaan liittyvän koulutushankkeen tavoitteena oli perehdyttää osallistujat sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistoiminnan teorioihin ja metodeihin sekä rakentaa yhteyksiä erityisesti pohjoismaisiin kehittämistyön tutkijoihin. Kehittämishankkeen ideoijana oli tuolloin Stakesin kehittämisjohtajana toiminut Aulikki Kananoja. Kirjoittaja kuului yhtenä jäsenenä hankkeen johto- ja suunnitteluryhmään (Lindqvist & Rajavaara 1994).
- 5 Seuraava projekti ajoittui 1990-luvun loppuun. Sosiaalihuolto oli käynnistänyt sosiaalihuollon menetelmien arviointiprojektin (FinSoc), missä toimin projektia arvioivassa työryhmässä. Työryhmän puheenjohtajana oli nyt Helsingin kaupungin sosiaalitoimen johtaja Aulikki Kananoja (FinSoc 1998; Näsänen 1998).
- 6 Kirjoittajan suorittama yrittäjien uudistuksellisuutta sekä uusien tuotantosuuntien omaksumisen elintasovaikutuksia koskeva tutkimus (Walls 1968) käynnistyi Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan (HYY) kehitysalueapurahan turvin vuonna 1963 ja valmistui 1968, jolloin yrittäjyys oli tulilinjalla HYY:ssä

(*) Huomautus: Walls viittaa tässä alkuperäiseen teokseen: Satka, M., Karvinnen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikkala, S. (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. 2005.

Kirjallisuus

- Habermas, Jürgen (1987) *The Theory of Communicative Action. Lifeworld and System: Critique of Functionalist Reason. Volume II.* Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1984) *Den rationella övertygelsen. En antologi om legitimitet, kris och politik.* Stockholm: Akademilitteratur.
- Hanhela, Liisa (2004) *Säveltäminen ja mielen maisemat näyttämöllä.* Kaija Saariahon ooppera *L'amour de loin*. KAT-YET koulutus 2001–2004 (julkaisematon).
- Hartelius, Jonas (1976) *Teorier om narkotikamissbrukets etiologi. Institutionen för Vetenskapsteori. Serie 1.* Göteborg: Göteborgs Universitet, 28–60.
- Heino, Tarja (1997) *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määritys lastensuojelun asiakkaaksi.* Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Hänninen, Jorma (1990) *Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena.* Tutkimuksia A 6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Juul-Jensen, Uffe (1983) *Sygdomsbegreber i praksis. Det kliniske arbejdes filosofi og videnskabsteori.* København: Universitetsforlaget.
- Kaitalo, Heikki (1977) *Sosiaali- ja terveydenhuollon kuntatason yhteistoiminta. Projektisuunnitelma.* Tutkimuksia 44. Sopukka 1. Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalipoliittikan laitos.
- Kananoja, Aulikki (1998) *Arviointi ammattilaisen eettisenä velvoitteena.* FinSoc News 1988/2. Helsinki: Stakes, 4–5.

- Kananoja, Aulikki (1997) Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Stakes, raportteja 211 & STM työryhmämuistioita 8. Jyväskylä: Stakes, Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kananoja, Aulikki (1994) Miksi analysoida kehittämistyötä? Teoksessa Lindqvist, Tuija & Rajavaara, Marketta (toim.) Kehittämistyö itseanalyysiin. Täydennyskoulutusjulkaisuja 8/1994 & Stakes, raportteja 147. Helsinki: Stakes: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 7–9.
- Kananoja, Aulikki (1991) Tutkimusprojekti sille asetettujen tavoitteiden valossa. Teoksessa Rajavaara, Marketta & Sirviö, Arno (toim.) Projektitutkimus sosiaalityössä. ”Käytännön sosiaalityö tiedontuottajana” -tutkimusprojektin arviointiraportti. Julkaisusarja A 9. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, 6–26.
- Kananoja, Aulikki & Penttimäki, Anni (1977) Yksilökohtainen sosiaalityö. Teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY.
- Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Kämäräinen, Jouko (2003) Tietoyhteiskunta vai informaatioyhteiskunta? Mielipide, A 5. Helsingin Sanomat 30.10.2003.
- Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Liikanen, Hanna-Liisa (2003) Taide kohtaa elämän — Arts in Hospital -hanke ja kulttuuri-toiminta itäsuomalaisen hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Helsinki: Suomen Mielen terveysseura.
- Lindqvist, Tuija & Rajavaara, Marketta (toim.) (1994) Kehittämistyö itseanalyysiin. Täydennyskoulutusjulkaisuja 8/1994 & Stakes, raportteja 147. Helsinki: Stakes: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- London, Jack (1987) Kadotuksen kansa: kuvaus Lontoon East Endistä. Helsinki: Sosiaalidemokraattinen raittiusliitto.
- Lyotard, Jean-Francois (1985) Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Tampere: Vastapaino.
- Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (toim.) (1996) Dokumentoitu lapsi: Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Aiheita 1996:4. Helsinki: Stakes.
- Niemelä, Pauli (1984) Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan paikka tieteiden joukossa. Sosiaalityön Vuosikirja. Vammala: Sosiaalityöntekijäin liitto, 56–82.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. SoPhi89. Jyväskylä: Minerva.
- Näsänen, Merja (1998) Arviointitutkimuksesta suomalaisessa sosiaalihuollossa – asiantuntijahaastatteluja. Sosiaalihuollon menetelmien arviointiprojekti, FinSoc. Työpapereita 1. Helsinki: Stakes.
- Oksanen, Annika (1997) Mistä on sosiaalityö tehty? Naisten kielellinen vähättely ja mediajulkisuus syksyllä 1994. Sosiaalipolitiikka/sosiaalityö pro gradu -tutkielma. Sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin yliopisto. (julkaisematon)
- Rajavaara, Marketta (1992) Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimen asiakastyö arvioinnin kohteena. Oppimateriaaleja 16. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

- Rajavaara, Marketta (1989) Tutkiva ote sosiaalityöhön. Julkaisusarja A 1/1989. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Rajavaara, Marketta (1986) Professionaalistaminen sosiaalityön muutosstrategiana. Teoksessa Karisto, Antti & Purola, Tapani (toim.) Sosiaalityön kehittäminen. Taustoja, reunaehdoja, näkökulmia. Oppimateriaaleja 1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 43–68.
- Sartre, Jean Paul (1982) Critique of dialectical reason. London: Verso.
- Satka, Mirja (1995) Making social citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. Jyväskylä: University of Jyväskylä, SoPhi 1.
- Satka, Mirja (1994) The construction of social work knowledge in Finland: In search of a method. Teoksessa Anttonen, Anneli (toim.) Women and the Welfare State: Politics, Professions and Practices. Department of Social policy. Working papers 87. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 96–110.
- Sennet, Richard (2004) Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.
- Soydan, Haluk & Stål, Rolf (1994) How to use the vignette technique in cross-cultural social work research. Scandinavian Journal of Social Welfare, vol. 3, 75–80.
- Swedner, Harald (1983) Socialt arbete – en tankarom. Lund: Liber Läromedel.
- Swedner, Harald (1978a) Samhällsvetenskaplig forskning vid en vårdcentral. Lund: Vårdcentralen Dalby.
- Swedner, Harald (1978b) Sociologisk metod. En bok om kunskapsproduktion och förändringsarbete. Lund: Liber Läromedel.
- Swedner, Harald (1971) On finkultur och minoriteter. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Swedner, Harald (1961) Sociologisk metod. Lund: Gleerups.
- Swedner, Harald (1960) Ecological differentiation of habits and attitudes. Lund: Gleerups.
- Swedner, Harald & Walls, Georg (red.) (1987) Om praktik och teori i socialt arbete. Utvecklingstendenser i de Nordiska länderna. Institutionen för socialt arbete. Forskningsavdelningen. Rapport: 2. Göteborg: Göteborgs Universitet, 143–160.
- Törnebohm, Håkan (1984) Forskningsfält och teoriutveckling. Meddelanden 4. Helsingfors: SSKH, 4–24.
- Törnebohm, Håkan (1983) Studier av kunskapsutveckling. Karlshamn: Bokförlaget Doga Ab.
- Törnebohm, Håkan (1981) Så växer en ny vetenskap fram. Stockholm: Socionomen 6, 6–16.
- Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa. Elämästila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki University Press.
- Walls, Georg (1992) Rationalitet och språkspel i socialt arbete. Floda: Zenon Förlag.
- Walls, Georg (1990) Sosiaaliset ongelmat, sosiaalityö, tieto. Teoksessa Rajavaara, Marketta & Walls, Georg (toim.) Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön tutkimus – kysymyksiä ja mahdollisuuksia. Sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia 1/1990. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1–57.
- Walls, Georg (1986) Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi. Teoksessa Karisto, Antti & Purola, Tapani (toim.) Sosiaalityön kehittäminen. Taustoja, reunaehdoja, näkökulmia. Oppimateriaaleja 1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 109–129.
- Walls, Georg (toim.) (1985) Sosiaalityö, työnohjaus, tiedonmuodostus. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Walls, Georg (1982a) Tieteenteoria ja huumeiden väärinkäyttö. Sosiaalityön Vuosikirja. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin Liitto, 133–143.
- Walls, Georg (1982b) Health care and social welfare in cooperation. *Studies in Education, Psychology and Social Research* 48. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Walls, Georg (1981) Sosiaalityö ja tieteenteoria. Sosiaalityön vuosikirja. Vammala: Sosiaalityöntekijäin liitto, 48–56.
- Walls, Georg (1968) Elinkeinollinen uudistuminen maaseudun kehityskuvassa. *Acta Universitatis Tamperensis. Ser A Vol. 23*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Från socionom till doktor – en studie i kunskapsutveckling¹⁸

Den svenskspråkiga akademiska utbildningen inom Socialt arbete vid Helsingfors Universitet åren 1984–2001

Georg Walls (2005)

1. Inledning

Samhället möter och bemöter människors beroendeskaper, utsatthet och existensshot liksom deras välfärd. Ansvarsförläggningarna och åtgärdsåtgärder varierar från tid till annan, från utackorderingar av nödsatta till lägstbjudande till det moderna samhällets differentierade/kommersiella välfärdstjänster. Social- och hälsosektorernas administratörer operationaliserar behoven i regelverk, i pengar och i tekniska termer. Hur och i vilken mån administrationen går in i utbildning och forskning är relevant ur människornas synvinkel. Detta särskilt då de är klienter, recipienter eller omhändertagna, kanske oförmögna att driva sin sak med framgång.

Hur möten människor emellan utfaller är inte nödvändigtvis givet på förhand. Mötet är en möjlighet, en nyskapare, åtminstone en tankeställare. Så också mötet mellan praktik och teori, mellan professionellt kunnande och teoretisk kunskapsutveckling och en på denna baserad verifikation. Konfrontationen mellan juridiskt-administrativt och professionellt definierad kunskap och en teoretiskt verifier- och generaliserbar kunskapsutveckling utlöser olika aktioner och reaktioner. Frågan är vad olika utbildningar uppmärksammar?

2. Teoretiska ansatser

Utredningen tar avstamp i Håkan Törnebohms (1983, 7–12; 1981) tankar om socialt arbete i en vetenskapsteoretisk kontext. I denna kontext är det sociala arbetet ett reellt existerande samhällsfenomen i den sociokulturella världen och samtidigt ett kunskapsfält, som kan penetreras. Enligt Törnebohms LFP (Fortlöpande forskningsprogram) modell omfattar socialt arbete ur vetenskapsteoretisk synpunkt forskarens (aktörens) aktiva intressen, vad han vill göra, hans kompetens, vad han kan göra, hans världsbild, dvs. hans generella uppfattning om det verklighetsområde som undersöks, och hans vetenskapssyn, det hur han uppfattar sin egen vetenskap, dess förhållanden till andra discipliner o.s.v. Tillsammans konstituerar vetenskapssynens element forskarens vetenskapsideal (se också Walls 1992, 23).

¹⁸ Julkaistaan Helsingin yliopiston Sosiaalitieteiden laitoksen luvalla. Artikkel on aiemmin julkaistu sarjassa: Samhallspolitiska institutionens undersökningar 2/2005, Helsinki: Helsingfors Universitet.

Det sägs att endel förkunnare är renlärigare än påven själv. Detta kan också gälla universitetsdiscipliner, t.o.m. tillämpade sådana, vilka anser bara sig själva förmåga leva upp till och definiera konstitutionen av vetenskapsidealens element. Vid introduktionen av det nya ämnet socialt arbete vid universitetet inom den dåtida Socialpolitiska institutionen fördes kampen inte endast om resurser utan också om in- respektive ut-, om- och avdefinierade vetenskapsideal. Den allmänna socialpolitiken med sina anknytningar till framförallt sociologi, ansågs på sina håll täcka den teoretiska kunskapsutvecklingen i socialt arbete. Konfrontationen mellan socialpolitik och socialt arbete upprätthöll det sociala arbetets vetenskapsteoretiska kamp för legitimation, vilket emellertid också hade positiva konsekvenser.

Universitetsutbildningen tar avstånd från värderingar, normer, praktiska intressen, samhälleliga problem etc., som grund för kunskapsutveckling. Forskningen är ute efter sanningar, ju högre evidens, desto bättre. Universitetet är sanningens hemvist och provosten. Det samma gäller universitetsinstitutioner, oavsett vilka praktiska hänsyn som i tiden lett till inrättandet av läroämnena, t.ex. medicin och juridik med dessas mångfald av specialiteter, eller varför inte också ämnet socialpolitik. De tillämpade ämnena ifrågasätter icke vetenskapsidealerna, endast definitionsmakten.

Utbildningen vid en yrkesinriktad socialhögskola eller yrkeshögskola har föreskrivna anknytningar till den eller de professioner inom vilkas kunskapsområden utbildningen sker. Det samma gäller de konsekvenser olika kunskapselement kan tänkas ha för praktikfältena med dess aktörer. Approchen på yrket kan vara en fördel med tanke både på instrumentell och inlärsekunskap samtidigt som den kan fjärma kunskapsutvecklingen från kritiska frågeställningar och alternativa lösningar.

Studien redovisar utbildningen i socialt arbete på svenskt håll vid Helsingfors universitet, från socionomnivå vid SSKH till magisternivå vid HU. Uppföljningen är historisk, kvantitativ och komparativ med referenser till utvecklingen på finskt håll. Utvecklingen relateras till kunskaps- och vetenskapsteoretiska distinktioner.

Språket ses hypotetiskt som en sociokulturell variabel, varvid finskspråkigheten kan vara en styrka, men svenskan å andra sidan en svaghet. Språket kan särskilja mellan socionomstuderandenas benägenhet att fortsätta studierna vid ett i huvudsak finskspråkigt HU, dess svenskspråkiga lärare till trots. Likaså kan SSKH för finska studerande vara en omväg till studier vid HU p.g.a. av mindre strikta inträdeskrav.

Socionomexamen ger behörighet i socialt arbete. Denna är en trygghetsfaktor för ett framtida yrke och öppnar arbetsmöjligheter vid sidan av studierna. Detta kan vara särskilt betydelsefullt för studerande från s.k. små omständigheter, olika studiestöd till trots, liksom för studerande, som bildat familj. Socionomerna, som inleder studier vid HU, är ofta redan i arbetslivet. SSKH erbjuder likaså utmärkta möjligheter för finskspråkiga studerande att förkovra sig i svenska och erhålla intyg över föreskriven språkbehörighet.

3. Avsikter och infallsvinklar

Artikeln presenterar utvecklingen inom utbildningen i socialpolitik, särskilt socialt arbete i två i tiden i flera avseenden olika utbildningsenheter: den praktiskt inriktade svenskspråkiga Svenska social- och kommunalhögskolan och Helsingfors universitets teoretiskt inriktade Socialpolitiska institution. Vid tidpunkten för samarbetsförhandlingarna mellan HU och SSKH, i slutet 1970-talet och början av 1980-talet, hade t.ex. ingen av lärarna vid Socialpolitiska institutionen svenska som modersmål eller undervisningsspråk medan SSKH var och är svenskspråkigt.

Redovisningen av utvecklingen inom den nya svenskspråkiga utbildningen på akademisk nivå vid universitetet öppnar tre infallsvinklar:

1. En analys av den svenskspråkiga utbildningens tillkomst och utveckling inom socialpolitiska institutionen;
2. Hur den praktikcentrerade utbildningen vid SSKH integrerats i den akademiska utbildningen vid universitetet och på institutionen;
3. Hur de av SSKH:n studerande som har svenska och å andra sidan de med finska som modersmål prefererat fortsatta akademiska studier vid universitetet efter avlagd socionomexamen, och i vilken mån de som inlett akademiska studier, avlagt slutexamina vid universitet, skilt enligt modersmål.

Det att redogörelsen tar med modersmålet som mellanliggande variable beror på skillnaderna i inträdeskraven till å ena sidan Helsingfors universitet och dess Socialpolitiska institution och å andra sidan till SSKH. Det har varit lättare att komma in i SSKH. Av detta har kunnat följa att en del av de finskspråkiga studerandena först sökt in vid universitet, men då de inte kommit in, valt att söka in vid SSKH där de kommit in.

Studerandena har efter avlagd socionomexamen enligt överenskommelse mellan universitetet och SSKH utan skilt inträdesprov tillträde till universitetet för fortsatta studier på magisternivå. Dessutom kan socionomerna räkna sig huvuddelen av sina avlagda studieveckor till godo. I själva verket har socionomerna behövt avlägga endast vissa språkkurser samt kurser i statistik, forskningsmetodik, forsknings- och fördjupade seminarier vid universitetet samt skriva en pro graduavhandling. Av 160 studieveckor (s.v.) för pol. kand. / numera pol. mag. examen har i regel ca 120 s.v. kompenseras med avlagd socionomexamen. SSKH:s socionomer från den sociala linjen (S-linjen) kan fortsätta studierna vid universitetet för utvidgad forskningsinriktad socialarbetarbehörighet antingen inom ämnet socialpolitik med inriktning på socialt arbete, eller inom socialpsykologi, psykologi eller sociologi vid SSKH (se Utvärderingen... 2003). Detta innebär att S-linjens ca 40 årligen utdimitterade socionomer i varierande antal fördelar sig mellan de angivna universitetsämnena. Det är också skäl att erinra sig att en stor del av socionomerna går ut i arbetslivet. Detta särskilt som det finns en klar efterfrågan av kompetenta socialarbetare, framförallt i huvudstadsregionen. Där-

till har majoriteten av studerandena för tjänsten förutsatta insikter i det andra inhemska språket.

4. Etablering och utveckling

En svenskspråkig ordinarie professur inrättades år 1984 vid Helsingfors universitets Socialpolitiska institution, på initiativ av undervisningsministeriet och den s.k. Kullska arbetsgruppen (Kull 1983). SSKH med dess mångåriga rektor Gunvor Brettschneider i spetsen, var särskilt aktiva i fråga om fusionering med HU, emellertid med bevarande av SSKH:s status som fristående svenskspråkig enhet inom universitetet. Övriga aktörer i fusionen discipliner emellan var Helsingfors universitets svenska samarbetsnämnd, Statsvetenskapliga fakulteten och Socialpolitiska institutionens professorer Olavi Riihinen och Tapani Purola, vilka verkade som prefekter i olika skeden av planeringen och under den undersökta tidsperioden.

Professurens inriktning var till år 1998 socialpolitik, särskilt socialt arbete. Socionomerna från den sociala linjen vid SSKH kunde inleda studierna för PK/PM examen vid universitetet inom inriktningsalternativet för socialt arbete. Förnyelserna innebar konfrontationer mellan praktik och teori inom socialpolitiska institutionen – mellan nykomlingarna med en professionell och de med en teoretisk utbildning i pannloben.

I Finland har yrkesinriktad utbildning i socialvård och -omsorg för socialvårdare, -inspektörer och -pedagoger getts i närmare 80 år. Bindningarna till utvecklingen i Sverige och Tyskland var klara. På finskt håll grundades år 1925 Yhteiskunnallinen Korkeakoulu (YKK) i Helsingfors som en del av den nya självständiga statens socialreformpolitik i inbördeskrigets eftersvall. YKK som var i behov av större utrymmen ”utackorderades” i slutet av 1950-talet till Tammerfors stad och omändrades år 1966 till Tammerfors universitet (se Nieminen 1993, 7–17).

För att tillgodose utbildningsbehovet inom socialförvaltningen i de svensk- och tvåspråkiga kommunerna grundades mitt under brinnande världskrig år 1943 Svenska Medborgarhögskolan, sedermera Svenska social- och kommunalhögskolan (SSKH), som numera är en fristående enhet i Helsingfors universitet (HU).

Undervisningen i bägge högskolorna inriktades till en början på lagstiftning, social administration och vårdarbete, emellertid mestadels avgränsat till institutionsrespektive öppen vård av korrektiv karaktär – till kontrollbesök hos klientfamiljer m.fl. Socialvården hade från första början en nära anknytning till ämnet socialpolitik, vilket ingick redan i YKK:s första läroplan. Utvecklingen inom utbildningen i socialpolitik i Finland följde två centrala riktlinjer, en facklig och en akademisk. Fröet till den akademiska socialpolitiken lades i YKK genom de bidrag de första ämneslärarna Eino Kuusi och Heikki Waris gav forskningen och struktureringen av socialpolitiken som akademisk disciplin och samhällspolitik (se också Rahkonen (red.) 2004).

5. Socialpolitik – socialvård – socialt arbete

Eino Kuusi, den finska socialhögskolans, YKK:s, första lärare i socialpolitik, definierare och strukturerade socialpolitiken i sitt monumentala tvådelade verk ”Sosiaalipolitiikka I–II” 1931 enligt bismarckianskt mönster. Heikki Waris tillträdde år 1948 den nya professuren i socialpolitik vid Helsingfors Universitet, den första i Finland. Waris har i sin vetenskapliga produktion haft anglosaxiska förebilder, t.ex. i sin avhandling ”Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle” 1932 liksom i läroböckerna ”Suomalaisen yhteiskunnan rakenne” och ”Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka”.

Den fältbaserade och klientcentrerade ’Social work’ -inriktningen landsteg under efterkrigsdecennier i Finland från USA. Fulbrightstipendier till praktiker, praktikanter, lärare och forskare möjliggjorde studier vid amerikanska högskolor och vårdinstitutioner. Först i tur att realiseras var det koordinerande och uppföljande sociala arbetet vid universitetssjukhusen och inom rehabiliteringsverksamheten vid olycksfall i arbetet. Socialvårdslagstiftningen utvecklades och särskilda socialinspektors-/arbetartjänster inrättades vid kommunernas socialkontor, socialbyråer eller socialverk, beroende på kommunens storlek.

Förordningen om den yrkesmässiga personalens behörighetskrav (1983/888) angav parallellt högre högskole-examen, dvs. magisterexamen och socialvårdarexamen vid YKK samt socionomexamen vid SSKH som behörighetsgrunder. De parallella behörighetskriterierna har emellertid partiellt fortlevt till den dag som är trots att intagningen till socialvårdarlinjen upphört både vid YKK och vid SSKH. De expanderande yrkeshögskolorna har inrättat en egen examen, socionom inom det sociala området, vilken ger yrkesbehörighet till specifika yrkesuppgifter inom social- och institutionsvård och omsorg.

Den övergripande målsättningen vid SSKH är att garantera en nationell likställdhet för bägge språkgrupperna inom den sociala sektorn, såväl i språkligt som i kvalitativt hänseende. (Utvärderingen... 2003.) Lagstiftningen och impulserna från socialarbetets fält, från forskarvärlden och också internationellt, framförallt från Sverige, England och USA, öppnade samtidigt dörrar för analyser av sociala problem, av socialarbetsmetoder och interventioner. Därmed gavs möjligheter för teoretiskt baserad akademisk utbildning på magisternivå utöver den yrkesinriktade utbildningen (se också Walls 1989, 8–9).

6. Akademiseringen

På finskt håll hade en biträdande professur i socialvård inrättats redan år 1966 vid Tammerfors universitet, det förra YKK, med chefen för barnskyddsverket i Vasa stad, politices doktor Reino Salo som första tjänsteinnehavare. Den biträdande professuren uppgraderades år 1970 till professur,

vilken senare omändrades till professur i socialt arbete. Under samma period inrättades professurer i socialt arbete vid de flesta universitet och högskolor i Finland med institutioner inom socialpolitik eller samhällspolitik.

Tiden var inne för en professur i socialpolitik, särskilt socialt arbete vid SSKH. Detta både för att auktorisera den svenskspråkiga akademiska utbildningen i socialpolitik och socialt arbete och för att fördjupa och utveckla ämnesområdet. En professur i socialpolitik, med professor Guy Bäckman vid rodret, hade inrättats vid Åbo Akademi år 1973, emellertid utan inriktning mot socialt arbete.

En fråga undertecknad berörde i installationsföredraget 16.11.1988 vid HU är hur klart och tydligt socialarbetets kulturella och intellektuella karaktär har framstått under de olika brytningsskedena eller framstår i dag, i professionalismens tidevarv? Utbildningen i socialt arbete på akademisk nivå kan i princip gå i riktning mot det Max Weber kallar den "kultiverade människan" (Weber 1976).

Att orientera sig utifrån de kulturella referensramarna i relationerna till samhället, till varandra och de andra, t.ex. som socialarbetare, anger då ett förhållande till utbildningen och livet, vilket i och för sig är ett mål snarare än specialiserad träning och facklig status (Walls 1989). Huruvida de delkulturer socialvårdens klienter lever i är mål i sig eller snarare uttryck för brist-behov tål emellertid att övervägas. Ifall socialvården inte förmår överbrygga också de kulturella klyftorna kan detta bidra till polarisering i samhället. Socialarbetet har också en kulturell roll och funktion. Socialt arbete är samtidigt kulturarbete (Walls 1989).

7. SSKH

Pudelns kärna var och är SSKH i Helsingfors, mitt i en tvåspråkig expanderande och turbulent huvudstadsregion. Varken studeranden eller ekonomiska och lärarresurser lika litet som praktikantplatser för auktoriserad socialarbetarutbildning hade räckt till för två institutioner i Svensk-Finland. Detta emedan språkundlaget är ca 300 000, vilket definierar behovet av tjänster inom socialadministrationen och det konkreta sociala arbetet på fältet i svensk- och tvåspråkiga kommuner, i statliga ämbetsverk och vårdinstitutioner, i organisationer, serviceföretag m.fl.

Vid SSKH inrättades en biträdande professorstjänst i socialpolitik, särskilt socialt arbete år 1981, varefter SD (sociologie doktor) Georg Walls efter särskilt ansökningsförfarande utsågs till tjänsten. Den till tjänsten utsedda hade haft en liknande professur vid Jyväskylä universitet. För att garantera svenskspråkig undervisning och forskning på magisternivå (160 s.v.) i socialpolitik vid HU inrättades en ordinarie professorstjänst i socialpolitik, särskilt socialt arbete fr.o.m. 1.8.1984. Överlärtjänsten i socialpolitik vid SSKH indrogs. Biträdande professuren vid SSKH bibehölls. Till tjänsten utnämndes PD Gunborg Jakobsson, numera professor i socialpolitik vid ÅA,

med inriktning mot komparativ forskning i välfärd och hälsa samt familjers levnadsförhållanden i internationellt perspektiv.

Undertecknad handhade den vakanta professorstjänsten fr.o.m. 1984. Professuren hade fyra sökande då den lediganslogs nämnda år: Klaus Mäkelä, Elianne Riska, J.P. Roos och undertecknad. Som sakkunniga fungerade professorerna Guy Bäckman Åbo Akademi, Leo Paukkunen Jyväskylä universitet samt Rita Liljeström och Harald Swedner Göteborgs universitet. Undertecknad utnämndes 1.10.1988 och skötte professuren fram till pensionsåret 1998.

8. Triaden

En överblick av åren som gått kan ha ett kunskapshistoriskt intresse samtidigt som den redovisar läroämnets utveckling. Undertecknad innehade den första svenskspråkiga professuren i socialpolitik, särskilt socialt arbete, vid Socialpolitiska institutionen inom HU. Det tillämpade ämnet socialt arbete var nytt på riksnivå och dess anor internationellt sett sträckte sig inte längre än till 1930-talet.

Ämnets utveckling organisatoriskt sett, till vissa delar också substantiellt, sker inom en triad. Ett hörn är universitetets Samhällspolitiska institution med dess personal från professorer till assistenter, främst inom allmän socialpolitik och med finska som modersmål. HU är Finlands största universitet med 11 fakulteter och avdelningar. Universitetet är officiellt två- fast i huvudsak finskspråkigt. Antalet studerande uppgår till ca 34 000. Universitetets Statsvetenskapliga fakultet i vilken socialpolitik, särskilt socialt arbete ingår, har 11 huvudämnen och 10 mångvetenskapliga studiehelheter. Triadens andra hörn är Svenska social- och kommunalhögskolan med dess tre studielinjer, journalistik, kommunalförvaltning och socialt arbete och med en styrelse som högsta beslutsfattande organ inom ramen för HU. Högskolan ger numera undervisning på kandidatnivå (120 s.v.).

Den enspråkigt svenska högskolan har ca 350 socionomstuderande. Studielinjen (tidigare studieriktningen) för socialt arbete är störst med ca 35 studerande. SSKH sammanslogs med universitetet 1.8.1984 som fristående enhet och införlivades i Statsvetenskapliga fakulteten. SSKH behöll sin socionomutbildning och sin språkstatus varför undervisningen fortfarande sker enbart på svenska vid högskolan.

Förutom professuren i socialpolitik, särskilt socialt arbete vid Statsvetenskapliga fakulteten, inrättades professuren i Allmän statslära och i Journalistik, den senare förlagd vid SSKH. De biträdande professorerna vid SSKH, bl.a. den inom studielinjen för socialt arbete, omändrades till professorer då de biträdande professorstjänsterna vid universiteten och högskolorna omändrades generellt.

I triadens tredje hörn befinner sig professorn i ämnet med ansvar för den svenskspråkiga utbildningen i socialpolitik och socialt arbete vid universitetet. I undertecknads fall var det i och för sig relativt enkelt att flytta från

SSKH i Tölö till universitetets Socialpolitiska institution i Franzenia i Berg-häll.

Studerandena hade till största delen avlagt socionomexamen vid Svenska socialhögskolan och studerat socialpolitik med socialt arbete för undertecknad. En helt annan sak var sedan beredskapen eller i vissa fall snarare dess avsaknad inom socialpolitiska institutionen vid HU. Särskilt i fråga om att acceptera och införliva den ny inriktningen i och utöver det etablerade konceptet om socialpolitik som akademisk disciplin.

Det sociala arbetets inträde i en akademisk miljö ger möjligheter att jämföra utvecklingen i ämnet socialt arbete i Helsingfors såväl på svenskt som på finskt håll liksom också dess resursering under den aktuella perioden. Först något om ämnets utveckling, därefter följer numerära jämförelser och slutligen konklusioner och rekommendationer.

Det fanns ett tryck för högre akademisk utbildning både bland yrkeskåren och hos endel av arbetsgivarna på det sociala arbetets olika fält och inom dess organisationer. I och för sig kunde trycket på högre utbildning jämföras med motsvarande tryck på en etablering av ämnet socialpolitik vid universitetet i tiden. Trots att behörighetskravet för en socialarbetartjänst fortfarande var examen på socionomnivå inom den social linjen/motsvarande, fanns det ett uppenbart behov i samhället av fackfolk med forskarkompetens.

Behovet av akademiskt utbildade gällde inte bara social- och hälsovårdsministeriet och dess centrala ämbetsverk, socialstyrelsen, sedermera utvecklingscentralen STAKES, utan också Utbildningsstyrelsen, dess yrkesutbildningsenheter, yrkesläroverken och yrkeshögskolorna inom det sociala området, Folkpensionsanstalten, Yrkesrehabiliteringscentralen, länens och omsorgsdistriktens social- och hälsovårdsavdelningar och enheter, de större städernas socialverk, kommunförbunden, centralsjukhusen samt vårdinstitutioner inom handikapp- och mentalvård inklusive rehabilitering, fångvård osv.

9. Den numerära utvecklingen

Andelen svenskspråkiga studerande med socialpolitik som huvudämne hade varit oproportionerligt låg under den tid ämnet existerat som självständig disciplin vid HU:s socialpolitiska institution, dvs. ända från år 1948. T.ex. åren 1982–1987 uppgick antalet pro graduavhandlingar inom socialpolitik vid Socialpolitiska institutionen till 118 av vilka endast sex stycken svenskspråkiga.

I och med SSKH:s sammanslagning med universitetet kunde studerande med socionomexamen inom studieriktningen för socialt arbete vid SSKH fortsätta studierna för en pol. kand. (nuvarande pol. mag.) examen vid socialpolitiska institutionen inom inriktningsalternativet (i.a.) för socialt arbete. Härvid bör studerande avlägga 36 studieveckor (s.v.) inom sitt huvudämne, socialpolitik. Universitetsstudierna inom huvudämnet utgörs dels av ett

andra terminens laudaturseminarium och forskningsprojekt- och metodikkurser, dels av pro graduavhandlingen (20 s.v.), vilken i mån av möjlighet/vilja baseras på den vid SSKH avfattade examensuppsatsen.

Utöver SSKH:s socionomer kunde också svenskspråkiga studerande, som inlett sina studier från första början vid universitetet, studera inom inriktningsalternativet för socialt arbete. Dessa förutsattes i så fall avlägga kursen i det sociala arbetets metoder (20 s.v.) inom det finskspråkiga inriktningsalternativet för socialt arbete vid socialpolitiska institutionen under ledning av lektorn i det sociala arbetets metodik. Under den första femårsperioden, 1984–1988, anmälde sig majoriteten av de utdimitterade socionomerna för pol. kand. studier vid universitetet. Detta innebar att ca 30 socionomer årligen skrev in sig vid universitetet för fördjupade studier inom inriktningsalternativet för socialt arbete.

De flesta socionomer arbetar vid sidan om sina fortsatta studier. Detta innebär att studietiden förlängs utöver de i den s.k. Kullska arbetsgruppen uppskisserade två åren. Studiestöden, arbetstidsarrangemangen mm. var inte anpassade för den typ av vuxenstudier som kommer i fråga för personer i vidareutbildning. Socionomerna har redan en yrkesexamen och det finns en stor efterfrågan på fältet, speciellt i den expanderande huvudstadsregionen.

Den svenskspråkiga professorn var under de första åren den enda svenskspråkiga läraren vid socialpolitiska institutionen. Samtliga lärare vid institutionen, ca 10, hade språkintyg över stipulerade kunskaper i svenska. Professorn har höst- och vårterminer hållit ett andra terminens forskningsseminarium samt en forskningsprojektkurs. I och med att institutionen fick en svenskspråkig assistenttjänst vid allmänna linjen övertog denna undervisningen i forskningsmetodik.

Tillskottet av svenskspråkiga studerande med socionomexamen under de första åren medförde en ökning av arbetsbördan, speciellt som pol. kand. examen tog mer tid i anspråk än beräknade två år. Å andra sidan fördelades kontakterna mellan institutionens lärare oavsett språk enligt planerad pro gradu avhandling. Indelningsgrunder kunde vara avhandlingens problemställning: t.ex. allmänt välfärdsteoretiska versus fältundersökningar, forskningsmetodiken, kvantitativa versus kvalitativa metoder, eller målgrupperna, utnyttjare av socialtjänster, socialtstöd eller -bidrag, interner i vårdhem och inom rehabilitering, arbets- och bostadslösa, omhändertagna barn eller unga riskzoner, äldreomsorgen mm.

10. Studerande och utexaminerade i socialt arbete vid SSKH och HU

Tablå 1. redovisar utvecklingen i 3-årsperioder inom den svenskspråkiga utbildningen vid Helsingfors universitets socialpolitiska institution jämförd med den finskspråkiga utbildningen. Utvecklingen relateras dessutom till antalet utexaminerade socionomer från S-linjen vid SSKH. Antalet socio-

nomer framgår ur kolumn ett i tabblån. Fr.o.m. år 1994 har S-linjen indelats enligt huvudämne. Studerande med socialpolitik, särskilt socialt arbete, som huvudämne, ingår i statistiken för åren 1993–2001.

Siffrorna för åren 1984–1993 baseras på den procentuella andelen (60 %) socionomer med socialpolitik, särskilt socialt arbete, som huvudämne av de i genomsnitt 84 socionomerna på S-linjen under nämnda period. Antalet inskrivna pol. stud. i Sve i.a. överstiget antalet utexaminerade under vissa 3-årsperioder på grund av tillströmningen ”från fältet” av socionomer av tidigare årgångar.

Antalet inskrivna studerande inom det svenskspråkiga inriktningssalternativet (Sve i.a.) i socialt arbete fr.o.m. höstterminen 1984 till h.t. 2001 uppgår till 309. Det finskspråkiga alternativet hade 323 inskrivna från år 1990, då undervisningen inleddes, t.o.m. h.t. 2001. Forskningsseminarierna inom Sve i.a. hade ca 10 studerande per termin medan Forskningsprojektkursen hade 11 studerande per termin. Kursen integrerades år 1996 med undervisningen inom socialpolitikens allmänna linje. Antalet pol. kand. (fr.o.m. 1.8.1984 pol. mag.) examina inom Sve i.a. uppgick till 47 medan antalet examina inom Fi. i.a. var hela 109 under tidsperioden 1996–2001.

Tablå 1. De från SSKH utexaminerade socionomerna inom S-linjen (fr.o.m. 1994 med socialpolitik, särskilt socialt arbete som huvudämne), antalet studerande och examina i socialpolitik, särskilt socialt arbete vid HU inom det finsk- (Fi) och det svenskspråkiga (Sve) inriktningssalternativet (i.a.), seminarie- och projektkursdeltagarna i Sve samt avlagda examina i treårsperioder 1984–2001.

Läsår	SSKH	Helsingfors Universitet							
	S-linjen	Inriktningssalternativet för Socialt arbete							
	Utexam.	Inskr. pol. stud.			S.p.i Sve i.a.		Utexaminerade		
(3-års- perioder)	Socio- nom	H. t. + V. t. Fi Sve	Stud totalt	Sem.	Proj.k.		PK / PM Fi (+ Soc.ex.)	Sve	PK/PM+ Soc.ex.
1984-86	(50)	– 73	73	25	31	–	(0)	1	1
1987-89	(51)	– 52	52	21	21	–	(0)	7	7
1990-92	(50)	81 54	135	16	21	15	(9)	11	20
1993-95	42	71 48	119	19	11	20	(3)	11	14
1996-98	36	78 64	142	11	–	44	(–)	10	10
1999-2001	40	93 18	111	33	–	65	(2)	7	9
Summa	(269)	(323) 309	632	125	84	(144)	(14)	47(39)	61(53)

– = Ingen uppgift. (Det finskspråkiga inriktningssalternativet icke inrättat).

Siffrorna fr.o.m. år 1994 över socionomer utexaminerade från SSKH in-
nerfattar socionomerna i huvudämnet socialpolitik, särskilt socialt arbete.
Siffran för år 1993 är approximativ. Antalet socionomer inom nämnda hu-
vudämne (inom parentes) har uppskattats 60 % av antalet utexaminerade
socionomer på S-linjen. De inskrivna i det svenska (Sve) i.a. fr.o.m. h.t. 1984
och i det finska (Fi) i.a. fr.o.m. h.t. 1990 t.o.m. v.t. 2001, har angetts i 3-
årsperioder.

Det svenska i.a. i socialpolitik, särskilt socialt arbete vid SSKH inrättades
1.8.1984. Det finska i.a. vid HU inrättades 1.8.1990. Den finskspråkiga un-
dervisningen i socialmetodik på lektorsnivå före professurens inrättande
ingår inte i siffrorna (om denna se Mäki 2000). Undervisningen inom för-
djupade studier var integrerad med den allmänna socialpolitiken t.o.m. in-
rättandet av den finskspråkiga professuren i socialt arbete. Det finska i.a.
omfattar allmänna, ämnes- och fördjupade studier. Det svenska i.a. innefat-
tar endast fördjupade studier (+ några metodikkurser) medan SSKH svarar
för de allmänna och ämnesstudierna inom ramen för sin socionom- numera
kandidatutbildning.

Siffrorna för studieperioder enligt socialpolitiska institutionens kursford-
ringar gäller endast inriktningsalternativet Sve. Forskningsseminariet om-
fattar 2. terminens seminariedel och inkluderar pro gradu handledningsse-
minarierna. Del I avläggs vid SSKH inom SOCPOL 11. = 1. terminens forsk-
ningsseminarium. Forskningsprojektkursen hölls 1996–98 integrerad med
allmänna linjen. Kursen har inräknats i SSKH:s studieveckor fr.o.m. 1999.

Studerandena i det finskspråkiga inriktningsalternativet ingår i statisti-
ken över den allmänna socialpolitiken t.o.m. år 1995. Siffrorna över inskriv-
na 1990–95 grundar sig på de årligen kvoterade intagningarna till det finsk-
språkiga i.a. för socialt arbete. Inskrivningen till det svenskspråkiga i.a. har
under jämförelseperioden varit öppen för socionomer från SSKH. Siffrorna
för utexaminerade PK/PM inom Sve i.a. med tidigare avlagd socionomexa-
men inkluderar de 14 socionomer, vilka åren 1990–2001 avlagt PK/PM-
examen inom det Fi i.a. för socialt arbete (se Tablå 1. kolumn 9: Soc. i Fi).
Deras fördelning under treårsperioder anges inom parentes.

(Under den påföljande treårsperioden, åren 2002–2004, godkändes in-
alles 87 pro graduavhandlingar inom det finskspråkiga Fi i.a., i snitt 29 av-
handlingar per år. Motsvarande siffra inom det svenskspråkiga (Sve i.a.) var
10, vilket är snitt tre avhandlingar per år, av vilka visserligen 8 under åren
2003–2004). Den svenskspråkiga akademiska utbildningen med inriktning
på socialt arbete inleddes år 1984. Frånsett den första treårsperioden då un-
dervisningen kördes igång (då ingen ännu kunde vara färdig) har åren
1987–1998 inemot 13 politices kandidater/magistrar utexaminerats inom
det svenska i.a. per treårsperiod, m.a.o. 4 per år.

Antalet utexaminerade från S-linjen vid SSKH uppgår till ca 40 sociono-
mer årligen. Detta innebär, att det stora flertalet socionomer icke fortsätter
sina studier för högre akademisk examen vid Samhällspolitiska institutionen
inom ämnet Socialt arbete. Detta torde bero på den stora efterfrågan av so-

cialarbetare med socionom-/lägre kandidatexamen i huvudstadsregionen. Behörighetskraven inom socialsektorn tar icke i tillräcklig mån hänsyn till akademisk slutexamen, till åtskillnad från teori- och forskningsunderbyggda tjänster inom andra akademiska områden.

Totalantalet utexaminerade politices kandidater/magistrar i de finsk- och svenskspråkiga inriktningsalternativen för socialt arbete med därtill anknuten socialarbetarbehörighet, uppgick under tidsperioden 1984–2001 till 191. Detta är samtidigt den akademiska socialarbetarutbildningens kontribution eller input i form av arbetskraft till socialsektorn. Indirekta kontributioner är ett stort antal utbildningstillfällen, kurser och seminarier samt medverkan i arbetsgrupper med anknytning till social service, socialt arbete och sociala problem.

Av HU:s totalt 183 utexaminerade i socialpolitik/socialt arbete åren 1990–2001 hade 53 eller 29,5 % tidigare avlagd socionomexamen vid SSKH. Av dem deltog de flesta oavsett modersmål på forskningsprojektkurser och forskningsseminarier i det svenskspråkiga inriktningsalternativet tillsammans med sina svenskspråkiga studiekamrater. Undervisningen i kvalitativa forskningsmetoder gavs tidvis av lärare vid Socialpolitiska institutionens allmänna linje och undervisningen i kvantitativa forskningsmetoder sköttes integrerat av fakulteten. Studie- och forskarhandledningen var likaså integrerad på institutionen.

Av de från HU utexaminerade ”soc&kommarna” åren 1990–2001 var 39 eller 73 % svenskspråkiga och av inalles 183 under åren 1990–2001 avlagda pol. kand./pol. mag. examina var de svenskspråkigas andel 22 %. Utan SSKH:s intåg i Socialpolitiska institutionen hade det totala studerandeantalet vid institutionen varit ca 40 % lägre.

11. Lärarresurserna

Georg Walls handhade den svenskspråkiga professuren vid HU som t.f., från det den inrättades 1.9.1984, och fr.o.m. 1.9.1988 som ordinarie, till pensioneringen 1998. PD Harriet Strandell med inriktning på etnografisk barnforskning (se Strandell 1994) skötte tjänsten som t.f. år 1998. SD Synnöve Karvinen-Niirikoski har skött den svenskspråkiga professuren t.f. 1.1.1999–28.2.2001 och utnämnts till tjänsten för 5 år den 1.3.2001. Bitr. prof. J-P. Roos skötte professuren t.f. 1.7.1989–30.6.1990. Ett svenskt med SSKH delat kliniklektorat vid HU i socialt arbete inrättades 1.8.2001. PD Helena Blomberg-Kroll utsågs till professor i socialpolitik, särskilt socialt arbete inriktat mot socialpolitik, vid SSKH 1.3.2001.

Finskspråkig utbildning i socialt arbete (social metodik) har getts vid HU på lektorsnivå inom ämnesstudierna i socialpolitik sedan 1950-talet. En finskspråkig professur i socialpolitik, särskilt socialt arbete, tillkom 1.8.1990. PD Antti Karisto utnämndes till tjänsten 1.7.1993. Professor Karisto har handhaft professuren 1.8.1994–31.12.2001. PD Irmeli Hännikäinen skötte tjänsten som t.f. under perioden 1.8.1990–31.7.1994. PD Erik Arnkil

och PD Riitta Granfelt har likaså skött den finskspråkiga tjänsten under perioden 1.8.1997–31.7.1998 för den tid prof. Karisto innehade en äldre forskartjänst vid Finlands Akademi. Prof. Antti Karisto utnämndes till professor i socialgerontologi vid Helsingfors universitet fr.o.m. 1.1.2002 för en femårsperiod, för vilken tid SD Mirja Satka förordnats att sköta den finskspråkiga professuren i socialt arbete.

Lärartillskottet för svenskspråkig undervisning vid HU var endast en tjänst, den svenskspråkiga professuren i socialpolitik, särskilt socialt arbete. Antalet professorskolleger inom det allmänna inriktningsalternativet i socialpolitik åren 1984–1990 var fyra av vilka en inom Kooperation och en en biträdande professur. Professorerna ansvarar i första hand för de fördjupade studierna och vidareutbildningen. Fr.o.m. h.t. 1990 tillkom en professors-tjänst i det nyinrättade finskspråkiga inriktningsalternativet för socialt arbete (se också Rahkonen 2005).

Utöver magisters-, licentiand- och doktorandutbildningen kommer den autonoma och projektanknutna forskningen och den övriga kunskapsutvecklingen inklusive utvecklings- och evalueringsarbetet på området. Ytterligare har ämnet socialt arbete möjliggjort yrkes- och teoretiskt inriktad vidareutbildning av funktionärer, lärare och fältarbetare inom det sociala området liksom av studerande inom närliggande ämnen vid universitetet. Professor Blomberg-Krolls inriktning har förstärkt utbildningen inom allmän socialpolitik vid SSKH (Blomberg-Kroll 1999).

Antalet PK/PM-examina, 53 examina, är ca 32 % av totalantalet socionomexamina från SSKH:s S-linjen under åren 1990–2001, inalles 168 examina, (inom huvudämnet socialpolitik, särskilt socialt arbete). Den akademiska utbildningen på svenskt håll vid HU inleddes år 1984. Om man räknar att de 70 studieveckor inklusive pro graduavhandlingen, som studerandena med socionombakgrund avlägger vid HU, tar i snitt tre-fyra år i anspråk, har utexamineringarna kommit i full gång först fr.o.m. den tredje treårsperioden, 1990–92, då 11 PK-/numera PM-examina, avlades inom Sve i.a. för socialpolitik, särskilt socialt arbete.

12. Licentiater och doktorer i socialt arbete

Vidareutbildningsseminariet i socialt arbete för licentiander och doktorander har varit integrerat vad avser språk. Professorerna i ämnet har turvis lett seminariet. Statistiken över licentiat- och doktorsavhandlingar upptar endast huvudämne, dvs. socialpolitik, inte inriktningsalternativ. Det är emellertid möjligt att se efter vilket inriktningsalternativ respektive licentiand och doktorand varit inskriven i under studierna för PK/PM-examen. Licentiand- och doktorandseminariet i socialt arbete är (eller åtminstone var) tvåspråkigt, varvid antingen den finsk- eller den svenskspråkiga professorn fungerar som ordförande, beroende på licentiandens/doktorandens modersmål och/eller vilkendera professorn som är studerandens handledare. Tablå 2 redovisar licentiat- och doktorsavhandlingarna inom de finska och

svenska inriktningsalternativen åren 1984–2001 med förut nämnda förbehåll.

Tablå 2 Licentiat- (PL) och doktorsavhandlingar (PD) läsåren 1984–2001 under treårsperioder enligt inriktningsalternativ. (PL = politices licentiat; PD = politices doktor.)

Läsår (3-års- perioder)	Vidareutbildningsexamen och -grad			
	PL		PD	
	Fi	Sve	Fi	Sve
1984-86	–	–	–	0
1987-89	–	–	–	0
1990-92	4	–	(3) a)	0
1993-95	3	3	(0)	0
1996-98	4	4	3	3 b)
1999-2001	2	1	2	2 b)
Summa	13	8	5 (+3)	5 b) c)

– = Ingen uppgift. (Det finskspråkiga inriktningsalternativet icke inrättat).

- a) Emedan det finska i.a. inrättades 1995 har disputeranderna åren 1990–95 medtagits i statistiken emedan de varit inskrivna i doktorandseminariet i socialt arbete.
- b) Två licentiander från Sve i.a. i socialt arbete har disputerat utanför HU (se Bilaga*). FD Peter Öberg, socionom från SSKH och politices kandidat (= nuv. pol. mag.) i Sve i.a. vid HU, disputerade som första doktor år 1997 vid Uppsala Universitet i ämnet Socialt arbete. PD Henrik Linderborg, likaså pol. kand. (= nuv. pol.mag.) inom socialt arbete vid HU, disputerade år 2001 vid Åbo Akademi i Socialpolitik.
- c) År 2002 disputerade 2 licentiander från Sve i.a.

Åren 1990–2001 hade 21 licentiatier och 13 doktorer i socialpolitik vid Helsingfors universitet inriktningen socialt arbete. Av dessa har 8 licentiatier och 5 doktorer eller 26 % studerat inom det svenska inriktningsalternativet för socialt arbete för en PM-examen. Samtliga har socionomexamen från SSKH.

(Licentiatavhandlingarna inom Fi i.a. uppgick under treårsperioden 2002–2004 till inalles 4 (+2 yrkesinriktade licentiatavhandlingar år 2004) och i Sve. i.a. till 3. Inom Fi i.a. var doktorsavhandlingarnas antal treårsperioden 2002–2004 likaså 4 mellan de inom det Sve i.a. uppgick till 2 (se Bi-

laga). Det är uppenbart att akademiseringen av ämnet socialt arbete har bidragit till antalet högre akademiska examina.

Arrangemang för koordinering av studiegången vid SSKH och Socialpolitiska institutionen vidtogs redan i planeringsskedet för samordningen. De som avlagt socionomexamen hade rätt att fortsätta för akademisk slutexamen vid universitetet inom sitt ämnesområde. Likaså tillgodoräknades 60 studieveckor av socionomstudierna vid SSKH för PK/PM-examen vid universitetet inom huvudämnet. Socionomerna från SSKH med finska som modersmål har efter examen i hög grad studerat vid universitetet för akademisk slutexamen.

Av de sju doktorerna med socionombakgrund åren 1997–2002 har tre finska som modersmål. Studerandena från SSKH har kunnat skriva in sig vid socialpolitiska institutionen enligt överenskommelse mellan universitetet och SSKH. De flesta har härvid, oavsett modersmål, valt det svenskspråkiga inriktningsalternativet. Tre doktorer med SSKH-bakgrund är numera anställda vid socialpolitiska institutionen vid HU, två av dessa är professorer (viss tid/deltid) och en universitetslektor.

En PD och några licentiater fungerar vid SSKH, en doktor och ett par licentiater som utbildnings- eller utvecklingschefer vid de regionala utvecklingscentralerna i socialt arbete med anknytning till universitetet. Den akademiska vidareutbildningen i socialpolitik inklusive socialt arbete, har resulterat i krävande positioner inom den akademiska världen. Detta i öppen konkurrens med vidareutbildade inom närliggande inriktningar eller discipliner, bl.a. doktorer och licentiater från den allmänna linjen i socialpolitik och från pedagogik, sociologi och socialpsykologi.

13. Kontaktytor

Universitetsinstitutionerna kan initiera besök av utländska gästföreläsare med universitetet eller fakulteten som värdar. Dessutom kan institutionerna arrangera föreläsningar, seminarier och kurser ur egen budget eller ur för ändamålet särskilt beviljade medel. En presentation av utländska gästföreläsare åren 1984–1997 på initiativ av enheten för socialt arbete kan vara en indikation på inriktningen av undervisning och forskning vid enheten i fråga. Först bör nämnas Harald Swedner, verksam vid Göteborgs Universitet, Sveriges första professor i socialt arbete, en pionjär för konstruktion av tankemallar och kunskapsfält inom socialt arbete. Därtill har enheten gästats av professor Sven Hesse från Stockholms Universitet, specialist inom forskning i barnomsorg och barns utsatthet, rättssociologen professor Niels Christie från Oslo Universitet, professor Malcom Payne, Manchester University, likaså docent vid SSKH och Samhällspolitiska institutionen och av professor Judith Harwin vid London School of Economics. Dessutom har bl.a. universitetslektorerna Anders Bjerkman, Jonas Hartelius och Pål Wiig vid Göteborgs universitet, forskare Håkan Lorentzen vid INAS i Oslo, universitetslektor Fosco Ventura från socialhögskolan i Sundsvall, docent Mi-

haly Nyilas vid universitetet i Debrecen, docent Jayasinghe Karunaratne vid Vasa universitet och socialarbetare Silva Lakshman från Kandy i Sri Lanka lett seminarier och föreläst för studerandena inom socialt arbete.

Socialpolitiska institutionen har ordnat flera föreläsningstillfällen och kurser med utländska gästföreläsare, bl.a. professorerna Ulrich Beck, Daniel Bertaux, Marshall Berman, Anthony Giddens, Anette Liljeström m.fl. Dessutom ordnades utbildningstillfällen och seminarier i regi av STAKES, Helsingfors stads socialverk, universitetets vidareutbildningsenheter, den öppna högskolan m.fl. Det att de fast anställda professorerna vid Socialpolitiska institutionen alla tidigare varit män kan ha lett till att de kvinnliga gästföreläsarna varit få under den aktuella tidsperioden.

14. Forskning i socialt arbete

Socialt arbete är ungt som forskningsdisciplin. Detta trots att forskning kring sociala frågor, fattigdom, utsatthet, bostadslöshet, värnlöshet, 'anstötligt leverne', alkoholism, omhändertaganden mm. pågått länge, också i Finland. Vi erinrar oss Heikki Waris "Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle", 1932, Margit Törnudds avhandling "Värnlösa barn i samhällets vård", 1956, och Reino Salos avhandling "Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana. Tutkimus Vaasan kaupungissa vuosina 1924–1952 suoritetun lakisääteisen lastensuojelutyön tuloksista" I–II, 1956–1959.

Kunskapsproduktionen och särskilt forskningen om och inom socialt arbete är inne i en teorifas. Aktuella frågeställningar är bl.a.: vad socialt arbete (SA) är och vad det inte är, hur är SA relaterat till andra typer av social praxis i samhället, vad utformar SA och vad avgränsar detta, teoretiskt, strukturellt och substantiellt? De vetenskaps- och kunskapsteoretiska analyserna av socialt arbete som teoretisk och metodologisk kategori och entitet har hittills s.g.s saknats eller tagits upp av enstaka forskare. Närmast av tyska forskare med rötter i socialpedagogiken, till vissa delar också av anglosaxiska forskare med bakgrund inom sociologi (se också Karvinen 1996).

Inom socialpolitiska institutionens allmänna linje hade professor J.-P. Roos riktat in forskningen på människors individuella livsbågar och livsvärldar, i nära anknytning till sociologin. Denna centrering på det självupplevda knöt väl an till socialt arbete med dess centrering på individens, klientens livssituation, hennes utsatthet och utstötning. En andra inriktning i regi av Roos var den av Pierre Bourdieu inspirerade centreringen på livsstilar och kulturella distinktioner. Något som i sin tur aktualiserades i ett samhälle i omvandling.

En tredje inriktning var livsbiografierna, personliga karakteriseringar av det självupplevda och -nertecknade livet. Den "biografiska skolan" inom sociologisk och socialpolitisk forskning initierades likaså på institutionen av Roos. En forskare, ursprungligen från SSKH, som tagit avstamp i den biografiska forskningsansatsen, med inriktning på åldringar, är Peter Öberg,

numera docent vid Uppsala Universitet. En fjärde tydlig inriktning har varit arbetskrafts- och arbetslöshetspolitiken med dess konsekvenser för marginalisering, varvid docent Kari Vähätalo fungerat som forskningshandledare. Också denna inriktning har inspirerat doktorander, licentiander och pro graduskribenter med SSKH-bakgrund, bl.a. PD Ilse Julkunen och PD Marjaana Seppänen.

Professor Antti Karisto har en mångsidig forskarprofilering. Han disputerade om problematiken kring välfärd och sjukdom år 1984 (Karisto 1984). Han har forskat i urbana levnadsförhållanden, i etniska delkulturer och livsstilar och vilka utmaningar dessa ställer på stadsplaneringen. Han har vidare undersökt "långtidsturistande" och "utflyttade" finländares, ofta pensionärers, liv och acklimatisering på Spaniens solstränder, och nu senast inriktat sig på äldreforskning. Helt klart har såväl de finsk- som de svenskspråkiga studerandena haft utbyte av de inspirerande uppslagen och möjligheterna att delta i kurser och forskningsprojekt inom forskningsområdena. Samtidigt har forskningen anknytningar till socialt arbete, bl.a. med tanke på kunskap om föregripande åtgärder för att upprätthålla individens välbefinnande.

Undertecknads avhandling från år 1968 behandlade innovationsförlopp, företagsattityder och levnadsnivå ur ett regionalt utvecklingsperspektiv. Tidigare forskning med anknytning till socialt arbete har omfattat socialvårdspersonalens positioner, identifikation och arbetsmotivationer i Helsingfors och Tammerfors. Därtill har jag tillsammans med soc. mag. Heikki Kaitalo forskat i samverkan och integration inom social- och hälsovård i kommuner med dels separata och dels med integrerade social- och hälso-centraler.

Ledde i början av 1980-talet i SSKH ett projekt om socialt arbete, arbetshandledning och kunskapsutveckling inom handledarutbildningen av socialarbetare. Projektet genomfördes och delrapporterna utarbetades av kursdeltagarna enligt en gemensam plan. Slutligen kan nämnas forskningen om rationaliteter och språkspel i socialt arbete (Walls 1992) med flera ämnesstuderande involverade som intervjuare. Två av dem, pol. stud. Maire Kokko och Maritta Törrönen, bägge tillika socionomer, fungerade som forskningsassistenter och avfattade sina pro graduavhandlingar inom ramen för forskningsprojektet. De här antydda inriktningarna skisserar samtidigt upp den ansvariga lärarens kunskapsintressen utifrån vilka undervisning och forskning emanerat.

Socialpolitiska institutionens breda repertoar av forskningsprojekt och forskare har utgjort och utgör en garant för initierad forskningshandledning oavsett problemområde eller handledarens modersmål. Det sagda torde gälla både pro gradu- och mer avancerade avhandlingar. Till åtskillnad från Törnebohm (1981; se också 1. Inledning) kan vi konkludera att socialt arbete som akademiskt läroämne har byggt upp ett DELAT kunskapsfält tillsammans med Statsvetenskapliga fakultetens övriga discipliner, framförallt med den allmänna socialpolitiken och sociologin. Delvis också med psykologin

och specialpedagogiken. Däremot har socialt arbete någorlunda EGNA aktions- och problemfält, vilka undervisningen och forskningen kan avbeta (Törnebohm 1981; också Karvinen-Niinikoski 2005, 73–96).

15. Språket

Modersmålet ställer mera sällan hinder för formell kommunikation inom institutionen och forskare och studerande emellan. Högst språkattityderna. Snarare är det insattheten i problemområdet, den vetenskapliga "approachen" och i "forskningens språk", dess terminologi och metodologi, som är det centrala. De är relevant att ledigt kunna kommunicera med och handla studerandena på deras modersmål.

Möjligheterna att uttrycka och ventilerat forskningsintentioner, tidigare undersökningar mm. på det egna modersmålet, nyanserar och preciserar den egna forskningsplanen och de ofta kvalitativa -ansatserna. Särskilt inom ett ämne som socialt arbete med dess tonvikt på livskvalitet, utsatthet, beroendeskäp och utanförskap. Modersmålet är viktigt som kommunikationsmedel, trots t.o.m. goda insikter i det andra inhemska. Det talade språket med dess otaliga nyanser accentueras inom humanistisk och socialvetenskaplig forskning. Detta gäller också överförandet av forskningen till -rapporter och avhandlingar.

Det är uppenbart att bägge parter, lärarna och studerandena, behärskar det andra inhemska åtminstone tillfredsställande. Möjligheten att uttrycka sig på sitt modersmål är av särskild betydelse inom kvalitativ forskning, vid avfattandet av uppsatser och avhandlingar liksom i utarbetandet av forskningsplaner, dispositioner mm. Studerandena känner sig "så himla osäkra" i begynnelseskedet, de kan kanske ännu inte artikulera de egna tankarna klart utan allt är tillsvidare under prövning. Kommunikationen skulle i det skedet vinna av att föras som en ledig konversation mellan lärare, andra studerande och forskare.

De av SSKH:s studerande med finska som modersmål, vilka fortsatt vid universitet, kan till fullt utnyttja universitetets rika utbud av undervisning. De finskspråkiga studerandena, som deltagit på svenskspråkiga seminarier, har kunnat presentera sina uppsatser och forskningsplaner få finska. Ca 1/3 av de socionomer från SSKH:s sociala linje, som inlett fördjupade studier vid universitetet, har finska som modersmål. De har emellertid med få undantag när valt att studera inom det svenskspråkiga inriktningsalternativet.

Detta torde närmast bero på att både professorn och de svenskspråkiga studerandena bägge fungerat inom SSKH och kände varandra, åtminstone under de första åren. Dessutom deltog professorn i viss mån fortfarande i SSKH:s undervisning, seminarier och planering. SSKH:s praktikcentrerade studiekultur och den årskursindelade studiegången förenade helt uppenbart studerandena oavsett modersmål. Socionomerna, som fortsätter vid universitetet, är i regel i arbetslivet eller har yrkeserfarenheter, vilket integrerar dem oavsett språk.

Det är anmärkningsvärt att finskspråkiga studerande valt att inleda studierna vid en svenskspråkig högskola. Det som sagts om de svenskspråkiga studerandenas svårigheter att acklimatisera sig vid universitetet gäller givetvis också de finskspråkiga studerandena vid SSKH. Högskolan har vidtagit åtgärder inom undervisningen och examinationen med avseende på studerandens modersmål.

16. Samgångens lärdomar

Det hur samgången mellan Helsingfors universitet och SSKH, med avgränsning till socialpolitik, särskilt socialt arbete, avspeglas i tablåerna över examina vid universitetet, kan belysa utbildningsbehoven på svenskt håll. Efterfrågesidan, dvs. individernas objektiva och subjektivt artikulerade behov av stöd, service, vård och omsorg, omhändertagandena, institutionsvården osv., har blivit mer resurskrävande och därmed allt mer kunskapskrävande. Sätillvida har den akademiska utbildningen säkerligen varit befogad. Socialarbetets arbetsmetoder, verktyg och handlingsrum har professionaliserats. Professionalismen har ökat självstyrningen i arbetet och denna i sin tur behovet av internaliserad kunskap.

Samgången har varit bekymmersam beträffande tryggheten av utbildning på svenska ända upp till akademisk slutexamen. En svenskspråkig professur förslår inte till detta. Handledningen, en föreläsningsserie per termin och seminarierna, har kunnat hållas inom ramarna för undervisningsskyldigheten. Den övriga undervisningen på Samhällspolitiska institutionen, vid Statsvetenskapliga fakulteten och vid Helsingfors universitet i stort, går av naturliga skäl mest på finska. Numera också allt mer på engelska (se också Rahkonen (red.) 2004).

Det sagda innebär att det svenskspråkiga föreläsnings- och kursutbudet för studeranden, som studerar enbart inom det svenskspråkiga inriktningsalternativet blir avgränsat, både kvantitativt i fråga om inriktningar och temaområden. Dessa är i högsta grad avhängiga av lärarens personliga ämnespreferenser och styrkeområden alla undervisningsplaner till trots. Likaså av den egna forskningsaktiviteten, som är central inom fördjupad akademisk undervisning.

Av SSKH:s socionomer inom den sociala linjen, vilka fortsatt sina studier för pol. mag. inom inriktningsalternativet för socialt arbete vid universitetet, har ca en tredjedel finska som modersmål (tablå 1). Erinras bör emellertid att flera av dem, liksom också undertecknad, är i det närmaste tvåspråkiga. Av de utexaminerade politices magistrarna inom inriktningsalternativet för socialt arbete har emellertid närmare 2/3 finska som modersmål. Skillnaderna i de två modersmålsgrupperna framstår ännu tydligare i fråga om licentiatamina och försvarade doktorsavhandlingar.

Under tidsperioden 1984–2001 avlade 47 politices studerande med soci-onombakgrund politices kandidat/politices magister examen medan antalet examina inom det finskspråkiga inriktningsalternativet, i kraft fr.o.m. h.t.

1990, uppgick till 109. Av de som avlagt licentiatexamen åren 1984–2001 (tablå 2) har 13 finska och 8 svenska som modersmål. Dessutom har två svenskspråkiga politices magistrar, vilka inlett sina studier vid universitetet från första början, avlagt licentiatexamen och därefter med framgång försvarat sina doktorsavhandlingar inom Socialpolitiska institutionens allmänna linje.

Av doktorerna med socionombakgrund, vilka avlagt PK/PM-examen inom inriktningsalternativet för socialt arbete, är 8 finskspråkiga och 5 svenskspråkiga. Av dessa innehar fyra professorer (viss tid/deltid) vid Helsingfors universitet och till detta anknutna forsknings-, vidare- och yrkesinriktade utbildningsenheter och vid den öppna högskolan. SSKH har därmed, utöver sin svenskspråkiga behörighetsgivande socialarbetarutbildning, säkerligen utgjort en omväg och erbjudit en möjlighet för ambitiösa finskspråkiga studerande till högre akademiska studier. Dessa studerande hade kanske inte i annat fall kommit in vid universitetet. Hur som helst, endast resultaten räknas i detta fall och de är mycket goda.

Inträdeskraven till SSKH och till universitetet varierar. För att kraven skall ha betydelse för framtida studieprestanda bör de sälla ut de mest kvalificerade. I annat fall är inträdesfordringarna endast en skenmetod avsedd att legitimera det faktum att alla helt enkelt inte kan tas in.

17. Konklusioner

En helhetsbedömning är att de svenskspråkiga socionomerna i stort sett har siktat på en socionomexamen från första början. Därtill kommer att ribban att skriva sig in vid universitetet av dem har upplevts ligga högt. Detta särskilt som SSKH är en exceptionellt familjär och studerandeariöktad högskola. Därtill har sysselsättningsläget i huvudstadsregionen för socionomen med socialarbetarbehörighet varit gynnsam, vilket har lett till att framtida studier lagts på is. Sätillvida kan socionomernas ambitioner att inleda fortsatta studier vara helt andra än för nyssblivna studenter, vilka söker inträde vid universitet och högskolor, för att skaffa sig en första högre grundexamen.

Den svenskspråkiga utbildningen i socialt arbete vid socialpolitiska institutionen, har förutom förskjutningar i de språkliga styrkeförhållandena på institutionen och vid fakulteten introducerat en på praktikfält, åtgärdsrelevant interaktion och praktikforskning baserad kunskapssyn. Inriktningen har förstärkts i och med etableringen av motsvarande finskspråkig utbildning stadd i kraftig frammarsch. Samtidigt har det visat sig att det varit framförallt finskspråkiga socionomer, utdimitterade från SSKH, som tagit tillfället i akt att fortsätta studiegången för högre akademiska examina vid universitetet. De finskspråkiga studerandena, som efter avlagd socionom-, numera kandidatexamen vid SSKH, fortsatt studierna vid universitetet har likaså i högre utsträckning än de svenskspråkiga slutfört dem.

Den praktikcentrerade utbildningen vid SSKH har med åren integrerats med den akademiska utbildningen vid universitetet och på institutionen, men det har samtidigt krävt en kamp för legitimation och åtföljande resursering. Introduktionen av svenskspråkig utbildning resurserad men en tjänst (numera tre tjänster) och av ett nytt ämne socialt arbete, ledde till att det kunde skära sig en och annan gång, åtminstone de första åren. Det sagda gäller såväl förståelsen för svenskspråkig utbildning inom institutionen som själva inriktningen på socialt arbete i anknytning till ämnet socialpolitik. Den kommunikativa rationaliteten har med åren gjort sitt, likaså insikten att socialt arbete, också på finskt håll, är attraktivt bland studerandena. Följaktligen har vetenskapsidealens element genomgått en översyn.

Vetenskapsteoretiskt sett kan man särskilja tre jäspunkter i den akademiska degen inom den socialpolitiska, numera samhällspolitiska institutionen. En jäspunkt bubblar i brytningsfältet mellan den etablerade allmänna socialpolitiken och den nya inriktningen socialt arbete. En andra jäspunkt finns i olika strikt intagningskrav för finsk- respektive svenskspråkiga studerande. En tredje jäspunkt sjuder kring behörighetskraven inom socialt arbete.

Av finskspråkiga socialarbetare förutsätts högre akademisk slutexamen, dvs. magistersgrad. Detta emedan den finskspråkiga socionomutbildningen upphört vid Tammerfors universitet. Däremot ger socionomexamen socialarbetarbehörighet för de vanligtvis svenskspråkiga socionomerna, vilka utdimitteras från SSKH. Den fjärde jäspunkten slutligen finns i skärningspunkterna för de etablerade akademiska disciplinernas och de yrkesinriktade, polytekniska kunskapsfältenas vetenskaps- och kunskapssyner. Jfr. emellertid med situationen inom t.ex. medicinen och ett flertal andra s.k. tillämpade vetenskaper.

Det man alltför ofta förbiser är att olika kunskapsområdena, som akademiska discipliner, oavsett vilka de är, ställs inför kraven att uppfylla gängse inom- och mångdisciplinära krav på vetenskaplig legitimation och kritik. För att återanknyta till den rikssvenska vetenskapsteoretikern Håkan Törnebohm (1981, 1983) i inledningen är socialt arbete ett reellt existerande samhällsfenomen i den sociokulturella världen och därmed samtidigt ett kunskapsfält som kan penetreras. Så också utbildningen och forskningen i socialt arbete här i Finland.

18. Reflexioner

SSKH:s kommande byggnad i Kronohagen, mellan Unions- och Snellmanskatan, ligger invid Statsvetenskapliga fakulteten och dess stats- och samhällsvetenskapliga institutioner. Detta kan föra SSKH:s studerande närmare universitetsstuderandena och vice versa, varvid samgången kan grundas på ömsesidig dialog.

Statsvetenskapliga fakulteten och dess samhällspolitiska institution kunde i framtiden fästa särskild uppmärksamhet vid forskarresurseringen av

ämnet socialt arbete, i form av forskartjänster. Det samma gäller språket. Annars finns det en risk för en negativ trend motsvarande situationen före introduktionen av det svenskspråkiga inriktningsalternativet i socialt arbete vid universitetet.

Svenskspråkiga politices kandidater från SSKH söker sig inte till universitetet inom inriktningsalternativet för socialt arbete man- och kvinnogrannt så länge studierna på det egna modersmålet liksom också behörighetskriterierna för socialt arbete haltar. Likaså kunde statsvetenskapliga fakulteten och SSKH kanske koordinera inträdeskraven. Behörighetskraven för socialarbetare borde därtill förenhetligas.

I en miljö där majoritetsspråket är finska ställs i själva verket särskilda krav på undervisningsspråket. Detta för att garantera fördjupare insikter och ömsesidig kunskapsutveckling studerande och lärare emellan. Detta är en uttryckt målsättning i universitetets ansatser att leva upp till genuin tvåspråkighet. SSKH flyttar granne med Statsvetenskapliga fakulteten och alldeles intill Samhällspolitiska institutionen.

Den rumsliga närheten kan erbjuda optimala möjligheter för utvecklingsbara, -värda och kritiska intellektuella dialoger och en multidisciplinär kunskapsutveckling studerande och forskare emellan med olika kunskapsbaser, -ansatser, praktiska insikter och idéer. En förutsättning härvid är lyhördhet inför olika kunskapsbärares kunskapsutveckling och grundelementen i deras vetenskapsideal, vilkas validitet provas i forskningens korseld. Då öppnar sig dörrarna för kunskapsstoff, som inte externt in-, av- om- eller utdefinieras utan ses som utvecklingsbart och utvecklingsvärt i den socio-kulturella världen inom vilken också det sociala arbetet opererar.

Det svenskspråkiga inriktningsalternativet i socialpolitik, särskilt socialt arbete, vid universitetet och tillkomsten av både svensk- och finskspråkiga tjänster inom ämnet, har helt uppenbart befrämjat socionomernas studiemöjligheter för akademisk slutexamen. Detta gäller särskilt de finskspråkiga studerandena, vilka efter avlagd socionomexamen vid SSKH kunnat fortsätta vid universitetet. Likaså kommer detta till uttryck i att de finskspråkiga studerandena i högre grad än de svenskspråkiga slutfört sina akademiska studier. För att befrämja också svenskspråkiga studerandes studiemöjligheter vid samhällspolitiska institutionen har svenska lärarresurser med inriktning på forskarhandledning, utöver den enda professuren, en centrall roll.

Breddningen av studiemöjligheter för socionomer från SSKH vid Helsingfors universitetet har onekligen gynnat tvåspråkigheten. Reformen har varit och är också i fortsättningen en tvåspråkig lösning, förutsatt att SSKH tar i studeranden med finska som modersmål. Situationen är en annan då socialarbetarbehörigheten höjs till magistersnivå i generellt. Då blir behörighetskraven enhetliga för SSKH:s socionomer, numera politices kandidater, och deras finska kolleger.

Oavsett angivna behörigheter förändras samhället enligt all forsknings-evidens i riktningar, vilka kräver ökade intellektuella, kognitiva, reflexiva och koordinativa beredskaper och tillförlitliga fakta av dess aktörer. Det

gäller att kunna tillvarata de krav, utmaningar och möjligheter samhällen, familjer och individer i förändring ställer. Ett kritiskt element är härvid själva kunskapsutvecklingen och dess positionering i förhållande till de olika aktörerna.

Litteratur

- Björkqvist, Jeanette (2005), "Socialarbetare får unikt magisterprogram" (HBL 19.3.).
- Blomberg-Kroll, Helena (1999), Kosta vad det kosta vill? Attitydmönster och attitydförändringar hos befolkning eller eliter beträffande välfärdsservicen i nedskärningarnas tid. Helsingfors. Institutionen för socialpolitik. Åbo Akademi. Helsingfors universitet. Universitetstryckeriet.
- Blomberg-Kroll, Helena (2001), "Välfärdsservicen idag: Rättighet, belastning och business". Installationsföredrag vid Helsingfors universitet 5.12.2001. Helsingfors universitet.
- Jakobsson, Gunborg (1988), Familjen i välfärdsstaten. En undersökning av levnadsförhållanden och deras fördelning bland barnfamiljer i Finland och övriga nordiska länder. Åbo. Åbo Akademis Förlag – Åbo Academy Press. NHV-rapport 1988:2.
- Karisto, Antti (1984), Hyvinvointi ja sairauden ongelma. Helsinki. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:46.
- Karisto, Antti (1994), Sosiaalityö ristipaineissa. Janus 3. Sosiaalipolittinen Yhdistys. Installationsföredrag vid Helsingfors universitet. s. 49–54.
- Karvinen, Synnöve (1996), Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopio. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34. Kuopion yliopiston painatuskeskus.
- Karvinen, Synnöve (2001), "Socialt arbete – en disciplin i och för förändring". Installationsföredrag vid Helsingfors universitet 5.12.2001. Helsingfors universitet.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2005), "Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus". Helsinki. Teoksessa Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve, Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.), Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. Palmenia-kustannus.
- Kull, Magnus (1983), Social- och kommunalhögskolans tillblivelse och planerna för dess framtid. Historiska och Litteraturhistoriska Studier 58. Helsingfors, s. 183–213.
- Mäki, Helmi (2000), "Sosiaalityö versoo juurakosta. Sosiaalihuollon lehtoraatin alkuvaiheet Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella". Forssa. Janus. Sosiaalipolitiikan ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti. Sosiaalipoliittisen Yhdistyksen Julkaisu. Numero 4, s. 370–380.
- Nieminen, Armas (1993), "Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksesta professorikautenani 1956–1976". Teoksessa Koskiahio, Briitta, Lehtinen Jarmo & Lehtonen, Heikki (toim.), Sosiaalipolitiikan oikeutus. Juhlakirja Armas Niemisen täyttäessä 80 vuotta. Acta Universitatis Tamperensis ser B vol 46. Tampere. Tampereen yliopisto.

- Rahkonen, Keijo (toim.) (2004), *Sosiaalipolitiikasta yhteiskuntapolitiikkaan*. Helsinki. Sosiaalipolitiikan laitos 1945–2003. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2004. Yliopistopaino.
- Strandell, Harriet (1994), *Sociala mötesplatser för barn. Aktivitetsprofiler och förhandlingsskulturer på daghem*. Helsingfors. Gaudeamus.
- Törnebohm, Håkan (1983), *Studier av kunskapsutveckling*. Karlshamn. Doxa.
- Törnebohm, Håkan (1981), "Så växer en ny vetenskap fram", i *Socionomen* 6.
- Utvärderingen av det sociala arbetet och det sociala området 2003. "Självvärderingen vid SSKH". I elektronisk form. SSKH, 9 s.
- Valtioneuvoston tiedekunnan opinto-opas. Helsingin yliopiston ohjelma. Osa I Tutkintovaatimukset + Osa II Opetus. Helsingin yliopisto. Kirjakauppa.
- Walls, Georg (1976), "Utbildningskommitténs skillemål" (HBL. Debatt).
- Walls, Georg (1988), "Varför socialpolitik, särskilt socialt arbete som universitetsdisciplin?", Installationsföreläsning vid Helsingfors universitet den 16.11.1988. Särtryck ur *Sosiaalipolitiikka 1988*. Vammala. Sosiaalipoliittisen Yhdistyksen Julkaisuja, s. 133–136.
- Walls, Georg (1988), "Svensk utbildning i socialpolitik vid Helsingfors universitet". Opublicerad promemoria till Statsvetenskapliga fakulteten 18.4.1988.
- Walls, Georg (1992), *Rationalitet och språkspel i socialt arbete*. Floda. Zenon.
- Waris, Heikki (1981), "Sosiaalipolitiikan kasvu oppiaineena ja tieteenä Suomessa". *Sosiaalipolitiikka*. Vammala. Sosiaalipoliittisen Yhdistyksen julkaisu, s. 105–109.
- Weber, Max (1976), *On Universities. The Power of the State and the Dignity of the Academic Calling in Imperial Germany* (ed. by Edward Shils). Chicago.

Doktorsavhandlingar:

Julkunen, Ilse (2002), *Being Young and Unemployed – Reactions and Actions in Northern Europe*. Helsinki. SSKH.

Lillrank, Annika (1998), *Living One Day at a Time. Parental dilemmas of Managing the Experience and the Care of Childhood Cancer*. Jyväskylä. STAKES. Research Report 89.

* Linderborg, Henrik (2001), *Brott och straff. En undersökning av samhällstjänsten som straff*. Åbo. Åbo Akademis förlag.

** Lundälv, Jörgen (1998), *Förmåga till välfärd. Trafikskadades upplevelser och liv – Ett drama om bemästring*. Stockholm. Fischer & Co.

Nylund, Marianne (2000), *Varieties of Mutual Support and Voluntary Action. A Study of Finnish Self-Help Groups and Volunteers*. Helsinki. The Finnish Federation for Social Welfare and Health.

Seppänen, Marjaana (2001), *Liipolan Onni – Asuinalueen sosiaalinen erilaistuminen ja merkitys asukkaille*. Helsinki. Yliopistopaino. Palmenia.

Törrönen, Maritta (1999), *Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Yliopistopaino – Helsinki University Press.

* Öberg, Peter (1997), *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande*. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala. Reprocentralen.

* Disputerat vid annat universitet.

** Doktorerna i förteckningen har med ett undantag när avlagt socionomexamen vid SSKH, varefter de fortsatt studiegången vid universitetet. PD Jörgen Lundälv, har avlagt socionomexamen i journalistik vid Göteborgs universitet.

Kuva lapsuuden ajoilta, jolloin Suomenlahdesta vielä tuli turskaa...

Oma sosiaalityön tiedonmuodostukseni

Georg Walls (2013)

Vaimoni Anna-Leena Wallsin muistolle

(I) Lapsuus ja tuo kiusallinen Itse

Avaus lapsuuteen

Salapoliisiromaanit alkavat usein rikospaikan kuvauksella ja katalalla teolla, ”oli synkkä ja pimeä yö, yhtäkkiä...”, harvemmin ratkaisusta. Sain kirjan toimittajilta pyynnön luonnostella omaa sosiaalityön tiedonmuodostustani, lusikka kun on joskus ollut sosiaalityön sopassa.

Millainen on lapsen kokema sosiaalityö, voiko sitä syödä, leikkiä sen kanssa kuin muut lapset, pitääkö pelätä? Voiko tulla sen syliin?

Sosiaalityön opettajan on kenties kohtuullista kertoa jotain siitä, millaiset ovat olleet omat tietovarannot opillisten lisäksi. Miksei jo opettajana eikä vasta muistelmissaan.

Lähden liikkeelle väitteestä, että dialoginen tiedonmuodostus on etualalla. Siinä ihmiset ovat ”vuoropuhelussa” toistensa lisäksi luonnon ja oman elinympäristönsä aineellisten, rakenteellisten, kognitiivisten ja aistienvaraisten elementtien kanssa. Siksi lapsuus korostuu sosiaalisten ulottuvuuksien ja sisältöjen kokoamisessa.

Yritän koota joukon kriittisiä tapahtumia, jotka ovat syöpyneet tietoisuuteeni. Jokaisella meistä on oma lapsuutensa, joskin teemat vaihtelevat. Miten huomioida omat subjektiiviset tulkinnat, tuo kiusallinen Itse? Pitäisikö Itse eliminoida tai mitata neutraalein mittarein, suhtautua objektiivisen viileästi elettyyn elämään?

Tietotuotanto on tietoinesten koontaa, käsittelyä sekä jakelua ja siinä mielessä välineellistä. Tiedonmuodostus toisaalta perustuu tiedon tai havainnon sisäistämiseen, siihen mitä omaksuu, miten omaksumaansa tulkitsee ja mitä siitä paljastaa. Siinä itse koetun elämän merkitys korostuu.

Karuimmillaan elämäkerta voi olla pokeripeliä tai kyönelehtiviä tunnuksia. Kirjoitukseni tapauskertomukset eivät ole tieteellisesti johdettuja eivätkä yleistyksyet lähdeviite-, vaan muistiin sekä valokuviiin perustuvia. Elämäkulun käsikirjoituksella voi olla useita ympäristöjä samoin kuin pää- ja sivujuonteita, jotkut aikajanan alkuun, toiset elämän myöhempiiin vaiheisiin ankkuroituneina.

1. Alkusoitto

Aikajanan alkuvaiheet voivat olla ratkaisevia. Kirjoittaja kokee näin olleen. Lapsuus ei ole vain alkusoitto, vaan monesti loppuelämän kantava teema, elämän sinfonia. Lastensuojelun seuranta-, tuki-, hoiva- ja laitospalvelut, huostaanotot, kasvatti- ja adoptiosuhteet, ovat parhaimmillan alkusoiton onnistuneita virityksiä. Lapsen ja hänen vanhempiansa elämä ovat alkusoiton kaikuja, olivatpa kyseessä biologiset, sijais- tai adoptiovanhemmat.

Elämää voi myös jaksottaa ratkaisevien tai ratkaisemattomien käännekohtien, ansioiden, tunnekuohujen, mokien, harha-askelten, menetysten, miksei menestyksenkin mukaan. Tosin viimeksi mainittua on varottava. "Hän on saanut ansioidensa mukaan" tavataan sanoa. Joskus voisi pikemmin sanoa, *"sattumusten mukaan"*. Ainakin minä voisin.

Aloitetaan ajallisesta jaksotuksesta, aika kun ei tee eroa ansioiden ja sattumusten välillä. Aika vain soluu, jos sitä onkaan. Havaittavaa muutosta kuitenkin. Muutosta, joka vie aikaa...

Muinaiskreikan sana *kaanon* voi tarkoittaa ohjenuoraa, suoraa keppeä tai ruokoa, jota käytettiin mittapuuna esimerkiksi puusepän töissä... (Wikipedia), miksei sävelkulkua ja johtopäätöstä. Elämän ensimmäinen kaanon voisi olla:

"Elämä on yritysten ja erehdysten sattumusten summa – satuttavuus ei"

2. Yksi kuva...

Harvoja lapsuuden kodista säilyneitä muistoja on lumihangelta löytynyt vihreäkantinen valokuva-albumi venäläisten Kotkaan tammikuussa 1941 tekemän pommi-iskun jäljiltä.

Albumissa oleva valokuva 1930-luvun puoliväliltä on elämäntarinan kannalta keskeinen. Valokuva pojasta lastenkodin paidassa. Tarkemmin Helsingin kaupungin Sofianlehdon lastenkodin. Toinenkin lastenkoti aikainen kuva löytyy, nähtävästi mahdollisille adoptiovanhemmille tarkoitettu.

Adoption perustelu asiakirjassa: "sijoittaa lapsi vastaanottokodista ilmaiseen hoitoon".

Kerran minut vietiin Kotkan satamassa makaavaan laivaan tapaamaan, niinkuin sanottiin, yhtä setää. Syy jäi epäselväksi, mutta hytin pesutilan verhon takaa kuului naisen, sedän vaimon, vaimea parku. Pelastusarmeija lähetti 45 vuotta myöhemmin kuvani henkilötietojen kera tiedustelulla, voisinko ottaa yhteyttä lapsen äitiin hänen pyynnöstään...

"Viranomainen on osattoman omainen ja vartija"

3. Kuvien kaleidoskooppi

Yhdessä albumin kuvassa nuori nainen nojaa kaiteeseen, reelinkiin niinkuin sittemmin osoittautui. Kysymykseen kuka kuvan täti oli, äiti kyynelehtien mainitsi etunimen. Täti oli kuulemma aina töissä kaukojunissa eikä siksi voinut käydä meitä tervehtimässä. Rahtilaiva, millä ”täti” tosiasiaassa työskenteli kokkina jatkosodan aikana, oli sittemmin internoitu saksalaisessa satamassa ja miehistö kokkeineen siirretty sotavankileirille, ehkä sillä oli synkempikin nimi, 2. maailmansodan loppuvaiheessa Suomen entisen liittolaisen muututtua, kuinka sanoisi, pakotetuksi viholliseksi.

Sitten on kuva pitkänhuiskeasta miehestä, joka Helsingin Kaivopuiston rannassa taluttaa pyörää, jolla istun. Hänelle kävi kaltoin kieltolain kumoamisen seurauksena. Saman kokivat yhdet jos toiset Suomenlahden rannikon ja ulkosaarten asukkaista. Laeilla ja rakennemuutoksilla on syynsä, mutta myös häviäjiä.

”Elämän pelissä on jaossa eri vahvuisia kortteja”

4. Lapsen maailma

Valokuvakansiossa on lukuisia kuvia, suurin osa 1920-40-luvuilta, omaisista, Kotkan kaupunkinäkymistä, ulkosaarista, saarelaisista, Hangosta, merestä, laivoista, kalastuksesta. Isä oli Hangon Gunnarstrandista, Suomen mantereeseen liioittelematta merellisimmästä rannasta. Hänen isänsä puolestaan oli työskennellyt nosturinkuljettajana kotia vastapäätä Hangon länsisatamassa. Isän läheinen suhde mereen ja sen antimiin siirtyi kirjoittajaan. Sittemmin lapsiin.

Muuten, 1900-luvun alussa Hangon satamamiehet perustivat täysin laillisesti oman ammattiosaston. Mainitusta syystä isoisä joutui talvella 1918 Tammisaareen valkoisen hallinnon kuulusteltavaksi. Mutta oli ankara talvi, satamat jäätyivät yksi toisensa jälkeen. Kohta ainoastaan Hangon satama oli avoinna. Vaari kutsuttiin takaisin vankileiriltä, ammattimiehiä kaivattiin. Osoitus käytännön järjestä tai sanoisiko rahan logiikasta, joka voittaa jopa ideologiset esteet.

Isä, kaksi vuotta kansakoulua kulttuuripääomana, oli samoin kuin kaksi veljeään ja sisarensa, ollut merillä. Välttyttyään merilläolon ansiosta joutumasta tsaari-Venäjän asepalvelukseen (kaksi passia) isä oli aluksi kirjansitojана Helsingissä. Hän oli taitava käsistään toimittuaan laivalla puosuna.

Äiti oli 1900-luvun alkuvuosikymmenten Helsingin Rööperin köyhän monilapsisen kodin tytär Merimiehenkadulta, espanjan taudin sairastanut. Avioiduttuaan vanhemmat vakinaisemman työpaikan toivossa muuttivat Kotkaan. Isästä tuli kirjansitoja Kotka Tryckeri Eftr. kirjapainossa. Kirjapaino julkaisi maailman itäisintä ruotsinkielistä sanomalehteä Kotka Nyhete-

riä. Ei vähän! Kun suomenkielen taidot olivat heikot, muuttosuunta oli kenties väärä. Tämä paljastui kirjapainon lopetettua toimintansa.

”Köyhyys ei kimalla – kerran eletty ei katoa ”

5. Lapsen parhaaksi...

Läheissuhteita rasitti vielä aikuisenakin hylätyksi tulemisen hyöky. Siitä huolimatta, että opiskeluaikana tuli tentityksi Margit Törnuddin ”Värnlösa barn i samhällets vård” ja kosittua tyttöä, joka teki gradua poikien huostaanotoista!

En lähtenyt tutkija-aikanani analysoimaan satuttavissa oloissa elävien lasten tai lapsiperheiden elämää, enkä lastensuojelun väliintuloja. En edes kirjoittamaan niistä vapaamuotoisemmin.

Tieteellisellä mielenkiinnolla näytti olevan kallistumia, jotka saivat karttamaan aihepiiriä. Jos näin on, voi esittää retorisen kysymyksen: mitä tänä päivänä kartetaan ja millaisin seuraamuksin? Jokaisella meistä on taustansa.

Lapsen parhaaksi tapahtuva viimesijaisena turvakeinona käytettävä huostaanotto, oli alku kirjoittajan suhteelle julkiseen tahoon, oli sitten kyseessä kunta (Helsinki, Kotka, Vaasa), Suomen tai Ruotsin valtiot, Suomen akatemia, korkeakoulut (YKK, SSKH), yliopistot (TaY, ÅA, JY, HY) tai tänä päivänä Keva. Elämä on ollut kirjavaa ja virikkeiltään särmikästä, joskin turvattua kuntien sekä valtion elättinä ja palkkalaisena. Lisäksi on ollut myötätuulta. Miten olisikaan voinut käydä...

”Eivät yksin köyhät ja raihnaiset verovaroja syö”

6. Elävä piha

Kaivokatu 14. ja Kymenlaaksonkatu 6. puutalot (20 vuokrahuoneistoa) oli Kotka Tryckerin perustaja rakennuttanut 1900-alkuvuosina vuokra- ja työsuhdeasunnoiksi. Toisen puutalon päädyssä oli pesu- ja leivintuvat. Leivintupa muistuu ikuisesti. Kesken painiottelun putosimme katutason ikkunan läpi taikinasaaaviin. Kävi kuin Obelixille. Ehkei taikina ollut yhtä väkevä.

Hiekan ja rikkaruohojen ja ajoittain pyykkiseipäiden ja -narujen varassa liehuvan pyykin peittämän pihan perälle oli siirretty tervattu talli. Lisäksi pihan toisella rakentamattomalla sivustalla oli keittiöpuutarhoja. Sotaaikana myös puistoissa perunamaita. Ortodoksinen kirkko Isossa puistossa oli ainoa rakennus, Kotkan kaupungin edeltäjän Ruotsinsalmen merilinnakkeen komentajan iäkkään lesken Purpurin talon lisäksi, jonka englantilaiset Krimin sodan aikana eivät polttaneet. Gentlemanneja kun olivat.

Pihan lapsikattras oli runsas. Vetekki (Federation Stevedoring Ltd.) osti naapurikiinteistön Raussin limonaditehtaineen ja puutaloineen ja rakennutti tontille kolmikerroksisen tiilitalon ahtaajille. Vaikka silläkin tontilla oli

piha, jopa asfalttia ja koristeistutuksia, niin pojat tulivat laumana meidän pihalle. Olisivatko sora, maksaruohot, vihannesmaat, marjapensaat ja seas-
sa vilistävät monenlaiset elikot tehneet vaikutuksen. Ainakin talli teki. Pi-
halla ei juurikaan ollut tyttöjä. Missä lienevät olleet...

Tallin vintti oli kuin Ingmar Bergmanin *Fanny ja Alexander* elokuvan inkarnaatio. Kotkan kaupunginteatteri oli siirtänyt kulissinsa talliin säilöön. Vanhempien ja talonmiehen silmiltä piilossa olevaa takaseinää pitkin pääsi kapuamaan ylös katonrajassa olevaan luukkuun, minkä sai ulkoa auki. Joten kulissit esille ja improvisaatiot saattoivat alkaa, *Carmen*, *Mustalaisparoni*, *Kesäyön unelma*, *Laivaston pojat*... Kulttuuritarjonta oli kulisseeja lukuun-
ottamatta itsetuotettua. Emme olleet nähneet esityksiä teatterissa paitsi ul-
kojulisteissa.

Muitakin kulttuurisia harrastuksia oli. Viereisessä talossa oli elokuvate-
atteri Kino Rio. Kun rahaa oli niukasti piti käyttää takaovea. Ovi oli lukossa
ulkoapäin. Ei muuta kuin ostamaan yksi lippu, jolla sisään päässyt kävi
avaamassa lukitun oven muille. Solidaarisuutta sekin. Revittyjä elokuvalip-
puja joskus ”restauroitiin”. Suosittuja elokuvia: *He kuolivat saappaat jalas-
sa* sekä *Majakka ja Perävaunu*. Alkufilminä uutisfilmi saksalaisista lento-
koneista Inkerin taivaalla, jotka pommien sijasta pudottavat ruokapaketteja
hurraaville ihmisille. Filmimaniipulaatio muka tämän päivän ilmiö...

Sitten olivat sodat kauempana olevia naapuripihoja vastaan, ympäröivä
todellisuuskin tarjosi aineksia. Pihan sotajoukko sai vahvistuksia naapurita-
lolta. Niinkuin Suomikin taisi saada.

Sain isältä lehden toimitukseen aikanaan arvosteltavaksi lähetetyn Emil
Norlanderin kirjan: *Tre fattiga pojkar*. Kuvaus viime vuosisadan alun Tuk-
holman Söderistä. Tarinat muistuttavat pitkälti omia kokemuksia Kotkasta,
paitsi etteivät ne olleet niin sotaisia.

”Pihan rikkaus on käyttöarvoissa – lapset vai autot?”

7. Kirjaviisauden alkeet

Kotkan kaupungintalossa sijaitsi myös kirjasto ja siinä muutama hyllymetri
ruotsinkielistä kirjallisuutta. Olin ahkera kävijä ja muistan lukeneeni mel-
koisen kirjapinon, muun muassa Sven Hedinin, Nordenskjöldin ja Manner-
heimin matkakertomukset. Kun suomen kielen kouluarvosana yhtenä vuon-
na laski (tosin ei ollut opettajaakaan puoleen vuoteen) keksin keinon. Luin
kaikki kaupunginkirjaston Tarzan kirjat suomeksi. Numero nousi kaksi py-
kälää.

Kotikorttelissa, yhtä vähän kuin naapurikortteleissa, ei ollut ensimmäis-
täkään autoa. Vossikka-asema hevosrattaineen oli Keskuspuiston kupeessa.
Puisto oli kastematojen keruun ja lempivien Eldorado. Kohta sotien jälkeen
kohdattiin värillisiä jenkkiseiloreita kaupunkiin tutustumassa. *”Where you
hide the girls”*, jenkit kysyivät alkuasukkailta. *”Cheaving gum and cigaret-
tes”*, niin me kerrotaan, purkat ja Philip Morrikset vaihtoivat omistajaa.

Polttopuut tuotiin vielä 1940-luvulla hevoskärryillä kivijaloissa olevien puuliiterien eteen. Pihalla ei ollut parkkipaikkoja eikä yksityisautoja ja oli siksi temmellyskenttä leikeille sekä pallopeleille. Mutta palloilu loppui, kun talonmiehen ikkuna särkyi.

Sotien jälkeenkään ei jalkapalloja ollut kaupoissa tarjolla, niinkuin ei paljon muutakaan. Sedälle Reedsportiin Oregoniin lähetetyn ”kerjuukirjeen” tuloksena pallo tuli, mutta rugbypallo kuin strutsin muna ei käynyt laatuun. Sen sijaan rekvisiittaa sotaleikkeihin oli yltä kyllin. Satamasta etsimään Euroopan taistelukentiltä kuljetetun rautaromun seasta kiväärinpistimiä, patruunoita sekä kypäriä. Patruunoista irroitettiin varovasti luodit ja tyhjennettiin hylsy ruudista. Ruudin saattoi käyttää vaikkapa synkeän ajan ilotulitteeksi. Ympäristö tekee kaltaiseksi, sanotaan. Mitkä lienevät tämän päivän altistavat ja aseistavat elementit alkaen koulusurmista päätyen ties mihin.

Kypäristä vielä. Kypärän tarkoitus on kaiketi kahtalainen. Suojata päätä luodeilta ja sirpaleilta sekä loistaa muodostelmissa. Nyt oli vain niin, että löytyi myös lähes millinohuella pellillä päällystettyjä pahvikypäriä, eräissä luodinreikiä. Liekö näyttöarvo ylittänyt käyttöarvon?

”Mikä on kenraaleille tärkeintä – käyttö vai näyttö”

8. Pihan anatomia

Mitä on piha ilman lasten leikkejä (muun muassa 12 tikkua), ääniä ja kolttosia! Tänä päivänä autot laiduntavat pihoilla. Lapsia on perheen kakkos- tai kolmosautolla kuskattava harrastuksiin ympäri kaupunkia, kuka mihinkin. Ja rakennettava erillisiä leikkikenttiä ja askartelutiloja. Elämä on tehty tosi kalliiksi!

Kymenlaaksonkadun lounaanpuoleisen naapuritontin talot olivat tuhoutuneet ja tontin ympärille rakennettu korkea aita. Mutta aidan yli pääsi kiipeämään! Siellä olevaa tilavaa pihaa raivattiin poikavoimin, minkä jälkeen pihasta tuli mainio jalkapallokenttä. Täysin ilman veronmaksajien myötävaikutusta, ellei siksi lasketa poliiseja ja talonmiehiä, jotka keskeyttivät peliä ennen täyttä aikaa. Vannon, jalkapallohuligaaneja emme olleet me.

”Lapsissa pihan henki”

9. Naapurit

Asukaskanta muuttui vähitellen. 1930-luvun puolivälissä ainoastaan muutama perhe oli enää töissä kirjapainossa tai kirjansitomossa. Sen sijaan vankeleirien, työttömyyden ja viinan leimaamia oli runsaammin. On hyvä muistaa, että kaupunkien asuntopula oli jo 1930-luvulla vaikea. Seinänaapureina asui noin 10 m² huoneessa 3 -lapsinen perhe sekä toisen puolen kaksiossa

talonmies perheineen (neljä lasta sekä vaimon sisar, kaikki aikuiset satamassa töissä, silloin kun töitä oli).

Rahan hankintatavat olivat moninaisia, samoin kuin nyt. Oltiin pääasiassa satamissa töissä, Kotkassa tai Sunilassa, tai sitten Gutzeitilla. Silloin kun laivoja oli satamassa, naiset työskentelivät hiilisatamassa, mustina kuin bel-sebuubit, tai lapioidessa kirvelevää glaubersuolaa rautatievaunuista, myös raskaina olevat naiset. Nämä kun olivat naisten töitä, joihin miehet eivät ryhtyneet. Tai sitten naiset olivat redillä sataman edustalla lastaamassa ankurissa oleviin laivoihin lautatavaraa proomuilta eli lotjilta.

Työtä tekevien lisäksi oli alkoholin tai kenkälankin kyllästämiä äitiensä luona majailevia ”poikamiehiä”. Kaiken kukkuraksi, myös avoheilojaan viinalestien lisäksi kaupittelevia. Oiva laboratorio, sanoisi kenties sosiaalityön menetelmien opettaja.

”Naiset nuo kabareen, ei vaan hiilimöljän...”

10. Kodin koreografia

Sosiaalityön tiedonmuodostus on haaste ihmisen oikeusturvan kannalta. Turvattomuus, köyhyys, huostaanotto, väkivalta repivät ihmistä lapsesta asti. Siksi on hyvä muistaa sosiaalityön harkinnanvaraisia elementtejä – asiakastyössä, myöntö- tai epäyspäätöksissä, kontrollissa, tietotuotannossa. Olisiko elämän yliopiston perusopinnoilla merkitystä?

Ruotsinsuomalainen kirjailija Susanne Alakoski (esikoisteos: *Svinalångorna*) sanoi osuvasti eräässä haastattelussa: ”Köyhyys tuhoaa kaikki unelmat. Ainoa unelma, minkä kykenin hahmottamaan lapsena oli päästä pois näistä (kodin) elinolosuhteista...” (SPT). Itse en tietoisesti muista sitä kokeneeni. Sain elää sisältörikkaan ja haastavan lapsuuden.

Kodin huoneluuku, keittiö ja kamari, lisäksi pieni kylmä huonetila ilman tulisijaa, sekä eteinen, puuliiteri ja ulkokuusi, ylitti asukkaiden määrään suhteutettuna asuntojen sallitut kokonormit. Muut huoneistot paitsi talonmiesasunto olivat niitä pieniä 10-14 m² yksioita. Kaupungin tukalassa asuntotilanteessa viranomaiset määräisivät kamarin vuokrattavaksi. Ei siinä mitään, kamarissa ehti asua kirjapainon nuori naissihiteeri, armeijan reserviupseeri, taiteilijanalku sekä linja-autonkuljettajaksi koulututtu.

Ulkopuolisuutta en ole aina kyennyt torjumaan. Esimerkiksi kun jokin kolttonen suututti jotakuta rapun yksineläjästä ja hän toistuvasti uhkasi ilmoittaa minusta lastenvalvojalle lähetettäväksi laitokseen. Tai lastenvalvojan harvoja kotikäyntejä, joita pelkäsi samasta syystä. Minulle läheisistä en myöskään kyennyt luopumaan. Kerran hylätty ei kysele järkiperusteluita. Kuitenkin, mikä olisi sosiaalityön opettajalle ja tutkijalle otollisempi kasvuympäristö. Todellinen elämän yliopisto! Moni kohtaa kuitenkin tämänkaltaisella tiedostustaan kasvattavalla matkallaan ylivoimaisia esteitä.

”Käytännön harjoittelu sosiaalityön opintojen osana”

11. Evakossa

Talvi- ja jatkosota muuttivat, jos ei kaiken, ainakin paljon, myös ei-luovutetuilla alueilla. Kotkan kaupungin evakuointisuunnitelman mukaan siviiliväestö kuljetettiin pommitusten vuoksi ympäröivälle maaseudulle. Meidät Lapinjärvelle Lindkosken kylään. Siellä ollessa koti irtaimistoiheen paloi. Myös seuraava asunto kotipihan Kymenlaaksonkadun puolella tuhoutui myöhemmässä pommituksessa asumiskelvottomaksi pitkäksi aikaa. Oli tiin kahdesti kodittomia ja irtaimistoa vailla.

Majailimme äidin kanssa maatalon sivuhuoneessa vanhan isännän ja emännän sekä miniän kanssa nuoren isännän rintamalla oloajan. Ruoka syötiin talon pirtissä talonväen kanssa. Seuraava majoitus Lindkoskella oli erilaisia punertavia pikkuolentoja vilisevässä ”läpikulkumökissä”. Sitten Pyhtään Ränäsissa kalastajatorpassa, minkä jälkeen Sommarön saarella avomerellä. Kotka oli venäläisten eniten pommittama kaupunki (noin 100 pommitusta ja yli 1850 ilmahälytystä). Syy sille, että mainitsen nämä luvut, selviää kohta.

”Saa olla kiitollinen, että on katto pään päällä”

12. Merelle pojan mieli...

Sommarön saarella asumuksena oli perheen ”kesämökki”, noin 18 metriä pitkä merivartioston puinen nopea vartiovene (NV 46) rantahiekalle nostetuna keula kohti merta (isovehi VMV 11 on näytteillä Kotkan merimuseo Velamossa).

Aluksen kannella oli ohjaushytti, keulimpana konekivääri (poistettu), kannen alla fööristä katsoen kapteenin hytti, sitten pieni keittiö-pentry, mistä johti raput kannelle, sitten konehuone ruokailutilana (koneet poistettu) sekä nelihenken miehistön hytti kerrospritseineen meidän makuutilana laivan peräosassa. Sieltä johti ovi takakannelle, mistä puolestaan peräpeiliin sahattu aukko sisään ja ulos.

Tulin vuosikautia ”seilanneeksi” keinumattomalla laivalla, ellei isäukon ja saarelaisten pirttuajan jälkeisiä ”meritaisteluja” oteta lukuun. Ettei kävisi kateeksi on lisättävä, että aluksen sivulaudoitus oli täynnä halkeamia, joista veti tolkuttomasti. Makuuhytti lämmitettiin pentryn hellalle nostetuilla hiekalla täytetyillä peltilaatikoilla, jotka kannettiin yöksi pritsien alle.

Isä oli ostanut Säkijärven Ison Kalastajan saaren merivartioaseman aluksen vuonna 1932 75 markalla valtion huutokaupasta kieltoain kumoamisen jälkimainingeissa. Paatti kiehtoi poikaa kuin talvisin kotipihan tallin vintti.

Hiekkarannalle oli vedetty tervattu soutuvene spriipurjeineen. Kotkan kalasatamassa, myöhemmin Sapokassa, oli puinen keulakajuutalla varustettu meriläismallinen moottorivene, jolla viikonloppuisin (la työajan jälkeen - su) puskuteltiin Kotkan ja Sommarön väliä (13 mpk suntaansa) sekä

loma-aikoina kalareissuilla ulkosaaristossa pohjasiimat, siikaverkot, suola, marjaämpärit, kirves, saha ja haulikko mukana, 1950-luvulta alkaen vielä ajosiimat lippuineen lohenkalastusta varten avomerellä Suursaaresta länteen. Siinä pula-ajan lomanvietto. Ei hullumpaa, sanoisin. Sota-aikana ei tosin saanut polttoainetta.

Lohen ajosiimakalastus oli alkuna kiinnostukselleni uusien ideoiden, välineiden ja tuotantosuuntien leviämislle ja omaksumiselle. Ajosiimakalastus oli levinnyt Tanskasta Gotlannin ja Ahvenanmaan kautta Hankoon ja sieltä edelleen Suomenlahdelle. Miksei tutkia uusia tuotantosuuntia, vaikkapa kasvihuoneviljelyä ja minkkitarhausta? Miten nämä olivat kotoutuneet Suomeen, millaisin elintasovaikutuksin omaksujaryhmittäin ja alueellisesti? Entä millainen on itse omaksumisprosessi?

Kirves ja saha olivat mukana saarten rannoilta löytyvien ajopuiden varalta. Puut sahattiin ja pilkottiin polttopuiksi talven varalle, omaa metsää kun ei kaupungeissa ollut. Haulikolla linnustettiin syksyisin. Heinä-elokuulta alkaen poimittiin marjoja. Omavaraiskalastus samoin kuin puistojen perunamaat laajensivat kaupunkilaispojan käsityksiä ruoanhankinnasta, tarpeista ja niiden hierarkkisuudesta. Pelottelu olisi tuskin oikea menetelmä sosiaalilivityssä, mutta siihen päin kallellaan tarveharkintaiset toimeentulotuet tai lastensuojelun tietyt toimenpiteet olivat.

Hylkeiden loitontamiseen niiden iltapäivisin valitsemilta yöpymiskiviltä riitti muutama laukaus ilmaan. Hylkeet eivät tarttuneet verkkoihin tai hätyyttäneet rantavesissä uivia siika- ja ahvenparvia. Tänä päivänä kiistellään ei yksin harmaahylkeiden torjunnasta ja suojelualueista, vaan myös päihderiippuvaisten sekä asunnottomien majoittamisesta, mottona ”NIMBY”.

Yhdessä kuvassa ennen sotia poika seisoo Sommarön hiekkarannalla H.C. Andersenin keisarin asussa, yli kaksikiloinen ankerias kaulan ympärillä, toisessa kuvassa pitäen kiinni verkkopuista kelluvan parikymmenkiloisien merilohen rasvaevästä. Näyttöarvot ovat tärkeitä ainakin isille. Mutta sitten on kuva pojasta etsimässä ainoaa leluaan kodin raunioista.

Isä oli kuin Ernest Hemingwayn vanhus kirjassa *Vanhus ja meri*, luoksepäästävä, salliva, innoittava, mereen ja kalastukseen perehdyttävä. Kalastusreissut olivat isän ja pojan puuhia. Isä verkkoja laskemassa, poika airoissa. Soutaessa, käännä airon lapa, niin että se leikkaa tuulta... syötä pitkäsiiman koukku, että terä jää syötin selkäevän taakse pyrstöön päin kääntyneenä.. luota kompassiin sumussa, eikä tuulen suuntaan... Sylkäise kolme kertaa verkkojatan tai pitkäsiiman päätykorkille ja sano: ”Tvi fläsk och gott napp”.

Äidillä samoin kuin isällä oli kansakoulupohja elämän opillisena pääomana. Äiti, läheinen ja turvallinen, oli kotiäitinä ammattiopintoja vailla, kotona. Heikon yleiskuntonsa vuoksi raskaampi työ ei tullut kysymykseen. Kun isä oli ajatellut tyttöä tulevien vanhempien käydessä Sofianlehdossa, äiti tahtoi pojan. Sillä lailla tulin lapsuudenkotiini vuonna 1936.

Huolimatta hyvistä suhteista vanhempiin jokin salattu menetetyt jäänös muuntui äärettömyyden kaipuuksi, inkarnaationa meri. Ranskaksi ääntämiseröja ei edes ole:

"La Mer = meri; La Mère = äiti"

13. Lelun lyhyt tarina

Siitä ainokaisesta lelusta vähän enemmän. Jouluksi 1938 pojan merillä seilaava setä oli, laivan poiketessa paluumatkalla Kotkaan lastaamaan, tuonut Hullista ihmeellisen lahjalaatikon, jonka sisällä oli kannessa kuvattu sähköjuna raiteineen. Kun saajan ikä ei riittänyt kuljettajatutkintoon, juna nostettiin kirjahyllyn ylimmälle tasolle pojan ulottumattomiin isän suorittaman koeajon jälkeen. Mutta ainakin muisto saavuttamattomasta jäi kytemään. Ihminen ei ole yksin onnensa seppä. Ei ilmeisesti lahjojen runsauskaan. Inspiroivatko tämän ajan lahjavuoret jatkokertomuksiin? Tosin lahjat tuovat työtilaisuuksia jossakin. Siinä ehkä lahjavuorten missio.

"Saavuttamattomassa on tuo lumo"

14. Pommitukset

Tähtikirkkaana tammikuun yönä jatkosodan alussa vuonna 1941 Kaivo- ja Kymenlaaksonkatujen reunustamat puutalokorttelit tuhoutuivat. Ilmaiskujen kohteina olivat yleensä satama sekä Enso Gutzeitin saha ja lautatarhat Kotkansaaren itärannalla, mutta palopommeja ja fosforilevyjä putoili koneiden kulkureiteille kaupunkiin.

Yölliset hälytykset opettivat viikkaamaan vaatteensa suurella huolella sängyn viereiselle tuolille, yöllisten hälytysten varalta, joskus hälytyksiä oli useita yön aikana. Vaatteet piti hujauksessa pukea ylleen, minkä jälkeen vauhdilla muutaman sadan metrin päässä Kaivo- ja Keskuskadun kulmassa olevan 5-kerroksisen kivitalon kellarin pommisuojaan.

Olisivatko edes kivitalon rakenteet kestäneet kaikkein järeimpiä pommeja, voi kysyä. Kotkan työväentaloon putosi pommi, minkä seurauksena erityisen vahvasti rakennetun juhlasalin lattia sortui haudaten alleen kymmenittäin ihmisiä. Työväenaate sai kolauksen aatetoverilta vielä vasempaan.

Palokunta ei tuho yönä kyennyt sammuttamaan Kaivokadun kortteleissa talosta toiseen leviävää tulta, koska letkut makasivat jäätyneinä sahan laanilla edellisen yön ilmaiskun jäljiltä. "Molotov osti kodin", niinkuin siihen aikaan sanottiin. Alakerran täti kuoli hänen rynnätessään takaisin palavaan taloon pelastaakseen sisään jäänyttä käsilaukkuaan, jossa olivat muun muassa eläkerahat. Toinen arjen logiikan sääntö:

"Mitä pienempi omaisuutesi, sitä arvokkaampi"

15. Arvot koetuksella

Jatkosodassa hellakeittiön ja kakluunilla varustetun kamarin koti (vesi sisään, ei ulos) Kaivokadun kaksikerroksisessa vuokratalossa tuhoutui. Piha-piirin Kymenlaaksonkatua vasten oleva talo säästyí sillä kertaa. Kiirettä kuitenkin piti pelastustöissä. Ainoat esineet, jotka kotiin murtautuneet palomiehet pelastivat, olivat Singer-ompelukone, äidin musta lammasnahkaturkki sekä yksi kirjoituspöydän laatikko, joka sisälsi tuon perhealbumin ja virallisia asiakirjoja. Ei muita laatikoita. Itse olimme silloin evakossa, isä Palotorninmäellä ilmatorjunnassa.

Näin toimii viranomaisen käytännön järki: ”Pelastetaan se, millä on käyttöarvoa ja näyttöarvoa, todistusvoimaa”. Evakuointi sisälsi menetyksiä, mutta myös elämyksiä. Koti ja tavarat paloivat – elämykset lisääntyivät.

”Hyöty- ja todistusarvot ovat viranomaisten sisaruksia”

16. Satama

Mainitsin Kotkan sataman, valoineen, varjoineen ja Seurahuoneineen, jonka alakerrassa oli ennen sotia Mutakuoppa. ”Kun Jumala loi maailman, hän unohti Seurahuoneen”, sanottiin. Tämä ennen kuin sekin pommitettiin, Oli toki muitakin ikoneita, Toivo Pekkanen, Harmony Sisters, ravintola Kairo, Kotkan Ruusu, Juha Watt Wainio. Koko kaupungin idea oli ja on edelleen Satama.

Isä, Hangosta kotoisin olevana, kaipasi merta ja satamia. Niinpä kävelimme monituiset kerrat iltakävelyillä alas satamaan. Ensin ohitettiin Engelin talo kauppatorin kulmassa ja lehtikioskissa istuva lehdenmyyjä – so-tainvalidi. Sieltä isä osti Nya Pressenin. Myyjällä oli aina viltti yllään, kummatkin alaraajat puuttuivat lantiosta.

Kauppatorin jälkeen reitti vei Kirkkokatua alas Vanhaan satamaan, mistä jatkettiin laitureita pitkin – ensin Miljoonamöljä (nimitys laskun mukaan) – Välilaituri – Hiililaituri – Härniemi. Kotkan saarella kaikkialle oli lyhyt matka.

Sataman valot, heijastukset mustaan veteen, laivat, savupiippujen varustamotunnukset, tuoksut laivojen kabyssseista, ulos kantautuvat vieraskieliset sanat. Äänimaailma, tuuli, aallot, junien kolke ja vihellykset, sumusireenit, nostokurjet, lastaajien äänet, kiroukset, laivojen peräkansilla määkivät lam-paat ja kaakattavat kanat – tuoremuona kulki laivan mukana, eritoten Vä-limeren laivoissa. Kaikki tämä loi lähes maagisen tunnelman. Sataman sin-fonian.

Olimme Kotkan satamassa, mutta samalla suuressa maailmassa, milloin missäkin. Savupiippujen varustamotunnuksista vaikuttavin oli Ulster Steamship Co:n punainen vertatihkuva katkaistu vasen käsi. Muistoksi hau-dan taakse ulottuvan sitoutumisen varmistamisesta sosiaalisen kontrollin huipentumana. Perijä kun oli vasenkätinen, mutta siihen asti isänsä har-

miksi omistautunut viulunsoitolle. Ulsterin veriseen käteen liittyviä tarinoita ja mukaelmia tosin riittää.

Kotka oli aluksi Kymijoen eri haaroja pitkin uitettujen tukkien määränpää, tukit laudoiksi, Egyptin parruiksi tai vaikkapa kakkos-nelosiksi sahattaviksi tai sitten keitettäviksi selluiksi. ”Vartän man såg, blott såg vid såg man såg”, sanotaan Kotkan vanhassa Herman Hultinin historiikissa. Tämän jälkeen puutavara, paperirullat ja selluloosapaalit lastattiin laivoihin. Vähitellen Kotkasta tuli Suomen suurin vientisatama – Sisä- ja Kaakkois-Suomen työllistäjä – savolaisten Amerikka.

”Sataman valot ja varjot...”

17. Paperirahaa

Vapaa-aikoina, sisältäen myös osan koulutunneista, olin Kotkan satamassa keräämässä talteen paperirullista ja sellupaaleista purettujen rautatievaunujen lattiapeitteitä, ruskeaa voimapaperia, craft-lineria tai muuta suojapaperia. Pahimpina pula-aikoina astelin joskus säkki mukana kantasatamasta aina Paimenporttiin asti keräämässä vaunuista tihkuneita hiiliä tai jyvää.

Siihen aikaan ei ollut järjestettyä paperin talteenottoa satamassa, vasta kaupungin keskustassa Osuusliike Liitossa. Oli toisin sanoen markkinarako. Kotka Nyheter Efttr., kaupungin ainoan ruotsinkielisen lehden, julkaisevan kirjapainon ja -sitomon lopettamisen vuoksi isä joutui työttömäksi. Hän kun ei hallinnut suomenkieltä. Hän oli viimeiset vuodet työskennellyt kirjapainon faktorina, aiemmin kirjansitojana.

Virike aloittaa paperin vastaanottoa satamassa tuli juttelusta muutaman tutun satamamiehen kanssa, jotka kiroillen kantoivat selässään painavia paperihivakoita Härniemen laiturilta ravintola Kairon ohi Palotorninmäkeä ylös Liiton vastaanottopisteeseen.

Isä pystytti pienen varastoparakin Härniemeen Federation Stevedoring Ltd:n (Vetekin) ja VR:n valvontatornin välimaastoon, aika lähelle nykyistä merimuseo Vellamoa. Paperin ottivat rautatievaunuista talteen ahtaajat, keikkamiehet ja heitäkin irtaampi väki, jotka myivät paperit ukolle kiinteään Helsingissä määriteltyyn hintaan. Varastosta paperi kuljetettiin Ahlströmin paperitehtaaseen Karhulaan. Kauppa se on, joka kannattaa, ellei olisi laskukausia.

Satamasta, ahtaajista, tullimiehistä, speditööreistä, työnjohtajista, rautatieläisistä, ”Kotkan ruusuista”, trokareista, juopoista sekä eksoottisten maiden lippujen alla seilaavista laivoista ja merimiehistä tuli kirjoittajalle Maksim Gorkia mukaillen ”elämäni yliopisto”, ensimmäinen sellainen. Tuurasin ajoittain isää satamassa. Maturiteettikoe jäi suorittamatta, oli Korean buumi ja vienti veti.

Olin lisäksi töissä satamassa Vetekissä, Enso Gutzeitissa taljaajana ja taaplaajana, Suomen Sokeritehtaalla, Superfosfaattitehtaalla kärrääjänä superfosfaatin ulostulosuppilon alla sekä ahvenanmaalaisella lohisiima-

aluksella Suomi 66 (palkkana 1/5 kokonaissaaliista). Mikä palkkojen osuus tuotosta muilla työnantajilla oli, en tiedä.

Ei ole kaukaa haettava, että graduni käsitteli Anjalan ja Myllykosken paperitehtaita (keräyspaperin tuottajia), aiheena työntekijöiden asennoituminen ja osallistuminen teollisuuden sosiaalitoimintaan (1959). Virikkeenantajina professori Leo Paukkunen (silloin Taloudellisessa Tutkimuskeskuksessa) sekä assistentti, myöhemmin professori Paavo Seppänen.

”Elämän yliopistot eivät todistuksia kysele”

18. Koulunkäyntiä ”på svenska”

Kotkan ruotsinkielinen kansakoulu sijaitsi Kotkan suuren suomenkielisen keskuskansakoulun yhteydessä. Luokkia oli neljä, huoneita yksi ja opettajina Tjederin pariskunta. Eri luokat olivat siten samassa huoneessa. Opetusta häiritsivät kuitenkin eniten toistuvat ilmahälytykset. Päiväsaikaan venäläiset tekivät tiedustelulentoja, sanottiin, mutta mene ja tiedä. Kyllä pommejakin putoili. Hälytyksen tullessa juostiin koulun kellariin, missä muutamia aineita kyettiin opettamaan.

Kansakoulun vastineena oli Kotka Svenska Samskolanin (KSS) yhteydessä valmistava kolmivuotinen koulu, mutta maksullinen, joten koulutieni kulki kuin luonnostaan kansakouluun. Sain kuitenkin jatkaa koulunkäyntiä samskolanissa ja isän luvalla vielä ylioppilaaksi saakka. Ei vähän, siihen maailmanaikaan.

Minkäänlaista kielisyrjintää ei esiintynyt vuokrakasarmen pihalla, ei aikuisten keskinäisissä suhteissa, kaverien kesken eikä koulujen alaluokilla. Kieliongelma oli pikemmin oppineiston ongelma. Vasta yläluokilla saattoi joskus tulla kinaa KSS:n ja Kotkan Lyseon poikien välillä, mutta johtuiko sekään kielestä vai kilpailusta tytöistä. Tavallista kotkalaista eivät kielikiistat liikuttaneet sodan ja elintarvikepulpan oloissa.

Sotien jälkeen tuli paljon Ruotsiin sijoitettuja alunperin useimmiten suomenkielisiä ja nyt ruotsalaistuneita n.s. sotalapsia KSS:ään oppilaiksi. Tosin voi kysyä, eivätkö esimerkiksi evakkolapset, sotaorvot tai vaikkapa Kotkan pommituksia ja ilmahälytyksiä kokeneet lapset olleet sotalapsia, hekin. Piti perustaa kaksi rinnakkaisluokkaa. Kun ei oikein voinut perustaa eri luokkia sotalapsille meneteltiin niin, että yhteiskouluun perustettiin eri tyttö- ja poikaluokat!

”Kielikiistat vaativat ripauksen hienokulttuuria”

19. Välitilitys

Iän raottama tapahtumahorisontti laajenee sen verran, että on syytä lopettaa lapsuuden tiedonmuodostuksen kerronta. Seuraavassa jaksossa kirjoitan elämäni ”oikeista” yliopistoista, vaikutelmista rosoisilla tutkijanpoluilla sekä vaikutuksen tehneistä kollegoista. Toistaiseksi ei huolta.

Arkhimedes piirsi ympyröitä hiekkaan. Olisivatko it-mediat tämän päivän hiekkaa? Tiedonmuodostusta, myös tieteellistä, on kaikkialla, turuilla, toreilla, netissä.

Ympäristön ja elinolosuhteiden työntövoimien osuutta tiedonmuodostukseen on vaikeata arvioida, ellei ota huomioon vetovoimatekijöitä. Tämä on klassinen kahtiajako rahan liikkeiden, työvoima- sekä siirtolaistutkimuksissa. Vetovoimalla on vahvuutenaan subjektiivinen puoli, attraktio. Voima joka saa nuoren hakeutumaan opintielle, ammattiin tai matkaamaan kauas horisontin tuolle puolen.

Tutkijat ovat painottaneet kysely- ja haastattelutekniikoiden sekä kvalitatiivisten menetelmien validiteettia ja reliabiliteettia. Vastaajilta odotetaan avoimuutta ja todenmukaisuutta, ”paljasta pintaa”, tutkijalta metodisia valmiuksia ja analyttisiä tulkintoja, ”teknisiä kaapuja”. Kumpikin välttämättömiä ihmissuhteisiin keskittyvässä tiedonmuodostuksessa, mutteivät yksin riittäviä.

Mikä merkitys tutkijan tiedonmuodostuksessa on lapsuudenaikaisten kokemusten, teoreettisten opintojen ja yliopistollisten työtehtävien ohella omaisilla? Lähipiiri on tuo kompassineula, kun oma paikallistaju hämärtyy. Puolisoni Leena ei ollut vain elämän arjen pyörittäjä, vaan intellektuaalinen voima ja sisältökriittinen analysoija. Hän sisäisti sosiaalityön ja sitä koskevan tutkimuksen dialogeina, syvällisemmin kuin konsanaan sitä tutkiva.

Mitä tutkijan ja tutkittavan dialoginen vuorovaikutus lopulta sisältää? Kuka paljastaa mitäkin, kenelle ja mistä hinnasta? Mitkä ovat dialogisen tiedonmuodostuksen sosiaalipsykologiset kriteerit, entä eettiset rajat? Mikä on lopulta tuo kiusallinen Itse? Olisiko tässä haasteita sosiaalityön tutkimukselle...

”Ei kaikki hiekkaan piirretty katoa”

(II) Sosiaalityön akateeminen tiedonmuodostus

1. Helsingin yliopisto ja Valtsikka

Helsingin yliopisto ja Senaatintoria ympäröivät kirkolliset ja valtiolliset uskonnon, päätöksenteon sekä tuomiovallan linnakkeet olivat todellisia kokeuksia nuorelle opiskelijalle armon vuonna 1953 sotaväen jälkeen, eli 60 vuotta sitten. Hän kun oli siihen saakka tutustunut Sturenkadun kulmiin perheen vierailuilla Kotkasta äidin sisaren luona, missä mummo asui Rööperistä muutettuaan. Jo linja-autoasemalla oli kysyttävä tietä Yliopistoon. Vaikka sanotaan, ”mitä sitä menneitä muistelevaan”, kaivaudun aikakirjoihin, jotenkin lajityypillistä emeriituksille.

Sörkan ja Kallion asukkaille Helsingin eteläiset kaupunginosat olivat urbaanin legendan mukaan lähes luoksepääsemättömiä. Legendan, minkä kahtena monista Arvo Turtiainen purki runoiksi ja Aki Kaurismäki kuviksi, vaikkapa elokuvassa *Calamari Union*. Ilmeisesti tänäkin päivänä monille Itä-Helsingin asukkaille legenda on totisinta totta, kun katsoo asuntojen hintoja.

Kirjoittauduin valtiotieteelliseen tiedekuntaan professoreina Heikki Waris (sosiaalipolitiikka), Erik Allardt (sosiologia), Georg Henrik von Wright (filosofia) ja Kai von Fieandt (psykologia). Sosiaalipolitiikan assistenttina oli Olavi Riihinen, myöhemmin sosiaalipolitiikan pitkäaikainen professori, laitoksen esimies ja valtiotieteellisen tiedekunnan dekaani. Proseminaarin vetäjänä toimi mm. assistentti Paavo Seppänen, myöhemmin Erik Allardtin seuraaja sosiologian professorina. Ei vähän, jälkikäteen ajatellen. Mutta menivätkö opit perille?

Aloittaessani sosiaalipolitiikan ja sosiologian opiskelun tutkimus purjehti kolmannella, teollisten suhteiden, Yhdysvalloilta virikkeitä ja tukea saaneella aallonharjalla (Vesa Laakkonen työntekijä ja teknillinen uudistus, Jouko Siipi palkkatyöväen viihtyvyys, Paavo Seppänen tehdas ja ammattiyhdistys, Paavo Koli ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa sekä Leo Paukkunen työnantajain sosiaalitoiminnan kustannukset).

Ensimmäisen sosiaali- ja kulttuurihistoriallisen aallon edustajia olivat Heikki Waris (työläisyhteiskunnan syntyminen) sekä Armas Nieminen (taistelu sukupuolimoraalista), toisella yhteiskuntapolitiikan aallolla seilasivat mm. Pekka Kuusi (alkoholijuomien käyttö maaseudulla), Terho Pulkkinen (työttömyyden alueellinen levinneisyys), Olavi Riihinen (yhteiskunnan alueellinen erilaistuminen), Onni Vauhkonen (sairaalakustannusten tasaus) sekä Tapani Purola (maassamuuton vilkkaus).

Kansantaloustieteen sisaren sosiaalipolitiikan/yhteiskuntapolitiikan pyrkimyksenä on hyvinvoinnin olemuksen sekä jakokriteerien tulkinta ja tutkimus. Tämä merkitsee luovimista Skyllan ja Kharybdiksen välillä. Seurataanko markkinatalouden seireenien kutsuja kulloistenkin tuulenpuuskien mukaan vai pysyäkö hyvinvointivaltion kurssilla? Wagnerin *Lentävän Hollan-*

tilaisen synkeä ennuste tulee mieleen: ”Joka tuuleen luottaa, luottaa paholaisen armeliaisuuteen”.

Tämän lisäksi sosiaalipolitiikka-oppiaineella oli ja on edelleen sosiaalihuollollinen ja sosiaalityöhön kytkeytyvä suuntaus, mm. Margit Törnudd (värnlösa barn i samhällets vård), Elina Rautanen (avioton lapsi ja adoptiopäätös), Veikko Piirainen (vaivashoidosta sosiaaliturvaan), Reino Rissanen (sosiaalisen ryhmätyön menetelmä), Irma Kastari (sotasiirtolaisten laitoshuolto) sekä Elina Visuri (poverty and children: a study of family planning). Ja olihan oppiaineella pitkään ollut sosiaalityön menetelmien lehtoraatti (Mervi Ahla, Helmi Mäki, Aulikki Kananoja sekä Riitta Granfelt, väitöskirjana kertomuksia naisten kodittomuudesta).

Toimiessani Vaasan kaupungin sosiaaliviraston v.t. sosiaalisihteerinä kahdessa erässä vuosina 1959 -60 olin tekemisissä Vaasan lastensuojeluviraston johtajan, vuonna 1966 Tampereen yliopiston sosiaalihuollon ensimmäisen oppituolin haltijan professori Reino Salon kanssa. Liekö ollut halu irtautua opetusalan arjesta kun Salo myöhemmin professorin virassaan majoittui Grand Hotel Tammeriin.

Reino Salo oli jo lastensuojelujohtaja-aikoinaan aktiivinen tutkija. Hän väitteli tutkimuksella ”Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana” 1956, toinen osa 1959, julkaisi teoksen ”Kunnallinen huoltoapu yhteiskunnallisena ja yksilöllisenä ongelmana” (1962) sekä ”Alkoholiongelma sosiaalihuollossa” (1970). Kun häneltä kysyttiin, kuinka hän työpäivän jälkeen jaksoi omistautua tutkimukselle vastaus oli: ”Tämä on hobbyni”. Tosin vaimon hammaslääkärivastaanotot ajoittuivat iltaan.

Proseminaari- ja seminaarilaisista muistuu sittemmin matematiikkaan suuntautunut Anders Ekholm (epälineaariset mallit), Urho Rauhala (yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus) Matti Savola (lakko työelämän ristiriitana). Myös vaimoni Leena (gradu poikien pakkohuostaanotoista). Ilmeisesti uppouduin Leenan silmiin, etten muista muiden naispuolisten seminaarilaisten nimiä. Naisten sosiaalinen identiteetti katoaa helposti avioitumisen myötä. Nettikään ei silloin ole avuksi. Ainakaan minun it-tiedoillani.

Laudaturseminaaria johti itseoikeutetusti sosiaalipolitiikka-oppiaineen ensimmäinen professori, myöhemmin akateemikko Heikki Waris. Kanslisti oli tärkeä virka laitoksessa. Kanslistina toimi Anna Kaisa Hämäläinen, myöh. Siipi.

”Alma Pater”

2. Opinnoista ja gradusta

Opinnot sujuivat miten sujuivat. Saksan pro exercitio näytti olevan ylitsepääsemätön kynnyks. KSS:lta kun pitkään puuttui opettaja. Mutta sitten luonto tuli avuksi. Syksy 1953 oli poikkeuksellisen kylmä ja meri jäätyni niin, että kohta ainoastaan Hangon satama oli auki. Joten Hankoon kokoamaan paperia rautatievaunuun lastattavaksi osoitteena Ahlströmin Paperitehdas, Karhula. Alkukesästä olivat matkarahat Saksaan koossa. Sitten puhelinkaa-peleita kaivamaan Bielefeldissä. Ja saksaa opiskelemaan lapion varressa. Syksyllä saksan pro meni ”ohne kummer”.

Laivojen miehistöjen lisäksi sataman kansoittivat ahtaajat ja satamien irtaampi väki. Sosiaalisessa tutkimustoimistossa havaittiin miten naispuolisten irtolaisten (”ilotyttöjen”) rekisterikirjausten lukumäärä satamaa kohti kasvoi suorassa suhteessa avoinna olevien satamien (Kemistä Haminaan) vähentymisen myötä. Ilmiöllä oli tilastollinen selityksensä. Tilastoinnin perustana oli pidätys tai muu väliintulo, ei henkilö. Sama ”tyttö” saattoi joutua rekisteröidyksi myöhempien sanktioiden varalta useammassa satamassa matkallaan Suomen viimeiseen vielä jäättömään satamaan.

Ruotsissa ”ligger man vid universitetet”. Ilmeisesti yliopistoissa makuulla oloon sisältyy osakuntaelämä. Minun tapauksessani Östra Finlands Nation (ÖFN), jonka juomakaapin avaimenhaltijaksi ja täydentäjäksi ylenin oman sekä uskotun ringin viinakorttien avulla. Osakunnilla ja Alkolla oli kaiketi keskinäinen herrasmiessopimus.

Vuonna 1957 kokosin pari kuukautta aineistoa teollisia suhteita Myllykosken ja Anjalan paperitehtailla käsittelevään pro graduun. Majoituksen järjesti Myllykosken paperitehdas. Haastatteluihin perustuva gradu käsitteli työntekijöiden asennoitumista ja osallistumista tehtaiden järjestämään vapaaehtoiseen sosiaalitoimintaan, polttopuista ja työmaaravintoloista omakotitaloihin tehtaiden tonteille.

Ideatasolla oli kiittäminen sosiaalipsykologi Arnold S. Tannenbaumin ”Control in Organizations” -teosta sekä tutkiessani myöhemmin huoltoorganisaatioita ja työmotivaatioita (Walls 1973) Tampereen yliopistolla vierailleen professorin Frederick Herzbergin opusta ”Work and the Nature of Man”, jonka idea työtyytyväisyydestä ja työtyytymättömyydestä erillisinä (!) ulottuvuuksina (motivaatio- versus hygieniatekijät) kiinnosti.

Tutkimuslupa oli kiinni työntekijäosapuolen ammattiliitosta, jolta sain kuin sainkin allekirjoitetun suostumuksen. Siihen aikaan tutkimuksenteko oli keskusliittoasia. Tutkimusaineiston käsittelyyn tarvitsin sekä neulakortteja että äidin sukkapuikkoa. Puikko painettiin korttipinkkaan, jolloin lävistämättömät kortit jäivät puikolle, vähän kuin nuotiomakkarat vartaan piikeille.

”Rekisterin tilastoyksikkö on tapaus – ihmisestä ei niin väliä”

3. Tiskin alta

Heikki Wariksen ”akateemisen työnvälityksen” ohjailemana työskentelin sosiaaliministeriön sosiaalisessa tutkimustoimistossa. Tutkimustoimisto sijaitsi 1960-luvun alussa 4. kerroksessa rajavartiolaitoksen esikunnassa Korkeavuorenkatu 21:ssä. Joviaali herrasmies kävi tutkimustoimistossa ker-
ran viikossa kahden matkalaukun kanssa. Laukut olivat täynnä vodkaa ja savukkeita ”free for sale”. Tutkimustoimistossa käyntien lisäksi salakuljetta-
ja vieraili 3. kerroksessa sosiaaliministeriön raittius- ja alkoholiosastossa. Osaston kemisti tiesi kertoa, että vodka oli tutkittu Alkon laboratoriossa ja hyväksi havaittu.

Sosiaalisessa tutkimustoimistossa ei koottu ainoastaan tilastoja elinolois-
ta, palkoista, kuluttajahinnoista, työriidoista tai asumiskustannuksista vuokrasäännöstelyn oloissa. Säänneltyjen maatalous- ja metsätyöntekijöi-
den palkkojen samoin kuin kuluttajahintojen indeksipisteiden osto- ja myyntineuvottelut toistuivat puolestaan hintasäännöstelyn osina. Tutkimus-
toimistoon kokoontui työmarkkinajärjestöjen edustajia neuvotteluihin en-
nen palkka-, hinta- ja elinkustannusindeksien virallisia julkistamisia. Tilas-
toilla oli työmarkkinallinen tilaus.

Käytäntö muistutti sodanjälkeisen ajan murrosikäisten poikien sukupuol-
livalistusta, jota oli tarjolla tiskin alta kemikaalikaupasta, missä varsinaisen
rekvisiitan lisäksi oli Cocktail-lehti vaikuttavine mustavalkokuvineen myy-
tävänä.

”Tilasto ei ole viaton”

4. YKK ja kumoukset

Professori Wariksen ”akateemisen työnvälityksen” seuraava työpaikkavihje
(haun perusteella) oli sosiaalipolitiikan assistenttuuri professori Armas Nie-
misen sosiaalipolitiikan laitoksella Tampereelle vuotta aiemmin Franzenias-
ta Helsingin Kalliosta siirtyneessä Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa
(YKK). Ei muuta kuin Tampereelle vaimon ja vuodenikäisen tytön kanssa.
Sisämaan tehdasmaisema Tampereella luokkarakenteineen ja vastakkai-
suuksineen avautui. Mutta ei meri.

Jälkikäteen ajatellen elämä on ollut yhtä muuttoa. Muuttojen lukumäärä
taitaa reilusti ylittää Henrik Tikkasen kirjoissaan dokumentoimat muutot.
Opiskeluaikana tuli muutettua ainakin viisi kertaa, sosiaalisen statuksen
puolesta (asuntojen osoitteiden perusteella) ehkä ylenevästi, Tapanilasta
Kasarmikadun ja Neitsytpolun kautta Merikadulle (yliopiston edesmenneen
rehtorin Kaarlo Linkolan lesken vuokraamaan palvelijanhuoneeseen) ja siel-
tä Domukselle. Sen jälkeen asuttiin perheen kanssa ainakin kahdeksassa
vuokra-, osuuskunta- sekä viimein viiskymppisinä ”omassa”, oikeammin
Työväen säästöpankin asunnossa.

Tampereen yliopistoksi kohonnut YKK oli ratkaiseva tutkijaprofiilin muotoutumisessa. Tutkijayhteisö, assistentit, eräät nuoremmat proffat, alakerran kuppilan kahviringit, Tammerkosken rantojen kapakat ja erilaiset enemmän tai vähemmän edistykselliset yhdistykset, Särnä ym., olivat akateemisen edistykseen uskovien toreja ja pyhättöjä.

Toisaalta vaikutti siltä (puhun nyt subjektiivisesta tuntemuksesta), että opetusministeriö toistuvasti häiritsi tutkijoiden työrauhaa. Eli toimi kontraproduktiivisesti. Pari ”uudistusta”, hallinnonuudistus ja tutkintouudistus, veivät tuhattomasti nuorten tutkijoiden ja eritoten aktiivisimpien opiskelijoiden aikaa. Jostakin lukemattomiin työryhmiin ja kannanottoihin käytetty aika oli pois. Hallinnonuudistuksen ”mies ja ääni” -periaate yliopistollisen päätöksenteon johtavaksi periaatteeksi oli uudistuksista radikaalein.

Ministeriön seuraava isku nimeltä FYTT, eli filosofisia ja yhteiskuntatieteellisiä tutkintoja uudistava reformi, oli osaltaan ammentanut vaikutteita DDR:sta. Mieleen palautuu TaY:n suuri luentosali, viimeistä istuinpaikkaa myöten täynnä opiskelijoita, taaimpana yliopiston kansleri Eino Saari seisten (!) huolestunut ilme kasvoillaan. Opetuksen ja tutkimuksen tuli vastedes olla yhteiskunnallisesti orientoitunutta ja kantaa ottavaa.

Pyydettyjä alustuksia pitivät mm. psykologian professori Tapio Nummenmaa sekä tämän kirjoittaja. Nummenmaan perustelu oppiaineensa psykologian nimen säilyttämiseksi oli ikimuistettava. ”En kehtaa mennä kansainvälisiin tieteellisiin seminaareihin psykologisten palvelujen ja ties minkä professorina. Ei kukaan sellaista nimikettä tunne eikä noteeraa”. Siitä, mitä itse sanoin ei ole minkäänlaista muistikuvaa, ”believe it or not”. Ehkä puhuin jotain vaikuttamisesta.

Eräskin professori sai akateemisen legendan mukaan kehoituksen opiskelijoilta muokata opetustaan yhteiskuntaan suuntautuneeksi. Professori luennoi keskipakaisuusvoiman estimoinnista. Esimerkissä juna kulki kaartuvalla radalla. Professori ei aikaillut, vaan korjasi: ”ammuslastissa oleva juna ulospäin kaartuvan jyrkänteen reunalla alapuolella asuttu kylä”.

Legenda saattaa olla tosin. Tosi on ainakin seuraava tuokiokuva professorista. Istuin opiskeluaikana tulevan vaimoni kanssa muutoin tyhjässä Elannon ravintolassa Kluuvikadulla. Yhtäkkiä professori astelee sisään frakkiin pukeutuneena. Istahtaa ikkunan ääreen, tilaa juotavaa, minkä jälkeen hän ottaa kirjan esiin, tutkii sitä ja alkaa kirjoittaa, ei paperille, vaan valkoiselle kankaiselle pöytäliinalle.

Raapustettuaan aikansa professori pudistaa päätään, taittaa pöytäliinan, sujauttaa sen frakin sisätaskuun ja tekee lähtöä. Tällöin epäkohteliaalle katsojalle valkenee. Professori tarkisti vastaväittäjän ominaisuudessa jotakin väittelijän väitöskirjassa esittämää todistelua. Ja todella, juuri silloin oli asianomaisen oppiaineen tarkastustilaisuuden väliaika.

Summa summarum. Mielsin hallinnonuudistuksen opiskelua ja opiskelijoita alkujaan elävöittävänä sekä opetusta ja tutkimusta uudistavana voimana. Toteutuneet osittaisuudistukset opiskelija- ja henkilökuntaedustuksissa päättävissä elimissä eivät ole kumonnet oletusta, joskin viimeaikainen ke-

hitys on siirtänyt painopisteen ulkoisiin talouselämän sekä kansainvälisten tahojen vaikuttajiin.

Radikalismi ja vanhempien luokka-asema näyttivät kulkevan käsi kädessä, tosin käänteisesti. Mitä korkeampi vanhempien luokka-asema, sitä työväluokkaisempia tenavat, vaikka sisältyväthän etujoukot, eliitti luokkateorioihinkin.

Kuusikymmenluvulla suomalaisiin yliopistoihin hiipi marxilaisuus sosialismin aaveen matkassa. Voi vain ihmetellä, miltä tänä päivänä marxilaisuudesta ammentava opinnäyte, gradu, lisuri tai peräti väitöskirja, noteerataan ansioluetteloissa, viranhauissa jne, olkoon että kyseessä on akateeminen tutkimus. Nuori on useimmiten vaikeiden valintojen edessä. Myös silloin kun valitsee aiheen opinnäytteelleen. Akateeminen yhteisö voi olla kallellaan milloin mihinkin. Silti päivän markkinatalous kasaantumis- ja kurjistumismilmiöineen haastaa myös marxilaisuudesta ammentavan tutkijan. Samoin luontosuhteet.

”Mies ja ääni tai osake ja ääni?”

5. Väitöskirja, frakki ja murre

Väitöstutkimus yrittäjyydestä ja uudistusten omaksumisesta kehitysalueilla sai henkistä että aineellista tukea. Ehkä tärkein heräte oli Gunnar Myrdalin kirja ”Economic Theory of Underdeveloped Regions” (r. ”Rika och fattiga länder”) vastakkaisine kehitys- versus kurjistumisskenaarioineen (spridnings- och baksugseffekter). HYY:n ylioppilaskunta julisti vuonna 1961 haettavaksi Kotimaa-apurahoja. Apurahaan liittyi kuitenkin yksi mutta.

Apurahojen jakotilaisuudessa tuli olla puettu frakkiin. Olihan kyseessä akateeminen akti. Ei vielä väitelleenä frakki puuttui. Oli tehtävä kauaskantoisen uravalintapäätös, joko hakeutua oopperaan tai konsertti- ja teatterilavoille, tai sitten yliopistomaailmaan, ainoat, joissa frakeilla saattaisi olla pysyvämpää käyttöä. Musiikkikorvan ja näyttelytaitojen puuttuessa ei ollut kuin yksi vaihtoehto, työskentely yliopistoissa täysinpalvelleeksi saakka.

Aineisto Suomen Akatemian rahoittamaan elinkeinotasoisia uudistuksia kehitysalueilla käsittelevään tutkimukseen koottiin vuonna 1963 neljässä Pohjanmaan pitäjässä, kaksi niistä suomen- ja kaksi ruotsinkielistä. Kahdessa kunnassa (Närpiö ja Himanka) oli eniten uusia tuotantosuuntia (kasvihuoneviljelyä tai minkkitarhausta) omaksuneita, kun vertailupaikakunnilla (Siipyy ja Merijärvi) oli lähes yksinomaan maa- ja metsätalouden harjoittajia.

Idea elinkeinotason uudistusten kahtiajaosta syrjäyttäviin ja täydentäviin ja näiden muutospotentialaaleista perustui Joseph Schumpeterin (Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. 5. aufl. 1953) teorioihin. Yrittäjätasolla selvitin uudistusten omaksumista Everett M. Rogersin (Diffusion of Innovations 1962) teoksen luokittelukriteereillä.

Tutkin eri omaksujaryhmien ja uudistuksia omaksumattomien arvosuuntauksia Florence Kluckhohnin ja Fred Strodbeckin (Variations in cultural orientations 1961) teoksen inspiroimana. Universaaliset ulottuvuudet ovat: Suhde Aikaan (menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus), Suhde Toisiin (linjamuotoinen, rinnakkaismuotoinen, yksilöllinen), Suhde Luontoon (alustuminen, sopusointu, ylivalta) sekä Suhde Toiminnallisuuteen (oleminen, tekeminen-kehittyminen). Ulottuvuuksia, joihin jokaisen on otettava kantaa, halusipa tai ei.

Ehkä kulttuuriantropologien Clyde ja tyttärensä Florence Kluckhohnin universaalisten arvosuuntausvaihtoehtojen tutkimustraditio tarjoaisi välineitä myös tämän päivän markkinatalouteen ja tulevaisuuteen eri tavoin kiinnittyvien sidosryhmien sekä nuorten elämänarvojen ja selviytymisstrategioiden tutkimukselle?

Arvojen lisäksi selvitin yrittäjyysasenteita sekä uudistamisen elintasovaiikutuksia. Oli rekrytoitava syntyperäisiä närpiöläisiä haastattelihoita sikäläisen murremuurin ylittämiseksi. Vaikkapa tutkimusta koskeva ihmettely: ”Kva ska hitje nytj til” (mitä hyötyä tästä on). Lähes yhtä vaikuttava kuin Pyhtään murteen luonnehdinta jostakusta: ”Slika ein durak” (sellainen hölmö), jollaisena tutkija ajoittain tunsii olevansa siirryttyään yhdestä peruselementistä toiseen, lohen ajosiimakalastuksen leviämisestä merellä räpeltämään pohjalaisessa mullassa.

Käsitteistöjen puhtaaksikirjoitus sujui helpoimmin ja kustannustehokkaimmin suomeksi. Päädyin siksi kirjoittamaan sekä lisurin että väitöskirjan suomen kielellä, minkä olin tehnyt jo gradun kanssa. Haastattelulomakkeet samoin kuin työntekijähaastattelut Myllykosken ja Anjalan tehtailla kun oli tehtävä suomeksi.

”Vaimo ja frakki – investointeja tulevaisuuteen”

6. Kapinointia

Vuonna 1960 Yhteiskunnallinen korkeakoulu, sittemmin Tampereen yliopisto, siirtyi Helsingin Kalliosta Tampereelle. Tutkijayhteisö oli innostava, kriittinen ja osallistava. Sosiaalipolitiikan laitoksen johtaja Armas Nieminen (taistelu sukupuolimoraalista; mitä on sosiaalipolitiikka) humaani, oikeudenmukainen ja asiallinen. Niin professorina kuin rehtorina ja kanslerina. Ikäpolvensa edustajana ei niinkään kyseenalaistava.

Napinaa opetusjaostojen ja uusien tiedekuntien kireiden suhteiden vuoksi kuului korviini eniten sosiaalihuollon opetusjaostosta. YKK:n kahtiajako opetusjaostoihin ja tiedekuntiin ylläpiti kitkoja. Kuinka tahansa, muutettiin maailmaa kunnes maailma muutti meidät. Opiskeluaikana suoritetusta suuresta kielikokeesta oli hyötyä, tosin ilman kielilisiä. Myöhemmin olen muuttaman kerran ihmetellyt, miten joku on voinut suorittaa suuren kielikokeen ilman vastaavaa kielen hallintaa käytännössä.

Sosiaalitimieteissä harvemmin käsitellään anteeksipyyntöä, sovitusta tai anteeksiantoa. Nämä elämän ja mielenrauhan kannalta keskeiset ulottuvuudet ovat työnjakoyhteiskunnassa jääneet teologien ja terapeuttien käsiteltäviksi.

”Mitä ihminen lopulta hakee – menetettyäkö?”

7. Åbo Akademi ja akkosellinen kotikirjasto

Åbo Akademin sosiologian professori Knut Pipping (kompaniet som samhälle) ja dosentti Ida Pipping matkustivat Tansaniaan muutamaksi vuodeksi vieraileviksi professoreiksi Dar Es Salaamin yliopistoon.

Pyydettyä tulin ÅA:n sosiologian v.t. professoriksi vuosiksi 1970–72. Sosiologia oli sinänsä antoisa sosiaalipoliitikolle ja Aurajoen rannalla sijaitsevan Åhusetin sosiologian laitoksen kirjasto täynnä Suomen kulttuuriantropologian Grand Old Man Edvard Westermarckin kirjallista jäämistöä. Majailin Pippingien kodissa, missä kaikki seinätilat olivat kirjahyllyjen peitossa. Asunnonhaltijat olivat terävöittäneet minulle, etten missään tapauksessa ottaisi hyllyistä ulos yhtäkään kirjaa sujauttamatta teoksen nimikorttia tilalle. Kirjat olivat aakkosjärjestyksessä, kattaen koko huoneiston. Ei vähän!

SF:n (valtiotieteellisen tiedekunnan) dekaanina oli toisena vuonna kansainvälisen oikeuden professori. Sattuipa kerran, että syntyi tulkintaerimielisyyksiä vähemmistökäsitteestä liittyen seuraavan lukuvuoden opetusohjelman vahvistamiseen.

Olin ehdottanut vähemmistöjen, etnisten, suljettujen laitosten hoidokkien, sukupuolisen suuntautumisen puolesta sekä sosiaalitaloudellisesti syrjäytyneiden tutkimusta. Inspiraation lähteenä Vilhelm Aubert, Kettil Bruun sekä Johan Galtung. ”Suomessa on vain yksi kansainvälisoikeudellisesti tunnustettu vähemmistö, suomenruotsalaiset”, tiesi professori kertoa. Joten turha sosiologian laajentaa repertuaaria.

ÅA:n kolleegoista muistuvat erityisesti mieleen hyvinvointipolitiikkaan orientoituneet kansantaloustieteilijät Jan-Otto Andersson ja Johan Willner, ÅA:n Institutet för samhällsforskning:in johtaja, etnisiä suhteita tutkinut SSKH:n sosiologian professori Tom Sandlund, jonka vastaväittäjänä myös aikanaan toimin, samoin kuin ”kalastussosiologiasta” väitellyt Erland Eklund.

”Jos muu tiede on epäilyä – oikeustiede on konfirmaatiota”

8. Tampereen kevät ja sosiaalihuollon tutkimus

Paluu Turusta Tampereelle oli avaus sosiaalihuollon ja sosiaalityön tutkimukselle. Aihepiirin valintaan vaikuttivat osaltaan erinäiset liikkeet, KRIM, Marraskuun Liike, Yhdistys 9, tutkijat, kuten Kettil Bruun, Nils Christie, Johan Galtung, Lars D. Erikssonin toimittama Pakkoauttajat -kirja sekä KOM-teatteri kapitalismikriittisine kabareineen ja lauluineen. Kaikuuko korvissa Brechtin *Kerjäläisoppera*, *Lautanen Guatemalan verta*, *20 perhettä*, *Punaorvon vala*. Joskus kaikui useamman korvissa. Minulla ilman puoluesitoumuksia.

Tampereen kauppahallin ulko-oven edustalla saattoi törmätä professoriin kauppaamassa Hämeen yhteistyötä. Toisen professorin virkahuoneen ovea koristi taulu, jossa oli kirjoittamiensa tuoreimpien yhteiskunta-analyysien etukannet. Samaisen professorin ohjenuora opiskelijoille on jäänyt mieleen: ”Älkää tavoitelko sitä mikä on mahdollista, vaan sitä mikä on mahdotonta”. Kansalaisaktivistista, UCLAn professoreista radikaalimmasta Angela Daviesista tuli Tampereen yliopiston kunniatohtori. Terijoen (Kuusisen) varjohallituksen taannoinen sisäministeri ja puna-armeijan eversti Tuure Lehén piti vierailuluennon sosiaalipsykologian ja sosiologian laitoksella. ”Vanhan sosialismin” uusintanäytös oli akateemisella tasolla sykähdyttävä samalla, kun työläisten luokkaperusteinen kiinnittyminen tehdaslattialla eli lopun aikoja. Mitä mieltä myös Lehén näytti olleen.

Yhtäläinen edistysoptimismi kuului valtarakenteita kyseenalaistavien tutkijoiden ja opettajien kirjoituksista niin Helsingin kuin Tampereen yliopistoissa. Samoin Malmön ja Göteborgin yliopistojen sosiologian ja sosiaalityön laitoksilla, edustajina Joachim Israel, Göran Therborn, Harald Swedner, Anders Bjerkman y.m. (ks. myös kpl. 13.). ”Pariisin kevään” ja Euroopan edistysuskon enemmän tai vähemmän uskollisia opetuslapsia. Itse asiassa repeytymän edistysuskoon aiheutti naisliike kritisoidulla vakiintuneilla sukupuolirooleilla ja miehistä vallankäyttöä kodeissa ja työpaikoilla.

Suomen Akatemian rahoituksella, jälleen, ja Tampereen kaupungin sosiaaliviraston suostumuksella käynnistyi ”Asema ja vaikutusvalta sosiaalityössä” -tutkimushanke. Tutkimus, ”aikansa lapsi”, perustui stratifioituihin sosiaalityöntekijä- ja asiakasryhmänäytteisiin. Tutkimusmenetelminä olivat sekä haastattelulomakkeet että tematisoidut muutoin avoimet asiakashaastattelut Tampereella. Aiheina sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden asema, kohtelu, asiakaskkaiden oikeusturva, vaikutusvalta sekä työtyytyväisyys.

Kerran kokoonnuttiin tutkimusassistentin, sittemmin Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan professorin Heikki Lehtosen kanssa, puolilta päivin strategiapalaveriin lähes tyhjässä Tampereen Työväenteatterin ravintolassa. Palaveri oli intensiivinen, tosin polveileva. Jossain vaiheessa ihmettelimme, kuinka salin avoin tila täyttyi tanssivista pareista. Vilkaisu kelloon osoitti 11 illalla. Ei muuta kuin viimeiset neuvoa-antavat ja Tesomajärvelle niin kauan kuin busseja kulki.

Tampereella tapasi etevii opiskelijoita, innokkaita tutkijanalkuja kuin pidemmälle ehtineitä tutkijoita. Dosentti YTT Lasse Murto, A-Klinikkasäätiön pitkäaikainen johtaja, rantojen päihderiippuvaisista ja heidän repaleisista turvaverkoistaan väitellyt, on minusta syvällisesti sisäistänyt professorinsa Armas Niemisen humanistisen perusnäkömyksen.

Samoin mieleen palautuu YTT Urpo Kuotola ja hänen näkövammaisia harvinaisen asiantuntevasti käsittelevä väitöskirjansa. Miksei myös hänen väitöskaronkassaan juhlasalin lattialle levitetty painimatto pikkutuntien akateemisia mitteloita varten. Myös YTT Tarja Pösön, naisvankien tutkijan, valoisia katse piirtyy eteeni. Sekvenssi väitöskirjasta muistikuvana: ”Eikö neiti (tutkija) tiedä, miksi naiset joutuu vankilaan – miesten vuoksi”.

Mieleen tulee myös tutkimusmetodien ja tiedonkäsittelyn asiantuntijoita, alkaen meren viemästä Uolevi Arosalosta, avoimesta ja taitavasta tutkijasta. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkijan (YTT h.c.) Touko Markkasen menetelmäluennot sekä professoreiden Seppo Mustosen ja opiskelija-aikaisen kollegani Anders Ekholmin tuki monimuuttuja-analyysien avauksissa oli samoin tärkeä. Assistentti, sittemmin Oulun yliopiston psykologian professori ja ruotsinsuomalaisten kielikulttuurien tutkija Pertti Toukomaa ehdotti arvosuuntausulottuvuuksia käsittelevää teosta (Florence Kluckhohn & Fred Strodtbeck, 1962).

Väitöskirja-aikaan asuimme Antti Eskolan, Ossi Hedmanin, Heikki Lehtosen sekä Seppo Randellin perheiden kanssa kaikki Tampereen Tesomajärven asumalähiössä. Naapurilähiössä Tesomalla lisäksi Lapin yliopiston tuleva rehtori Esko Riepula. Eräänlainen aikansa Silicon Valley, miksei Sosiocon -laakso.

Sosiologian assistentti, myöhemmin yliopiston rehtorin Paavo Kolin opituolin haltija, Seppo Randell pyysi kerran mukaan Haminan RUK:n upseerioppilaiden haastatteluihin. Tupiin tullessa oppilaat ottivat asennon, minkä jälkeen haastattelut alkoivat. Käväisipä mielessäni, että haastattelulomakkeen kysymykset olisi voinut kuuluttaa megafonilla RUK:n pihalla, oppilaat komennettuina riviin. Tällöin vaihtoehtoa 1 valinneet astuisivat yhden askeleen eteenpäin, vaihtoehtoa 2 valinneet kaksi askelta jne. Kamera olisi voinut taltioida vastausjakaumat.

Seppo kertoi, miten hän eräässä toisessa yhteydessä oli Suomen Akatemian matkustussäännön mukaan oikeutettu matkustamaan lentokoneella tekemään haastatteluja varuskunnissa tiettynä kellonlyömänä, kun hänen tutkimusassistenttinsa Matti Parjasen, vielä silloin yht. yo, oli tyytyminen junakyytiin Tampereelta pohjoiseen ja takaisin.

Tampereella olin lisäksi pari vuotta taloudellis-hallinnollisen tiedekunnan sosiologian v.t. professorina, assistenttina suomalaisen oikeuslaitoksen puolueettomuutta kriittisesti tutkiva Raimo Blom. Lisäksi tuurasin yliopiston rehtoriksi valittua Armas Niemistä sosiaalipolitiikan professorina. YTT Britta Koskiahosta, ympäristöpolitiikan edelläkävijästä, tuli sosiaalipolitiikan professori Niemisen jälkeen. Ehdin vielä toimia sosiologian apulaisprofessorina. Akateemisiin käytäntöihin tuli tutustuttua hyvässä ja pahassa.

”Kuin lastut lainehilla”

9. Yhteistoiminnan oikeat kasvot

Tampereella toimin sittemmin sosiaali- ja lääkintöhallitusten sosiaali- ja terveydenhullon kuntatasoista yhteistoimintaa selvittävän tutkimusprojektin johdossa. Henkilökohtaisesti olin saanut vaikutteita Ruotsista mm. professori Harald Swedneriltä ja käväissyt Malmössa ja Dalbyssa, joissa Tierpin kunnan lisäksi oli käynnistetty yhteistoimintahankkeita. Olin kirjoittanut muutaman artikkelin aiheen tiimoilta. Yhteistoimintaprojektin tutkijana oli YM Heikki Kaitalo. Tutkimus rakentui vertailuasetelmalle, johon sisältyi pari kuntaa, joilla oli yhdistetyt sosiaali- ja terveystoimistot (Kotka ja Kerava) ja niille joukko vertailupaikkakuntia.

Projektin ensivierailu Keravalle projektitutkija Heikki Kaitalon kanssa tapahtui junalla Tampereelta. Kerava oli tutkimuksen koepaikkakunta, jossa oli yhdistetty sosiaali- ja terveystoimisto.

Junavaunussa istui myös TaY:n taannoinen tilastotieteen professori, lisäksi suuren puutarhatilan haltija. Hän valitti professorien kehnoa palkkatasoa, palkkaneuvotteluja oli parhaillaan meneillään, assistenttien ja tutkimusavustajien palkoista ei kylläkään ollut puhetta.

Yliopistollisella viranhaltijalla tulee olla täydentävä leipäpuu, toinen työ, professori opasti. Uppouduimme keskusteluun niin, ettemme huomanneet jäädä pois Keravalla professorin poistuttua vähän aikaisemmin tilalleen. Näin ollen oli palattava paikallisjunalla Helsingistä Keravalle. Olimme ajoissa perillä.

Pahemmin kävi eräälle TaY:n professorille. Siihen aikaan Suomen Akatemian varttuneiden tietenharjoittajien apurahat myönnettiin professoreille virkaiän, ei vertaisarvioitujen tutkimussuunnitelmien tason perusteella. Ehkä ikäkäänteisesti nykyään pääministerin myötävaikutuksella. Sattui niin, ettei professori ollut huomannut jättää sisään hakemusta määräajassa, eikä tiedekuntasihtööri eikä assistenttikaan kuuleman mukaan ollut muistuttanut professoria määräajasta. ”Nyt jäi salaojitukset tekemättä” oli professorin synkeä kommentti hänen kuultua asioiden tilasta. Professorilla oli salaojitushanke suunnitteilla maatilallaan. Näin peruselinkeinot ja tutkimus saattoivat lyödä kättä, tai sitten ei.

Yhteistoimintatutkimuksen loppuraportti luovutettiin toimeksiantajille, kuitenkin ilman merkittävämpiä seurauksia. Pääjohtaja tai olisiko ollut kansliapäällikkö, nosti raportin sosiaalihallituksen neuvotteluhuoneen kirjahyllylle. Mahtaakohan olla siellä vieläkin, ellei ole muutoissa kadonnut.

Käsitteet kuten yhteistoiminta ja yhteistyö ovat maukkaita keskustelunaiheina. Mutta jos lisääntynyt yhteistyö johtaa päällekkäisten hierarkioiden ja virkojen leikkauksiin tilanne muuttuu toiseksi. Yhteistoiminnan ja yhteistyön toteutumisen esteiksi paljastuvat reaali maailmassa kilpailu vakansseista sekä saavutetut edut. Kuntien yhteenliittämisen ja soteuudistushankkeet ovat esimerkkejä tästä.

”Alas vanha maailma – kunhan ei oma maailma”

10. Jyväskylän yliopisto ja tsechovilainen kaiho

Akateemisen kulkurin taival vei Keski-Suomeen, Jyväskylän yliopistoon professori Leo Paukkusen johtaman yhteiskuntapolitiikan laitoksen apulaisprofessoriksi koulutusohjelmaan, mikä tutkinnonuudistuksen myllerryksessä oli muuttunut joksikin yhteiskunnallisten palvelujen ja sosiaalisen ympäristön ohjelmaksi. Siitä huolimatta substanssi oli ennallaan, opetettiin yhteiskunta-/sosiaali-, talous- ja kulttuuripolitiikkaa sekä sosiaalityötä. Tehtiinpä kerran kutsuttuina vierailu Suolahteen Keski-Suomen Opistolle.

Yliopiston dekaani siirsi viime hetkellä lyhyen ”mainos- ja kiitospuheen” pitämisen minulle. Kai puhe meni jotenkin, mutta Suolahti muuttui Suojärveksi. Lapsus ei aiheuttanut kunta- eikä -ulkopoliittisia komplikaatioita. Oman karttani mentaaliset koordinaatit olivat lukkiutuneet Suomenlahden rantaviivoihin eivätkä paikantaneet järviä, soita tai vehmaita Sisä-Suomen maisemia.

Äiti meri oli Keski-Suomesta katsoen kovin etäällä. Olin kuin Anton Tsechovin kuvaamat kauas Moskovasta ja Pietarista Venäjän kuvernementteihin sijoitetut virkamiehet, jotka puolisoineen lasiverannoilla istuen kaiholla muistelivat tsaarin juhlavastaanottoja. Oma perhe oli jäänyt Kangasalle, vaimo Leena Pirkanmaan sosiaali- ja terveydenhuoltoalan oppilaitoksen rehtorina. Kun ei meillä koskaan ole ollut omaa autoa käytettiin liikennöitsijä/kuljettaja Mäntylän bussia Kangasalan ja Tampereen välillä.

Kerran vaimo kysyi Mäntylältä montako kertaa bussi aamupäivisin kulkee kaupunkiin, mihin Mäntylä vastaanansomattomasti tokaisi: ”Montako kertaa rouvan pitää päästä aamuisin Tampereelle?” Itse kuljin junalla Jyväskylään.

Kun Yhteiskuntapolitiikan laitos siirtyi uuteen Mattilanniemen kampukseen saattoi hypätä ulos hitaasti liikkuvasta junasta kampuksen kohdalla, jolloin ennätti aamuluentoa pitämään.

Jos minulta puolestaan kysyisi, ketkä ovat jääneet eniten mieleen Jyväskylän yliopistossa, vastaus olisi rehtori Martti Takala, professorit Leo Paukunen ja Lea Pulkkinen sekä lehtori Raija Julkunen, edelliset humanisteina ja esimiehinä, Raija kyseenalaistavana ja näköaloja avartavana tutkijana. Jyväskylän yliopisto tarjosi viran ja kertoi ankkuroitumisen vaikeudesta, kun pohja on tuntematon. Mihin tämän päivän syrjäytyneet ankkuroituvat, jäävätkö he lasiverannalle kaihoisin mielin?”

Lea Pulkkisen ja minun johtamaa perhehoitoprojektia, tutkijana YTM Paula Ihalainen, hyväksyttiin rahoittajalla, Keski-Suomen Lääninhallituksella. Hyväksymisprosessi ei unohdu. Kanslianeuvos tai kuka lie ollut, kopautti nuijalla jokaisen hyväksytyn haastattelulomakkeen kysymyksen, ja merkitsi kysymyksen numeron viralliseen pöytäkirjaan. Olisikohan Suomen Akatemialle opiksi, tosin leikillisesti ilmaisten.

”Sopeutumisen salaisuus – uudesti syntyminen”

11. SSKH (Soc & kom)

Mieliala ja äidinkieli vetivät rannikolle. Kun Svenska social- och kommunalhögskolan sai ensimmäisen apulaisprofessuurinsa vuonna 1981 hain sitä, mihin myös valittiin. Korkeakoulu, Yhteiskunnallisen korkeakoulun ruotsinkielinen sisar, oli perustettu sodan keskellä vuonna 1943. En tiedä kehtään, joka olisi moittinut soc & komin miljöötä, en minäkään, lämpimän vuorovaikutuksellinen (gemytlig) ja opiskelijoihin päin avoin ja tasavertainen. Että korkeakoulu samalla vaali ruotsinkieltä on ymmärrettävää, mikäpä kielivähemmistö ei tekisi niin.

SSKH:n aikana olin mukana käynnistämässä sosiaalityön eri julkisten ja vapaaehtoisjärjestöjen toimipisteiden sosiaalityöntekijöiden työnohjauskoulutukseen sisältyvää tutkimusmetodiprojektia, jonka tuotoksena valmistui ”23:n kurssilaisen yhteistyönä raportti ”Sosiaalityö, Työnohjaus, Tiedonmuodostus” (1985).

Toinen hanke toteutui Pohjoismaisen ministerineuvoston ja Kuluttajaviraston kuluttajakysymyksiä sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa käsittelevänä yhteispohjoismaisena hankkeena, kahdeksan sosionomiopiskelijan loppututkielmina. Suomen raportin otsikkona oli ”Kuluttaja rahamarkkinoilla (NÄK-Rapport 1990:5).

Poikkitieteellinen työskentely eri oppiaineiden opettajien, mm. sosiaali- ja yksityisoikeutta, sosiologiaa tai psykologiaa opettavien ja opiskelevien kanssa oli antoisaa. SSKH:ta samoin kuin siellä pidettäviä tilaisuuksia oli osattava hallinnoida. Hallintojohtajan standardivastaus eri tilaisuuksien alussa kysyttäessä häneltä jonkin tilaisuuden organisoinnista ja sujuvuudesta oli: ”Allt är under kontroll”. Ei siis huolta.

SSKH-aikaani liittyivät myös neuvottelut Helsingin yliopistoon liittymisestä. Muttei miten tahansa, vaan ”som en fristående självständig enhet” (erillisenä itsenäisenä yksikkönä), ettei kielistatus, miksei myös koulutuksellinen suuntautuminen, rapisisi. Samalla liityntä oli avaus uusien ruotsinkielisten professurien perustamiselle yliopistoon, sosialipolitiikassa, erityisesti sosiaalityössä, valtio-opissa, sosiaalipsykologiassa, journalistiikassa.

HY:n ja SSKH:n yhteistyöneuvottelut sujuivat rakentavasti, aktivisena vaikuttajana SSKH:n rehtori Gunvor Brettschneider. Oppiaine- ja laitostason neuvottelut vaadittavista lisäopintoviikoista sosionomitutkinnon jälkeen valtiotieteen kandidaatin - nykyiseen maisteritutkintoon sekä opetussisällöistä ja niiden vastaavuuksista käytiin asiallisessa ja kehittävässä hengessä sosiaalipolitiikan laitoksen silloisten esimiesten Olavi Riihisen ja Tapani Purolan kanssa.

Vuonna 1984 perustettu Sosiaalipolitiikan, erityisesti sosiaalityön ruotsinkielinen professuuri meni hakuun 1985. Hoidin v.t. professuuria vuodesta 1985. Tasavallan presidentin virkanimitys tuli 1.10. 1988.

12. Sosiaalipolitiikan laitos – kuohuvat vuodet

Siirtyminen Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitokselle Franzeniassa oli uusi kokemus, vaikka olin suorittanut kandidaatintutkinnon samaisessa laitoksessa professori Heikki Warikselle. Laitoksen esimiehinä eri vaiheissa toimivat professorit Olavi Riihinen sekä Tapani Purola olivat asiallisia ja kollegiaalisia, valmiita opastamaan ja neuvottelemaan. Samoin Franzeniassa sijainnut sosiologian laitos oli omiaan terävöittämään yhteiskunta- ja vähän muutakin tieteellistä sekä epätieteellistä keskustelua, jos nyt kalastusta lue-taan siksi. Tässä yhteydessä muistuvat erityisesti Arto Noro ja Pasi Falck.

Sosiaalityöntekijöiden pätevyysvaatimusten muututtua ylemmän korkeakoulututkinnon tasoisiksi oli ilmeistä, että opiskelijamäärät yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen sosiaalityön ruotsinkieliseen maisterintutkintoon vastaavasti kasvaisivat. Tutkinto ei tuota ainoastaan tietopääomaa, vaan myös statuspääomaa sosiaalityön, sosiaalityöntekijöiden samoin kuin asiak-kaiden arvostuksessa. Tutkinnon tasovaatimukset ovat sijoituksia professioi-den statuspankkiin.

Neuvottelut opettajaresursseista professuurin lisäksi sosiaalityön ruot-sinkieliseen (r.k.) suuntautumisvaihtoehtoon (s.v.) lukkiutuivat. Siitä huo-limatta, että ruotsinkieliseen s.v:oon oli vuodesta 1984 vuoteen 1998 kirjoit-tautunut yhteensä 291 opiskelijaa, lähes poikkeuksetta SSKH:ssa sosionomi-tutkinnon suorittanutta (Walls 2005, 13). Sen sijaaan yleiseen s.v:oon tuli ruotsinkielinen assistenttuuri. Yleisen s.v:n ruotsinkielisten opiskelijoiden lukumäärä oli kuitenkin hyvin alhainen.

Laitoksen esimies oli vaihtunut. Oli siilipuolustuksen aika. Taito, minkä suomalaiset hallitsivat jo asemasodassa. Akateemisiin poteroihin ei kaivatt-u uusia tulokkaita. Distinktio ja ekskluusio olivat Bourdieun oppeja sovel-taen tehokkain puolustus. Tänä päivänä sosiaalityö oppiaineena on opiskeli-jämääriltään ohittanut sosiaalipolitiikan yleisen linjan, nykyisen yhteiskun-tapolitiikan oppiaineen. Virkojakin on tullut.

Lieneekö inklusion aika.

Yliopistollisen legitimaation edellytyksenä on tieteellinen identiteetti, omakuvalla, henkilötiedoilla, sormenjäljillä ja auktorisoidulla leimalla va-rustettuna. Tämän tarjoaa tieteenteoreettinen reviiripaikannus, tieteenteo-rian gps.

Vuonna 1990 perustettiin sosiaalityön suomenkielinen s.v. ja sosiaalityön professuuri, johon vuonna 1993 nimettiin VTT Antti Karisto, nykyään yh-teiskuntapolitiikan sosiaaligerontologian professori. Vuoteen 1994 saakka Kariston virkaa hoiti kollegiaalisesti VTT Irmeli Hännikäinen.

Sijaittuaan muutaman vuoden Kallion Franzeniassa sosiaalityön yksikkö siirtyi Töölönlahdenkadulle vuokratiloihin, paljolti kiitos Helsingin kaupun-gin sosiaaliviraston johtajan, laitoksen entisen sosiaalityön menetelmien lehtorin, nykyisin VTT (h.c.) ylisosiaalineuvos Aulikki Kananojan. Tämän jälkeen oli edessä uusi muutto, nyt Töölöstä ”keskustaan” Snellmaninkatu 10:een, entisen yliopiston anatomisen patologian laitoksen tiloihin.

Tuohon aikaan sijoittuu myös Helsingin kaupungin sosiaaliviraston ja Helsingin yliopiston yhteistyöhanke ”Käytännön sosiaalityö tiedontuottajana”. Johtoryhmän puheenjohtajana oli aluksi Helsingin sosiaaliviraston toimitusjohtaja Rauno Kervinen, myöhemmin Aulikki Kananaja sekä sosiaalipolitiikan laitoksen puolelta professori Tapani Purola, hänen jälkeensä al-lekirjoittanut, joka lisäksi toimi projektin tieteellisenä johtajana.

Yliopistolta sosiaalivirastoon etäsijoitettuna projektitutkijana oli VTM Marketta Rajavaara. Tutkimus, joka toteutui tutkijan ja kuuden tutkija-sosiaalityöntekijän voimin, pyrki selvittämään työkäytännöistä nousevaa tietoa ja sen luonnetta (Rajavaara – Sirviö 1990; Rajavaara 1989).

Tutkimusprojektissa ”Rationalitet och språkspel i socialt arbete” (rationaliteetti ja kielipelit sosiaalityössä) (Walls 1992; Walls, Törrönen & Kokko 1992) oli tavoitteena kuulostella eri sosiaalityötä tekevien toimijoiden sekä asiakkaiden ”kieltä”, perusteluja ja kokemuksia. SSKH:n opiskelijat pitivät lisäksi päiväkirjoja harjoitteluaikanaan.

Tuleva sosiaalityön professori Maritta Törrönen tutki pro gradu -tutkielmassaan lastensuojelun ja päihdehuollon ihmiskuvia ja Maire Kokko omassa pro gradussaan sosiaalityötä naiskvalifikaatioiden areenana. Tutkimuskokonaisuus osoitti, että sosiaalityön kentillä toimivilla eri toimijatahoilla on sosiaalityöstä tietojen ja taitojen puolesta jaettu itseyymmärrys, jota käyttäntöorientoitunut tutkimus kykenee tarkentamaan ja vahvistamaan. Asiakkaisto on vielä suurempi ja alati muuttuva haaste. Siksi sosiaalityön tutkimukselle on tilaus.

”Kun höyhenpatjaa ravistelee, lunta sataa tupaan”

13. Sosiaalityön kivireki

Helsingin yliopisto -aikanani sosiaalityön tieteelliseen haltuunottoon liittyvät kysymykset alkoivat askarruttaa. Tekemilläni Göteborgin vierailumatkoilla Ruotsin sosiaalityön ensimmäisen professorin Harald Swednerin johtamaan sosiaalityön laitokseen sekä erityiseen tutkimusyksikköön olin tutustunut mm. tieteenteorian professoriin Håkan Törnebohmiin (Einsteinin suhteellisuusteorian tiimoilta väitelleeseen tutkijaan).

Törnebohm oli analysoinut tieteenteorian, musiikkiteorian sekä sosiaalityön legitimoitumista akateemisiksi oppiaineiksi ja tieteenteoreettisia asettamuksia (Törnebohm 1981; Walls 1981).

Oli ymmärrettävää, että toisen soveltavan yliopistollisen oppiaineen, sosiaalipolitiikan piirissä, esiintyi paikoittaista vastahakoisuutta. Eritoten näkemysristiriita koski sosiaalityön statuksen nostamista ammatillisesti suuntautuneesta lehtoraattitasoisesta opetuksesta akateemiseksi oppiaineeksi ja sen resurssointia. Vielä silloinkin kun asetus sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista oli annettu. Sinänsä niukkojen resursien suuntaamiseen laitos ja eritoten esimies kykenivät vaikuttamaan. Asestusta edeltäviin valtion, kunnan ja sosiaalityöntekijöiden neuvotteluihin ja

esitysten valmisteluihin komiteoissa ja työryhmissä olivat osallistuneet sosiaalityön korkeakouluopetuksesta vastaavat, eivät niinkään yleisen sosiaalipolitiikan edustajat.

Toinen soveltava aine, sosiaalipolitiikka, luokitteli toista soveltavaa oppiainetta sosiaalityötä, tunnistamatta sitä kollegaksi. Kuitenkin jo Heikki Waris oli useilla käynneillään mm. SSKH:ssa Topeliuksenkadulla lämpimästi puhunut yhteistyön tiivistämisen ja opetuksen koordinoinnin puolesta. Tässä oli haaste tieteenteoreettiselle tutkimusotteelle.

Toleranssin olisi mielellään suonut yltävän samaan kuin Nuutajärven lasitehtaan muotoilijalla, taideprofessori (h.c.) Kaj Franckilla. Kun häneltä kysyttiin ”Mikä on Sinun lempiväri? Franck vastasi: Kirjava on minun lempiväri”. Nuutajärven toinen lasitaiteilija Oiva Toikka päätteli vastauksesta, ettei Franckin silloin tarvinnut hylätä yhtään väriä (TV/Areena. Oiva, pöytä ja Kaj Franck. 18.4. 2013).

”Saavutetuista eduista ei tingitä kun ei näe kirjoja”

14. Kansainväliset kosketuspinnat

Viittasin jo Göteborgin kontakteihin. Ruotsinkielisenä tulin pitäneeksi tiiviitä yhteyksiä muihin pohjoismaisiin sosiologian ja sosiaalityön laitoksiin. Osaksi tämä johtui luottamustehtävistä Pohjoismaisessa sosiologiliitossa, sosiaalityön jatkokoulutuskeskuksessa (NOPUS), pohjoismaisten kongressi- ja seminaarien järjestelytehtävissä, osallistumisesta yhteisiin pohjoismaisiin tutkimushankkeisiin, kesäyliopistoihin jne.

Ensimmäinen pohjoismainen tutkijakongressi, mihin tuli osallistuttua, oli sosiologian vuonna 1972 Helsingörin lähetyvillä. Pedersens jazzkapel jammasi kiehtovasti Öresundin rannalla merenpinnan välkkyessä ohikulkevien alusten valoissa! Ilmankos kongressi tarvitsi lisärahoitusta laskun maksamiseksi. Tapasin itsekin Tanskassa jo eläköityneen Kööpenhaminan yliopiston professorin, jonka edeltäjän Fredrik Zeuthenin oppikirjaa tuli 1950-luvulla tenttiä Helsingissä tanskankielisenä!

Professori Harald Swedner tutustutti minut IUCISD:hen (International University Consortium for International Social Development), minkä Euroopan osaston hallituksessa istuin muutaman kauden. Maailmankongressit olivat kiinnostavia sikälikin, että osanottajien kirjo oli suuri, osallistujia oli kehityksistä, Kaukoidästä.

Omalla kohdallani pohjoismaisesta tutkija- ja seminaariyhteistyöstä tuli lähes sääntö. Senkin takia kun istuin erilaisissa valmisteluryhmissä. Norjassa Oslo, Bö, Moss, Trondheim. Tämäkin kongressi meni lähestulkoon konkurssiin. Ruotsissa tuli kierreltyä Svea riketiä. Tanskassa käytyä Kööpenhaminassa, Roskildessa sekä akvaviitin tyyssijassa Aalborgissa. Siellä opetushallituksen edustajana kongressiin osallistunut vaimo tuli kysyneeksi jotakin puistosta, minkä ohi oli ohimennen ajettu bussilla tulomatalla. Puisto on Tanskan suurin metsä, kuului hieman narkästynyt vastaus.

Pohjoismaisista kolleegeista palautuvat mieleen Tukholman Socialforskningsinstitutetin professorit Walter Korpi ja Sten Johansson (Långkoms-tutredningen), Tukholman yliopistosta Hans Berglind, Sven Hessle sekä Ulla Pettersson. Göteborgin yliopistosta on mainittava erityisesti sosiaalityön laitoksen ja sen yhteydessä toimivan sosiaalityön tutkimuslaitoksen pitkäaikainen johtaja Harald Swedner, dosentti Anders Bjerkman samoin kuin tieteenteorian professori Håkan Törnebohm ja NOPUksen johtaja Stig Larsson.

Anders Bjerkmanilla oli oma vaikutuksensa kiinnostukseeni sosiaalityön organisaatiotutkimukseen. Hänen kuvauksensa pohjoismaiden sosiaalikorkeakoulujen seminaarissa Mossissa, Norjassa, Göteborgin kaupungin sosiaaliviraston pyramidimuotoisesta hierarkiasta, sosiaalijohtaja ylimpänä puettuna harmaaseen liituraitaiseen pukuun ja punaiseen solmioon, puolueen jäsenkirja sivutaskusta harottaen oli mieliinpainuva.

Lisäksi kohtasin luento- ja väittelijämatkoilla kolleegeita Lundissa, Malmössa, eri aluekorkeakouluissa sekä Uumajassa, mm. Stefan Morén, Oslossa INAS- tutkimuslaitoksessa (sovelletun sosiaalitutkimuksen laitos) Håkon Lorentzen ja Siri Naess, Trondheimissa Jens-Ivar Nergård, joka myöhemmin oli sosiaalityön professorina Tromssan yliopistossa.

Ulkomaiset kongressit ja seminaarit seurasivat toisiaan. Allakkamerkin-töjen mukaan niitä on ollut lähes 30, alkaen Ateenasta ja DDR-ajan Berliinistä (Humboldtin yliopisto), päättyen Edinburgiin. Välissä Bratislava, Brighton, Budapest, Cordoba, Dalfsen (Hollanti), Edinburg, Hamilton, Kandy (Sri Lanka), Kolomna, Lissabon, Ljubljana, Praha, Rieti (Italia; samalla kertaa tutustuminen Franciskus Assisilaisen luolaan), Tokio, Toronto, Ventsia, Washington (DC), Wien...

Sosiologian maailmankongressissa Torontossa vuonna 1980 suurella neuvostoliittolaisella osanottajaryhmällä oli yksi ja sama yleistema: "Tieteellis-tekninen vallankumous". Eivät kovin väärässä olleet, jälkeenpäin ajatellen. Joskin vallankumous perestroikan myötä söi omat lapsensa. Hiilijalanjälkeni kokoa on lentomatkat huomioiden hillinnyt ainoastaan oman auton puuttuminen.

Väitöskirjan aikoihin tuli myös osallistuttua sosiologian ja maaseutusiologiain kongresseihin, sittemmin sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön. Lisäksi tulivat kotimaiset sosiaaliministeriön (nyk. sosiaali- ja terveysministeriön), opetus- ja sosiaalihallituksen, Suomen Akatemian, Stakesin (THL), Helsingin kaupungin Sosiaaliviraston, Helsingin, Jyväskylän ja Tampereen yliopistojen, Åbo Akademin, SSKH:n, Westermarck Society:n, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen, Sosiaaliturvan Keskusliiton (SOSTE), Sosiaalityöntekijöiden liiton, ICSW:n, (International Committee for Social Welfare), Mannerheimin Lastensuojeluliiton jne. tilaisuudet. Tilaisuuksia ja puhetta riitti. Ihmettelee, miten kuulijoita. Melkoinen kirjo.

Nykyään tulee tehdyksi korkeintaan mökkireissuja. Puhutaan tiedeturismista. Itse näkisin myönteisenä sen, että pienen ja perifeerisen maan tiedontuottajat laajentavat näköaloja ja kommunikoivat kasvokkain, eivät vain

ahmi tai kahmi kirjaviisautta. Erityisesti ajattelen Suomen varsin eristyneitä 1950-80-lukuja. Yliopistojen ja Suomen Akatemian ym. matka-apurahojen ja stipendien myönnyksissä ei henkilökohtaisesti ole moittimista, ellei nyt korvaustasoissa. It-maailma on 2000-luvulta eteenpäin räjäyttänyt tieto- ja face to face-pankit. Joskaan ei täysin korvannut kasvokkain olon henkilo-suhteita.

”Tieteen siivin tutkimuksen parhaaksiko?”

15. Asiantuntijan yksinäinen tie

Asiantuntijan tai siksi nimetyn dilemmana on teoreettisesti ajatellen ystäväpiiriin kaventuminen tai ainakin koetteleminen. Oltuaan vaikkapa kymmenen keskenään kilpailevan viranhakijan tieteellisenä asiantuntijana lopputulomana on pahimmillaan yhdeksän enemmän tai vähemmän tyytymätöntä ja ainoastaan yksi frendi. Toimiessaan useassa virantäytössä asiantuntijana, hakijoina osaksi edellisissä hauissa valitsematta jääneet sekä jokunen uusi tähti, ystävyyspooli suhteellisesti vain pienenee. Ainoastaan kiistaton tieteellinen auktoriteettiasema sekä ulkomaisten asiantuntijoiden käyttö lieventävät ystävyys-suhteisiin kohdistuvia paineita.

On tullut toimittua virantäyttäjien asiantuntijana samoin kuin väitöstilaisuuksien vastaväittäjänä ja väitöskäsikirjoitusten esitarkastajana, kuinka monessa, ei ole aavistusta. Suomen yliopistojen lisäksi useasti myös Ruotsissa. Jostakin syystä myös eräiden perusterveydenhuollon väitöskirjojen esitarkastajana. Perusterveydenhuollolla on sosiaalinen ulottuvuus.

Lisäksi tulevat erinäiset apurahoja jne. koskevat lausunnot ja suositukset. Erityisesti mieleen muistuvat, mitenpä muuten, Sveriges Riksbankeniin ja Karolinska Institutille lähetetyt lausunnot. Olisi kiinnostavaa tietää, onko Suomen Pankki pyytänyt lausuntoja suomalaisilta sosiaalipolitiikan yliopistotutkijoilta... Finanssi- ja rahapolitiikassa olisi kuitenkin huomioitava hyvinvointipolitiikka aina sosiaalipalveluja ja sosiaalityötä myöten itseis- eikä ainoastaan välinearvoina.

Sosiaalityö oppiaineena ja tieteenalana elää identiteettinsä koettelu ja tunnistamisen aikaa. Sosiaalisten ongelmien ryteikköihin on sosiaalityön opetus- ja tutkimustoiminnan myötä avautunut polkuja. Sosiaalityön vuosittaiset maisteri- ja lisensiaattitutkinnot ovat nousussa, samoin sosiaalityöstä väitelleet. SSKH:sta Helsingin yliopistoon opiskelemaan tulleista osa on opialansa professoreina. Ei vähän nuorelta oppiaineelta ja tieteenalalta.

Entä sulauduinko minä lapsuuteni mereen? Ehkä kaipuu on ihmisyyden syvin piirre, valtamerten hautojakin syvempi. Kun lastensuojelun, sijaiskasvatuksen tai adoption kautta avautuu ikkunoita ympäröivään maailmaan, on kuin luoja puhaltaisi lapsen hengen.

Sosiaalityön tiedonmuodostuksen kokoavat kaanonit:

- ”Tiedonmuodostus on räsymatto – ellei räsyjä, ei kirjoja.”
- ”Tiedonmuodostus määrittää sosiaalityön tuloksellisuuden ja statuksen.”
- ”Viranomainen on osattoman omainen ja vartija.”
- ”Mitä ihminen lopulta hakee – menetettyäkö?”
- ”Elämän yliopistot eivät todistuksia kysele.”

Pionjär med klassikermantel

Synnöve Karvinen-Niinikoski, Helena Blomberg-Kroll, Ilse Julkunen
samt Mirja Satka

Som den första svenskspråkiga professor i socialt arbete – låt vara som det på 1980-talet i Helsingfors universitet blev, professor i socialpolitik, särskilt socialt arbete – fick professor Georg Walls en pionjär roll i hela landet. Det blev också en hård kamp om kunskapens och vetenskapens positioneringar samt vetarens habitus.

Georg Walls blev ändå inte ensam trots att kollegialt stöd kanske fattades i hemlandet. Den nordiska gemenskapen bland redan då klassiska samhälls- och socialvetenskapliga frågeställningar och intressen att teoretisera socialt arbete i ett modernt samhälle, blev ett forum för dialoger i etablerandet av disciplinen socialt arbete. I dag kallas dessa herrar och damer – professor Harald Swedner från Göteborg universitet i främsta rum – klassiker i socialt arbete. Här fick också Georg Walls sin mantel som en klassisk vetenskapsman och teoretiker i socialt arbete i Finland. Som pionjär fick han bana stigar och bygga broar mellan praktik och vetande, praktik och vetenskap, praktik och forskning – typiska problem för en universitetsbaserad profession. Dessa relationer ligger även i kärnan till människans handlingar i samhället och i kärnan till socialt arbete och dess grunder. Det fält som Georg Walls då fick leta sin väg på präglades av polariserande dikotomier typ: teoretisk–icke teoretisk, teoretisk–praktisk, vetenskaplig–ovetenskaplig, män–kvinnor, individ–samhälle, mikro–makro, subjekt–objekt, vardag–vetenskap, praktiker–teoretiker. Det var en existentiell kamp för det sociala arbetet som disciplin, om att ha friheten och rätten att stå bland akademiska professioner, men det var också en vetenskapligt inspirerande tid både med klassiska grundfrågeställningar och med samtidsanalytiska samhällsvisioner av det nordiska välfärdssamhället och människors rättigheter som aktiva medborgare.

Mantel metaforan bär med sig också konnotationer till kamp och strid. Detta stämmer också med kampen om socialt arbete som stämplades som ideologisk, individcentrerad, professionalistisk utan profession och till och med för kvinnlig. Ändå hade socialt arbete sina långa akademiska och vetenskapliga rötter i det samma moderniserandet av samhälleliga förändringsprocesser som de andra i åttiotalets Finland etablerade andra samhällsvetenskaper (jmf Karvinen 1992).

Det nordiska, akademiska samarbetet inom socialt arbete, inte minst samarbetet med svenska kolleger, kom att spela en om inte avgörande, så åtminstone betydande roll i utvecklingen av det finländska socialarbetet som vetenskaplig disciplin särskilt under 1980-talets formativa år.

I Sverige etablerades socialt arbete som forskningsområde år 1977 och den första professuren med Harald Swedner som innehavare tillsattes år 1979 vid Göteborgs universitet. Snart därefter inrättades professurer i socialt arbete även vid Stockholms och Umeå universitet och ytterligare några år senare vid Lunds universitet. Av dessa första svenska professorer var speciellt Harald Swedner mycket insatt i den finländska akademiska diskursen kring socialt arbete, socialvård och -politik, bland annat på grund av intensivt umgänge med många finländska kolleger, ibland vilka Georg Walls hörde till de viktigaste.¹

Harald Swedners idéer om socialt arbete var okonventionella, även i jämförelse med de övriga "första" svenska professorernas. Swedner lade fokus på det sociala arbetets verksamhet, eller praxis, och betraktade denna med utgångspunkter innehållande såväl sociologiska, socialpsykologiska, filosofiska som antropologiska inslag. Swedners arbeten, inte minst hans lärobok "Socialt arbete – en tankeram" (1983) och hans syn på sociala problem och socialt arbete fick ett starkt genomslag både i 1980-talets svenska, men även i de finländska socialarbetarutbildningarna under denna tid. Detta är spännande eftersom Swedners syn på det "tolkande och förstående" socialarbetet föreföll befinna sig rätt långt från de då i övrigt relativt dominerande finländska socialvårdsbetonade synsätten i socialarbetarutbildningarna. En bidragande orsak kanske kan vara att Swedner själv hade en stor respekt för den mera traditionella finländska socialvårds- och socialpolitikforskningen som han ansåg att ofta fattades på den svenska vetenskapskartan. Här verkade alltså inte finnas någon motsättning i förhållande till hans egna utgångspunkter utan även detta rymdes med på en nivå i hans relativt breda definition på vad han kallade samhälleligt förändringsarbete.

Det kanske mest originella med Swedners synsätt var just hans vetenskapsteoretiska positionering. Centralt för Swedners utgångspunkter beträffande forskning i socialt arbete var nämligen den *moraliska* /etiska dimensionen; utgångspunkten för den enskilde forskaren (och socialarbetaren) skulle vara en humanistisk inställning och ett ansvar för de mest utsatta grupperna i samhället. Socialt arbete skulle vara liktydigt med samhälleligt förändringsarbete. Tomas Brante (2003, 157) har konstaterat att Swedner "ville bryta upp de traditionella tänkesätten inom såväl forskningen som inom det sociala arbetets praktik och ge ämnet ett unikt, kvalitativt nytt förhållningssätt till världen och de sociala problemen". Förhållningssättet skulle enligt Swedner bygga på medvetna försök att bryta de tankemallar vi vanligen är fångade i, vilket bland annat innebar att den enskilde forskaren skulle eftersträva ett mera förutsättningslöst sätt att se på saker, vikten av att se det vardagliga samt på förmågan att närma sig verkligheten kunskapsbaserat. Swedners inflytande i utvecklingen av disciplinen socialt arbe-

¹ En av textens författare, Helena Blomberg-Kroll, arbetade med Harald Swedner i samma forskningsprojekt, Values of Welfare, under åren 1989–1993. Texten baserar sig delvis på hennes personliga kommunikation med Harald Swedner.

te reflekterades på detta sätt också i forskningen av socialt arbete (Karvinen, Pösö & Satka 1999 och 2000).

Precis som Harald Swedner var Georg Walls något av en pionjär i etableringen av disciplinen socialt arbete och de kamper som fördes om vetenskapens positionering i Finland hade till vissa delar klara paralleller till situationen som tidigare funnits i Sverige. Walls var en finländsk pionjär i fråga om att introducera de nya svenska idéerna om det sociala arbetets väsen och verksamhet i en finländsk kontext, med utgångspunkt i de två institutioner där han längst var verksam, nämligen vid Svenska social- och kommunalhögskolan respektive socialpolitiska institutionen vid Helsingfors universitet. Konkret tog detta sig uttryck bland annat i att Walls tillsammans med Harald Swedner var med om att organisera den första nordiska forskarkursen i Trondheim hösten 1984 som även resulterade i en konferenspublikation där frågor om relationen mellan det sociala arbetets teori och praktik dryftades (Mäntysaari 2005). De "svenska influenserna" syns även i många av Walls vetenskapliga arbeten. I boken "Rationalitet och språkspel i socialt arbete" (1992) introducerar han exempelvis ett stort antal rikssvenska forskare (utom Harald Swedner även Anders Bjerkman, Anita Kihlström, Leif Holgersson, Gunnar Bernler, Sune Sunesson, Ulla Pettersson) av vilka flera då torde ha varit föga kända för en finländsk publik. Även undersökningens definition av socialt arbete har influerats av den swednerska synen på sociala problem som brist- respektive destruktionsproblem på individnivå.

Som ett gemensamt centralt tema hos Walls och Swedner är alltså de normativa grundvalarna för det sociala arbetet på olika nivåer: Harald Swedners sista större forskningsprojekt i början av 1990-talet fokuserade på olika grundläggande humana värderingar i olika välfärdssystem, medan Walls i sitt forskningsprojekt "Socialt arbete, kunskapsutveckling, organisation" studerade det sociala arbetets normativa grundvalar bland det sociala arbetets aktörer, teman som har fortsatt att engagera forskare vid de institutioner där Walls och Swedner verkade.

Georg Walls betonade under sin karriär betydelsen av kunskapsutveckling i det praktiska sociala arbetet. I "Sosiaalityön käytäntötutkimus" (Satka et al. 2005) skrev han om kunskapsintresset, legitimiteten och kunskapsproduktion i socialt arbete. Boken har i mångt befast grunden för de praktikutvecklings- och forskningsinstitutioner som grundats i samarbete med Helsingfors universitet, dvs. den svenskspråkiga Mathilda Wrede-institutet och den finskspråkiga Heikki Waris-instituutti. Att koppla ihop praktik med utvecklings- och forskningsverksamhet är centralt organisatoriskt sett. Det möjliggör att erfarenhetsbaserad och teoribaserad kunskap möts, att aktuella praktiska frågeställningar konfronteras och granskas kritiskt och att mötet genererar innovativa processer samtidigt som dikotomierna praktik-teori överbyggs. Forskningsprocesserna inkluderar konceptualiseringar av praktiken, sökande efter nya begrepp och analys av mönster såväl som en kritisk granskning av resultaten. Att forska i det sociala arbetets praktik är

att skapa deltagande reflektiva processer som fångar upp diversiteten och bredden av socialt arbete (jmf Julkunen 2011).

Den vetenskapliga forskningen erbjuder inte ett privilegierat perspektiv på hur världen ser ut, utan lika seriöst bör man granska perspektiv som praktik, moral och etik, perspektiv som ligger Georg Walls nära. Men, det som främst ger legitimitet till kunskapsutvecklingen och kunskapsproduktionen är de normativa grundvalarna och klientrelationen. Denna förtroende relation utgör villkoret för en genuin och robust kunskapsproduktion, såsom Walls påpekade. Relationen sätter också ytterligare krav på en etiskt hållbar kunskapsproduktion. Walls förlitade sig på att den relationscentrerade kunskapsbasen förädlas och utvecklas längs med ökade erfarenheter. Den tio år långa erfarenhet av både undervisning i praktikforskning och praktikforskning inom instituten kan kanske ge evidens för att satsningar i denna riktning har inneburit ett kunskapslyft både bland praktiker och forskare i socialt arbete och har också inneburit att Finland står som banbrytare och inspiratör inom genren praktikforskning.

I sitt bokkapitel "Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia" i Sosiaalityön käytäntötutkimus år 2005 avslutade Walls med en framtidsvisionering om att praktikforskningen i större utsträckning befattar sig med människors livssituationer och rörelsefrihet i en omgivning som i allt högre grad präglas av marknadsekonomi, korporationer, medier och mångkulturalitet och -nationalitet. Dessa är de utmaningar vi står inför idag, och flera forskningsprojekt både i nordisk komparativ som i nationell tappning har initierats. Dessa är exempel på hur forskning i det sociala arbetspraktik behöver kunna förstå praktik som både lokalt och globalt, som något unikt och kulturellt gemensamt, som något i tiden som samtidigt är format av historien och dess krav.

Denna framsynthet hos Georg Walls är ytterligare ett tecken på det bestående värde som bärande av klassiker manteln innebär i finländsk socialt arbete.

Referenser

- Brante, Thomas (2003) Konsolideringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete. I Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet. Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R, 133-196.
- Julkunen Ilse (2011) Knowledge-production processes in practice research – outcomes and critical elements. *Social Work and Society* Vol. 9 (2011), Issue 1; 60-75.
- Karvinen, Synnöve (1992) Mary Richmond, G.H. Mead ja sosiaalityön teoria. *Janus* 1992, 60–74.
- Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (eds.) (1999) *Reconstructing Social Work Research. Finnish Methodological Adaptations*. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.
- Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) (2000) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä, SoPhi.
- Mäntysaari, Mikko (2005) Pohjoismainen hyöty. *Janus* 13 (3), 329–340.
- Satka, Mirja. Karvinen-Niinikoski, Synnöve, Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) (2005) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki, Palmenia-Kustannus.
- Swedner, Harald (1983) *Socialt arbete. En tankeram*. Lund: Liber förlag.
- Walls, Georg (1992) *Rationalitet och språkspel i socialt arbete*. Floda: Zenon förlag.
- Walls, Georg (2005) Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia”. i M. Satka ym. (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki, Palmenia-Kustannus, 23–46.

Georg Wallsin kirjallista tuotantoa

- Walls, G. (1959). *Työntekijäin asennoituminen teollisuuden vapaaehtoiseen sosiaalitoimintaan*. Pro gradu, Sos.pol. Helsinki:Helsingin yliopisto.
- Walls, G. (1966). *Sosiaalisen muutoksen teoriavertailua*. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, 8. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, Monistesarja, 25. Tampere.
- Walls, G. (1967). *Kehitysalue ja tuotannollinen uudistaminen*. Licensiaatintyö, Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikka. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, Monistesarja 31. Tampere.
- Walls, G. (1968). *Elinkeinollinen uudistuminen maaseudun kehityskuvassa. Tutkimus maatalousuudistusten ja uusien tuotantosuuntien omaksumisesta sekä uudistuksellisuudesta neljässä maalaiskunnassa Pohjanmaalla*. Entrepreneurial innovativeness in the process of rural development: A research on adoption of farm innovations and transfer into new branches of production and on innovativeness in four rural communes in Ostrobothnia, Finland. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Acta Universitatis Tamperensis vol. 23. Tampere.
- Walls, G. (1969). *Dynaaminen yhteiskuntakehitys ja autioituvat paikkakunnat*. Tampere.
- Walls, G. (1970). *Personalen i anstaltssamfunde: en organisationssociologisk översikt*. Meddelanden från Institutet för samhällsforskning upprätthållet av Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, 1. Åbo.
- Walls, G. (1970). *Asiakasdemokratia ja luokkasamastuminen*. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 14. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Walls, G. (1970). *Sosiaalihuolto ja oikeusturva: Raportti sosiaalitarkkaajien ja luottamushenkilöiden käsityksistä eri henkilökunta- ja asiakasryhmien oikeusturvasta ja sen loukkauksista virallisessa sosiaalihuollossa*. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 17. Tampere.
- Walls, G. (1970). *Perhedemokratia: Alustus Tampereen A-klinikan työntekijäseminaarissa 7.4.1970*. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 18. Tampere.
- Walls, G. (1970). *Sosiaalihuollosta kultuna: luottamushenkilöiden ja sosiaalitarkkaajien käsitykset suoriutumisesta huollon tehtävistä*. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 19. Tampere.
- Walls, G. (1972). *Om arbetsstrivselmotivatorer och arbetsfördelning inom finländska socialvårdsorganisationer*. Tampereen yliopiston sosiologian laitos, Tutkimusseloste 40. Tampere.
- Walls, G. (1973). *Tasa-arvoisuudesta ja sen ehdoista*. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkielmia n:o 2. Tampere.
- Walls, G. (1973). *Geografisk rörlighet och selektivitet på arbetsmarknaden: grupparbete utfört av laudaturseminariet i sociologi läsåret 1971-72 under ledning av Georg Walls*. Meddelanden från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo akademi. Åbo: Åbo akademi, Sociologiska institutionen.
- Walls, G. (1973). *Huolto-organisaatio ja työmotivaatiot*. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos 54. Tampere: Tampereen yliopiston tutkimuslaitos.

- Kaitalo, H. & Walls, G. (1978). *Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoimintaprofiilit* = The co-operation between social welfare and health care at the commune level in Finland: sectoral and administrative model profiles. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 49. Sopukka 2. Tampere: Tampereen yliopisto
- Walls, G. (1979). *Elämisen ehdot hyvinvoinnin määrittäjinä*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia n:o 24. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Walls, G. (1980). *Arvostus, vaikuttaminen ja tunnustuksen saaminen Suomen sosiaalihuollossa*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia n:o 27. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Walls, G. (1980). *Terveyden, sairauden ja sosiaalisen ongelman käsitteet ja välityssuhteet*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia n:o 26. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Koskiahho, B., Roos, J.P., Salavuo, K., Sipilä, J. & Walls, G. (toim.) (1981). *Tutkimus yhteiskuntapolitiikan viitoittajana*. Professori Leo Paukkuselle omistettu juhlaKirja. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 42. Jyväskylä.
- Walls, G. (1982). *Health care and social welfare in cooperation*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Walls, G. (1984). *Kunskapsutveckling i socialt arbete: en fråga om vad då?* Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 1985, 1. Hfors: Helsingin yliopisto.
- Walls, G. (toim.) (1985). *Sosiaalityö, työnhjaus, tiedonmuodostus*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Walls, G. (1985). *Sosiaalityö tutkimuksen kohteena*. Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 3/1985. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Swedner, H. & Walls, G. (red.) (1986). *Om praktik och teori i socialt arbete: utvecklingstendenser i de nordiska länderna*. En rapport från Nidarosgruppen om forskarkursen i Trondheim, hösten 1984. Institutionen för socialt arbete, Forskningsavdelningen, Göteborgs universitet, Rapport 1987:2. Göteborg: Göteborgs universitet. (pain. 1986.)
- Walls, G. (1988). *Svensk utbildning i socialpolitik vid Helsingfors universitet*. Opublicerad promemoria till Statvetenskapliga fakulteten 18.4.1988.
- Walls, G. (198?). *Social policy in Finland: connections, ideas and prospects*. Perspectives in social policy, Series G, Social policy and social work, no. 2. Birmingham [England]: Faculty of Commerce and Social Science, University of Birmingham. [Huom. ei tiedossa tarkkaa vuosilukua]
- Rajavaara, M. & Walls, G. (1990). *Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön tutkimus: kysymyksiä ja mahdollisuuksia*. Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 90, 1. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Virkkala, R. & Walls, G. (1991). *Interplay and collaboration among private and public welfare organisations* / Riitta Virkkala. *Cooperation on social issues among different institutions in society* / Georg Walls. Helsinki: Suomen ICSW-neuvottelukunta.
- Walls, G. (1992). *Det sociala arbetets aktörer, legitimering och kulturer*. Göteborg 1992.
- Walls, G. (1992). *Rationalitet och språkspel i socialt arbete*. Floda (Sverige): Zenon.

- Walls, G., Törrönen, M. & Kokko, M. (1992). *Legitimering, människosyn och kvalifikationer i socialt arbete: tre sammanfattande studier*. Forskningsinstitutet, Svenska social- och kommunalhögskolan, SSKH skrifter nr 1. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögsskolan vid Helsingfors universitet.
- Walls, G. (2005). *Från socionom till doktor - en studie i kunskapsutveckling: den svenskspråkiga akademiska utbildningen inom Social arbete vid Helsingfors universitet åren 1984–2001*. Samhällspolitiska institutionens undersökningar 2/2005. (Helsingin yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan laitos, Tutkimuksia 2/2005.) Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Walls, G. (2007). *Albumet och engelska expressen: personliga essäer om livets sälta*. Helsingfors: Georg Walls.
- Walls, G. (2009). *Vägspel, solrök och hala ålar: saltade essäer ur minnets loggbok*. Helsingfors: Georg Walls.
- Walls, G. (2012). *På övre eller nedre däck? Artiklar och kolumner om ekonomi, välfärd och livsprojekt*. Helsingfors: Georg Walls.

Artikkeleita

- Walls, G. (1961). Patriarkalismista yhteistoiminnalliseen sosiaalityöhön: piirteitä teollisuuden sosiaalitoiminnan historiallisesta kehityksestä. *Teollisuuslehti* 54 (1961). Helsinki: Teollisuuden kustannus, 90–91.
- Walls, G. (1961). Sosiaalipolitiikkamme uusi ohjelma. *Suomen nainen* 49 (12). Helsinki: Kokoomuksen naisten liitto, 7, 22, 26–27, 32.
- Walls, G. (1963). Elintaso. Teoksessa: Waris, Heikki et al. (toim.): *Yhteiskuntatieteiden käsikirja I, Aatesuunnat – Pääoma*. Helsinki: Otava.
- Walls, G. (1973). Tasa-arvoisuudesta ja sen ehdoista. Koskiahho, B., Savisaari, A., Manninen, M., Junna, P. & Torniainen, R. (toim.) *Sosiaalipolitiikan arvot, tavoitteet ja käytäntö 1970-luvulla*. Juhlakirja Armas Niemisen täyttäessä 60 vuotta 7.2. 1973. Acta Universitatis Tampereensis Ser. A 49. Tampere: Tampereen yliopisto, 55–69.
- Walls, G. (1976). Utbildningskommittens akilleshäl. *HBL*, Debatt.
- Walls, G. (1976). On Position and Influence in Social Work Organizations. *Acta Sociologica* (Taylor & Francis Ltd), Vol. 19 Issue 1, 98-102.
- Walls, G. (1978). Sosiaalihuolto hälyttimen ja asiantuntijan osaan. *Sosiaalinen aikakauskirja*, 72 (2), 47–53, 62–63, 65–66.
- Walls, G. (1979). *Guides for allocation of social welfare services in the countryside: some Finnish experiences*. 10. European Congress for Rural Sociology, University of Cordoba, Spain, 5th to 10 th April 1979. Paper pres. in the Working Group on “Access to Administratively Allocated Goods and Services”. Julkaisussa: Leila Simonen (ed.): *Working Papers 1979 Vol.1*, Tampereen Yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Tampere: University of Tampere.
- Walls, G. (1980). The interrelations and co-operation practices of social welfare and health care on the municipal level in Finland. Julkaisussa: Leila Simonen (ed.): *Working Papers 1980 Vol. 2*, Tampereen Yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Tampere: University of Tampere, 46-60.

- Walls, G. (1980). Elämisen ehdot hyvinvoinnin määrittäjinä. *Sosiaalipolitiikka* Vol. 5, 171–181.
- Walls, G. (1980). On the Equality Approach and the Problem of Influence. Julkaisussa: Leila Simonen (ed.): *Working Papers 1980* Vol. 2, Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Tampere: University of Tampere, 61–82.
- Walls, G. (1981). Mitä sosiaali- ja terveydenhuollolla on yhteistä. Teoksessa: Koskiahho, B., Roos, J.P., Salavuo, K., Sipilä, J. & Walls, G. (toim.) *Tutkimus yhteiskuntapolitiikan viitoittajana: professori Leo Paukkuselle omistettu juhlakirja*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 42, 137–150.
- Walls, G. (1982). Sosiaalityö ja tieteenteoria. *Sosiaalityön vuosikirja 81*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y., 48–56.
- Walls, G. (1982). Tieteenteoria ja huumaiden väärinkäyttö. *Sosiaalityön vuosikirja 82*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y., 133–143.
- Walls, G. (1982). Sosiaalihuolto ja tietotuotanto. *Sosiaaliturva* 70 (22). Helsinki: Huoltajäsäätiö, 1084–1089.
- Walls, G. (1982). Linking Health Care and Social Services: Finland. Teoksessa: Hokenstad, Merl C., Jr. & Ritvo, Roger A. (eds.) *Linking Health Care and Social Services: International Perspectives*. Social service delivery systems 5. Beverly Hills: Sage, cop., 107–123.
- Walls, G. (1982). Kriittinen sosiaalityö. Teoksessa: Miettinen, S. (toim.) *Työnohjaus on oleellinen osa sosiaalityötä*. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Opetusmoniste 4/1982. Tampere, 14–21.
- Walls, G. (1983). Utvecklingen av forskningen i socialt arbete i Finland. *Nordisk Socialt Arbeid* 1983, 3 (3). Nordiske sosionomsforbunds samarbeidskomite. Oslo: Universitetsforslaget, 61–71.
- Walls, G. (1984). Sosiaalityön rakenteiden muuttamisen keinot ja ehdot – silmäys sosiaalihuollon ja -työn tilaan ja liikevoimiin. *Sosiaalityön vuosikirja 84*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y.
- Walls, G. (1984). Teoriutveckling inom det sociala arbetet – en kommentar. *Meddelanden från Svenska Social- och kommunalhögskolan*. Aktuella Utmaningar för Samhällsforskningen. Inledning och kommentarer från ett vetenskapspolitisk seminarium. Meddelanden 4. Helsinki: Svenska Social- och kommunalhögskolan SSKH, 25–31.
- Walls, G. (1985). Sosiaalityö tutkimuksen kohteena. *Sosiaalityön vuosikirja 1985*, 42–62.
- Walls, G. (1986). Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi. Teoksessa: Karisto & Purola (toim.) *Sosiaalityön kehittäminen. Taustoja, reunaehdoja, näkökulmia*. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki: Yliopistopaino, Helsingin yliopisto, 109–129.
- Walls, G. (1986). Kunsapsutveckling i socialt arbete – en fråga om vad då?. Teoksessa: Swedner, H. & Walls, G. (ed.) *Om praktik och teori i socialt arbete. Utvecklingstendenser i nordiska länderna*. En rapport från Nidarosgruppen om forskarkursen i Trondheim, Hösten 1984. Institutionen för socialt arbete, Forskningsavdelningen, Göteborgs Universitet, Rapport 1987:2. Göteborg, April 1986, 143–160.
- Walls, G. (1988). Varför socialpolitik, särskilt social arbete som universitetsdisciplin? Installationsföreläsning vid Helsingfors universitet den 16.11.1988. *Sosiaalipolitiikka*, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja Vol 13 (1988), 133–136.

- Walls, G. (1988). Varför socialpolitik, särskilt social arbete som universitetsdisciplin? Installationsföreläsning vid Helsingfors universitet den 16.11.1988. *Yliopisto*, Helsingin yliopiston tiedotuslehti (27.1.1989), 8–9.
- Walls, G. (1988). Social Work, Formation of Knowledge and Organization. Teoksessa: (ed.) Gunilla Björk. *Peace and Development in the Context of Social Welfare*. A Report from the regional seminar on peace and development arranged at the Nordic Academy at Kungälv in Sweden, August 26–28, 1987, by the Inter-University Consortium for International Social Development (IUCISD). Göteborg: Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs univ., 77–85.
- Walls, G. (1989). Sosiaalityön kehittämiskeskus – idea läsnä olevasta yliopistosta. Teoksessa: *Sosiaaliset riskit, tutkimus ja päätöksenteko*. Juhlakirja. Tapani Purolan 60-vuotispäivän kunniaksi 14.11.1989. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 171–184.
- Walls, G. (1989). Sosiaalipoliittinen yhdistys 80-vuotias. *Sosiaaliturva* 77 (19), 916–918.
- Walls, G. (1990). Sosiaaliset ongelmat, sosiaalityö, tieto. Teoksessa: Rajavaara, M. & Walls, G. *Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön tutkimus - kysymyksiä ja mahdollisuuksia*. Helsingin yliopisto, Sosiaalipoliittikan laitos. Tutkimuksia - Research Reports 1/1990. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1–57.
- Walls, G. (1990). Närmar vi oss en evig ungdom? Om realiteter, prognoser och visioner i äldreomsorgen. *Sosiaalipoliittikka* Vol. 15, 119–123.
- Walls, G. (1990). Om legitimering och engagemang inom socialarbetet. *Sosiaalipoliittikka* Vol. 15 nro 2, 167–183.
- Starck, C., Walls, G. & et al. (1990). ”Klienten på Penningmarknaderna”. Finlands delrapport i Nordiska Ministerrådets projekt. Julkaisussa: *”Konsumentfrågor i socialarbetarutbildningen”*. Slutrapport. Nordiska Ämbetsmannakommittén för Konsumentfrågor. NÄK-Rapport 1990:5. Köbenhavn: Nordisk ministerråd, 25–52.
- Törrönen, M. & Walls, G. (1992). Keskustelua lastensuojelun arvosta ja arvostuksesta: positiivinen lasten suojeleminen. *Lapsen maailma* 51 (12), 24–25.
- Walls, G. (1992). Socialt arbete, kunskapsutveckling, organisation – en sammanfattande rapport. Teoksessa: Walls, G., Törrönen, M. & Kokko, M. *Legitimering, människosyn och kvalifikationer i socialt arbete - tre sammanfattande studier*. Forskningsinstitutet, Svenska Social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, SSKH Skrifter 1. Helsinki: Svenska social- och kommunalhögskolan, 11–60.
- Walls, G. (1993). Sosiaalityö ja pätevyys. Teoksessa: (Toim.) Koskiahio, B., Lehtinen, J. & Lehtonen, H. *Sosiaalipoliittikan oikeutus*. Juhlakirja Armas Niemisen täyttäessä 80 vuotta. Acta Universitatis Tampereensis, ser B vol 46. Tampere: Tampereen yliopisto, 77–88.
- Walls, G. (1993). Vastuun problematiikka sosiaalipoliitikassa. Toimijan suhde toimintaan. Julkaisussa: *Valtakunnallisen tason yhteistyö ehkäisevässä sosiaalipoliitikassa*. Raportti seminaarista 25.11.1993. Sosiaali- ja terveysministeriö. Ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan osasto. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1993:37. Hki: STM.
- Walls, G. (1994). Vastuun problematiikka sosiaalipoliitikassa. *Sosiaalinen aikakauskirja* 88 (1).

- Walls, G. (1994). Actors, legitimation and cultures of social work. *Scandinavian journal of social welfare* 3 (1994), 218–225.
- Walls, G. (1994). Kehittämisen yhteiskunnalliset taustat ja haasteet - virityksiä sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämiskeskustelulle. Julkaisussa: *Kehittämistyö itseanalyysiin*. Helsinki: Stakes, 12–16.
- Walls, G. (1995). Is there a field of social work? Trainees evaluating social problems and social work. *Scandinavian journal of social welfare* 4 (1995), 28–35.
- Walls, G. (1996). Cooperation as a distinctive practice. *Social Development Issues* Vol. 18 Issue 1, 1–14.
- Walls, G. (2002). Inkomst, utkomst och utsatthet. *Hufvudstadsbladet* 22.11.2002.
- Walls, G. (2002). Mediesamhället och det sociala området. *Hufvudstadsbladet* 22.12.2002.
- Walls, G. (2005). Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia. Teoksessa: Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikkala, S. (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. Helsinki: Palmenia-kustannus, 23–46.
- Walls, G. (2006). Från socionom till akademiker – då olika utbildningsmiljöer, språk och kunskapsfält möts. *Janus* Vol. 14 (1), 67-74.
- Walls, G. (2010). Mitä on sosiaalityö? *Janus* Vol. 18 (1), 78–82.